

MONITOR STRATEGIC

Revistă editată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, membru asociat al Proiectului de Istorie Paralelă pentru Securitate prin Cooperare.

REDACTOR-ŞEF

• General-maior (Rtr) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Ministerul Apărării Naționale, România

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

• Dr. Șerban Filip Cioculescu, cercetător, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

COLEGIUL DE REDACȚIE

• Prof. asociat dr. JORDAN BAEV, Colegiul de Apărare și Stat Major, „G.S. Rakovsky”, Sofia, Bulgaria

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, University College London, Marea Britanie

• SORIN ENCUTĂSCU, Președintele Asociației „Manfred Wörner”, București, România

• Conferențiar univ. dr. IULIAN FOTA, Academia Națională de Informații

• Dr. SERGHEI KONOPLIOV, Harvard University Program for Black Sea Security, SUA

• Prof. dr. CRAIG NATION, Department of National Security&Strategy, US Army War College, USA

• Prof. dr. REINER POMERRIN, Universitatea din Dresda, Germania

• Prof. dr. ERWIN SCHMIDL, Academia Națională de Apărare, Viena, Austria

• Prof. univ. dr. MICHAEL SHAFIR, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

• Colonel (r) dr. SHAUL SHAY, Senior research fellow, International Policy Institute for Counter-Terrorism at the Interdisciplinary Center, Herzliya, Israel

• Prof. univ. dr. VASILE SECĂREȘ, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România

• Dr. JEFFREY SIMON, Senior research fellow, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington D.C., SUA

• JIAN ZHOU, senior research fellow, CIISS, Beijing

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, istoric militar, C.S.E.E.A., România

ADRESA

Str. Constantin Mille nr. 6, sector 1, București, cod 010142,

telefon: 0040 21 315.17.00, fax: 0040 21 319.58.01

<http://ispaim.mapn.ro>

e-mail: ipsdmh@yahoo.com

Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C” și figurează în bazele de date internaționale EBSCO și CEEOL.

SUMAR

SECURITATE EURO-ATLANTICĂ / 3

Șerban Filip Cioculescu – NATO la 70 de ani de existență: cât de necesar ar fi un nou concept strategic și cum ar trebui regândită descurajarea în actualul context internațional? / 5

Sorin-Vasile Negoită – Germania și multilateralismul în contextul securității europene / 29

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ / 45

Cristian-Alexandru Eremia – Ucraina după cinci ani de confruntări multiple cu Rusia / 47

Dragoș Ilinca – Formule de cooperare în domeniul securității și apărării în Orientul Mijlociu și Africa de Nord / 63

Imanuela Ionescu – Quo vadis, Brasil? Incertitudini și dileme în politica externă a președintelui Bolsonaro / 71

Nicolae Tudor Nimara – Cauzele crizei migrației din anii 2015-2016 și impactul asupra relațiilor dintre UE și Turcia / 82

PUNCTE DE VEDERE / 91

Dragoș Ghercioiu – Fake News. Cât sunt de prezente în mediul informațional actual și cum ne afectează / 93

George Antoniu Pișleag, Silviu-Valentin Petre – Dezinformarea – o consecință paradoxală a societății digitale / 103

Mirel Țariuc – Uniunea Europeană peste un deceniu. Șansele de continuare a federalizării / 113

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE / 125

Tehnoredactor: Maria Dumitru

B. Nr. 1690 / 01.07.2019

SECURITATE EURO-ATLANTICĂ

NATO la 70 de ani de existență: cât de necesar ar fi un nou concept strategic și cum ar trebui regândită descurajarea în actualul context internațional?

Șerban Filip CIOCULESCU

Existența și durata NATO constituie un subiect legitim de analiză în istoria relațiilor internaționale și în teoria și practica alianțelor. Foarte rare sunt în istoria relațiilor internaționale alianțele cu vechime de peste trei decenii. NATO este probabil cea mai longevivă alianță cunoscută, cel puțin în epoca statelor moderne. Desigur nu discutăm de tratatul de alianță anglo-portughez din anul 1373 (întins pe sute de ani) sau alte asemenea acorduri din Evul Mediu ori Antichitate (de exemplu alianța franco-otomană din anii 1536-1798, care a funcționat cu unele intermitențe). Comparația se poate face cu Sfânta Alianță/Alianța cvadruplă (Austria, Rusia, Prusia, Marea Britanie), structură de securitate multilaterală, dar ea a durat doar între 1815 și 1854 și a sfârșit prin reprimirea Franței în concertul puterilor europene și treptata izolare a Rusiei (care avea să fie înfrântă de o coaliție în Războiul Crimeei în 1853-1856). Ceea ce e specific alianțelor e că se construiesc din voința elitelor politico-militare ale unor state (cel puțin două), în scopul de a se proteja reciproc împotriva atacurilor unui alt stat sau a unei coaliții (alianțe defensive) sau, din contră, spre a pregăti o acțiune de supunere a altor state în scopul menținerii sau impunerii hegemoniei regionale (alianțe ofensive). Apariția unei alianțe de state este un act specific actului rațional, derivând din calculul puterii, cu implicații directe asupra securității naționale și regionale. Alierea unor state creează un pol de putere de care atât adversarii cât și neutrii trebuie să țină cont. Dacă alianța practică poli-

tici de cursă a înarmărilor, atunci se produce și mecanismul clasic de dilemă a securității, celebra „capcană a lui Tucidide”. O alianță devenită extrem de puternică, dotată cu arme ofensive avansate, poate provoca o reacție în oglindă din partea adversarilor/rivalilor și există riscul unui război preventiv¹, conform logicii că cel ce atacă primul, la paritate de forțe, își creează din start un avantaj față de adversar, când armele și tacticile ofensive predomină asupra celor defensive.

NATO a fost și rămâne o alianță politico-militară defensivă, singurul tip de alianță autorizat de Carta Națiunilor Unite, fiind vorba de o structură regională de securitate ce respectă litera și spiritul Cartei, așadar dreptul internațional. Mecanismul de apărare colectivă (art. 5) este esența acesteia, cu toate că nu este formulat în mod constrângător, adică aliații nu sunt obligați să intervină direct și cu mijloace militare, ci este la latitudinea fiecăruia să decidă consensual în Consiliul Nord-Atlantic (NAC) dacă un membru e atacat de un stat terț sau o coaliție. De aceea, numai când există unanimitate în NAC se poate invoca articolul 5 spre a pune la punct în decurs de câteva zile (săptămâni) mecanismul concret de apărare colectivă. Dacă un stat sau câteva state aliate au fost deja cucerite de agresor/i, restul țărilor NATO vor avea sarcina comună de a le elibera teritoriul și populația, luptând contra agresorului/lor. Evident că fiecare stat membru al NATO e obligat să se apere singur până când pot interveni aliații, sau folosind și acele trupe

aliatelor aflate pe teritoriul său dinaintea să se comită agresiunea (dacă există așa ceva). Evident că în gândirea strategică a decidenților din cadrul NATO, descurajarea e la fel de importantă ca apărarea deoarece e mai rațional să descurajezi un potențial agresor decât să fii nevoit să lupți contra lui. Existența armelor nucleare aflate în posesia a cel puțin șase țări ale lumii face ca descurajarea să fie și mai importantă. NATO a invocat o singură dată art. 5 în toată istoria sa, anume după atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, astfel că europenii au oferit sprijin militar aerian în spațiul aerian american (cu avioane AWACS - *Operation Eagle Assist*), dat fiindcă trupele americane erau implicate în atacarea și distrugerea milițiilor Al Qaeda și a forțelor talibane din Afganistan. În timpul Războiului Rece nu s-a ajuns la vreo asemenea situație de invocare a acestui articol, cu toate că scenariul-tip era acela în care americanii veneau în sprijinul vest-europenilor atacați de URSS singură sau (din 1955) alături de forțele Pactului de la Varșovia, din care și România făcea parte.

În acest studiu ne propunem să prezentăm principalele evoluții politice și strategice ce afectează activitățile și structurile NATO, punând accentul pe modul în care trebuie înțeles conceptul de „descurajare”, atât de important pentru Alianță și statele sale membre, încă de la înființare. Plecăm de la constatarea că există diferențe între aliați referitoare la ponderea factorilor de risc și amenințare, nu s-a coagulat o cultură strategică comună iar relația cu SUA provoacă destule fricțiuni și incertitudini printre țările europene. Întrebarea esențială este cum poate fi redefinită „descurajarea” (deterrence) în noua arhitectură de securitate post-Crimeea, în condițiile în care o alianță Rusia-China nu este total exclusă? În ce fel pot ajunge statele aliate la un numitor comun care să le ferească de discrepanțe interne, clivaje, să le pregătească pentru orice situație din viitor. Redactarea unui nou concept strategic care să demonstreze acest numitor comun ar fi binevenită, dar în lipsa acordului inter-aliati, nu ar trebui insistat acum pe acest aspect.

Descurajarea clasică pe care SUA și aliații europeni se bazează în era Războiului Rece era de tip *deterrence by punishment*, care se referea la posibilitatea de a lovi cu arme ofensive

nu doar nave și avioane sovietice ci chiar teritoriul URSS și al aliaților săi (a se vedea doctrina represaliilor masive din anii '50 ai secolului trecut). Însă acum există riscul escaladării unor conflicte nucleare, de aceea opțiunea lovirii teritoriilor Rusiei sau Chinei e una care va fi evitată în măsura posibilului, fiind preferată o strategie de tip *deterrence by denial*, prin care agresorii să nu poată obține ceea ce doresc decât la un preț demăsurat, prohibitiv. În acest sens, zonele vulnerabile din cadrul teritoriului NATO trebuie dotate cu arme puternice – rachete, aviație, nave diverse, submarine, capacități de război cibernetic, sisteme de combatere a știrilor false etc.

Din 2014 încoace, bugetele militare ale statelor aliate europene au crescut semnificativ, deși puține au atins pragul de 2% solicitat de Washington și marcat oficial la Summitul din Țara Galilor al Consiliului Nord-Atlantic.

De asemenea noile tehnologii, încă incomplet înțelese de decidenți și unii strategii, riscă să accelereze crize către soluții militare, de aceea prudența e extrem de necesară. Progresul tehnologic al ultimilor 30 de ani e uimitor, robotica, genetica și nanotehnologia sunt greu de înțeles chiar de către oamenii de știință, de aceea decidenții pot fi depășiți de situație și să ajungă să ia decizii eronate pe baza unor percepții false. Iar efectele ar fi catastrofale. Descurajarea trebuie regândită în funcție de emergența multipolarității sistemice, de apariția unor arme avansate (drone, nanoroboți, sisteme cibernetice, arme supersonice) și de psihologia liderilor în timp de criză (stres decizional generat de criza de timp percepută, supra-încredere și optimism exagerat față de propriile calități, asumarea unor riscuri exagerate (și evitarea scenariilor raționale de tip *win-win*, mai ales de către dictatori sau lideri autoritariști și cu un ego dilatat).²

Actualmente există voci în rândurile politicienilor, militarilor și strategilor din statele membre care afirmă că un nou concept strategic ar fi necesar spre a îl upgrada pe cel din 2010 (adoptat la summit-ul N.A.C. din Lisabona) deoarece mediul de securitate internațională s-a schimbat, lumea euroatlantică fiind confruntată cu provocări majore, în special dinspre Est (Rusia în plan militar și ideologic iar China în plan economic) dar și dinspre Sud

(zona Orientul Mijlociu-Africa de Nord, adică MENA: instabilitate, jihadism, războaie civile, migrație). Documentul numit Concept strategic este periodic revizuit de decidenții NATO, fiind vorba de fixarea marilor direcții strategice, de descrierea mediului de securitate și de soluțiile și resursele puse la dispoziția statelor aliate spre a atinge obiectivele asumate. Precedentele c.s. ale Alianței post-Război Rece datează din 1991 (Roma) și 1999 (Washington), fiecare marcând niște momente-cheie: căderea comunismului și stabilirea parteneriatului statelor aliate cu foștii adversari de la Est (Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic și parteneriatul pentru Pace, respectiv extinderea spre Est în primul val post-Război Rece și bombardamentul pe motive umanitare din ex-Iugoslavia (dosarul Kosovo), adică a doua operațiune *out of area* a NATO, după cea din 1995 din Bosnia-Herțegovina. Redactarea unui concept strategic presupune un mare laborator de idei în care sunt implicați politicienii, militarii, experții în securitate și relații internaționale din statele membre, inclusiv lumea academică dar după Războiul Rece și think tankurile specializate în probleme strategice și de securitate.³

O mare întrebare este dacă ar fi înțelept ca Rusia să fie declarată oficial adversar al NATO, reprezentând valori și norme opuse celor transatlantice (autoritarism, naționalism, dictatură vs liberalism, pluralism, democrație). Sau să se facă referiri la acțiunile Chinei în Europa (ca riscante din perspectiva spionajului, dominației economice cu impact asupra nivelului politic) și la un posibil bloc ruso-chinez ca factor de amenințare pentru aliați. În conceptul actual, de la Lisabona, se afirmă că „spațiul euroatlantic ființează în stare de pace” iar sistemul de cooperare NATO-Rusia „contribuie la crearea unui spațiu comun de pace, stabilitate și securitate”⁴, și în plus „vom căuta activ cooperarea în domeniul apărării anti-rachetă cu Rusia...”⁵ Desigur, se va păstra enunțul „NATO nu constituie niciun fel de amenințare pentru Rusia”⁶ dar se poate renunța la ideea de parteneriat strategic (aproape imposibil de conceput pe termen mediu și chiar lung) în favoarea unei coexistențe bazate pe neamestec în treburile interne și pe un set de linii roșii stabilite de comun acord. Însă C.S. oferă un narativ politic și securitar, care trebuie să fie credibil și accep-

tat de populațiile aliate și de liderii lor, de aceea ar trebui introdus un paragraf care să justifice de ce nu mai poate fi vorba de parteneriat strategic cu Rusia și nici de „încredere reciprocă” (care ar presupune unele valori comune) însă fără a blama total și fără nuanțe Rusia. Aceasta a încălcat spiritul Actului Fondator NATO-Rusia și al Declarației de la Roma prin atacarea unor parteneri și vecini ai NATO (Georgia și Ucraina), însă fără agresarea clasică a unui stat aliat. Trebuie spus că pe termen lung ar trebui să existe un parteneriat pozitiv, bazat pe încredere și respect reciproc cu Rusia, deoarece, așa cum spune C.S. 2010, *„we remain convinced that the security of NATO and Russia is intertwined”*. Însă ar accepta oare statele aliate care au dezvoltat relații economice și politice mai strânse cu Rusia o reformulare a acestor principii și noi recomandări care de fapt izolează Rusia și o prezintă ca potential dușman? C.S. actual nu menționează niciodată China, ceea ce e un element de anacronism, cu toate că nu există un Consiliu NATO-China similar cu cel dedicat Rusiei. Un viitor concept strategic va trebui să includă și războiul hibrid, atacurile cibernetice, poate și noțiunea de *lawfare* (utilizarea legilor ca instrument de luptă), relația aprofundată cu UE (în spiritul Declarației comune de la Varșovia din 10 iulie 2018⁷ și al Strategiei Globale pentru Politica Externă și de Securitate a UE din iunie 2016), relația cu statele neutre europene (Finlanda, Austria, Suedia) etc.

Cum s-a format și ce fel de structură este NATO? Logica relațiilor euro-americane și dilemele strategice ale Alianței – unitate, încredere, solidaritate între aliați

În 2019 se împlinesc exact 70 de ani de existență a Alianței Atlanticului de Nord. NATO a fost creată de câteva state vest-europene alături de SUA și Canada, spre a se proteja de agresivitatea expansionistă a URSS (puternicul stat revoluționar care încerca să răspândească comunismul în lume), dar și de un posibil revizionism german *redivivus*. NATO a fost de la început o alianță defensivă, dotată

cu o clauză de apărare colectivă. Din moment ce URSS și Pactul de la Varșovia, structura similară creată de țările comuniste în 1945, nu au atacat vreun stat membru al NATO, putem spune că aceasta și-a făcut datoria față de țările membre, chiar dacă nu știm exact cât de concret a funcționat descurajarea. Poate că Pactul de la Varșovia nu a intenționat vreodată efectiv să atace o țară NATO dar acest lucru nu diminuează meritele descurajării ca strategie generală a NATO. NATO și-a îndeplinit obiectivele asigurând pacea în perimetrul statelor membre, pe două continente, a fost umbrela de securitate care a permis dezvoltarea economiei capitaliste și a sistemului democratic în statele membre iar după finalul Războiului Rece a fost esențial în stabilizarea Europei central-estice și în racordarea ei la valorile și normele spațiului euroatlantic. A reprezentat și reprezintă nu doar un mecanism de apărare, de menținere a integrității teritoriale și a securității cetățenilor, dar și un set de valori și norme comune: democrație, stat de drept, libertate, bună guvernare.

NATO s-a menținut și după dispariția URSS a reușit să se extindă spre Est, după ce disputa dintre cei ce se opuneau extinderii și cei ce o considerau necesară s-a finalizat în favoarea ultimilor. Alianța va primi curând al treizecilea membru (Republica Macedonia de Nord) iar populația din aceste state însumată va fi de circa 930 milioane de locuitori:

“Împreună, ei produc aproape jumătate din PIB-ul global și reprezintă circa 55% din cheltuielile globale pe apărare.”⁸

Ca să înțelegem cum s-a format Alianța, cum s-a menținut, cum s-a extins și de ce nu poate ajunge la o situație de cooperare și parteneriat cu Rusia avem nevoie de cel puțin două seturi de teorii. Una a formării alianțelor și alta a situării unei alianțe față de posibili adversari/rivali. NATO știm sigur că a fost formată din teama față de URSS ca stat (putere globală) și ideologie totalitară. Apoi URSS a dispărut prin fenomenul de implozie, apărând mai multe state dar unul singur, Federația Rusă, a preluat armele nucleare, cea mai mare parte a teritoriului și locul de membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU.

Oficialii NATO, începând cu secretarul general, afirmă constant că NATO are ca me-

nire răspândirea păcii, garantarea stabilității și securității euroatlantice. Dar Rusia și China nu percep lucrurile la fel. Ele văd NATO ca pe un instrument al forței americane, al menținerii unipolarității militare.

Contează oare ca decidenții politici și militari ai statelor aliate să cunoască felul în care adversarii reali și potențiali ai NATO percep acțiunile acestora? Să le înțeleagă temerile, fobiile, obsesiile? Răspunsul e sigur da. Doar în acest fel se poate concepe o strategie pe termen lung care să evite conflictul militar dar să permită Alianței să continue îndeplinirea obiectivelor sale.

Decidenții aliați trebuie să cunoască interesele, valorile, așteptările colective ale celor ruși (și chinezi), psihologia lor⁹, mai ales spre a calcula anticipativ cum va funcționa descurajarea față de aceștia, dar și invers.

NATO poate fi văzută în grila teoriei neorealiste a relațiilor internaționale ca fiind un instrument al puterii SUA în competiția sistemică contra Chinei, Rusiei etc. SUA față de rivalii săi are un sistem amplu și complex de alianțe, peste 50 de aliați de pe tot globul. În afară de NATO există alianțe importante în Asia de Est (Japonia, Coreea de Sud) și în Asia de Sud, de asemenea în Orientul Mijlociu. Dacă pe viitor competiția cu China se va accentua e posibil ca Washingtonul să caute o conectare a acestor alianțe. Deja Japonia e partener strategic al NATO, ca și Australia și Noua Zeelandă.

NATO rămâne o organizație populară în sânul națiunilor componente, diverse sonde de opinie arată diferențe între membri dar în ansamblu populațiile aliate își doresc ca Alianța să existe în continuare și să le furnizeze securitate.¹⁰

Încă din anul creării sale, NATO s-a caracterizat prin asimetria de putere. O asimetrie extrem de marcată. Deși aliații europeni erau în număr de zece, printre ei fiind și fostele mari puteri europene (Marea Britanie și Franța), în realitate SUA au fost de la început actorul cel mai puternic al acestei structuri. Capabilitățile sale militare le depășeau pe ale tuturor celorlalți membri însumate, de asemenea economia americană a fost cea mai puternică de pe glob și, prin intermediul Planului Marshall, al Fondului Monetar Internațional,

Băncii Mondiale și Acordului General asupra Tarifulor și Comerțului (GATT), a contribuit la salvarea economiilor celorlalte state occidentale, ferindu-le de pericolul comunismului inclusiv la nivel societal. Chiar și după Războiul Rece asimetria s-a menținut și s-a accentuat: Washingtonul a ajuns să contribuie cu 70-75% la totalul cheltuielilor aliate în 2014-2016. NATO e aproape de a avea 30 de membri, prin aderarea Republicii Macedonia de Nord (care și-a rezolvat problemele bilaterale cu Grecia), acoperă o populație de 930 milioane locuitori, circa 50% din PIB global și 55% din cheltuielile militare ale lumii.¹¹

Liderii americani, atât cei republicani cât și cei democrați, au învățat corect lecția gravă a eșecului securității colective din anii interbelici, când neparticiparea SUA la Liga Națiunilor a facilitat emergența statelor revizioniste și ruperea balanței de putere pe bătrânul continent dar și în Asia. De aceea, în ciuda criticilor venite din partea stângii socialiste europene și americane, liderii politici americani (republicani și democrați deopotrivă, prin consens bipartizan) au acceptat necesitatea de a implica țara în mecanismul de securitate transatlantic, ca metodă de a descuraja orice agresiune sovietică dar și o revenire militaristă a Germaniei. În anii '40 și '50, SUA ar fi putut să învingă singure URSS, având câțiva ani de avans în arma atomo-nucleară dar alianța cu europenii le conferea legitimitate pe plan mondial. Washingtonul nu aștepta concret de la europeni sprijin militar dacă teritoriul american ar fi fost cel atacat, mai ales când rachetele nucleare instalate pe submarine au scurtat drastic timpul în care atacul se putea efectua. SUA așteptau solidaritate și încredere, în special, precum și sprijin logistic european, adică acces la teritoriile și bazele militare ale membrilor europeni ai Alianței. La rândul lor aliații europeni se temeau atât de un abandon american în situație critică (de pildă când SUA ar fi riscat securitatea propriilor orașe spre a apăra nuclear orașe vest-europene de sovietici) cât și de o atragere a lor într-un conflict nedorit cu sovieticii și aliații acestora, pentru interesul național american.

NATO a fost mereu o mare familie de democrații, chiar dacă uneori imperfecte (să

menționăm doar loviturile de stat din Turcia și Grecia), dar se aplică teoria clasică a păcii democratice – aceste state au format o „comunitate de securitate”¹² având în comun valori și norme, ceea ce le sporea capitalul de încredere.¹³ Acum derivate de la democrația liberală ale Ungariei, Turciei, state ce devin concomitent tot mai apropiate politic de Rusia (și atrase de modelul politic putinist), pun probleme serioase pentru viitorul Alianței.

Descurajarea: actualitate și perspective

Există în studiile strategice două mari tipuri de descurajare, anume descurajarea prin negare (*by denial*) și cea prin pedepsire (*by punishment*).¹⁴ Prima se referă la situațiile în care un stat își dotează zonele/obiectivele ce riscă să fie atacate din exterior (sau țări aliate mai mici care se tem de același agresor) cu sisteme de apărare atât de eficiente și de numeroase încât potențialul atacator să evite orice acțiune agresivă știind că nu va reuși probabil să își atingă obiectivul. A doua se bazează pe ideea că oponentul (agresorul) va evita să atace știind că apărătorul are mijloace de a îl pedepsi (militar, economic etc) extrem de dur, așadar din teama că pierderile suferite vor depăși cu mult câștigurile.¹⁵ Posesia armelor nucleare poate duce teoretic la anihilarea fizică a agresorului într-un caz extrem, dar și apărătorul riscă o soartă similară. De exemplu, aducerea în apele Mării Negre, în zona României, Bulgariei și Turciei a numeroase nave militare, submarine, avioane de atac și bombardament, baterii de rachete anti-rachetă spre a preveni un atac rusesc, înzestrarea de către americani a României cu rachete Patriot (în curând) și avioane F16 e un caz de *deterrence by denial* iar instalarea de rachete nucleare cu rază medie în Europa central-estică, după renunțarea ruso-americană la Tratatul INF (al forțelor nucleare cu rază medie) ar servi unei strategii de *deterrence by punishment*.¹⁶ Descurajarea de tip *by denial* transmite un mesaj mai clar agresorului potențial și e mai pragmatică decât cea de tip *by punishment*, deoarece în al doilea caz agresorul poate crede (în mod eronat sau nu,

dar asta se va vedea post-factum) că actorul pro-statu quo nu va interveni din teama de a nu își periclita propria securitate în beneficiul unor aliați sau spre a conserva zone de interes geostrategic la care se poate totuși renunța în extremis spre a evita un război nedorit. Apărarea unor aliați face parte din așa-numita descurajare extinsă (*extended deterrence*).¹⁷ Când agresorul potențial vede că țările NATO aduc pe zona de flanc trupe destul de numeroase, armamente, rachete, radare, devine clar că va exista o ripostă, și nu doar una simbolică.

Încă de la fondarea NATO, aceasta s-a bazat pe două concepte majore interconectate: descurajare și apărare colectivă. Între acestea există o legătură logică, funcțională. NATO trebuie să inhibe *ab initio* un atac din partea unui stat terț sau a unei coaliții de state terțe (în sensul că adversarul chiar dacă ar dori acest lucru, va decide să renunțe) iar dacă nu reușește acest lucru va fi nevoit să apere teritoriile și populația statelor membre sau să le elibereze în cazul în care agresorul/agresorii au reușit să le ocupe total sau parțial. Teoretic, cu cât un actor de tip statal acumulează mai multă putere (militară, economică etc) față de un competitor, el devine mai dificil de atacat/descurajat pentru că acel competitor presupune că nu va reuși deloc în acțiunea sa ori dacă va reuși, pagubele produse (materiale și umane) vor depăși cu mult beneficiile, așadar o "victorie a la Pirus"... Ce interes ar avea Rusia să ocupe una, două sau trei state baltice dacă peste jumătate din forțele armate ii vor fi distruse (de armatele statelor din NATO) și nu va mai putea face față presiunilor Chinei pe flancul estic, în zona Siberiei, teritorii care acum două secole aparțineau marelui imperiu chinez înainte de a fi luate de cel țarist, mai puternic și mai agresiv, eventual pierzând și insulele Kurile în favoarea unei Japonii renăscute militar. E destul de probabil că o Rusie sau o China înfrânte militar și cu părți semnificative din armate și economii distruse ar suferi și dezmembrări teritoriale, fiind state multi-etnice și multi-religioase.

În schimb să luăm alt scenariu: dacă Rusia ar ocupa rapid (prin blitz-krieg) jumătate din Ucraina sau trei sferturi iar o coaliție de voință condusă de SUA ar nimici un sfert sau o treime din forțele armate rusești cu rachete și bombardamente aeriene (dar fără să elibe-

reze concret teritoriul ocupat, ucigând și mulți civili), e posibil ca Moscova să construiască pentru uz intern o narațiune care să arate că a meritat sacrificiul fiilor patriei! Caz în care nu a funcționat nici descurajarea și nici obligarea agresorului să se retragă din zona ocupată (*compellence strategy*).

Sau un al treilea scenariu, în care Moscova ar ataca un stat baltic (de ex. Lituania) din două direcții, Vest (Kaliningrad) și Est (prin Belarus), mizând pe faptul că forțele aliate inferioare numeric nu vor rezista iar SUA decât să riște un război nuclear ce i-ar afecta și teritoriul național, sau un război clasic cu multe pierderi umane, departe de casă și greu de explicat opiniei publice, va prefera să abandoneze țara ocupată și să negocieze o pace cu agresorul.¹⁸ Chiar dacă în realitate Washingtonul nu ar proceda astfel, faptul că Moscova ar putea calcula/anticipa eronat, ignorând avertismentele primite, ar putea favoriza declanșarea unui atac-surpriză. De aceea, europenii și americanii trebuie să își semnaleze determinarea de a nu permite așa ceva, dar fără a fi extrem de provocatori și fără a sugera că se pregătesc pentru un atac preventiv împotriva unei Rusii al cărei leadership în mod tradițional e "paranoic" față de orice posibilă invazie occidentală – cu trimiteri la campaniile lui Carol XII, Napoleon și Hitler.

Trebuie menționat că după terminarea Războiului Rece, decidenții aliați au ajuns la concluzia că nu mai existau amenințări clasice (provenite din partea unor state) evidente, granițele NATO nemaifiind amenințate direct. Cu toate acestea, spre a proteja libertatea, independența și suveranitatea membrilor săi, Alianța nu a renunțat vreodată la apărare și descurajare. Ca să fie credibilă, descurajarea operată de către aliați trebuie nu doar bazată pe forțe puternice, gata de acțiune, imposibil de nimicit printr-un atac surpriză (preventiv) ci și pe o voință comună de a nu evita războiul în caz de necesitate (declarații publice, tratate, documente strategice): dacă agresorul potențial crede că apărătorii nu vor avea curaj să riposteze, să își asume costurile (foarte mari) ale apărării comune, atunci poate fi tentat să atace.¹⁹

Conceptul strategic NATO din 1991

(Roma) explică destul de clar combinația op-

timă de apărare și descurajare. Ideea centrală e că NATO nu mai riscă un război convențional pe scară largă deoarece nu mai are adversari simetrici, care să își poată dori un atac eficient. Atacul preventiv sau preemptiv pare să nu constituie un risc serios deoarece starea de ostilitate din epoca Războiului Rece s-a disipat.

– “O agresiune majoră în Europa e mult mai puțin probabilă și ar fi precedată de o perioadă de avertisment semnificativă.

– Alianța e una pur defensivă în scop: niciuna dintre armele ei nu va fi folosită decât în auto-apărare, și nu se consideră pe sine ca fiind adversarul cuiva.

– Aliații vor menține un nivel de putere militară (*military strength*) adecvat spre a convinge orice agresor potențial că folosirea forței contra teritoriului unui aliat va fi întâmpinată cu o acțiune colectivă și eficientă de către toți și că riscurile implicate în inițierea conflictului vor depăși orice câștiguri previzibile.

– Forțele aliaților trebuie să poată apăra frontierele Alianței, să oprească avansarea unui agresor cât mai departe posibil (*as far forward as possible*), să mențină sau să restabilească integritatea teritorială a națiunilor aliate și să termine rapid războiul, făcând un agresor să își reconsidere decizia, să înceteze atacul și să se retragă.

– Amenințarea unui atac simultan, pe scară largă, asupra tuturor frontierelor europene ale NATO a fost în mod eficient eliminată și, prin urmare, nu mai e în centrul strategiei aliate. În special în Europa Centrală, riscul unui atac surprinzător a fost redus substanțial, iar timpul minim de avertizare a aliaților a crescut în consecință”²⁰

Conceptul strategic al NATO de la Washington (1999) mizează pe apărarea colectivă și descurajarea oricărui agresor potențial, combinația de forță militară și solidaritate politică fiind esența. Armele clasice trebuie completate de cele nucleare, spre a face descurajarea credibilă. Agresorii, dacă nu pot fi descurajați eficient, trebuie opriți cât mai departe de granițele statelor aliate.

– “Descurajarea și Apărarea: să descurajeze și să apere împotriva oricărei amenințări cu agresiunea împotriva oricărui stat membru al NATO, așa cum se prevede la articolele 5 și 6 din Tratatul de la Washington.

– Alianța încearcă să mențină pacea și să consolideze securitatea și stabilitatea euro-atlantică prin: conservarea legăturii transatlantice; menținerea unor capacități militare eficiente și suficiente pentru descurajare și apărare, și pentru îndeplinirea întregii game a misiunilor sale;

– Menținerea unei capacități militare adecvate și a unei pregătiri clare de acțiune colectivă întru apărarea comună rămân esențiale pentru obiectivele de securitate ale Alianței. O astfel de capacitate, împreună cu solidaritatea politică, rămân în centrul capacității Alianței de a preveni orice încercare de coerciție sau de intimidare și de a garanta că agresiunea militară îndreptată împotriva Alianței nu poate fi niciodată percepută ca o opțiune având vreo perspectivă de succes”.

– Aliații încearcă să sporească securitatea și stabilitatea la cel mai mic nivel posibil al forțelor, în concordanță cu capacitatea Alianței de a asigura apărarea colectivă și de a-și îndeplini întreaga gamă de misiuni.

– În ceea ce privește apărarea colectivă, în conformitate cu articolul 5 din Tratatul de la Washington, forțele militare combinate ale Alianței trebuie să fie capabile să descurajeze orice agresiune potențială împotriva acestora, să oprească progresia unui agresor cât mai departe posibil (*as far forward as possible*), în cazul unui atac, și să asigure independența politică și a integritatea teritorială a statelor sale membre.

– Dar forțele convenționale ale Alianței nu pot asigura doar ele o descurajare credibilă. Armele nucleare au o contribuție unică în a face incalculabile și inacceptabile riscurile de agresiune împotriva Alianței. Astfel, ele rămân esențiale pentru păstrarea păcii”²¹

Principiul descurajării e desigur păstrat „cu sfințenie” și în **Conceptul strategic al NATO de la Lisabona, din 2010**²². Alianța nu are adversari declarați, clauza apărării colective acționează cvasi-automat, apărarea nu se face în mod provocator ci la un nivel minim necesar de forță, spre a păstra credibilitatea necesară descurajării, și ținând cont de noile provocări/riscuri determinate de evoluția mediului de securitate internațională.

– “NATO nu consideră nici un stat ca adversar”;

– „Art 5 se aplică fără excepție, orice membru atacat va fi sprijinit”;

– „Descurajarea, bazată pe amestecul de capacități convenționale și nucleare rămâne un element central („core element”) al strategiei de ansamblu a Alianței;

– Folosirea armelor nucleare rămâne o posibilitate foarte îndepărtată iar câtă vreme armele nucleare există NATO „va rămâne o alianță nucleară”;

– Forțele nucleare strategice ale Alianței (mai ales cele ale SUA) constituie „garanția supremă a securității aliaților” – forțele nucleare ale Franței și Marii Britanii deși indepenedente joacă un rol și ele în descurajarea de ansamblu;

– „NATO caută securitatea la cel mai scăzut nivel posibil al forțelor”;

– „Să continue revizuirea posturii de ansamblu a NATO în ce privește descurajarea și apărarea contra întregii game de amenințări la adresa Alianței, luând în calcul schimbările produse în mediul internațional de securitate aflat în evoluție.”²³

În momentul în care Rusia a agresat Ucraina și i-a desprins Crimeea din teritoriul național, a devenit clar că urma să crească presiunea rusească asupra statelor NATO de pe flancul estic. Occidentul nu a mai putut să se prefacă că tolerează situația precum procedase în anii de după războiul ruso-georgian de cinci zile din august 2008 deoarece învățase lecțiile acelei crize și știa că Rusia, dacă nu e contrată (stăvilită), va încerca să folosească din nou acest pattern acțional spre a remodela prin forță granițele vecinilor săi. Încălcarea Cartei ONU și a “decalogului” OSCE de la Helsinki nu puteau fi tolerate, altfel se crea un precedent periculos ce putea fi încercat și de China, India, Japonia, Serbia sau alte state cu probleme teritoriale nerezolvate complet. Ucraina și Georgia sunt în Europa, parteneri de securitate ale NATO.

La **summitul aliat din Țara Galilor** (2014) a fost adoptat **Planul de Acțiune pentru Pregătire/Operativitate** (“Readiness Action Plan” - RAP) și în cadrul acestuia s-a lansat Spearhead Force (Very High Readiness Joint Task Force - VJTF), spre a consolida NATO Response Force (existentă din anul 2002) și a face față provocărilor de pe flancul estic și cel sudic. Din moment ce Rusia nu a atacat până acum vreun stat membru, se poate spune teoretic că mă-

surile de descurajare aliate au funcționat, însă nu putem ști dacă în lipsa acestora chiar ar fi urmat un atac care să se încadreze în pragul acțional al articolului 5 din tratatul fondator. Pe ansamblu, țările NATO au o forță militară cumulată peste cea a Rusiei, iar bugetele lor militare anuale le depășesc pe ale Moscovei de peste zece ori. Cumulat au probabil și mai multe arme nucleare decât Federația Rusă: circa 6850 Rusia, 6550 SUA, 300 Franța, 215 Marea Britanie.²⁴ Doar dacă se alătură și China cu ale sale circa 280 de arme nucleare se ajunge la un echilibru cantitativ (nu calitativ) între Vest și Est.

La **summitul NAC din Varșovia** (2016) s-a decis mecanismul “**Enhanced forward presence**” pentru flancul estic al Alianței (cele patru batalioane aduse prin rotație în statele baltice și Polonia). Pentru zona Mării Negre s-a decis implementarea unei prezențe de tip “**Tailored forward presence**”, pentru a manifesta solidaritatea cu aliații regionali pontici, care se află în bătaia rachetelor rusești din Crimeea. Ulterior, la **summitul din Bruxelles** (iulie 2018) a fost adoptată **Inițiativa de pregătire** (Readiness Initiative – Four Thirties) prin care aliații se angajau ca în 2020 să aibă pregătite din cadrul forțelor deja existente la nivel național 30 de batalioane mecanizate, 30 de escadroane aeriene, 30 de nave de luptă, toate utilizabile în maxim 30 de zile. Acestea pot servi pentru apărare colectivă dar și pentru gestiunea unor crize în vecinătăți.²⁵ De asemenea s-a decis formarea unor Echipe de sprijin contra atacurilor hibride (**Counter-Hybrid Support Teams**) spre a sprijini state aliate atacate cibernetic, sau cu știri false ori în plan energetic. S-a acceptat și reforma structurilor de comandă ale Alianței iar un Centru de Operații pentru Spațiul cibernetic va funcționa la Mons (Belgia). Până în 2023, Alianța va dispune de un Centru de Operațiuni în Spațiul Cibernetic pe deplin funcțional, capabil să apere instalațiile militare din statele membre și nu numai. NATO a recunoscut cyber-spațiul ca fiind un nou domeniu distinct al apărării, parte din gama războiului modern, dar rămâne de decis cum se va aplica aici articolul 5. Secretarul general al Alianței afirmă categoric că se poate activa art. 5 în caz că toți aliații recunosc că a avut loc un atac cibernetic grav, cu agresor cunoscut. Iar răspunsul poate implica lovituri aliate nu doar în

spațiul cibernetic, contra acestuia, ci și în alte sectoare de luptă, așadar o formă de descurajare asimetrică, bazată mai ales pe reziliență – “*For deterrence to have full effect, potential attackers must know that we are not limited to respond in cyberspace when we are attacked in cyber space. We can and we will use the full range of capabilities at our disposal.*”²⁶ De pildă unui stat care te atacă cu arme cibernetice, îi poți impune sancțiuni economice usturătoare. Stoltenberg a propus chiar un set de “standarde minime de reziliență” pentru toate statele membre, spre a descuraja sau bloca agresiile cibernetice.

De semnalat că decidenții politici și militari americani au decis să își consolideze sprijinul pentru țările europene aliate, fără a neglija nici partenerii non-aliați. Inițiativa Europeană pentru Descurajare a fost lansată în iunie 2014 de administrația prezidențială Obama din SUA sub numele inițial de European Reassurance Initiative (Inițiativa Europeană de Reasigurare) ca program militar de sprijinire a aliaților europeni ai SUA.

În 2017, administrația Trump a redenumit programul Inițiativa Europeană pentru Descurajare (EDI) spre a mări capacitatea europenilor de descurajare a rivalilor (implicit fiind vorba de Rusia și poate și China) prin dezvoltarea de capacități militare performante și organizarea de exerciții militare multinaționale. De semnalat că în cadrul EDI are loc și operația Atlantic Resolve menită să consolideze apărarea pe flancul estic al Alianței, sprijinind țări ca Bulgaria, România, Polonia, statele baltice etc. Departamentul de stat al SUA afirmă că circa 6000 militari americani participă la Atlantic Resolve în orice moment, începând cu anul 2014, când Rusia a luat o bucată din teritoriul Ucrainei cu forța. Rotația forțelor terestre, maritime și aeriene are loc sub coordonarea Elementului de Comandă a Misiunii (MCE), comandamentul regional din Poznań (Polonia).²⁷ Administrația Trump a crescut semnificativ fondurile alocate Inițiativei Europene de Descurajare (EDI) și a ajuns la un vârf de 5,9 miliarde USD în 2019. Așadar, o creștere cu 650% între 2014-2019! Evident că o parte dintre americani nu vede cu ochi buni asemenea cheltuieli din bugetul țării lor, în condițiile în care cele mai multe țări europene din NATO (plus Canada) sunt bogate, industrializate și au

mari dificultăți în a atinge cifra minimă de 2% din GDP alocată pentru apărare.²⁸ E vorba de acei americani din segmentul *red necks-wasp* care au exultat când Trump a catalogat NATO ca obsolet și fără o mare valoare pentru securitatea națională americană la începutul anului 2017. Ulterior, liderul american a revenit asupra opiniei, considerând că NATO merită păstrată și consolidată dacă aliații își asumă mai echitabil povara financiară a acesteia.²⁹

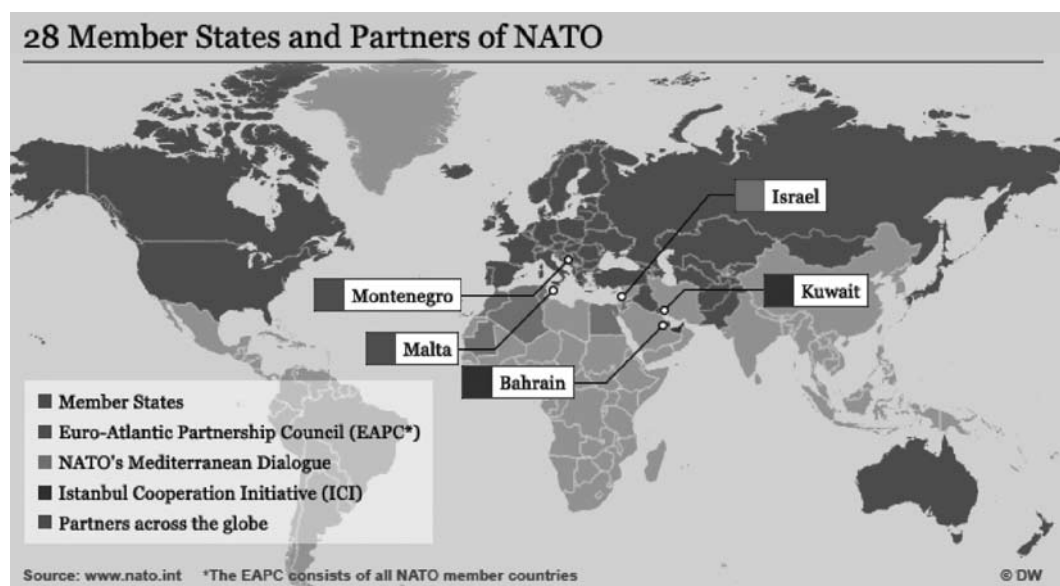
Aliații din NATO știu că dacă aplică pedepse militare agresorilor riscă o escaladare necontrolată a tensiunilor și ajungerea la un război nedorit cu state care posedă arme nucleare. De pildă Rusia atacă Estonia, acceptă sacrificii militare mari iar SUA ajung să rețalieze atacând cu rachete (convenționale și poate, în final, nucleare tactice) orașul Sankt Petersburg. E extrem de periculos ca NATO să își bazeze apărarea pe ideea de a descuraja adversarul prin planificarea unor lovituri asupra teritoriului național al acestuia, mai ales când adversarii (de pildă Rusia și China) au un nivel de putere semnificativ și pot fi chiar aliați.³⁰ Rachetele Kalibr (rază 2500 km) instalate de Moscova în Crimeea pot lovi inclusiv Italia și Germania iar cele Iskander (rază 500 km) ating Constanța, București, Istanbul, Burgas etc. Rușii au sugerat chiar că ar putea aduce bombardiere strategice în peninsula pontică. Nu există dovada că NATO poate ataca preemptiv rachetele ruse și avioanele militare din Crimeea, folosind alte rachete și aviația (bombardierele) încât rușii să nu mai aibă cum să riposteze eficient. Oricum Moscova și Beijing au submarine nucleare care sunt extrem de greu de localizat și distrus, asigurând descurajarea (*deterrence by punishment*) prin capacitatea de ripostă de tip *second strike*.

De aceea, e poate mai utilă o strategie de tip *porcupine* (porc spinos³¹), prin care se fie instalate în zonele strategice, susceptibile de agresiuni, mijloace de tip A2/AD (care interzic accesul), spre a face foarte nerentabilă agresiunea și a evita escaladarea inutilă și periculoasă, prin erori perceptive sau supra-încredere în propria forță ofensivă (din partea agresorilor potențiali).³² Strategia aceasta presupune, în opinia experților americani de la Naval War College din Rhode Island, securizarea teritoriului aliat (mai ales a zonelor de flanc) prin ca-

pacității de apărare cibernetică avansate, forțe navale aliate aduse prin rotație spre a acoperi toată zona de coastă, afirmarea preferinței pentru descurajare prin reziliență, răspândirea unor valori și idei care subminează regimul politic și ideologia dominantă a statului/alianței agresiv(ă).³³ Ar trebui consolidate Unitățile de Integrare a Forțelor din NATO (NFIU) și Cartierul general al Diviziei Multinaționale Sud-Est (MND SE), aduse mai multe nave și avioane în perimetrul Mării Negre, instalate rachete anti-navă și sisteme de apărare antiaeriană spre a contracara avansul rusesc și avantajele geografiei. Experții americani mai propun aducerea de mine terestre și maritime în zona Mării Negre și a celei Baltice, metode de a răspândi mesaje pro-NATO în sânul populațiilor aliate, instalarea de centre de comandă și control în munți sau sub pământ etc.³⁴

Partenerii de securitate ai NATO joacă și ei un rol major în consolidarea mecanismului de apărare și descurajare deoarece e de așteptat

ca unii să permită Alianței să instaleze anumite capacități pe teritoriul lor. În situația extremă în care Rusia și China se vor alia contra SUA, e posibil ca Washingtonul să ceară statelor NATO să îl sprijine logistic, cel puțin, și în zona Asia-Pacific, alături de Japonia, Coreea de Sud, Australia și poate și India. Astfel, deși Japonia, de exemplu, nu e aliat NATO ci partener s-ar putea ajunge să existe o alianță de facto între țările europene și cele asiatice, sau o globalizare a NATO sub forma unei alianțe a Atlanticului, Pacificului și Oceanului Indian, spre a încercui și bloca faimosul *heartland* atât de drag geopoliticii din prima jumătate a secolului XX. Dar nu e exclus ca unele state NATO, speriate de spectrul angrenării lor într-un conflict global (un posibil nou război mondial), să se retragă pur și simplu din Alianță și eventual să își declare neutralitatea (cazul clasic ar fi cel al Germaniei, care încă are o legislație extrem de restrictivă față de orice angajare militară în exterior).

Statele membre NATO și cele parteneri

(sursa: <https://www.dw.com/en/how-does-germany-contribute-to-nato/a-38033967>)

Marile provocări și riscuri actuale – cum a funcționat descurajarea și cum poate eșua

Până la agresiunea Rusiei contra Ucrainei din 2014, soldată cu modificarea granițelor

acesteia, relațiile dintre NATO și Federația Rusă evoluau pe un trend de acomodare, după inghețul din vara lui 2008 generat de agresiunea rusă contra Georgiei. Dar după 2014 statele NATO au făcut front comun și au impus sancțiuni Rusiei, de asemenea au decis să ofere arme și ajutor economic și energetic Ucrainei.

Dacă Ucraina e lăsată singură în fața Rusiei și aceasta reușește să o debiliteze și să o controleze, Occidentul va suferi o lovitură de imagine iar alte state ex-sovietice din vecinătatea Moscovei vor învăța lecția că nu are rost să se revolte contra Rusiei. Dacă din contră Ucraina va deveni cândva un stat UE și NATO, exemplul va fi copiat de alte state din zona Mării Negre (REMUN) dar și de opoziția din Rusia. De aceea, Ucraina și viitorul ei au ajuns o miză într-un joc de tip sumă nulă între Rusia și Occident.

NATO de azi are ca sarcini esențiale descurajarea Rusiei pe flancul estic, împiedicarea instabilității cronice și eșecului statal generalizat pe flancul sudic (cazul cel mai grav e cel al așa-zisului Stat Islamic și al succesorilor probabili ai acestuia) dar și pregătirea pentru o eventuală alianță ruso-chineză. Rusia e descurajată prin acumulare de forțe pe zona de contact și exerciții de interoperabilitate pe mările comune, iar instabilitatea din Sud e contracarată prin sprijinirea statelor respective (membrii Dialogului Mediteranean și ai Inițiativei de la Istanbul), strângere de informații, capacități expediționare de trimis rapid în crize regionale. Nu e doar o confruntare a forțelor militare și economice ci și o bătălie a ideologiilor și regimurilor incompatibile: Rusia e un actor ce face apel la valori tradiționale, naționaliste și religioase, China la idei naționaliste, cvasi-imperiale iar jihadiștii islamici (mai ales cei salafiști) din Orientul Mijlociu și Africa de Nord visează la un Islam radical, antimodernist, purificat de orice idei non-islamice, adus la nivelul epocii Profetului Mahomed. Occidentul trebuie să învingă și în bătălia ideilor, mai ales că țările europene (mai mult decât SUA și Canada) au populații islamice consistente, de ordinul milioane, pe a căror loialitate deocamdată nu e sigur dacă pot conta. Același Occident nu dorește momentan să agite subversiv flacăra Islamismului în Rusia și China, din teama de a nu repeta experimente precum nașterea Al Qaeda în războiul sovieto-afgan și globalizarea acesteia ca inamic ideologic al lumii vestice. Altfel, cecenii, daghestanezii, tătarii etc. respectiv uigurii, ar fi putut fi folosiți ca arme umane eficiente contra Rusiei și Chinei, în situații extreme.

Aliații din cadrul NATO trebuie să se pună de acord dacă ar accepta ca Rusia să transfor-

me state precum Ucraina, Moldova, Georgia în *buffer areas* (zone tampon) prin modificarea de granițe cu forța, susținerea de conflicte separatiste, dacă i se permit tentativele de a "finlandiza" unele state NATO de flanc (adică a le determina să iasă de facto din NATO prin presiuni politico-militare și avantaje economice). Țări ca Ungaria, Turcia și chiar (pe termen lung) Germania sunt vizate de Rusia ca puncte slabe ale NATO, din cauza conflictelor cu SUA, a dependenței energetice de importuri. Nu e exclus ca Rusia să încurajeze activ formarea unei armate europene spre a lovi în NATO. Scopul Moscovei pare clar: sabotarea coeziunii NATO și UE, divizarea Occidentului, acces facil la Marea Mediterană (a se vedea bazele din Siria) și control al unei părți din zona Arcticii, dar și la America Latină (Cuba, Venezuela – țară în pragul războiului civil unde are deja consilieri militari și chiar mercenari). Penetrarea geopolitică rusească în Mediterana și Arctica trebuie văzută de către decidenții euroatlantici ca o încercare de învăluire a spațiului aliat și de extindere a sistemului A2/AD spre a interzice accesul adversarilor.

Există un optim de putere și securitate ce poate fi atins de către NATO ca însumare a capacităților statelor membre, dincolo de care se manifestă așa-numitul mecanism de dilemă a securității cu tentația atacului preemptiv (capcana lui Tucidide cf. Graham Allison)³⁵ în relația cu rivalii și adversarii strategici. Statistica preluată de Allison de la cercetători ai Belfer Center din SUA arată că în 12 cazuri din 16, provocarea lansată de puterea revizionistă față de hegemon s-a încheiat cu război.³⁶ NATO e alianța centrată în jurul hegemonului militar actual și chiar dacă scopul aliaților e defensiv și limitat teritorial, adversarii hegemonului iau în calcul scenariul unui război contra NATO ca întreg.

Se observă că adversarii strategici ai NATO – Rusia și în devenire posibil și China – au speculat vulnerabilitățile interne, mai ales lipsa coeziunii și solidarității plus egoismul național al fiecărui stat membru, formând parteneriate privilegiate cu unele dintre ele. Astfel, Ungaria, Bulgaria, Slovacia, Turcia de ex. depind masiv de gazele naturale rusești și au nevoie și de alte investiții strategice precum cele în centrale nucleare, conducte etc. Iar China a găsit parteneri

europeni pentru proiectul OBOR/BRI – mai ales Ungaria, Grecia dar și Italia, Marea Britanie, fiind vorba de exemplu de marea firmă chineză Huawei și investițiile în sistemul 5G de comunicare, revoluționar.

În aceste condiții, NATO nu mai poate opune un front unit adversarilor săi strategici, fiind nevoit să se acomodeze pe linia celui mai mic numitor comun sau să riște dezmembrarea și transformarea în mini-alianțe intercalate cu blocuri ale neutrilor, ori simple coaliții de voință grupate în jurul SUA de pildă. Analistul Gustav Gressel avetizează că “în crizele viitoare cu Rusia, NATO poate părea mult mai slab decât se prezintă pe hârtie” deoarece liderii politici aliați nu au deocamdată voința și capacitatea de a pune marile întrebări referitoare la Rusia și a răspunde la ele (dacă e un pericol și cât de mare, ce fel de măsuri trebuie aplicate, mai ales că Moscova are superioritate în forțe și poziție geografică pe tot flancul estic al NATO) și la *burden-sharing*, de a aloca fonduri mai mari și a achiziționa arme performante, de a forja o „coeziune strategică rigidă” care să descurajeze cu adevărat orice adversar.³⁷

Federația Rusă e în același timp vulnerabilă în plan economic, demografic și societal dar relativ puternică în plan militar mai ales prin presiunea numerică pusă asupra flancului estic al Alianței unde are mult mai multe forțe decât cele ale NATO și beneficiază de avantaje geografice ce ar putea facilita un atac preventiv. Deține alături de SUA cele mai multe arme nucleare, ambele acceptând în 2010 acordul START prin care se acceptă reducerea numărului de rachete strategice cu încărcături nucleare. Acordul expiră în 2022 și e greu de știut dacă va fi reînnoit. Între timp Rusia urmată de SUA nu se mai consideră constrânsă legal de acordul INF (*Intermediate-Range Nuclear Forces*, ratificat de URSS și SUA încă din 1987) ce viza rachetele cu rază medie instalate în Europa – în realitate ambele vor o renegociere deoarece se tem de China care dezvoltă masiv rachetele terestre alături de cele navale și subacvatice. Rusia se simte marginalizată puternic și pusă cu spatele la zid de sancțiunile economice impuse de toate statele NATO și UE începând din 2014. Menținerea la putere a regimului Putin se bazează pe un contract

social tacit cu populația: aceasta a renunțat cumva la democrație liberală și în schimb i se garantează necesitățile economice și siguranța. Dacă regimul Putin nu mai poate oferi necesarul de *welfare state* (sănătate, educație, infrastructuri etc) iar banii merg excesiv spre apărare și servicii de intelligence, atunci populația e posibil să nu mai accepte situația, chiar să se revolte...De aceea establishment-ul va avea probabil tendința și în viitor să provoace crize în relația cu exteriorul, să ducă o politică externă asertivă pentru a atrage opinia publică prin diversivități.³⁸ De asemenea, regimul Putin va continua să ofere bani în mod discret unor partide populist-naționaliste din câteva state ale UE (care au șanse să ajungă la guvernare în coaliții mai largi), de pildă în Franța și Ungaria, implicit șubrezind încrederea reciprocă dintre aliații europeni.

Rusia nu va ataca probabil direct vreun membru NATO; având grijă ca agresiunile sale de tip hibrid să fie sub pragul de activare a art. 5 din Tratatul Washington. Dar e posibil să încerce să modifice iar granițele Ucrainei stabilind un pod terestru între Mariupol și Crimeea sau chiar Odesa. Doctrina oficială a “Lumii ruse” (*Russkii Mir*) și pretinsul drept de intervenție în afacerile interne ale țărilor vecine care au minorități ruse ridică probleme serioase pentru NATO deoarece aceste state sunt partenere de securitate ale Alianței, ca și Rusia (Consiliul NATO-Rusia există încă deși e inactiv). Dar oare nu pot aliații să mențină neutralitatea strictă în situația acestor conflicte între partenerii (vecinii) lor? Când Rusia a adus trupe și tehnică de luptă în Siria, extinzându-se dincolo de baza navală Tartus pe care o folosea și înainte de 2015, a devenit clar că avea loc o anvelopare pe flancul sudic al NATO. Aducerea de avioane și rachete a confirmat crearea în Siria a unui areal de sisteme de interzicere a accesului A2/AD, spre a amenința spațiul aliat și dinspre Sud, nu doar dinspre Crimeea și Kaliningrad. Prezența rusă în Mediterana de Est poate duce în timp la noi valuri de migrație spre UE (via Libia unde războiul civil s-a reluat) și chiar la blocarea parțială a importurilor de gaze din Africa de Nord spre UE.

Evident, Turcia și Grecia ar fi trebuit să fie cele mai afectate dintre statele aliate în urma

acestei manevre strategice a Rusiei. Dar Grecia e cunoscută pentru relațiile economice și culturale apropiate cu Moscova iar Turcia, după episodul doborârii unui avion militar rusesc Suhoi la granița turco-siriană (24 noiembrie 2015), a derulat cu succes o evidentă mișcare de apropiere politico-diplomatică și economică de Rusia. Dependența de gazele rusești, de banii turiștilor ruși și de accesul produsele turce pe piața rusă explică decizia luată de liderul Recep Erdogan de a își cere scuze pentru doborârea avioanelor rusești și a iniția pași de apropiere. În cele din urmă, Rusia a demarat procedura construirii unei conducte noi de gaze *Turkish stream* (de care Turcia va beneficia din plin) iar Ankara deja a cumpărat sistemul de rachete defensive S 400 din Rusia, riscând o ruptură totală cu SUA. Americanii au amenințat repetat că dacă Turcia va cumpăra aceste rachete, nu va mai primi sistemul Patriot din SUA și nici avioanele de vânătoare de generația a cincea F35.³⁹ Moscova a speculat abil situația din Turcia pe mai multe paliere: vulnerabilitatea președintelui Erdogan confruntat cu o tentativă de lovitură de stat în vara anului 2016 (opinia acestuia fiind că Putin l-a sprijinit în timp ce Occidentul ar fi agreat o răsturnare a regimului său), marginalizarea Turciei de către Occident în urma actelor grave de nerespectare a drepturilor omului (arestarea „güleniștilor” și cererile de extrădare ale predicatorului F. Gülen), relația rece dintre SUA și Turcia ce a dus la scăderea puterii de cumpărare a lirei turcești prin inflație galopantă (act punitiv eficient al Washingtonului care a pus taxe vamale pe bunuri industriale turcești), nevoia disperată a economiei turcești de gaze ieftine și acces la piețe de vânzare. În schimb cumpărarea rachetelor S400 de către Ankara arată clar că Turcia nu mai consideră Rusia un adversar. Desigur, opoziția din Turcia (mai ales cea de sorginte kemalistă) își păstrează predominant opinia negativă față de Moscova și apetitul pentru rivalitate cu aceasta în Asia Centrală, prin pârgăhia clasică a pan-turchismului. Rusia urmărește atentă opiniile cetățenilor statelor NATO față de ideea invocării art. 5 și a recursului la forță armată contra unui agresor potențial. Câtă vreme în majoritatea statelor aliate cel puțin 51% din cetățeni spun că ar merge la război în apărarea unui alt aliat, Rusia

înțelege că decidenții occidentali se bazează politic și psihologic pe consensul populațiilor lor pentru o intervenție defensivă și deci sistemul de *deterrence* funcționează bine. Sondaje diverse arată că, deși în Europa de Vest crește lejer procentul celor ce nu doresc respectarea angajamentelor defensive ce implică risc de război (21% în Germania, 19% în Franța, față de 58% și 53% care acceptă riscul), nord-americanii își mențin optimismul defensiv (57% pentru, 11% contra).⁴⁰ Pe termen lung dacă se ajunge la situația unor țări unde, să zicem, 70% din populație nu mai dorește onorarea angajamentelor defensive față de (unii) aliați, normal ar fi ca acele state să părăsească benevol alianța. Sperăm totuși să nu fie cazul, sau nu pe termen scurt și mediu.

Republica Populară China e considerată marele rival sistemic de către SUA, care e pilonul militar central pentru NATO - a se vedea Strategia Națională de Securitate și Strategia națională de apărare (asumate de administrația prezidențială Trump). De semnalat că NATO nu are un dialog permanent cu China, iar relația cu ea e ambiguă. Beijingul se opune în general ideii de alianțe permanente. Dar China devine preocupantă deoarece construiește infrastructuri de comunicare și transport în mai multe state NATO precum Italia, Ungaria etc. În general proiectul OBOR/BRI (Noul drum al mătăsii) și Formatul „16 plus unu” riscă să cliveze suplimentar UE și NATO, China găsim parteneri apropiați și chiar formând un lobby (ca și Rusia) în rândul clasei politice și a antreprenorilor economici din unele state europene. Relațiile foarte strânse ale acestor state cu China le pot îndepărta de SUA pe termen lung, adâncind fractura transatlantică. China nu amenință direct vreun stat NATO, nu atacă vreun partener european al NATO dar se poate alia cu Rusia în viitor și astfel un eventual război de coaliție contra SUA va atrage în joc și aliați europeni alături de Japonia, Australia etc, partenerii asiatici ai NATO. Recent, pe 12 martie a.c., Uniunea Europeană a publicat documentul oficial „EU-China: A Strategic Outlook” în care pentru prima dată numește R.P.C. un „rival sistemic”, ceea ce e mai grav decât competitor economic.⁴¹ Desigur, NATO ar

putea adopta o etichetă similară, demonstrând unitatea de valori și percepții cu UE.

O posibilă **alianță ruso-chineză** ar prezenta o provocare extrem de gravă pentru NATO și pentru Occident în general deoarece o coordonare a mișcărilor și strategiilor ruse și chineze în Europa de Est și Sud respective în Asia de Est și Sud-Est ar limita semnificativ marja de manevră a SUA (principala forță militară a NATO). Deocamdată Beijing și Moscova rivalizează pentru investiții strategice în Asia Centrală dar e posibil să ajungă la un management controlat al rivalității lor în viitor. Pivotarea spre zona Indo-Pacificului a americanilor ar fi stânjenită de activitățile Rusiei în zona de contact cu flancul estic al NATO, activități ajutate direct și de infrastructurile chinezești create prin programul *Belt and Road*. Tehnologia și bazinul demografic imens ale Chinei cuplate cu materiile prime și tehnologia militară ale Rusiei ar crea un risc major de securitate pentru aliații din cadrul NATO și probabil ar diminua probabilitate de activare a art. 5 în cazul unei agresiuni asupra unui stat membru periferic din punct de vedere geografic, deoarece riscurile și costurile aferente intervenției ar fi mult mai mari decât acum. Deocamdată cele două state nu sunt aliate ci parteneri strategici, un fel de „partenerivali” sau „frenemies”.⁴² Însă ambele sunt rivali pe termen lung ai SUA, caută să divizeze UE și NATO, dialogând de preferință separat cu membrii acestora (oferindu-le avantaje economice) decât cu blocurile regionale ca atare, uneori sădind neîncredere în instituțiile democratice.⁴³

În ce privește negocierea unui viitor tratat Start de către SUA și Rusia, după expirarea în 2021 a celui din 2010, americanii, prin Mike Pompeo, au făcut Chinei propunerea de a se alătura negocierilor deoarece China e direct interesată de echilibrul de putere nuclear la nivel global. ”Potrivit organizației americane Arms Control Association, Statele Unite dețin 6.550 de focoașe nucleare, Rusia 6.850, iar China 280.”⁴⁴

În orice caz, sistemul de apărare antirachetă Aegis Ashore de la Deveselu, instalat de americani, este deja sub comandă NATO și teoretic gata să fie folosit în caz că spațiul aliat e atacat dinspre Sud

sau Est. Sistemul va fi upgradat în vara acestui an și, spre a asigura apărarea flancului NATO în timpul reviziilor, SUA va aduce temporar la Deveselu un sistem *Terminal High Altitude Area Defense (THAAD)*. Acesta va fi sub controlul Consiliului Nord-Atlantic și va rămâne câteva săptămâni până ce americanii for update complet sistemul existent la Deveselu.⁴⁵

Intrebarea dacă NATO provoacă Rusia și justifică cumva acțiunile acesteia este una des pusă în cercurile politice și strategice din Europa, SUA și evident Rusia. Dacă autori americani neorealști precum John J. Mearsheimer⁴⁶ și S. Walt pretind că e vina Occidentului care a antagonizat inutil Rusia extinzând NATO la Est și ajutând Ucraina (care nu e stat membru) în dauna Rusiei (cu sugestia implicită că Rusia e în drept să aibă o sferă de influență care să cuprindă state precum Ucraina, Georgia, Moldova etc.), în schimb polono-americanul Janusz Bugajski afirmă că NATO acționează legal, legitim și nu provoacă nejustificat Moscova – “NATO nu are ambiții să își extindă prin forță frontierele și coeziunea Rusiei nu e amenințată de extinderea NATO.”⁴⁷ Propunerea făcută în anii 2014-2016 de Mearsheimer, Walt și chiar Kissinger de a se accepta neutralitatea pe termen nedefinit a Ucrainei la schimb cu garanții de non-agresiune ale Rusiei pare un scenariu rațional și benefic pentru relațiile Occident-Rusia dar ar presupune implicit și renunțarea de către UE la Politica Europeană de Vecinătate și Parteneriatul Estic deoarece e greu de decuplat ermetic activitatea NATO de cea a UE în statele terțe din zona Mării Negre, fiind vorba de cele două mari instituții ale Occidentului. Ucraina ar apărea ca fiind pedepsită, izolată, fără dovada că Rusia chiar ar elibera teritoriile ocupate și nu s-ar mai amesteca atât de brutal în politica externă a Kievului. S-ar renunța la strategia bazată pe valori și norme în beneficiul celei axate pe putere – Mearsheimer afirmă că: “*Abstract rights such as self-determination are largely meaningless when powerful states get into brawls with weaker states.*”⁴⁸ Acest autor susține ferm că SUA au greșit favorizând expansiunea NATO spre Est și promițând Ucrainei și Georgiei că vor deveni membre – “pe scurt, Rusia și Vestul au lucrat cu manuale diferite”⁴⁹, americanii fiind ghidați de Liberalism hegemonic iar rușii de Realism. Nu știm dacă are dreptate dar neîncrederea regimurilor autoritare în cele

democratice, pe care o semnalează ca factor inhibant al diplomației, e reală.

Retragerea bruscă a NATO și UE din vecinătatea comună cu Rusia ar fi citită probabil la Moscova ca un act de slăbiciune, ca o capitulare iar Rusia ar putea deveni și mai agresivă. Desigur, ar fi posibil și scenariul unei normalizări a relațiilor ruso-occidentale prin decuparea clară a sferelor de influență și politici de non-amestec mutual însă în etapa actuală e puțin probabil să fie o soluție viabilă. Rusia lui Putin a înțeles că poate diviza Occidentul, prin strategii de război hibrid, dezinformare, manipulare, *fake news*. Putin a reușit să convingă o parte a populațiilor unor state NATO că e un apărător al familiei tradiționale, al bisericii ortodoxe, al valorilor tradiționale amenințate de liberalismul "ateu" occidental. O parte din populația protejată de NATO privește cu simpatie spre Rusia și China, din motive de *soft power* și avantaje economice. În cazul în care decidenții țărilor NATO ar trebui să ia măsuri mai dure contra celor două state eurasiatice, ei știu că ar pierde voturile acestui electorat naționalist, populist, antiliberal. Există în ultimii ani forțe politice importante în Germania, Franța și alte state europene care militează pentru ieșirea din NATO și din UE. Pe de altă parte, propaganda pe care țările NATO și UE o duc contra Rusiei și Chinei ar trebui să evidențieze valori precum libertatea și demnitatea ființei umane, în dauna sistemelor autoritariste de la Est, a *siloviki*-lor ruși (bogătași proveniți din serviciile de informații, baza puterii putiniste) și a oligarhilor comuniști chinezi. Ar trebui să se arate felul în care cecenii, respectiv uigurii, sunt persecutați și ținuți sub observație prin metode dure, care le încalcă adevse drepturile.

Cât despre discursul american tipic al transformării Rusiei și Chinei în democrații și federații (Rusia e așa ceva doar pe hârtie), el nu poate mobiliza, credem, un suport masiv în societățile rusă și chineză, deoarece leadership-ul autoritar și naționalist rus și chinez are o bază populară largă de susținere și a impus cu succes narațiunile antioccidentale bazate pe citirea istoriei în cheia auto-victimizării. Liderii aceștia nu vor renunța la a afirma că SUA și aliații europeni ajută grupuri de opoziție din țările lor spre a răsturna ordinea politică actuală – obsesia revoluțiilor colorate nu va dispărea multă vreme de acum încolo.¹⁵⁰ Dar aceiași lideri

ar fi extrem de mulțumiți să separe Franța și Germania de SUA și să le atragă într-un iluzoriu joc al multipolarității pe care Beijing și Moscova speră să îl domine prin talia teritoriilor, populațiilor și resurselor. Viitorul NATO poate fi foarte diferit în cele două scenarii: acomodare cu Moscova și Beijing prin recunoașterea de sfere de interes intangibile și abținere de la orice discurs tip *regime change* (democratizare) respectiv intensificarea acțiunii de sabotare a oligarhiilor politice ce dețin controlul asupra unor state multi-etnice și polarizate economic cum sunt Rusia și China. Decizia ar trebui teoretic să se ia prin discuții multilaterale în NATO dar e clar că un lider de tip Trump poate decide unilateral un asemenea curs, dacă găsește sprijin în afară și în interiorul propriei țări. Edward Lucas crede că occidentalii care îi îndeamnă pe estici să nu se teamă de Rusia, să nu se înarmeze suplimentar și să nu o provoace alături de americani, sunt fie conservatori care admiră politicile dure ale lui Putin, fie stângiști antiamericani, fie doar inși lacomi care speră să câștige din afacerile cu marile state eurasiatice. Le spune în derizune... "westsplainers".¹⁵¹ Si cere ca Occidentul să ajute Ucraina dând o replică mai dură Rusiei, așadar la 180 de grade față de sugestiile unor S. Walt și J. Mearsheimer... argumentând că de fapt Rusia e slabă economic și vulnerabilă intern.

Revenind la situația anilor 2008-2014, se pune întrebarea: cât și cum putea risca NATO în apărarea Ucrainei și Georgiei? E drept că NATO nu are vreo obligație de tip art. 5 față de Ucraina și Georgia dar are obligații de natură diferită (cooperare și dialog) cu aceste țări care au parteneriate intense cu Alianța: Comisia NATO-Ucraina și Comisia NATO-Georgia. Însă și Rusia e partener special al NATO, existând Consiliul NATO-Rusia, care acum e paralizat din cauza situației conflictuale legată de dosarul ruso-ucrainean. Practic trei parteneri și vecini ai NATO sunt în conflict, la un pas de război (Cine uită că Ucraina a fost gata să declare război Rusiei în aprilie 2014, după pierderea Crimeei, fiind oprită cu greu de intervențiile occidentale? Sau de războiul ruso-georgian de șase zile din vara anului 2008?) iar NATO neputând interveni ca arbitru pentru că Rusia nu i-ar accepta acest rol (din moment ce Putin e convins că SUA și aliații vestici au pus umărul la succesul revoltei din Ucraina anului 2014 care a alungat regimul pro-rus al lui Viktor Ianukovici), a ales să ajute par-

tenerul mai slab, cel victimizat și care își dorește un parteneriat mai intens cu Alianța, mergând până la aderare. Desigur, aderarea e acum un scenariu exclus, deoarece Franța, Germania, Ungaria și alți membri nu ar accepta încă un pas în escaladarea conflictului cu Rusia. Non-aderarea Ucrainei la Occident e o linie roșie trasată de Moscova și respectată de majoritatea membrilor NATO, cu toate că teoretic niciun stat terț nu poate avea drept de a bloca aderarea unui alt stat la Alianță. Însă Rusia e atractivă prin gaze, petrol, arme, de asemenea pro-

voacă teamă celor care i se opun. Ea a încurajat cu succes conflictul diplomatic amplu ungaro-ucrainean legat de drepturile minorităților etnice din Ucraina la învățământ în limba maternă.

Trump și „trumpismul” ca doctrină – efecte asupra NATO și a membrilor săi

Donald Trump e văzut adesea ca un adversar al NATO, singurul președinte american care

Flancul estic al NATO, potențial front în conflictul cu Rusia

(sursa: <https://carnegieendowment.org/2018/03/28/consequences-for-nato-pub-75881>)

nu se mai arată fascinat de relația transatlantică. El și cercul său politic manifestă neîncredere în instituțiile multilaterale, în organizații și de asemenea un anumit dispreț față de partenerii mai slabi așa cum sunt țările europene în NATO. Acceptă doar acele instituții unde SUA obțin niște avantaje economice sau strategice proporționale cu ceea ce investește. Viziunea trumpiană asupra NATO e de tipul unei firme cu asociați unde e normal ca fiecare să obțină dividende în funcție de cât a cotizat iar blatiștii

să fie pedepsiți prin excludere. În caz extrem, articolul 5 se aplică doar celor care cotizează destul la apărarea comună, ceilalți urmând a fi lăsați neapărați. De aceea Trump a amenințat repetat că statele care nu alocă 2% din PIB riscă să nu mai beneficieze de umbrela de securitate a Americii și implicit a NATO. Totuși acțiunile Rusiei în Europa de Est și în Siria au obligat Washingtonul să aloce fonduri și trupe în plus pentru apărarea flancului estic al NATO, mai ales că Turcia devine rapid, din păcate, un aliat

în care americanii nu mai au încredere. Or Turcia este principala forță navală aliată în Marea Neagră și una dintre cele mai semnificative din Mediterana de Est.

Trump și apropiatii săi sunt deranjați și de apropierea geo-economică evidentă dintre Germania și Rusia, de construirea unei conducte de gaz prin Marea Baltică (*Nord Stream II*), care va mări vulnerabilitatea UE față de importurile de combustibili fosili din Rusia și țările central-asiatice controlate de aceasta. Sunt iritați de dorința unor politicieni marcanti din Germania de a permite firmei chinezești Huawei să instaleze sisteme cibernetice 5G deși în acest fel crește riscul de spionaj tehnologic și de intenția fătășă a Berlinului de a continua afacerile petroliere cu Iranul, stat pus sub regim de sancțiuni economice drastice de către Washington. Berlinul prioritizează agenda națională de securitate în dauna coeziunii europene și trans-atlantice, iar, pe de altă parte, e posibil ca nici în 2024 să nu fie dornic/capabil să atingă 1,5% din PIB alocat apărării, mult sub pragul de 2% solicitat de americani. Social-democrații care dețin portofoliul de ministru al finanțelor se tem că dacă alocă mai mult apărării, vor pierde voturi masiv, sondajele arătând că mulți germani se opun acestor cheltuieli considerate non-necesare.⁵² De asemenea, avansul pe calea formării unui pol de putere militară autonomă în cadrul UE a neliniștit constant SUA, începând cu summit-ul francobritanic de la St Malo din 1998, când acest pilon s-a lansat ca proiect, iar acum temerile față de o autonomie strategică europeană extinsă sunt extrem de puternice, la fel ca și resentimentele. Evident, statele UE sunt încă departe de o asemenea autonomie strategică, proiect franco-german pe termen lung.

Discuțiile despre crearea unei armate comune europene (proiect mai ales franco-german, dar asumat și de Comisia Europeană actuală), lansarea mecanismului de cooperare intensificată PESCO, sistemul de finanțare a apărării europene prin Fondul European pentru Apărare au trezit destulă iritare la Washington, deoarece președintele și anturajul său consideră că e o duplicare periculoasă a activităților și resurselor din NATO, ba chiar că, în acest fel, Europa ar putea fi treptat angrenată de Rusia și China în jocul de contracarare a puterii ameri-

cane, în numele doctrinei multilateralismului. Diversele scandaluri de spionaj și divulgare de informații secrete precum cele centrate pe cazurile Snowden și Assange au răcit și mai mult relația transatlantică. Cu toate acestea, faptul că UE va aloca miliarde de euro pentru industria de apărare între 2021-2027 este de natură să ajute și la remedierea decalajelor de înzestrare dintre europeni și americani în NATO, cu condiția să existe un echilibru la nivelul statelor europene între alocările de forțe și tehnică pentru UE și pentru NATO. Mecanisme precum PESCO (cooperarea aprofundată în domeniul apărării comune), CARD (*Coordinated Annual Review on Defence*) și Fondul European pentru Apărare, inovațiile UE în materie de politică de securitate și apărare (PSAC), vor spori dotarea materială a aliaților europeni și sunt benefice și pentru NATO, cu condiția ca posibila rivalitate UE-NATO să fie ținută la un nivel minimal iar complementaritatea să predomină în dauna duplicărilor.⁵³ Sunt și experți, precum britanicul Julian Lindley French, care spun că europenii au devenit dependenți de apărarea oferită de americani (*cheap defence*), se prefac că nu văd pericolele venite dinspre Rusia și China, în loc să devină mai realiști și să ajute SUA să mențină pacea și la nivel global (nu doar în Europa), asumându-și o parte mai substanțială din efortul comun de securitate⁵⁴; de asemenea acești europeni nu percep corect natura războiului viitorului și se auto-iluzionează că vor face față adversarilor prin forța extraordinară a Americii, antrenamente comune, tehnologie și număr mai mare de soldați deși în viitor războiul între marile puteri se va axa pe inteligență artificială, fizică cuantică și robotizare iar SUA ar putea fi angrenate în crize simultane pe alte continente și în incapacitate să trimită în timp real destui militari în teatrul european de luptă.⁵⁵

Un nou C.S. strategic al NATO ar trebui să cuprindă și elemente din Strategia globală de Securitate a UE din 2016, spre a asigura interoperabilitatea strategică a celor două organizații și evaluarea asemănătoare a riscurilor. Să mai spunem că Brexit-ul, deși va afecta direct UE, va avea consecințe indirecte și asupra NATO, deoarece o ieșire brutală a Marii Britanii din UE, fără condiții economice și politice negociate amiabil, va duce la un posibil colaps economic

britanic, ceea ce va afecta felul în care britanicii (liderii lor) vor coopera cu alte state europene în cadrul NATO. De aceea un Brexit civilizat este important pentru menținerea NATO într-o stare de sănătate politică satisfăcătoare. Marea Britanie (a cincea economie a lumii) are forța economică a celor mai slab dezvoltate 16 state ale UE reunite și alocă circa 40% din bugetul de cercetare militară din UE, conform opiniei diplomatului suedez Carl Bildt.

Unii aliați europeni (de pildă politicieni de top din Germania și Franța) îl văd pe Trump ca un adversar al Uniunii Europene, un adept al exit-urilor succesive după model Brexit (pe care l-a încurajat constant), ceea ce îl poate apropia paradoxal de Putin, care deși nu o spune și-ar dori o implozie a UE și a NATO. Asemenea sentimente alimentate de gafe ale președintelui american și exagerări ale logicii lui „*America first*” împing Berlinul și chiar Parisul spre planuri aprofundate de dezamericanizare a apărării europene, de independență strategică, sugerând că ruptura euro-americană e fără remediu, ceea ce poate deveni un fel de *self-fulfilling prophecy* în final. În mai 2018, cancelarul german Merkel cerea Europei „să nu se mai bazeze pe protecția americană ci să își ia soarta mai degrabă în propriile mâini, aceasta fiind o sarcină pentru viitor.”⁵⁶ Dorința lui Trump de a sancționa Iranul în dauna intereselor economice europene (anulând chiar excepțiile temporare de la regimul de sancțiuni, de care beneficiau și state europene), și de a ajuta Israelul cu orice preț împotriva palestinienilor, îi irită semnificativ pe mulți vest-europeni.⁵⁷

De asemenea, există opinia că Trump se pricepe prea puțin la armele nucleare, înțelege minimal cum funcționează și ce strategii militare se bazează pe descurajarea nucleară și nu ar fi deranjat de proliferarea nucleară cu condiția să aibă loc la aliații săi favoriți de tip Japonia și Arabia Saudită. Probabil că dacă Polonia și România s-ar arăta interesate să aibă propriile arme nucleare sau să găzduiască unele americane, Trump s-ar arăta cooperant. Așadar e văzut ca un președinte care încurajează proliferarea, invers față de Barack Obama care dorea clar o lume fără arme nucleare.⁵⁸ Sunt și opinii care sugerează că dacă SUA și Rusia abandonează tratatul INF spre a face față Chinei, țările UE ar trebui să negocieze separat

un tratat cu Rusia, abținându-se reciproc de la instalarea de rachete cu rază medie în zona de vecinătate sau de la a permite Washingtonului să instaleze în Europa asemenea rachete nucleare. Un aranjament ruso-european ar fi de tip win-win, eliminând teama reciprocă, un prim pas pe calea unui acord mai larg de acomodare Bruxelles-Moscova.⁵⁹ Din păcate, o asemenea înțelegere ar putea precipita decizia SUA de a se retrage strategic din Europa și a abandona unilateral angajamentele de apărare față de europeni.

Se știe că interesul primordial al administrației Trump în plan strategic e rivalitatea cu China în zona Indo-Pacificului. Așadar din punctul său de vedere, NATO e oricum frontul secundar, cel menit să contrabalanseze Rusia. Însă Trump a încercat deja o acomodare cu Rusia, fiind de altfel acuzat de Democrați pentru legăturile sale cu aceasta – acomodarea cu Rusia viza poate tocmai dorința de a desprinde Rusia de China și a bloca emergența unei alianțe eurasiatice. E probabil ca unele state europene să nu dorească să sprijine economic și politic SUA în jocul geopolitic global contra Chinei⁶⁰, ceea ce ar putea contribui cândva la decizia liderului american (sau a urmașilor săi în funcția de șef al statului) de a abandona NATO. Fără americani e clar că NATO se va destrăma iar balanța de putere se va aplica din nou în Europa, la fel ca acum un secol. Și ceea ce e mai grav, China, Rusia și poate și alte puteri regionale vor interfera probabil în acest joc al dominației.

Concluzii

1. NATO a rezistat 70 de ani și a supraviețuit unor convulsii interne care ar fi fost probabil fatale altor structuri similare dar mai puțin ancorate în valori comune și formate din state cu regimuri diferite. Dacă în epoca Războiului Rece teama de colosul nuclear URSS a ținut aliații împreună și chiar a permis extinderea lentă a Alianței (cu Spania și Portugalia), acum e vorba de comunitatea valorilor și formarea unei culturi strategice comune, de asemenea un grad mai mare de încredere între membrii aliați și solidaritate în ce privește amenințările.

2. Un nou concept strategic ar fi util dacă ar exista o unanimitate în ceea ce privește noile riscuri, provocări și felul cum trebuie gestionate. În caz contrar nu s-ar ajunge la un text care să fie mai util ca actualul, ba chiar s-ar putea accentua clivajele între membri. După cum arată diverși experți, e inutil să redactezi un nou Concept doar ca să introduci încurajări atlantiste, să demonizezi adversarii, să faci o listă (un meniu) de acțiuni pe care Alianța e capabilă teoretic să le întreprindă. Însă o reflecție strategică aprofundată (regândirea riscurilor, amenințărilor, provocărilor) și un efort de a forja în fine o cultură strategică similară a aliaților ar fi binevenite.⁶¹ De aceea e necesară multă prudență.

3. În ceea ce privește descurajarea față de agresiile reale sau potențiali, decidenții aliați trebuie să cunoască cât mai corect modul de gândire al decidenților din statele rivale/adversare spre a putea anticipa cu un grad de precizie cât mai mare voința acestora de a întreprinde acțiuni care pun NATO în situația de a răspunde prin măsuri politice, economice și chiar militare. O strategie de descurajare bazată pe conceptul de *porcupine defence* ar permite o limitare a capacității ofensive a Rusiei fără a risca escaladarea către război total, cu arme nucleare. Zona Mării Negre trebuie apărată cu mijloace la fel de credibile ca și cea a Mării Baltice, spre a nu avea un flanc estic aliat solid doar în partea sa superioară. Chiar dacă Rusia are de partea sa avantajul geografiei (acces facil prin zonă de șes către statele baltice plus Polonia, folosind așezările militare din enclava Kaliningrad, și posibila folosire a teritoriului Belarusului spre a învălui pe flanc apărarea aliată din subregiunea balto-poloneză) și al raportului de forțe pe flanc net favorabil (din cauză că relațiile acum bune cu China îi permit să nu țină prea multe forțe pe granița cu aceasta, invers de cum se întâmpla în anii '70-'80 ai secolului trecut), statele NATO au de partea lor forțe cumulate mai numeroase, economii mult mai solide, trupe în general mai bine instruite, arme avansate, sisteme cyber dezvoltate.

4. Ar fi inutil probabil să se enumere în viitorul Concept Strategic elementele interne și externe care determină politica externă rusă, să se arate vulnerabilitățile interne serioase ale statului rus (depopulare, îmbătrânire

demografică, eșecul modernizării economiei etc.) sau să menționeze că în anul 2024 Putin va avea 72 de ani și va trebui să găsească un alt Medvedev care să conducă Rusia în numele său până în 2030 când V.P. va avea 78 de ani, așadar că e probabil să apară o criză a succesiunii după dispariția fizică a liderului rus. E foarte puțin probabil să îi urmeze un lider progresist, liberal, pro-occidental, care să vrea să cedeze Ucrainei Crimeea, să nu se mai amestece asertiv în vecinătatea imediată, și să colaboreze intens cu UE și cu NATO. De asemenea să reducă ponderea și numărul faimoșilor *siloviki* (oamenii serviciilor secrete, ajunși în funcții de putere). Nu doar că asemenea declarații ar irita Moscova și mai tare dar unele țări membre ar refuza să le accepte, din acest motiv.

5. Descurajarea în actualul context trebuie să facă referire nu doar la armele convenționale și cele nucleare dar și la spațiul cibernetic și cel cosmic, devenite domenii de sine stătătoare ale războiului specific statelor dezvoltate în acest secol. Protecția sateliților folosiți de NATO este și ea importantă, și face parte din ecuația descurajării de ansamblu a adversarilor. Orice adversar potențial al NATO trebuie să știe că statele aliate vor rezista unui sau unor atacuri și vor putea riposta nu doar militar ci și economic, societal, cultural. E ceea ce Michael Ruhle (director al *NATO's Energy Security section* numește *deterrence by resilience* – descurajare prin reziliență).⁶² Atacurile cibernetice contra aliaților pot avea o amploare extremă, paralizând sisteme de comandă dar și rețele de electricitate, gaz, apă, însă atacatorul fiind greu de identificat exact, e probabil ca acesta să neghe responsabilitatea și să lanseze știri false de autovictimizare.

6. Nu există deocamdată un consens aliat de a modifica articolul 5 al tratatului fondator spre a include și atacuri cibernetice deoarece e greu de stabilit pragul exact când un asemenea atac ar fi echivalat cu unul militar și s-ar încuvința o ripostă. Iar riposta ar trebui să fie ori de tip cibernetic ori de tip militar, însă acest lucru poate mări riscul de escaladare a conflictului. Însă se pune întrebarea dacă acest articol nu ar trebui să ofere securitate și pentru conductele de gaze și petrol ale aliaților, ori pentru sistemul lor național electric. Totuși cine ar risca un război nuclear pentru o conductă

sabotată într-un stat aliat? Sau pentru serve-re guvernamentale atacate de hackeri? Poli-tologul Edward Luce constată că nu se aplică doctrina distrugerii garantate reciproce în domeniul cyber, așa cum e în cel nuclear, deci agresorul (adesea greu de identificat precis) e mult mai greu de descurajat⁶³ iar aliații proba-bil greu de adus la un numitor comun spre a își asuma riscul unei riposte militare.

7. Trebuie mărit nivelul de încredere între aliați, bazat pe valori și așteptări comune, astfel apărarea colectivă nu poate funcționa optimal iar postura de descurajare pierde din credibi-litatea necesară.⁶⁴ Dialogul permanent, soli-daritatea între aliați și capacitățile existente sunt cheia succesului unei descurajări eficien-te. Chiar dacă unii aliați au relații speciale cu Rusia și China, ei trebuie să îi informeze con-stant pe ceilalți despre ce e vorba și să arate că nu pun în pericol relațiile transatlantice. Si mai ales trebuie păstrate SUA de partea Europei, cu orice preț.

8. Pe plan intern, ascensiunea populishilor și naționalishilor în țările UE și NATO riscă să compromită unitatea aliată – dacă vor câștiga minim o treime din voturile pentru Parlamen-tul European politicieni precum Marine Le Pen, Salvini sau J. Caczinki pot limita coope-rarea inclusiv în cadrul NATO sau într-un caz extrem pot provoca ieșirea țării lor din NATO (și din UE) bazându-se pe emoții populare ne-gative și manipulare a maselor. Chiar dacă fie-care țară NATO e suverană, la modul ideal un C.S. nou ar trebui să cuprindă un avertisment solid contra exceselor comise de aceste mișcări anti-europene și anti-atlantiste. De asemenea o declarație comună a guvernelor că partide-le politice parlamentare din țările membre nu vor cere și primi bani sau alte foloase materi-ale din Rusia, ori China, decât cu acordul (sau măcar informarea) tuturor aliaților. Desigur, unele țări se vor opune îndârjit unei asemenea măsuri. Ceea ce Rusia și China ar dori să rea-lizeze ar fi un fel de coaliție a statelor iliberale, cu ideologii represive, naționaliste, amintind de Sfânta Alianță (și de figura țarului rus Ala-xandu I).

9. **Să nu ne iluzionăm, noi europenii: suntem aliații SUA și e posibil ca adversa-rii sistemici ai SUA (China, dar si Rusia și poate alte state în viitor) să aibă în planifi-**

care și un război extins de asemenea contra aliaților europeni ai Americii, prin meca-nisme de coaliții ostile, de aceea trebuie fă-cută planificarea plecând de la ipoteza celui mai prost scenariu, care acum poate părea nerealist, fantezist. În Europa, Germania și Franța, dar și Italia, Grecia, Ungaria, Bulga-ria ar dori o acomodare cu Rusia, pe când Marea Britanie, Polonia, România, Suedia, Țările baltice sunt suspicioase și se tem de un asemenea aranjament. Politicienii pot explica populației gradual, cu menajamente, situația, spre a realiza și o pregătire psihologi-că adecvată, dar trebuie realizată planificarea și politica de achiziții și modernizare militară (în condițiile unei revoluții tehnologico-indus-triale, bazată pe digitalizare și accelerarea pro-cesului decizional în condiții de incertitudine amplă) chiar dacă în sondaje populația poate apărea ca fiind reticentă.

10. În final, evident că trebuie evitată menționarea într-un eventual nou C.S. a pro-blemei celor 2% din PIB pentru apărare de-oarece e clar că unele state vor atinge pragul peste mai mult de cinci ani și altele probabil niciodată, iar a recurge la strategia *name and shame* nu aduce nimic bun în domeniul coezi-unii de grup.

11. Credem că NATO nu poate deveni în viitorul previzibil o alianță globală (ceea ce po-litologul Lindley French numea *a 360 Degree Alliance*)⁶⁵, nu poate contracara toate riscurile și amenințările pe care le percepț toți aliații la fel de eficient iar membrii nu vor putea trece niciodată dincolo de prioritatea dată agende-lor naționale de securitate. **Rusia nu se va uni vreodată acțional cu fundamentalishii isla-mici din MENA (Orientul Mijlociu și Afri-ca de Nord) doar ca să ajute țările NATO să aibă aceeași percepție a amenințării.** Din contră, Moscova se teme de proprii islamiști și dorește să coopereze cu alte state contra lor, dovadă activitatea ei constantă din cadrul Organizației de Cooperare de la Shanghai. **Însă pentru coerența de amsamblu a NATO cele două amenințări distincte nu e nevoie să fie contopite ci doar prioritizate.** Aliații ar putea compensa parțial percepțiile non-simi-lare prin mai multă solidaritate de grup, prin mai multă încredere reciprocă și empatie la ni-vel de lideri și de populații, de asemenea prin

voința europenilor de a contribui mai mult decât acum la apărarea Europei și a întregului spațiu trans-atlantic.

Note

¹ Glenn H. Snyder, The Security Dilemma in Alliance Politics, *World Politics*, Vol. 36, No. 4 (Jul., 1984), pp. 461-495.

² Andrew F. Krepinevich Jr., "The Eroding Balance of Terror", *Foreign Affairs*, January/February 2019, pp. 62-75 – vezi p. 72

³ Vezi Lukasz Kulesa, Anna Wieslander, A New Strategic Concept for NATO's 70 th Birthday, <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/a-new-strategic-concept-for-natos-70th-birthday/>, accesat pe 10 martie 2019.

⁴ "NATO-Russia cooperation is of strategic importance as it contributes to creating a common space of peace, stability and security. NATO poses no threat to Russia. On the contrary: we want to see a true strategic partnership between NATO and Russia, and we will act accordingly, with the expectation of reciprocity from Russia."

⁵ Vezi criticile formulate de Lukasz Kulesa și Anna Wieslander, A new strategic concept for NATO's 70th birthday?, https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/a-new-strategic-concept-for-natos-70th-birthday/?mc_cid=8fbd30ed2&mc_eid=08949dfbe0, accesat pe 20 martie 2019.

⁶ Strategic Concept 2010, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm, accesat pe 14 aprilie 2019.

⁷ Joint declaration on NATO-EU Cooperation, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156626.htm, 10 iulie 2018.

⁸ Ce trebuie să facă NATO ca să trăiască până la a 100-a aniversare (articol apărut în secțiunea raport special din ediția tipărită a *The Economist*, sub titlul „NATO la 100 de ani”),<https://reporterglobal.ro/ce-trebuie-sa-fac-nato-ca-sa-traiasca-pana-la-a-100-a-aniversare/>, accesat pe 10 aprilie 2019.

⁹ Michael J. Mazarr, "Understanding Deterrence", <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE295.html>, accesat pe 25 aprilie 2019.

¹⁰ Desigur există și opinia că NATO nu mai e utilă și poate dispărea fără a genera prea mari probleme. De exemplu vezi George Friedman, NATO's Anachronism, <https://geopoliticalfutures.com/natos-anachronism/>, 9 aprilie 2019. Acesta afirmă că "NATO e în realitate alianța nepotrivită (wrong alliance), la momentul nepotrivit, și ca rezultat va fi înlocuită de o altă structură." Dar el recunoaște că Alianța va continua să existe pe termen scurt și mediu cu toate că "nu există acum o amenințare generală la adresa Europei." Opinia sa că NATO e anacronic și că nu mai are un obiect de activitate util, Rusia putând fi ținută la respect de SUA singure, e discutabilă, la fel ca și ideea că fără NATO Europa ar fi mai sigură deoarece Rusia ar fi mai liniștită și mai puțin agresivă.

¹¹ Ce trebuie să facă NATO ca să trăiască până la a 100-a aniversare, in Reporter Global, 22-28 martie 2019, nr. 39, p. 24.

¹² Pentru noțiunea de comunitate de securitate în spațiul occidental vezi E. Adler and M. Barnett (coord.), *Security Communities*, Cambridge University Press, 1998.

¹³ Teoria păcii democratice afirmă că statele democratice (cu democrații liberale consolidate) nu își fac în general război unul altuia deoarece liderii sunt responsabili față de electorat, populațiile mai pașnice iar mecanismele politice interne de tip *checks and balances* nu lasă unui singur lider dreptul de a decide asupra războiului. Vezi, între alții, Huth, Paul K. și Todd L. Allee. *The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2002 și Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993.

¹⁴ Wess Mitchell, „The Case for Deterrence by Denial”, <https://www.the-american-interest.com/2015/08/12/the-case-for-deterrence-by-denial/>, accesat pe 10 mai 2019.

¹⁵ Vezi argumentația lui Robert Jervis, "Deterrence and Perception", *International Security*, Vol. 7, No. 3, Winter 1983, pp. 3-30. El spune că uneori statul defensiv va evita să perceapă amenințarea (*defensive avoidance*), spre a nu trebui să ia o decizie dureroasă și foarte riscantă. În plus de produc deformări serioase în percepțiile referitoare la statul adversar/rival, generate de factori interni (politici, economici și ideologici), iar calculele statului agresiv pot duce la acțiuni provocatoare față de statul defensiv (în ciuda posturii de descurajare a acestuia), tot din dorința liderilor politici de a își asigura legitimitatea internă, de a consolida regimul. Asemenea percepții eronate distorsionează sau anulează în fapt mecanismul de balanță a puterii și pot precipita un război devastator.

¹⁶ Michael Rühle, "Deterrence: what it can (and cannot) do", <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/deterrence-russia-military/EN/index.htm>, accesat pe 5 mai 2019.

¹⁷ M.J. Mazarr, op. cit., pp. 2-3.

¹⁸ Pentru scenarii de luptă NATO vs Rusia vezi Douglas Barrie, Ben Barry, Dr Lucie Béraud-Sudreau, Henry Boyd, Nick Childs, Dr Bastian Giegerich, "Defending Europe: scenario-based capability requirements for NATO's European members", <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2019/05/defending-europe>, accesat pe 10 aprilie 2019. La pag. 15-30 se discută de posibila atacare a Lituaniei în 2021, după ce Lituania și Polonia organizează exerciții militare ample, discută de anomalia Kaliningradului (enclavă rusească în teritoriul NATO). Moscova vede aceste acțiuni ca dovada pregătirii unei conspirații ce va duce la ocuparea enclavei și divizarea sa între Lituania și Polonia. Pe 1 octombrie Rusia atacă cu trupe în Lituania și va ocupa acest stat rapid, iar luptele se întind și în Polonia. Acordul de pace de la Belgrad lasă Rusia în postura de stat ocupant iar noul guvern lituanian e o marionetă a acesteia. Moscova știe că lipsa acțiunii colective va decredibiliza NATO (criză de încredere) și îi va precipita sfârșitul, în timp ce Estonia, Letonia se vor finlandiza spre a nu deveni și ele protectorat rusesc. Dar NATO lansează operația Eastern Storm, cu forțe rapide NRF-VJTF, spre a elibera Lituania și Polonia de Est.

¹⁹ Argumente ce îi aparțin lui Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass:Harvard U.P, 1980, p. 123. Un alt autor important, Bruce Russett, consideră că apărătorul e în situație de risc grav când agresorul

crede că primul nu va avea voința de a riposta, în ciuda declarațiilor anterioare. B. Russett, "The Calculus of Deterrence", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7, No. 2, 1963, pp. 98, 102.

²⁰ The Alliance s New Strategic Concept, 07-08 noiembrie 1991, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm, actualizat pe 26 august 2010.

²¹ The Alliance s Strategic Concept, https://www.nato.int/cps/on/natohq/official_texts_27433.htm, 24 aprilie 2019.

²² Strategic Concept 2010, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, 19 noiembrie 2010.

²³ Idem.

²⁴ Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweapon-swhohaswhat>, accesat pe 15 mai 2019.

²⁵ Brussels Summit Key Decisions 11 – 12 July, 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181105_1811-factsheet-key-decisions-summit-en.pdf.

²⁶ Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Cyber Defence Pledge Conference, London, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_166039.htm, 23 mai 2019.

²⁷ Atlantic Resolve, <https://www.eur.army.mil/AtlanticResolve/>, accesat pe 15 aprilie 2019.

²⁸ Daniel De Petris, The European Deterrence (Reassurance) Initiative sends the wrong message, <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/03/21/the-european-deterrence-reassurance-initiative-sends-the-wrong-message/>, 21 martie 2019.

²⁹ Pe 5 iunie 2017, la întâlnirea cu președintele României K. Iohannis de la Washington, Trump a afirmat: "I'm committing the United States to Article 5, and certainly we are there to protect, and certainly that's one of the reasons that I want people to make sure we have a very, very strong force by paying the kind of money necessary to have that force." Vezi S. Pruitt, "What is NATO's article 5?", <https://www.history.com/news/nato-article-5-meaning-history-world-war-2>, 31 august 2018. Ulterior tot Trump a spus că micul stat balcanic Muntenegru, populat de oameni "foarte agresivi" ar putea angrena Alianța într-un război nedorit contra Rusiei. E probabil o reminiscență a lecturilor sale din școală/liceu despre izbucnirea Primului Război Mondial cu accent pe episodul Gavrilo Princip.

³⁰ Michael Petersen, The Perils of Conventional Deterrence by Punishment, 11 noiembrie 2016, <https://warontherocks.com/2016/11/the-perils-of-conventional-deterrence-by-punishment/>, accesat pe 19 aprilie 2019.

³¹ Porcul spinos (familia *Hystriidae*) e un mamifer rozător din Africa, Europa și Asia al cărui corp e protejat de prădători prin numeroși spini duri și lungi (până la 30.000), ceea ce face uciderea și consumarea sa aproape imposibilă. În cazul în care prădătorul (leu, urs etc.) reușește totuși să îl consume, rănilor produse de spini în abdomen și pe esofag îi pun viața în pericol.

³² Michael Petersen, idem.

³³ Consolidated Report of the "Breaking the Mold" Workshop Sponsored by the Under Secretary of the Navy March 7–8, 2018, Naval War College, Newport, Rhode Island – Naval War College, Newport Rhode Island, 7-8 martie 2018, <http://aspennstitute.ro/wp-content/>

[uploads/2018/05/Porcupine-Strategy-for-Europe_Naval-War-College.pdf](https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm)

³⁴ Idem, p. 7.

³⁵ G. Allison, "The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?", <https://www.belfercenter.org/index.php/publication/thucydides-trap-are-us-and-china-headed-war>, 24 septembrie 2015.

³⁶ Idem.

³⁷ G. Gressel, After Crimea: Does NATO have the means to defend Europe?, https://www.ecfr.eu/article/commentary_after_crimea_does_nato_have_the_means_to_defend_europe, 2 aprilie 2019.

³⁸ Jakub Benedyczak, "The Influence of the Domestic Situation on Russia's Foreign Policy", PISM Bulletin, No. 49 (1295), 24 April 2019, http://www.pism.pl/files/?id_plik=25644, accesat pe 5 mai 2019.

³⁹ Trebuie spus că și în SUA a existat o serie de scandaluri legate de folosirea pentru radare militare, pentru avioane F16, F35 și B 1B unor magneți fabricați în R.P. China. Scandalul a afectat firmele Lockheed, Northrop, Boeing și Raytheon. Legile americane interzic folosirea de materiale brute din China și alte țări în producția militară dar Pentagonul în 2012-2013 a acordat unele derogări spre a nu bloca dezvoltarea de componente militare sofisticate.

⁴⁰ Support for NATO falls in key European countries, <https://yougov.co.uk/topics/international/articles-reports/2019/04/03/support-nato-falls-key-european-nations>, 3 aprilie 2019.

⁴¹ "China is, simultaneously, in different policy areas, a cooperation partner with whom the EU has closely aligned objectives, a negotiating partner with whom the EU needs to find a balance of interests, an economic competitor in the pursuit of technological leadership, and a systemic rival promoting alternative models of governance." See EU-China – A Strategic Outlook (issued by the European Commission), <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>, 12 March 2019

⁴² Leon Aron, Are Russia and China Really Forming an Alliance? <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-04-04/are-russia-and-china-really-forming-alliance>, accesat pe 15 aprilie 2019.

⁴³ James M. Dorsey, The Future of the China-Russia Alliance, BESA Center Perspectives Paper No. 1,151, April 24, 2019, <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2019/04/1151-Eurasias-Great-Game-and-the-Future-of-the-China-Russia-Alliance-Dorsey-final.pdf> Este citat și Daniel Coats, director al National Intelligence sub administrația Trump care afirmă că "China and Russia will present a wide variety of economic, political, counterintelligence, military, and diplomatic challenges to the United States and its allies. **We anticipate that they will collaborate to counter US objectives, taking advantage of rising doubts in some places about the liberal democratic model.**" (subl. noastră).

⁴⁴ https://www.defenseromania.ro/tratat-nuclear-start-sua-pregatesc-negociierile-cu-rusia-i-fac-o-propunere-chinei_596653.html

⁴⁵ Aegis Ashore missile defence system in Romania undergoes scheduled update, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_165671.htm?selectedLocale=en, 11 aprilie 2019. Apărarea aeriană a României va fi și ea consolidată prin deplasarea între lunile mai și august 2019 la baza

de la Mihail Kogălniceanu a patru avioane de vânătoare Eurofighter ale Armatei Italiei, spre a ajuta flota aeriană a României compusă preponderant din Mig 21 să patruleze în Dobrogea și apele teritoriale ale Mării Negre. Misiunea face parte din NATO's *enhanced Air Policing*. Vezi <https://ac.nato.int/archive/2019/italian-eurofighters-enhance-air-policing-capabilities-over-romania>, accesat pe 6 mai 2019.

⁴⁶ J.J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault", *Foreign Affairs*, September-October 2014 issue, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>. Acest teoretician neorealism al RI spune că "But this account is wrong: the United States and its European allies share most of the responsibility for the crisis. The taproot of the trouble is NATO enlargement, the central element of a larger strategy to move Ukraine out of Russia's orbit and integrate it into the West. At the same time, the EU's expansion eastward and the West's backing of the pro-democracy movement in Ukraine -- beginning with the Orange Revolution in 2004 -- were critical elements, too".

⁴⁷ J. Bugajski, "Does NATO Provoke Russia?", 29 martie 2019, <https://www.cepa.org/does-nato-provoke-russia>, accesat pe 2 aprilie 2019.

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ J.J. Mearsheimer, *The Great Delusion*, Yale University Press, New Haven and London, 2018, pp. 178-179.

⁵⁰ Idem

⁵¹ Ed. Lucas, "It's Time to Stop Westsplaining", <https://www.cepa.org/its-time-to-stop-westsplaining>, 10 aprilie 2019.

⁵² O. Manea, „Germania, un lider indecis al Europei”, *revista 22*, nr. 9, 7-20 mai 2019, p.12.

⁵³ Liderii UE insistă și ei pe complementaritatea acțională dintre UE și NATO. La summitul C. E. de la Bruxelles din 2018, în declarația finală se menționează că C.E. „calls for further deepening of EU-NATO cooperation, in full respect of the principles of inclusiveness, reciprocity and decision-making autonomy of the EU, including through a new Joint Declaration, building on the progress made in implementing the 2016 Joint Declaration and the related proposals for action”. Scopul UE este de a avea mai multă autonomie strategică dar asigurând complementaritatea și solidaritatea cu NATO. Evident, nu poate exista o deplină coerență strategică din moment ce unele state sunt membre doar în UE iar altele doar în NATO. European Council Conclusions, 28 iunie 2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/29/20180628-euco-conclusions-final/>, accesat pe 10 aprilie 2019.

⁵⁴ Julian Lindley French, „Are NATO Cohesion and NATO defence compatible?”, <https://www.linkedin.com/pulse/nato-cohesion-defence-compatible-professor-dr-julian-lindley-french>, 18 aprilie 2019.

⁵⁵ Julian Lindley French, „Why the Free World Still Needs NATO”, <http://lindleyfrench.blogspot.com/2019/04/why-free-world-still-needs-nato.html>, accesat pe 19 aprilie 2019.

⁵⁶ A. Delfs, G. Viscusi, Merkel Says Europe Can't Count on U.S. Military Umbrella Anymore, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-10/merkel-says-europe-can-t-count-on-u-s-military-umbrella-anymore>, accesat pe 20 mai 2019.

⁵⁷ Foarte periculoasă ne apare situația din zona Golfului Persic în luna mai a anului curent, cu atacuri de drone (aparent ale nimănui) asupra unor vapoare saudite (petroliere), sabotaje de conducte pe teritoriul saudit, acuzații reciproce între Arabia Saudită, Iran, SUA. E cumva o situație asemănătoare cu cea a „omuleților verzi” din războaiele hibride (Ucraina). Nefiind clar cine sunt atacatorii, ale cui sunt dronele (rebelii Houthi din Yemen au zis că ale lor dar nu pare plauzibil - nu au tehnologia să atace la distanță prea mare de zona de graniță și au de la Iran rachete mai primitive), evident că Trump ar fi tentat să atace Iranul iar saudiții și israelienii cel mai probabil îl incurajează. Aliații europeni din NATO ar avea problem serioase să explice opiniei publice o participare de partea SUA în conflict, fiind așadar o sursă de vulnerabilitate pentru NATO.

⁵⁸ Edward Luce, *Retragerea liberalismului occidental*, trad. Irina Negrea, Ed. Comunicare.ro, București, 2018, p.178.

⁵⁹ Sico van der Meer, Michal Onderco, An EU-Russia deal to replace the INF Treaty?, https://www.european-leadershipnetwork.org/commentary/an-eu-russia-deal-to-replace-the-inf-treaty/?mc_cid=7554552c2c&mc_eid=08949dfbe0, accesat pe 15 martie 2019.

⁶⁰ Daniel Fiott, Strategic Autonomy: towards „European sovereignty” in defence?, briefnr.12, November 2018, EUISS, <https://www.iss.europa.eu/content/strategic-autonomy-towards-%E2%80%98european-sovereignty%E2%80%99-defence>, p. 7.

⁶¹ Lukasz Kulesa, Anna Wieslander, A New Strategic Concept for NATO's 70 th Birthday, <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/a-new-strategic-concept-for-natos-70th-birthday/>, accesat pe 10 martie 2019.

⁶² Michael Rühle, Deterrence: what it can (and cannot) do, <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/deterrence-russia-military/EN/index.htm>, accesat pe 5 mai 2019.

⁶³ Ed. Luce, op. cit., p. 179.

⁶⁴ Matti Pesu, Ville Sinkkonen, „Managing Transatlantic (Mis)Trust. The Trump era in perspective”, March 2019, no. 107, FIIA Working Paper, P.1, <https://www.fiaa.fi/en/publication/managing-transatlantic-mistrust>

⁶⁵ J. Lindley French, „Are NATO Cohesion and NATO defence compatible?”, op. cit.

ABSTRACT

NATO will be 70 years old in April 2019 and it is the most durable alliance in modern times (the period after WW1), also the strongest one in history (due to the western scientific-technological progress and the USA's military primacy after the Cold War). It is a defensive organization based on mutual consensus among the allies, and it relies on a healthy combination of deterrence and defence to prevent any aggression by a third state or a coalition of hostile actors. There are expert voices claiming the need for a new Strategic Concept to upgrade the 2010 S.C. from Lisbon. The main reasons are the emergence of Russian Federation as a very aggressive revisionist power who modified by force the borders in Eastern Europe, against the national interests of two NATO's partners (Georgia and Ukraine) and now is heavily arming and puts a strong pressure on NATO's eastern flank, and the instability on the Southern flank, generated by the effects of the Arab Spring (instability, ethnic-religious conflicts leading to some civil wars, emergence of Islamic State and other Jihadist groups). NATO will survive and remain strong only if the US and its European allies stay coherent and solidary, if they trust each other and accommodate their strategic interests. Deterrence by denial is more feasible and credible than deterrence by punishment to keep Russia and China from any attempt to coalesce against the Euro-Atlantic main interests. A strategic concept would be necessary only if member states get more coherent and united in their visions and interests regarding the common risks and threats – but unfortunately this is not the case for the time being.

Keywords: Trans-Atlantic, security, collective defence, deterrence, threats, NATO, strategic concept, forward defence

Șerban F. Cioculescu (PhD in political sciences) is a senior researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History and a visiting professor (lecturer) at the University of Bucharest, Department of Political Sciences.

Germania și multilateralismul în contextul securității europene

Sorin-Vasile NEGOIȚĂ

Analiza cât mai obiectivă a recentelor tendințe referitoare la poziționarea statelor europene în frunte cu Germania, și nu numai, în relațiile internaționale ne face să dăm o importanță tot mai mare conceptului de multilateralism¹ și să ne reamintim evoluția acestuia, așa cum a fost el perceput și susținut de națiuni de-a lungul timpului. De ce Germania? Pentru că în ultima perioadă a devenit tot mai vocală în ceea ce privește susținerea și protejarea multilateralismului, în dauna unilateralismului sau bilateralismului, având totodată și o susținere importantă din partea tradiționalului ei "aliat/competitor", Franța.

Într-o abordare generală, multilateralismul se referă la procesul de organizare a relațiilor în cadrul unei alianțe formată din trei sau mai multe state, care au în principal un scop comun. Dincolo de acest aspect cantitativ de bază, multilateralismul este în general considerat a cuprinde anumite elemente sau principii calitative care modelează caracterul aranjamentului sau instituției. Aceste principii reprezintă o indivizibilitate a intereselor între participanți, un angajament de propagare a reciprocității și un sistem de soluționare a litigiilor destinat să impună un anumit mod de comportament².

Multilateralismul poate fi regăsit departe în istorie, dar un început ar putea fi considerat în epoca modernă, în secolul al XIX-lea, după războaiele napoleoniene, când marile puteri s-au întâlnit la Congresul de la Viena pentru

redesenarea hărții Europei. Însă acesta este asociat, în principal, cu perioada de după cel de-al doilea Război Mondial, în care a existat o creștere importantă a acordurilor multilaterale, având ca lider, în primul rând, Statele Unite ale Americii.

Organizațiile care încorporează cel mai mult multilateralismul se regăsesc în comerț, însă în aranjamentele de securitate principiile multilateralismului sunt cel mai bine încorporate într-un sistem de securitate colectiv, cum este NATO, în care un război împotriva unui stat membru este considerat un război împotriva tuturor statelor aliate, asigurându-se că orice act de agresiune împotriva unui membru al sistemului colectiv este urmat de un răspuns din partea tuturor membrilor³.

Concluzionând putem afirma că „*Multilateralismul, sub forma apartenenței la instituțiile internaționale, servește pentru a lega națiunile puternice, pentru a descuraja unilateralismul și pentru a da puterilor mici o voce și o influență pe care altfel nu ar putea să le exercite. Pentru ca o putere mică să influențeze o mare putere, strategia liliputană a țărilor mici este să se unească între ele pentru a crea una mai mare care poate fi eficientă. În mod similar, multilateralismul poate permite unei mari puteri să influențeze o altă mare putere. Pentru o mare putere să încerce să controleze prin relații bilaterale ar putea fi costisitor; ar putea presupune negocieri și compromisuri cu cealaltă mare putere.*”⁴

Identitatea națională germană postbelică și promovarea multilateralismului

Imediat după terminarea celui de-al doilea Război Mondial, în urma deciziilor politice ale vremii, Europa se vedea divizată în Vest și Est de o linie care trecea exact prin inima acesteia și care a dus la separarea Germaniei în două teritorii distincte. Plecând de la aceste

considerente, a apărut necesitatea conturării unei noi identități naționale germane. Astfel, această nouă identitate avea să fie influențată de numeroasele transformări de ordin politic, economic, social și chiar ideologic apărute de ambele părți ale liniei de demarcație, fiind, în același timp, marcată de două elemente definitorii: trecutul național-socialist (nazist) și lipsa de unitate, generată de apariția celor două state germane⁶, aflate în sfera de influență a două ideologii diferite, capitalismul și comunismul.

Harta Europei după cel de-al doilea război mondial⁵

Referindu-se la aceste elemente importante, Matthias Z. Karádi⁷ scria acum zece ani: *"Mai mult decât în alte țări, politica externă urmărită de Republica Federală Germania prezintă fracturi istorice profunde și discontinuități. Aceasta reflectă criza profundă a identității țării în urma dezastrelor duble ale național-socialismului și ale celui de-al doilea război mondial."*⁸

În privința primului element, înțeles și acceptat de poporul german, a apărut nevoia ruperii de trecutul naționalist și militarist și renunțării la politica tradițională a puterii (*power politics*⁹). Însă, în ceea ce privește lipsa unității germane, aceasta avea să se adâncească tot mai mult în perioada următoare, prin construirea Zidului Berlinului și declanșarea Războiului Rece între Vest și Est.

În tot acest timp, experiența istorică a statului german a determinat conducerea Germaniei de Vest să promoveze o politică externă bazată pe cooperare și multilateralism, o componentă esențială a identității națiunii germane¹⁰. Acest aspect s-a materializat, în primul rând, prin convingerea că garantarea securității naționale

poate fi rezolvată prin menținerea unor relații de cooperare cu SUA, prin intermediul NATO (Germania de Vest avea să fie acceptată în cadrul Organizației Atlanticului de Nord la șase ani de la înființarea acesteia, în anul 1955), dar și cu statele Europei Occidentale, în special cu Franța, inițial prin intermediul Comunității Europene și, ulterior, al Uniunii Europene. Totodată, Germania de Vest a demonstrat și o atitudine cooperantă în relația cu țările membre ale Tratatului de la Varșovia, prin promovarea, de către cancelarul german Willy Brandt, a așa-numitei *Ostpolitik*¹¹ (politica răsăriteană). Se poate astfel afirma că politica externă de cooperare a Germaniei atât față de Occident, cât și în relația cu Estul, a contribuit esențial, alături de alți factori importanți, la apariția, în timp, a condițiilor favorabile reîntregirii poporului german și încheierii Războiului Rece, realizate pe timpul mandatului de cancelar al lui Helmut Kohl, în anul 1990.

Totodată, trebuie remarcat și faptul că, elita politicii externe a Germaniei din perioada de pre-reunificare a identificat în mod corect limitele propriilor capacități, le-a acceptat și

le-a folosit în avantajul ei, prin aplicarea metodei de câștigare a suveranității prin renunțarea la suveranitate¹², acesta reprezentând, de altfel, un mijloc sigur de a-și asigura supraviețuirea.

În acest sens, Timothy Garton Ash¹³ afirma că până spre sfârșitul anilor 2000, angajamentul Germaniei față de multilateralism, care a reprezentat un element esențial al politicii externe a Republicii Federale, a fost oarecum slăbit. *"Acest angajament nu a fost niciodată altruist. Dimpotrivă, multilateralismul Republicii Federale a fost "atrăgător"¹⁴ - cu alte cuvinte, a fost o modalitate pentru o putere constrânsă de a-și atinge treptat propriile ambiții și obiective de politică externă, mai ales suveranitatea și reunificarea. Dar această abordare a fost atât de reușită încât, de-a lungul anilor, a devenit un fel de reflex pentru instituirea politicii externe germane. În anii 2000, a avut loc o trecere de la acest multilateralism "reflexiv" la un multilateralism mai "contingent". Politicienii germani de la toate nivelurile au cumpătat acum și au ales când să folosească instituții multilaterale. Astfel, Germania ar funcționa prin intermediul unor instituții multilaterale atunci când ar fi potrivit să o facă și, în mod bilateral, atunci când nu ar face-o."*¹⁵

Tot la aspectul renunțării la suveranitate s-a referit și Robert Kagan¹⁶, în lucrarea sa „The New German Question”: *„Împărțirea suveranității pe care o implica apartenența la noua instituție paneuropeană, în special înlocuirea mărcii germane cu moneda euro și constrângerea suplimentară a statutului de membru al NATO impusă independenței germane, abia dacă ar fi fost posibilă dacă germanii nu s-ar simți legați de idealuri comune pentru restul Europei și Statele Unite."*¹⁷

Sfârșitul conflictului dintre Est și Vest, prin destrămarea Blocului comunist condus de Uniunea Sovietică în 1990, precum și căderea Zidului Berlinului și reunificarea Germaniei, au dus la apariția unui punct de referință în politica externă germană, contribuind astfel la reafirmarea existenței unei identități naționale postbelice germane, care avea la bază principiile cooperării între națiuni și desfășurarea de acțiuni comune.

Referindu-se la acest aspect, cancelarul german Angela Merkel a afirmat¹⁸ la Conferința de securitate de la München, din acest an, ur-

mătoarele: *"Acum treizeci de ani - și ne vom aminti anul acesta - a căzut Zidul Berlinului, și cu acesta Cortina de Fier. Războiul rece s-a încheiat. La vremea respectivă, oamenii au vorbit despre acest lucru: mai avem nevoie de ceva asemănător cu NATO? Știm astăzi: Da, avem nevoie de NATO ca o ancoră a stabilității în vremuri furtunoase. Avem nevoie de el ca o comunitate de valori, pentru că noi nu trebuie să uităm că am fondat NATO nu numai ca o alianță militară, ci ca o comunitate de valori în care drepturile omului, democrația și statul de drept sunt orientările de bază pentru acțiuni comune."*

Politica externă germană a prezentat un nivel ridicat de continuitate de la căderea Zidului Berlinului și încheierea reunificării germane, contrar numeroaselor temeri sau speranțe de contrariu existente în mediul politic internațional. Această continuitate a fost menținută de toate guvernele de coaliție care s-au succedat la putere în Germania începând cu 1998, fie că este vorba de social-democrați și ecologiști (SPD-die Grünen "roșu-verde" din perioada 1998-2005), de creștin-democrați și liberali (CDU/CSU-FDP "negru-galben" din perioada 2009-2013) sau de Marea Coaliție dintre creștin-democrați și social-democrați condusă de cancelarul Angela Merkel (2005-2009, respectiv 2013 și până în prezent). Elementele de bază ale politicii externe și de securitate germane, care sunt înrădăcinate într-o rețea densă de legături instituționale, au ca principală trăsătură, ca și înainte, un multilateralism puternic și, asociat cu acesta, o atitudine clară de combatere a acțiunii unilaterale și abordărilor "go-it-alone"¹⁹. Politica externă germană are la bază expresia "Întotdeauna cu partenerii tăi, niciodată singur", ceea ce o face întotdeauna, într-o mare măsură, și politică instituțională²⁰.

De altfel, cancelarul german Angela Merkel declara la finalul Conferinței de securitate de la München: *"Prin urmare, aceasta este o mare întrebare: Să rămânem la principiul multilateralismului, care a fost lecția desprinsă din cel de-al Doilea Război Mondial, cu național-socialismul cauzat de Germania, chiar și când multilateral nu este întotdeauna grozav, ci este dificil, este lent, este complicat? Este convingerea mea fermă că este mai bine să vă puneți în*

pantofii altcuiva, să gândeți în ansamblu și să vedeți dacă puteți obține soluții comune win-win, decât să vă gândiți că puteți rezolva toate lucrurile pe cont propriu.”²¹

De mai bine de 40 de ani, promovarea integrării europene nu numai că a respectat interesele economice ale Germaniei, dar și-a consolidat identitatea germană auto-definită, care subliniază contextul său european. Rezultatul a fost un proces de feedback între politica externă a Germaniei și identitatea sa națională.

Cât de credibil este multilateralismul german?

Începând cu acest an, pentru o perioadă de doi ani, Germania deține un loc de membru nepermanent al Consiliului de Securitate al ONU, cu un mandat limitat, iar în luna aprilie a exercitat președinția acestui for de cooperare internațională. Pe timpul exercitării acestei președinții Germania și-a propus să promoveze cooperarea pentru rezolvarea obiectivelor propuse, principiu de bază prin care să-și poată demonstra angajamentul față de multilateralism. În acest fel, Germania s-a expus însă criticilor aliaților dezamăgiți de standarde duble în ceea ce privește cheltuielile din domeniul apărării, energiei și exporturilor de armament.

Relevante sunt apelurile președintelui Administrației americane, Donald Trump, care cere consecvent statelor membre NATO, și în special Germaniei, să-și asume angajamentul luat la Summitul NATO din Țara Galilor din 2014, pentru a cheltui 2% din produsul intern brut pentru forțele armate până în 2024.

Mai mult decât atât, ministrul de finanțe Olaf Scholz (SPD) a anunțat în luna martie a.c. că, pe termen mediu, intenționează să reducă bugetul pentru apărare al Germaniei. Acesta va crește până la 1,37% din venitul național în 2020, însă va scădea la 1,25% până în 2023, în condițiile în care, anul trecut, guvernul de centru-dreapta al cancelarului Angela Merkel a planificat să majoreze cheltuielile pentru apărare la 1,5% până în 2024.

Referitor la acest aspect, Judy Dempsey²² scria recent, că aici nu este vorba doar de criticele Administrației Trump privind puterea

economică a Germaniei și excedentul său de export imens, în special în domeniul vânzărilor de mașini către Statele Unite, ci de faptul că, potrivit acestuia, în cadrul comerțului transatlantic nu sunt condiții de concurență echitabile. Administrația Trump și aliații germani din Europa își pun tot mai des întrebarea dacă angajamentul german față de multilateralism este atât de profund și sincer pe cât o face să fie. Relevant este discursul cancelarului Merkel din cadrul Conferinței de Securitate de la München din februarie, care a fost un motiv extrem de emoțional pentru protejarea ordinii multilaterale de după 1945.²³

În realitate însă, pot fi date câteva exemple în care acțiunile Germaniei pun sub semnul întrebării arhitectura care a fost construită după al doilea război mondial și care a adus stabilitate, securitate și prosperitate în Europa.

Primul pleacă de la faptul cert că Germania nu își asumă responsabilitatea atunci când vine vorba de un angajament serios de a împărți sarcinile în cadrul NATO. De la sfârșitul războiului rece, când bugetele de apărare din Europa au fost reduse, Washingtonul a început să avertizeze europenii că ar trebui să cheltuiască mai mult. După anexarea ilegală a Crimeei de către Rusia la începutul lui 2014 și invazia ulterioară a acesteia în estul Ucrainei, NATO și-a crescut în cele din urmă cheltuielile, iar președintele Trump nu a pierdut nicio ocazie de a avertiza europenii că nu pot lua umbrela de securitate americană ca un acord.²⁴

Până la acest moment, cheltuielile pentru apărare ale europenilor au fost inegale. Doar opt dintre cei 29 de aliați NATO²⁵ au îndeplinit obiectivul propus de 2%. Și chiar în condițiile în care Germania a stabilit să cheltuiască în 2019 peste 44 de miliarde de euro pentru apărare (sub 1,3% din PIB), condiția forțelor sale armate este la un nivel foarte scăzut, trupele nu dispun de echipament de bază și îmbrăcăminte, iar tehnica militară a fost incriminată pentru incapacitatea acesteia de a funcționa.

Astfel, transformarea Bundeswehr²⁶-ului într-o forță modernă, mobilă și flexibilă, capabilă să acționeze în comun cu aliații și partenerii va necesita un angajament pe termen lung, o investiție serioasă, care presupune alocarea de fonduri importante și care va trebui explicată publicului privind necesitatea acesteia.

Cu toate că actualul ministru german al apărării Ursula von der Leyen, din tabăra creștin-democraților, recunoaște și acționează în sensul realizării acestor provocări, aceasta nu are susținerea ministrului de finanțe Scholz, un social-democrat. În acest fel, credibilitatea Germaniei în interiorul NATO este afectată.²⁷

Referindu-se la acest aspect, Dempsey a afirmat că *“Indiferent dacă Scholz se ascunde în propria sa aripă pacifistă a partidului său sau în baza anti-americanismului sau dacă are viziuni asupra Cancelariei, credibilitatea Germaniei în interiorul NATO este afectată”*²⁸.

În același timp, opoziția liberal-democrată (FDP) germană apreciază că Germania este pe cale să aleagă drumul periculos al izolării, în cazul în care Guvernul federal nu va abandona politica de austeritate manifestată față de Bundeswehr. În contrapartidă, Guvernul de la Berlin a încercat să prezinte, de mai multe ori, că situația nu trebuie analizată exclusiv din perspectiva cifrelor de pe hârtie, argumentând că esențial nu este nivelul cheltuielilor, ci destinația banilor. Iar în privința angajamentelor militare, respectiv a numeroaselor misiuni în străinătate la care militarii germani iau parte, aliații ar trebui să observe implicarea germană, iar Republica Federală nu ar avea motive să se îngrijoreze de criticile acestora.

Credibilitatea Germaniei ca apărător al multilateralismului este pusă, de asemenea, sub semnul întrebării, și în interiorul Uniunii Europene. Cel mai evident exemplu este sprijinul pe care-l acordă cancelarul german pentru proiectul Nord Stream 2, care permite Rusiei să trimită gaze direct în Germania pe sub Marea Baltică. Acest proiect vine în contradicție cu însuși obiectivul UE de a crea securitatea energetică cu accentul pe diversificarea aprovizionării. Noua conductă va priva atât Ucraina, cât și Polonia, de taxele de tranzit percepute pentru exportul actual de gaze rusești către Europa.²⁹ Chiar și după ce UE a impus sancțiuni Rusiei pentru anexarea Crimeei în 2014, Merkel a insistat că este un proiect comercial și abia anul trecut a recunoscut că are un element politic și a fost nevoită să reasigure Ucraina cu privire la veniturile din tranzit. Acest proiect vine să confirme observația, că Rusia a folosit în mod repetat energia ca instrument al politicii sale externe.

Renunțând la angajamentul său de a atinge obiectivele privind cheltuielile în domeniul apărării - oricât de controversat este obiectivul de 2% în ceea ce privește valoarea - și subminând încercările UE de securitate energetică, Berlinul adoptă o poziție unilaterală, exemple care sunt, în esență, anti-multilateraliste.

Un alt exemplu care vine să confirme atitudinea Germaniei îl reprezintă reticența acesteia în a exclude China, respectiv compania Huawei, de la construirea unei rețele 5G în Germania. Acest caz este o altă sursă de fricțiune între Statele Unite și aliații săi, cu toate că Washingtonul a cerut în mod repetat europenilor să nu folosească tehnologia chineză. Acest lucru demonstrează că industria și serviciile de securitate germane văd cu întârziere cum investițiile chineze din întreaga Europă încearcă să submineze securitatea europeană. În contrapartidă, cancelarul Angela Merkel vrea să încheie o înțelegere cu China pentru a nu se spiona unul pe celălalt.

Constanze Stelzenmueller, membru senior Robert Bosch al instituției Brookings, a declarat că *“Germania este astăzi - dincolo de toată bogăția și puterea sa, inclusiv soft power³⁰ - și din ce în ce mai singuratică, copleșită și înfrântă de fisuri interne ... că riscă să fie modelată de evenimente, concurenți și adversari”*³¹.

Germania nu este singurul care urmărește interesele naționale sau acționează bilateral, dar ceea ce îi nemulțumește pe aliații Berlinului, și în special Administrația americană, este tonul ei adesea moralizator când vine vorba de apărarea ordinii multilaterale. Și ne mai mirăm de ce Trump are o atitudine critică față de această ordine și pune la îndoială retorica germană, care este de multe ori contrară acțiunilor sale.

Alianța pentru multilateralism

Multilateralismul a reprezentat principalul subiect dezbătut la cea de-a 73-a Sesiune a Adunării Generale a ONU din septembrie 2018, principiu care, potrivit cancelarului german, Angela Merkel, stă la baza constituirii Organizației Națiunilor Unite: *„ONU a fost creată pe ruinele celui de-Al Doilea Război Mondial și, evident, este departe de a fi perfec-*

*tă. Dar a distruge ceva fără a crea un alt lucru nou este extrem de periculos și poate distruge mai repede decât credem noi ordinea actuală, care garantează pacea*³². Referitor la acest aspect, președintele Adunării Generale, María Fernanda Espinosa Garcés, a subliniat că multilateralismul *“este singurul răspuns posibil la provocările globale cu care ne confruntăm”*, în timp ce majoritatea liderilor mondiali și-au reafirmat angajamentul față de multilateralism și au subliniat indispensabilitatea sa în abordarea provocărilor globale.

Subiectul pus în discuție a pornit de la atitudinea actuală a Administrației SUA referitoare la abordarea relațiilor internaționale. Dacă până acum SUA obișnuiau să revendice conducerea și responsabilitatea globală pentru menținerea ordinii lumii liberale, *“sub președinția lui Donald Trump, acestea și-au întors în mod ostentativ spatele multilateralismului și l-au înlocuit cu doctrina unilateralistă «America first»³³ (America în primul rând), care consideră relațiile internaționale ca un joc cu sumă zero, bazat în principal pe concurență, nu pe cooperare*³⁴. Astfel, Trump a numit guvernarea globală o *“amenințare la adresa suveranității”*, respingând ideologia globalizării și adoptând doctrina patriotismului.

Plecând de la poziția Administrației Trump, aliații americanilor, în special europenii, au ajuns la concluzia că nu mai pot spera într-o implicare activă a SUA pentru promovarea principiilor și obiectivelor stabilite în urmă cu ceva timp. În acest sens, ministrul de externe german, Heiko Maas, a prezentat public inițiativa de creare a unei *“Alianțe pentru multilateralism”*, pentru prima dată într-un discurs la Tokyo³⁵, în iulie 2018, unde a enunțat obiectivele urmărite și, recent, la cea de-a 55-a Conferință de securitate de la München: *“Cu câteva luni în urmă am propus o «Alianță pentru Multilateralism» - o rețea flexibilă de state și instituții angajate. Scopul este de a reuni toți acei parteneri care se angajează la norme internaționale și la soluții multilaterale care doresc, de asemenea, să promoveze reformele împreună.*³⁶ Inițiativa vine să accentueze ideea de apărare a valorilor liberale împotriva provocărilor la nivel mondial, generate de tendințele pentru putere de la Beijing, de comportamentul ilegal al Moscovei în Crimeea și de rolul său

în Siria, precum și de incertitudinile apărute în ultimii doi ani și jumătate în politica externă a SUA.

Concretizând cele anunțate în 2018, la 2 aprilie a.c., Germania și Franța, prin cei doi miniștri de externe, Heiko Maas și Jean-Yves Le Drian, au dezvăluit planurile pentru crearea unei *“Alianțe pentru Multilateralism”*, care să promoveze cooperarea globală într-un moment de creștere a naționalismului și izolaționismului, inițiativă care se propune a fi lansată oficial în luna septembrie la Adunarea Generală a ONU³⁷.

Pentru moment nu se cunosc date concrete privind forma alianței, însă inițiativa franco-germană nu prevede stabilirea unei noi organizații sau a unui format de dialog, ci intenționează să construiască o rețea de țări, care se bazează pe valori liberale, precum cooperarea, comerțul liber și respectarea dreptului internațional, fiind gata să intensifice eforturile comune privind inegalitatea, schimbările climatice și consecințele noilor tehnologii. Scopul principal este de a consolida instituțiile existente, în special Organizația Națiunilor Unite și de a arăta că țările care sprijină multilateralismul rămân majoritare în lume.

În acest sens, ministrul Le Drian a afirmat că *“Suntem într-o poziție bună pentru a arăta lumii care ar putea fi consecințele unilateralismului și a izolaționismului și care ar permite discursul naționalist și extremist să înflorească*³⁸.

Potrivit Ministerului federal de externe german³⁹ și declarației ministrului de externe francez, au avut loc deja primele discuții care au avut ca subiect această *“Alianță pentru multilateralism”* cu Japonia, Canada și Coreea de Sud, iar țări precum Australia, India, Indonezia, Mexic și Africa de Sud sunt considerate potențiali parteneri ai inițiativei. De asemenea, Maas a discutat despre această propunere, în septembrie 2018, cu ministrul norvegian al Afacerilor Externe, Ine Eriksen Søreide.

Mișcarea vine în momentul în care Statele Unite ale Americii au redus fondurile pentru Națiunile Unite, s-au retras de la Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, UNESCO și Acordul privind climatul de la Paris, în conformitate cu principiul de politică externă *“America în primul rând”*. Pe de altă parte, Le

Drian și Maas au subliniat că inițiativa nu este îndreptată împotriva Statelor Unite. Mai mult, Maas consideră că orice țară, care se angajează să coopereze și să respecte reguli obligatorii, este binevenită să se alăture, în special SUA, dificil de anticipat, în condițiile în care cele două state urmăresc obiective diferite.

Elocvente sunt cele afirmate de ministrul de externe german în cadrul discursului de la Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, din septembrie anul trecut, intitulat sugestiv "Împreună în primul rând"⁴⁰, care întăresc acțiunile desfășurate până în prezent în privința promovării și susținerii multilateralismului: *"Inițial am vorbit de încrederea cu care ne uităm noi germanii la multilateralism. Această încredere izvorăște, de asemenea, din faptul că Națiunile Unite, în ciuda diferențelor lor, furnizează din nou, de asemenea, dovezi a ceea ce putem realiza împreună. ... Pentru că mai mult de 190 de țări - țările de origine, țările de tranzit și de destinație - au ajuns la un acord în legătură cu astfel de probleme complexe, uneori controversate, aceasta este o victorie a multilateralismului! Într-adevăr un succes al națiunilor unite.*

*Aceste Națiuni Unite s-au constituit prin curajul compromisului. Ele cresc pentru a personaliza voința noastră. Ele trăiesc prin angajamentul nostru pentru: **Împreună în primul rând!**"*⁴¹

Un alt exemplu de luat în seamă este, de asemenea, declarația aceluiași ministru de externe german la New York, la începutul lunii aprilie a.c.: *"Când ne confruntăm cu o nouă ordine în care rivalitatea marilor puteri este din nou pe ordinea de zi, răspunsul nostru nu ar trebui să fie: în primul rând țara mea. Ar trebui să fie o alianță strânsă între toți cei angajați într-o ordine internațională bazată pe reguli"*⁴².

Germania și aliații în promovarea multilateralismului

Concretizând încrederea sa în cooperare în plan multilateral, Germania este ferm încorporată în Uniunea Europeană și NATO, și legată de o rețea complexă și diversă de acorduri și tratate.

• O Germanie hotărâtă să lupte, alături de aliatul său tradițional Franța, pentru a proteja multilateralismul

Cele două state europene consideră că multilateralismul este în prezent în pericol și consecințele pe plan mondial ar putea fi teribile. De aceea, pe măsură ce țările pun din ce în ce mai mult propriul interes în fața binelui comun, Franța și Germania s-au declarat tot mai hotărâte să acționeze împreună pentru a apăra o ordine globală bazată pe reguli.⁴³ Pornind de la experiențele istoriei europene în privința pericolelor naționalismului neîngrădit, acestea sunt de părere că provocările internaționale complexe de astăzi necesită un răspuns multilateral bazat pe o înțelegere comună și valori comune.

În prezent, principiile organizatorice ale relațiilor internaționale promovate de Germania și Franța sunt centrate pe aderarea la drepturile universale ale omului și statului de drept, domenii în care ONU are un rol-cheie. În acest sens, președintele francez Emmanuel Macron și cancelarul german Angela Merkel au afirmat că susțin pe deplin reformele secretarului general António Guterres, care vizează crearea unei organizații mai agile, mai eficiente și mai responsabile. Astfel, ONU va putea deveni mai puternică și va ajuta ca statele membre să fie mai active și mai eficiente în diplomația multilaterală.⁴⁴

Mai mult decât atât, ambasadorul francez la ONU, François Delattre, a afirmat în vara anului 2018 că *"După alegerea Germaniei în Consiliul de Securitate al ONU pentru un mandat de doi ani începând din 2019, cele două țări ale noastre vor fi acum mai bine pregătite să colaboreze pentru a-și îndeplini misiunea de bază: menținerea păcii și securității internaționale."*⁴⁵

Pentru aceasta, cele două state europene își propun o serie de obiective⁴⁶ importante în perioada următoare:

- să contribuie la găsirea de soluții politice conduse de ONU pentru conflictele din Siria, Libia și din alte părți, inclusiv pentru apărarea regimului de neproliferare nucleară, un pilon esențial al securității colective
- susțin Acordul nuclear cu Iranul din 2015, una dintre cele mai importante realizări diplomatice din ultimul deceniu

- să acționeze pentru contestarea celor care folosesc arme chimice, susținând interzicerea unor astfel de tactici îngrozitoare

- să contribuie la combaterea terorismului într-un cadru multilateral consolidat, care vizează teroriștii internaționali, sursele lor de finanțare și folosirea internetului pentru recrutarea și răspândirea urii

- să lupte pentru drepturile omului și să protejeze civilii, acordând prioritate drepturilor femeilor, copiilor, jurnaliștilor, avocaților și lucrătorilor umanitari

- să susțină instituțiile internaționale (Curtea Internațională de Justiție, tribunalele internaționale, mixte, mecanismele și curțile de arbitraj, în special Curtea Penală Internațională) pentru aplicarea și respectarea dreptului internațional

- să ajute la aducerea în fața justiției a criminalilor de război, genocidului și crimelor împotriva umanității

- să susțină obligativitatea respectării rezoluțiilor Consiliului de securitate al ONU

- să promoveze acordul privind climatul de la Paris și a unui pact global pentru mediu, care să ofere un cadru solid și coerent, în vederea abordării în mod colectiv a amenințării pe care o reprezintă deteriorarea mediului la adresa securității globale

- să integreze strategiile de securitate și dezvoltare

Însă, atât Franța, cât și Germania consideră că succesul în realizarea acestor obiective și în multe alte domenii necesită implicarea tuturor membrilor Consiliului de securitate, în special a SUA, pentru o colaborare cât mai eficientă între aceștia.

• Germania și încrederea sa în NATO

După cum se cunoaște, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) a fost înființată acum 70 de ani pentru a preveni războiul dintre Occidentul liberal-democrat și Comunismul sovietic în dezvoltare. Faptul că, timp de 40 de ani, "Războiul Rece" dintre Vest și Est nu s-a transformat niciodată într-unul "fierbinte", adevărat, este o dovadă a succesului creerii și acțiunii acestei organizații.⁴⁷ Mai mult decât atât, NATO a fost autorizată de către Consiliul de Securitate al ONU sau de către Organizația pentru Securitate și Cooperare

în Europa (OSCE), ori de câte ori a desfășurat trupe într-o zonă de operațiuni⁴⁸.

Așa cum este definit de Articolul 5 al Tratatului, care prevede că un atac armat împotriva unuia sau mai multor membri, atât în Europa, cât și în America de Nord, este considerat un atac împotriva tuturor, scopul principal al NATO a fost și a rămas, și după încheierea Războiului rece și extinderea acesteia spre est, apărarea colectivă.

Privind în istorie, forța NATO a dovedit întotdeauna o capacitate ridicată de a ajunge la un consens în pofida diferitelor poziții ale statelor membre existente la începerea discuțiilor/negocierilor. În acest context, organizația și-a demonstrat capacitatea de adaptare la contextele globale în schimbare și de a da un răspuns adecvat noilor provocări apărute în mediul de securitate internațional. Din punct de vedere politic ea s-a întărit constant, dovedind, de-a lungul timpului, unitate, izvorâtă din lupta pentru nenumăratele, adesea dificilele, negocieri dintre statele membre.⁴⁹

Cooperarea dintre statele membre NATO a implicat în multe situații tensiuni, în special când subiectul s-a referit la contribuțiile financiare pentru bunurile colective. Statele Unite ale Americii, care au asigurat întotdeauna cea mai mare pondere a cheltuielilor din domeniul apărării în cadrul Alianței, au cerut periodic ca omologii lor europeni să contribuie mai mult. În ultima perioadă, parțial corect, Administrația Trump solicită o contribuție financiară mai mare din partea membrilor europeni pentru apărarea colectivă, prin alocarea a 2% din produsul intern brut pentru cheltuieli de apărare până cel târziu în anul 2024, angajament asumat de toți membrii la Summitul din Târa Galilor de acum cinci ani.

Încă de la înființarea NATO, având exemplul celor întâmplate în istorie, SUA au făcut o alegere strategică, propunându-și ca Europa, și în special Germania, să nu se găsească în poziția de a se apăra pe cont propriu în fața unui potențial agresor. Pentru acesta, Germania, care se afla de o parte și de alta a liniei de demarcație în timpul Războiului Rece, a fost nevoită să suporte o povară semnificativă. Pe teritoriul său, atât în zona de vest, cât și în cea răsăriteană, erau staționați milioane de soldați, cu preponderență germani, și erau desfășurate

mii de tancuri și rachete, gata pregătite, în orice moment, pentru luptă.⁵⁰

Deși Donald Trump cere insistent, ori de câte ori are ocazia, ca țările europene să își majoreze cheltuielile pentru apărare, el nu a acționat ca atare până în prezent. Pe de altă parte, Germania, deși se declară a fi responsabilă și este susținătoarea ferventă a cooperării în format multilateral, a făcut destul de puțin, în ciuda creșterilor reale ale cheltuielilor din domeniul apărării în ultimii ani, pentru a îmbunătăți pregătirea operațională a forțelor sale armate. În acest fel, se poate spune că Germania a eșuat în transpunerea în realitate a declarațiilor asumate de conducerea politică, ceea ce reflectă atât incosecvență, cât și lipsa totală de claritate în probleme de apărare.

Germania este totodată și ținta intensificării pozițiilor critice ale altor state în cadrul NATO și UE, acestea ajungând să considere dimensiunea țării și influența politică, financiară și economică a acesteia ca fiind problematică. Un exemplu în acest sens îl constituie atitudinea celor două tabere din Marea Britanie pro și contra Brexit, care, pe de o parte, vor să scape dintr-o Europă dominată de Germania, în timp ce, pe de altă parte, susțin că prezența Marii Britanii în UE este necesară pentru a ține sub control puterea germană.

Însă, nicio țară europeană, nici chiar Regatul Unit sau Franța, state comparabile cu Germania din punct de vedere al puterii militare și economice, nu sunt în măsură să o influențeze major pe aceasta din urmă atunci când este vorba de a proiecta un curs pentru Europa. Probabil singura țară aliată, cu capacitatea politică și economică de a juca un rol în acest sens, ar fi SUA.⁵¹ Totuși, retorica anti-germană din ultima perioadă a lui Trump ar putea convinge Germania să se distanțeze de alianța transatlantică și să-și concentreze eforturile pentru "o Europă mai puternică", scenariu care ar putea fi susținut și de președintele francez Macron. Cele două state europene au solicitat în repetate rânduri o suveranitate strategică, care ar cuprinde mai multe aspecte decât numai cel militar, ceea ce ar putea conduce la o divizare a comunității europene.

În plus, o politică de "echidistanță" între Statele Unite, Rusia și China, așa cum au su-

gerat unii, ar putea avea ca rezultat crearea unei subdiviziuni suplimentare a Europei, oferind mai puțină securitate atât cetățenilor europeni, cât și germanilor; iar țările aflate pe flancul estic al NATO și UE nu ar avea încrederea să-și încredințeze apărarea doar în mâna europenilor.⁵²

Referindu-se la aceste aspecte, fostul ministru de externe Sigmar Gabriel, este de părere că, singura modalitate prin care Europa poate obține o adevărată suveranitate strategică este de a rezolva tensiunile legate de împărțirea sarcinilor în cadrul NATO: *"Aici, Germania ar putea juca un rol decisiv. În loc să-și majoreze cheltuielile pentru apărare la 2% din PIB, ceea ce ar putea îngrijora pe unii dintre vecinii săi, ar putea investi 1,5% în propriile forțe și ar oferi restul de 0,5% membrilor NATO din Europa de Est care să-i cheltuiască pentru apărare. În acest fel, Germania își va susține în cele din urmă cuvintele prin acțiuni și își va asuma un rol principal în asigurarea securității europene."*⁵³

După trei decenii de la încetarea Războiului Rece, Germania nu se mai află la granița celor două zone de confluență, dar există totuși o problemă politică, între ceea ce este cerut din partea Germaniei din punct de vedere militar și ceea ce pare acceptabil pentru societatea germană. Această problemă trebuie rezolvată, Germania având ocazia și responsabilitatea de a se îngriji de sine și de a acționa responsabil în cadrul NATO. Este cert că, atunci când vine vorba de asigurarea securității europene și implicit a securității germane, NATO constituie singura opțiune viabilă.

În cele din urmă, o alianță este la fel de puternică ca angajamentul membrilor săi față de aceasta. Mai mult ca nicicând, este momentul ca Germania, cea mai vocală susținătoare a cooperării în format multilateral, să le arate aliaților săi că este un partener credibil și că politicile sale externe și de securitate nu vor mai fi ghidate doar de preocupările interne.⁵⁴

• Germania și securitatea comună europeană

Pacea și prosperitatea europeană s-au sprijinit de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial pe doi piloni importanți: garanția

securității europene asigurată de SUA și sistemul de comerț și ordinea economică la nivel mondial bazate pe reguli.

Referitor la ultimele evoluții în plan mondial, fostul ministru de externe german Joschka Fischer⁵⁵ consideră că, din momentul în care a preluat conducerea SUA, președintele Trump s-a dovedit cu adevărat disruptiv în relația transatlantică și, astfel, angajamentele americane de apărare reciprocă în Europa au făcut ca NATO să se confrunte cu o criză amenințătoare și potențial existențială.

Europenii s-au trezit singuri în vânturile înghețate ale politicii internaționale, întrebându-se, în mod corect, ce trebuie făcut. În acest context, Europa este nevoită să-și întărească legăturile interne, să-și strângă rândurile și să-și consolideze capacitatea militară. Însă nu este clar dacă acest lucru este dorit cu adevărat de cetățenii europeni, având în vedere discuțiile privind Brexitul, ceea ce ar putea priva UE de cea de-a doua forță, ca putere militară și economică. Totuși, majoritatea europenilor sunt în favoarea unei Uniuni Europene mai solide, mai puternice, cu o politică comună de securitate. Mărturie în acest sens este adoptarea, în anul 2016, a Strategiei globale pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene intitulată „Viziune comună, acțiuni comune: o Europă mai puternică”, care reflectă opiniile colective exprimate în cadrul procesului și oferă o viziune strategică pentru rolul UE la nivel mondial.

În cadrul acestui proces, Germania, care reprezintă motorul economic al UE și este cel mai populat stat membru, este considerat pilonul principal al politicii de securitate comună. Întrebarea care se pune este, dacă Germania este dispusă să participe în mod activ la realizarea unei securități europene comune. Cel puțin retorica oficială pare să ne liniștească în privința acestei neclarități.

Aspectul care nu poate fi ignorat este că o politică de securitate comună va necesita un compromis între Germania și Franța, cele mai mari și mai puternice două state membre (după ieșirea Marii Britanii), care nu se va obține cu ușurință. Mentalitățile politice, tradițiile istorice și interesele geopolitice ale celor două țări sunt pur și simplu foarte îndepărtate și, în multe cazuri, chiar divergente.⁵⁶

Pe de o parte, este elocventă imaginea tradițională a Franței, care reflectă lunga sa

istorie ca mare putere europeană, chiar dacă această epocă de dominare globală a Europei a trecut. Ca putere nucleară și membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, Franța își vede acțiunile militare și exporturile de arme ca prerogative ale unei puteri care se află în centrul politicii externe mondiale.

Pe de altă parte, datorită istoriei sale particulare, Germania reprezintă cel mai mare obstacol, chiar dacă conducerea germană are o abordare constructivă în discursurile oficiale. După cel de-al doilea război mondial, Germania a abandonat politica de putere militară (power politics) și aventurismul străin și a fost preocupată în primul rând de dezvoltarea economică, alegând astfel o cale mai soft de a obține reîntrarea în Occidentul democratic și pentru recâștigarea suveranității politice.

În prezent, germanii sunt angajați într-o dezbatere intensă asupra cheltuielilor în domeniul apărării, care trebuie să crească până în 2024 pentru a îndeplini angajamentele asumate în cadrul NATO. Având în vedere riscurile geopolitice previzibile la orizont, în absența unei politici comune de securitate a UE, conducerea germană este conștientă că aceste cheltuieli pentru apărare ar putea să crească și mai mult pentru a compensa o eventuală retragere a SUA din Europa.⁵⁷

Totodată, nu trebuie omisă că reînarmarea Germaniei va ridica multe probleme și preocupări istorice. Însă, reînarmarea cu și pentru Europa și NATO ar fi o chestiune complet diferită. Într-un fel sau altul, Europa trebuie să devină mai puternică și este în interesul tuturor statelor europene ca Germania să fie implicată productiv în acest proces. Elocventă este declarația fostului ministru de externe polonez, Radosław Sikorski, care afirma în 2011, că *”mă tem de puterea germană mai puțin decât încep să mă tem de inactivitatea germană”*⁵⁸.

Rolul organismului militar german în susținerea multilateralismului

Cea mai vizibilă modificare a politicii externe și de securitate germană se poate identifica, fără îndoială, în definirea rolului Bundeswehr-ului, a cărui misiune nu se rezumă în pre-

zent numai la apărarea granițelor naționale ale Germaniei Federale, ci se referă în principal la participarea acestuia la apărarea colectivă/comună, potrivit angajamentelor asumate în cadrul alianțelor din care Germania face parte și la misiuni militare și/sau civile internaționale, în comun cu aliații/partenerii pentru gestionarea crizelor internaționale, dar și pentru asigurarea securitatea țării, gestionarea riscurilor și crizelor la nivel național sau ajutorul în caz de urgențe și catastrofe umanitare⁵⁹. De la sfârșitul conflictului dintre Est și Vest, Germania a evoluat de la un importator de securitate din întreaga lume la un exportator - din punct de vedere politic, economic și militar.

În domeniul militar, Germania a parcurs un drum lung din 1990, iar trupele germane se desfășoară într-o succesiune tot mai rapidă în străinătate. Dorința sporită de a participa la operațiile militare în format multilateral a fost mai mult de a adapta politica externă și de securitate germană la condițiile globale modificate decât orice schimbare fundamentală a pozițiilor sale de bază și a identității colective. În ceea ce privește forma și conținutul său, participarea germană la operațiunile internaționale nu marchează o ruptură cu identitatea politicii externe sau cu un multilateralism cooperativ, dar rămâne compatibilă cu acestea până în prezent.

Transformările apărute după 1990 în sistemul relațiilor internaționale și schimbările în plan geopolitic au făcut ca politica germană de securitate să se confrunte cu noi provocări. Noile amenințări identificate, fie ele de natură politică, economică, socială sau militară – terorismul internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă (WMD), amenințările hibride, statele eșuate, amenințările de natură etnică și religioasă, migrația, degradarea mediului și răspândirea crimei organizate – ridică o serie întreagă de întrebări pentru politica externă și de securitate germană și europeană. În această ordine de idei, este important de dat răspunsuri și găsit soluții, într-o abordare multilaterală, la nivelul organizațiilor internaționale (ONU, OSCE), a alianțelor (NATO, UE), a parteneriatelor/coalitiilor privind modul de abordare a violenței motivate din punct de vedere etnic și religios, cum poate fi repusă dezarmarea și controlul armamentelor pe agenda

internațională, modul de prevenire a eșecului statelor, de gestionare a migrației, dar și în ce condiții folosirea forței militare este permisă sau, într-adevăr, imperativă. Totodată, în centrul atenției factorilor de decizie germani este problema modului în care instituțiile multilaterale care servesc intereselor germane vitale pot fi întărite.

Și totuși, pe fondul diminuării amenințărilor și a creșterii numărului de misiuni, transformarea Bundeswehr-ului dintr-o forță de apărare într-o forță operațională a fost un proces lent și incomplet. Există diferite motive pentru ritmul lent al procesului de reformă. Costurile restructurării au coincis cu o perioadă de reducere reală a cheltuielilor pentru apărare, în timp ce programele de achiziții publice comandate au generat costuri ulterioare substanțiale. Cu toate acestea, în primul rând, cultura strategică a Germaniei nu a reușit să țină pasul cu condițiile de securitate în continuă schimbare. A fost nevoie ca orientările pentru politica de apărare din 2003 să recunoască oficial că cea mai probabilă misiune a Bundeswehr-ului nu mai era apărarea țării împotriva armatelor tancurilor care avansează din Europa de Est, ci participarea la misiuni de criză și stabilizare, inclusiv în zone din afara Europei.⁶⁰

Totuși, *"Noua orientare a Bundeswehr-ului"* elaborată în 2017 și finalizată prin adoptarea, în vara anului trecut, a *"Noii concepții privind organizarea și funcționarea Bundeswehr-ului"* a stabilit noi misiuni, obiective și cerințe ale organismului militar german, pentru a deveni "modern și adecvat pentru viitor", unde un accent deosebit se va pune pe asigurarea unei apărări naționale și colective mai puternice. În acest sens, ca urmare a noilor realități din mediul internațional, Germania consideră că poate fi „un jucător cheie” pentru securitatea, pacea și ordinea internațională bazată pe reguli și se declară pregătită să joace noul său rol în Europa și în lume, într-o abordare bazată pe un „parteneriat atractiv și de încredere”.⁶¹

Astfel, poporul german trebuie să fie conștient că promovarea multilateralismului presupune plata unui preț, care implică, pe lângă o anumită pierdere de autonomie, angajamente și costuri pe măsură. Transformarea Bundeswehr-ului într-o forță operațională nu reprezintă o revenire a “puterii militare” ger-

mane sau o strategie de bază cu durată nedeterminată. Prin urmare, "militarizarea" politicii externe germane este o consecință a multilateralismului și a integrării Germaniei în cadrul organizațiilor internaționale / alianțelor din care face parte (ONU, NATO, UE, OSCE)⁶². Spre deosebire de S.U.A., care este o superputere, Germania are puține oportunități sau chiar reduse la zero pentru o abordare "go-it-alone", care ar veni cu siguranță la un preț destul de ridicat.

Concluzii

În anii următori, germanii, care sunt integrați în comunitatea internațională prin numeroase și variate legături, s-ar putea găsi într-o Europă în care unele state tind să-și schimbe comportamentul, chiar să alunece pe panta naționalismului (vezi mișcările naționaliste și populiste din Italia sau ascensiunea drepte radicale în Franța), în care democrația se află sub presiune în unele părți ale continentului (intrarea în diverse stadii ale iliberalismului și autoritarismului a guvernelor democrate din Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și, nu în ultimul rând, Polonia), în care regimul internațional de liber schimb este atacat (în special de Statele Unite) și în care garanția de securitate americană este pusă sub semnul întrebării chiar de către șeful Administrației SUA.⁶³ La aceste amenințări, care pot afecta ireversibil multilateralismul susținut de Germania și care pot destabiliza unitatea Europei, se adaugă anunțatul „divorț” al Marii Britanii, în contextul în care, dacă Brexitul va fi transformat în realitate, va priva securitatea și apărarea UE de cea de-a doua forță militară a organizației.

În acest context, ar putea Germania de azi, sprijinită de Franța, să contribuie la stabilizarea Europei și să se împotrivească revenirii naționalismului care ar duce, în plan militar, la dorința „unora” de a reveni la politica de putere care a dominat continentul european de-a lungul secolelor, dar care, în plan economic, ar necesita cheltuieli suplimentare pentru a-și asigura propria apărare? Este greu de dat un răspuns direct, însă modul de acțiune a statelor europene, atitudinea partenerului

american în relația cu Uniunea Europeană, influența Rusiei și Chinei asupra mediului politic și economic european, precum și contextul geopolitic actual, generat în special de crizele existente la estul Alianței Nord-Atlantice și situația din Orientul Mijlociu, vor juca un rol deosebit de important în definirea rolului Uniunii Europene, în colaborare cu partenerii, pentru menținerea și dezvoltarea unei ordini internaționale bazată pe norme, pentru valorificarea pe deplin a noilor oportunități comerciale și pentru abordarea împreună a problemelor globale, cum ar fi conservarea mediului și combaterea schimbărilor climatice. Mărturie stau cele 10 angajamente asumate de cei 27 șefi de stat și de guvern prezenți la summitul informal al UE găzduit de România la Sibiu, în data de 09.05.2019.

În acest context, în ceea ce privește Germania, importantă va fi chestiunea viitorului relațiilor de securitate ale acesteia cu SUA. Până în prezent, Germania nu s-a aflat niciodată într-o poziție în care să fie obligată să aleagă între cei mai importanți doi parteneri – Franța și SUA. Cu toate acestea, este nevoie urgentă de o agendă transatlantică revigorată, care să indice calea către un nou Concept strategic pentru NATO (vechiul concept strategic a fost adoptat în 1999 pentru o perioadă de 10 ani), să depășească fixarea unidimensională a terorismului islamist și să includă o forță reînnoită pentru rezolvarea problemelor de securitate globală, precum protecția climei, securitatea energetică, dezarmarea multilaterală și controlul armelor. Germania poate și trebuie să-și aducă contribuția la acest proces – ca putere militară, stat comercial și putere civilă.

Note

¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Multilateralism>, accesat la 04.04.2019

² James Scott, "Multilateralism. International Relations." Enciclopedia Britannica, octombrie 2015, <https://www.britannica.com/topic/multilateralism>, accesat la 04.04.2019

³ Idem pct.2.

⁴ Idem pct.1.

⁵ <https://rovimed.ro/794-europa-dupa-al-doilea-razboi-mondial.html>, accesat 10.05.2019

⁶ Germania a fost împărțită în patru zone de ocupație, coordonate de Consiliul Aliat de Control. Zonele americană, britanică și franceză au fost unite în 1949 pentru a

forma Republica Federală Germania, iar zona sovietică a devenit Republica Democrată Germană. În Germania de vest au fost concepute mai multe planuri pentru dezvoltare economică și s-a desfășurat o activitate de denazificare, care s-a înțins pe mai mulți ani.

Milioane de germani și de polonezi au fost strămutați de pe pământurile natale ca rezultat direct al anexărilor care au avut loc în Europa Răsăriteană, în conformitate cu înțelegerile stabilite la conferințele de la Ialta și Potsdam. Există autori care afirmă că între 1 și 2 milioane de germani au pierit în timpul strămutărilor forțate în vest. Alsacia și Lorena au fost retrocedate Franței, iar regiunea Saar a fost separată temporar de Germania și a format o uniune economică cu Franța.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Urmările_celui_de-al_Doilea_Război_Mondial, accesat la 05.04.2019

⁷ Matthias Z. Karádi este cercetător la Institutul de Cercetare pentru Pace și Politica de Securitate de la Universitatea din Hamburg (IFSH)

⁸ Matthias Z. Karádi, "Identitatea națională germană și primul multilateralismului", mai 2009, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/3774/german-national-identity-and-the-primacy-of-multilateralism>, accesat la 05.04.2019

⁹ Conceptul de **politică de putere militară** (power politics) oferă o modalitate de a înțelege sistemele de relații internaționale: în această privință, națiunile concurează pentru resursele limitate ale lumii și este în avantajul fiecărei națiuni să fie în mod evident capabilă să le depășească pe altele. Politica de putere prioritizează interesul național față de interesele altor națiuni sau comunitate internațională și astfel poate include amenințarea reciprocă cu agresiunea militară, economică sau politică pentru a proteja interesul unei națiuni.

Tehnicile politicii de putere includ: teoria descurajării, dezvoltarea sistemelor de armamente (inclusiv dezvoltarea nucleară), lovitura preventivă, șantajul, masarea unităților militare la graniță, fie pentru staționare, fie pentru exerciții, impunerea de tarife sau sancțiuni economice, războiul proxy (războiul prin interpuși), „momește și lasă să sângerezi” și „echilibrul vărsării de sânge”, tare și moale, pasarea responsabilității, operațiuni ascunse, șoc și uimire, război asimetric. https://en.wikipedia.org/wiki/Power_politics, accesat la 09.04.2019

¹⁰ Idem pct.8.

¹¹ **Politica răsăriteană** (în germană „Ostpolitik”) se referă la reorientarea politicii externe a Republicii Federale Germania în timpul mandatului de cancelar al lui Willy Brandt, care a înlocuit „**doctrina Hallstein**” a guvernului condus de Konrad Adenauer. Contextul acestei noi politici a fost destinderea americano-sovietică din anii '70.

Inițiată de Willy Brandt în calitate de ministru de externe și continuată în mandatul său de cancelar federal al Germaniei, Ostpolitik avea ca obiectiv destinderea relațiilor cu statele din blocul comunist, recunoașterea Republicii Democrate Germane ca stat și extinderea relațiilor comerciale cu celelalte țări comuniste. În acest sens, RFG a încheiat în 1970 un tratat cu Uniunea Sovietică, prin care cele două state se angajau să renunțe la folosirea forței în relațiile lor, și un tratat cu Polonia, prin care Germania recunoștea pierderile teritoriale din 1945, la est de Linia Oder-Neisse. Următorul cancelar al Germaniei, Helmut Schmidt, a continuat această linie politică.

După ce, în 1970, RFG a încheiat un tratat cu URSS acceptând noile frontiere ale Berlinului, în 1971 a încheiat un alt tratat, care ușura vizitele germanilor din Berlinul de Vest în Berlinul de Est.

Ostpolitik a pus bazele pentru Reunificarea Germaniei, din 1990.

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Ostpolitik>, accesat la 09.04.2019

Walter Hallstein (n. 17 noiembrie 1901, Mainz - d. 29 martie 1982, Stuttgart) a fost profesor de drept și om politic german, deputat în Bundestag din partea CDU.

În 1951 cancelarul german Konrad Adenauer (CDU) l-a numit pe Hallstein în fruntea delegației germane pentru negocierile asupra Planului Schuman de integrare a industriilor de oțel și cărbune franceză și germană. A fost primul președinte al Comisiei Comunității Economice Europene (azi Comisia Europeană), în perioada 1958-1967.

Între 1969 și 1972 a fost membru al Bundestag-ului. Numele său este asociat cu Doctrina Hallstein, o încercare de blocare a recunoașterii internaționale a Republicii Democrate Germane și a celorlaltor republici comuniste, proclamate după Al Doilea Război Mondial. În privința politicii Uniunii Sovietice a avertizat asupra „finlandizării” Germaniei și a pledat pentru relații apropiate cu Statele Unite ale Americii.

A fost un susținător energetic al unei Europe federale, cu o Comisie și un Parlament puternic. Hallstein s-a opus concepției despre o Europă a statelor, pentru care milita președintele francez Charles De Gaulle, cu mai multă putere acordată guvernelor naționale.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Walter_Hallstein, accesat la 09.04.2019

¹² Idem pct.8.

¹³ **Timothy Garton Ash** (n. 12 iulie 1955, Londra, Regatul Unit) este un scriitor și istoric britanic. Domeniul său de cercetare este istoria europeană. În anul 2017 a fost distins cu Premiul Carol cel Mare.

¹⁴ attrititional

¹⁵ Hans Kundnani, "The Paradox of German Power", pag. 84, Oxford University Press, 2015, https://books.google.ro/books?id=5DnKBQAAQBAJ&pg=PA129&lpg=PA129&dq=attrititional+multilateralism&source=bl&ots=GzoxFigt2Y&sig=ACfU3Z2PyNb7AW17uEyK7FMQDWIPUmSBQ&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKewil4u3OprhAhXC_CoKHeYgAuEQ6AEwCXoECAYQAQ#v=onepage&q=attrititional%20multilateralism&f=false, accesat la 05.04.2019

¹⁶ **Robert Kagan** este un istoric american neoconservator și comentator de politică externă. Cu toate acestea, Kagan preferă să se descrie cu termenul de "intervenționist liberal". Unii i-au caracterizat abordarea față de teoria relațiilor internaționale ca fiind realistă.

Co-fondator al Proiectului neoconservativ pentru noul secol american, el este un cercetător senior la Institutul Brookings și membru al Consiliului pentru Relații Externe. Kagan a fost consultant pentru politica externă al candidaților republicani la președinția americană, precum și al administrațiilor democrate, prin intermediul Consiliului pentru politică externă. El scrie un editorial lunar despre afacerile mondiale pentru The Washington Post și este un editor contributor la The New Republic. Kagan a părăsit Partidul Republican în 2016 din cauză că l-a descris pe Donald Trump drept "fascist" și a susținut-o pe Hillary Clinton.

¹⁷ Robert Kagan, *The New German Question*, apărută în Foreign Affairs, aprilie 2019 <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2019-04-02/new-german-question>

¹⁸ Discursul cancelarului federal Merkel cu ocazia celei de-a 55-a conferințe de securitate de la München din 16 februarie 2019, la München, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-zur-55-muenchner-sicherheitskonferenz-am-16-februar-2019-in-muenchen-1580936>, accesat la 10.04.2019

¹⁹ Go-it-alone = A face ceva fără sprijinul altora

²⁰ Idem pct.8.

²¹ Idem pct.18.

²² **Judy Dempsey** este asociat senior nerezident la Carnegie Europe și redactor șef al Strategic Europe

²³ Judy Dempsey, "*Credibilitatea multilateralismului german*", martie 2019, <https://carnegeueurope.eu/strategieurope/78622>, accesat la 10.04.2019

²⁴ Idem pct.23.

²⁵ Fără Macedonia de Nord, care se află în faza de finalizare a procesului de aderare.

²⁶ **Bundeswehr** (Apărarea Federală) – este termenul care definește pe ansamblu Armata Germaniei, adică forțele militare, sistemul de administrație și de înzestrare. Bundeswehr-ul este format din punct de vedere structural din Forțele terestre (Heer), Forțele aeriene (Luftwaffe), Forțele Navale (Marine), Comandamentul logistic intrunit (Streitkräftebasis), Serviciul sanitar (Sanitätsdienst) și Comandamentul spațiului cibernetic și informațional (CIR).

²⁷ Idem pct.23.

²⁸ Idem pct.23.

²⁹ Idem pct.23.

³⁰ **Soft power** este abilitatea de a atrage și coopta, mai degrabă decât de a forța (puterea grea). Soft power este capacitatea de a modela preferințele altora prin farmec și atracție. O caracteristică definitorie a soft power este aceea că este non-coercitivă; moneda soft power este cultura, valorile politice și politicile externe. Recent, termenul a fost utilizat și în schimbarea și influențarea opiniei sociale și a opiniei publice prin canale relativ mai puțin transparente și prin lobby prin intermediul unor puternice organizații politice și nepolitice. În 2012, Joseph Nye de la Universitatea Harvard a explicat că, prin soft power, "cea mai bună propagandă nu este propagandă", explicând în continuare că, în perioada de informare, "credibilitatea este cea mai rară resursă". https://en.wikipedia.org/wiki/soft_power, accesat la 09.04.2019.

³¹ Madeline Chambers, "*Duoble standards? German multilateral mantra under controle*", aprilie 2019, <https://www.reuters.com/article/us-germany-politics-multilateralism-anal/double-standards-german-multilateralist-mantra-under-scrutiny-idUSKCN1RG1RH>, accesat la 09.04.2019

³² Discursul cancelarului german Angela Merkel la cea de-a 73-a Adunare Generală a Organizației Națiunilor Unite, septembrie 2018, <https://www.cotidianul.ro/adunarea-general-a-onu-areopagul-multilateralismului-si-insipida-prestatie-a-lui-iohannis/>, accesat la 25.04.2019

³³ **America first**, se referă în primul rând la o politică externă care pune accentul în Statele Unite pe naționalismul și unilateralismul american. Acest principiu a luat prima dată amploare în perioada interbelică și a fost susținut de *Comitetul pentru America în primul rând* (AFC), un grup de presiune împotriva intrării americane în cel de-al

Doilea Război Mondial. Începând cu 2016, o politică externă identică ca nume, care pune accentul pe obiective similare, a fost urmărită de către administrația președintelui american Donald Trump.

Trump a îmbrățișat pentru prima oară sloganul ca răspuns la o sugestie și o comparație istorică realizată de David E. Sanger în timpul unui interviu acordat de New York Times în martie 2016. În lunile următoare, fără a menționa utilizarea anterioară a lui Pat Buchanan sau AFC, Trump a spus că "America în primul rând" va fi tema majoră și prioritară "a administrației sale în timpul campaniei sale pentru președinte și a susținut poziții naționaliste, antiintervenționiste; după alegerea sa ca președinte, *America first* a devenit prima doctrină oficială a politicii externe a administrației Trump. A fost o temă a adresei inaugurale a lui Trump, și un sondaj Politico / Morning Consult, publicat la 25 ianuarie 2017, care a declarat că 65% dintre americani au răspuns pozitiv mesajului inaugural al președintelui Trump "America First", 39% vizând discursul ca fiind sărac. În 2017, Administrația a propus un buget federal pentru 2018, atât cu "Make America Great Again", cât și cu "America First" în titlu, cu cea din urmă referindu-se la creșteri ale cheltuielilor militare, a securității interne și pentru veterani, tăieri ale cheltuielilor pentru țări străine și obiectivul pe 10 ani de a realiza un buget echilibrat. https://en.wikipedia.org/wiki/America_First_policy, accesat la 05.04.2019

³⁴ Jessica Seiler, membră a Organizației Democrația fără frontiere, "*Germania creează o alianță pentru multilateralism pentru a consolida ordinea globală*", 29 octombrie 2018, <https://www.democracywithoutborders.org/6223/germany-is-forging-an-alliance-for-multilateralism-to-strengthen-the-global-order/>, accesat la 05.04.2019

³⁵ Declarația comună nu menționează în mod explicit noua alianță, ci exprimă angajamentul comun al miniștrilor de externe privind "*o ordine mondială bazată pe reguli, în special principiile drepturilor universale ale omului, comerțul liber, protecția climei, inclusiv sprijinul ferm pentru implementarea conștiințioasă a Acordului de la Paris privind schimbările climatice și multilateralismul*" și își anunță acordul de a consolida cooperarea în aceste domenii.

Idem pct.34.

³⁶ Discursul ministrului german de externe, Heiko Maas, la cea de-a 55-a conferință de securitate de la München, 16.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/foreign-minister-maas-munich-security-conference-2019/2190442>, accesat la 09.04.2019

³⁷ Declarațiile ministrului german de externe Heiko Maas și a omologului său francez, Jean-Yves Le Drian, la o conferință de presă comună, 02.04.2019, <https://www.dw.com/cda/en/germany-france-to-launch-multilateralism-alliance/a-48172961>, accesat la 19.04.2019

³⁸ Idem pct.37.

³⁹ Heiko Maas, "*Ușa este larg deschisă – înainte de toate pentru SUA*", <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/allianz-multilateralisten/2130152>, accesat la 19.04.2019

⁴⁰ "Together First"

⁴¹ Discursul ministrului german de externe, Heiko Maas, la cea de-a 73-a Adunare Generală a Organizației Națiunilor Unite, septembrie 2018, [42](https://www.auswaer-</p></div><div data-bbox=)

tiges-amt.de/de/newsroom/maas-generalversammlung-vn/2142296, accesat la 09.04.2019

⁴² Discursul ministrului german de externe, Heiko Maas, la Consiliul American pentru Germania, 01.04.2019, "Germany, Europe and the United States: A strategic partnership facing new challenges?", <https://www.acgusa.org/germany-europe-and-the-united-states-a-strategic-partnership-facing-new-challenges-minister-heiko-maas/>, accesat la 10.04.2019

⁴³ François Delattre, ambasadorul Franței la ONU, august 2018. (a contribuit și Christoph Heusgen, ambasadorul Germaniei la ONU) <https://www.ft.com/content/50a06070-9bd6-11e8-88de-49c908b1f264>, accesat la 10.04.2019

⁴⁴ Idem pct.43.

⁴⁵ Idem pct.43.

⁴⁶ Idem pct.43.

⁴⁷ Sigmar Gabriel, fost ministru german al afacerilor externe, membru al Bundestag-ului, "Germany must bet on NATO", 4 aprilie 2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/germany-nato-european-defense-by-sigmar-gabriel-2019-04>, accesat la 05.04.2019

⁴⁸ Excepție a fost intervenția NATO în războiul din Kosovo, pentru a pune capăt unei purificări etnice care era deja în curs de desfășurare.

⁴⁹ Idem pct.47.

⁵⁰ Idem pct.47.

⁵¹ Idem pct.47.

⁵² Idem pct.47.

⁵³ Idem pct.47.

⁵⁴ Idem pct.47.

⁵⁵ **Joschka Fischer** a fost ministru german de externe și vice-cancelar din 1998-2005, perioadă marcată de sprijinul puternic al Germaniei pentru intervenția NATO în Kosovo în 1999, urmată de opoziția sa față de războiul din Irak. Fischer a intrat în politica electorală după ce a participat la protestele anti-instituție din anii 1960 și 1970 și a jucat un rol-cheie în înființarea Partidului Verde al Germaniei, pe care a condus-o aproape două decenii.

⁵⁶ Joschka Fischer, "Will Germany Permit Joint European Security?", 22 februarie 2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/germany-joint-eu-defense-by-joschka-fischer-2019-02>, accesat la 09.04.2019

⁵⁷ Idem pct.56.

⁵⁸ Idem pct.17.

⁵⁹ Die Konzeption der Bundeswehr, www.bmvg.de/de/aktuelles/konzeption-der-bundeswehr, accesat la 17.09.2018

⁶⁰ Idem pct.8.

⁶¹ Negoită Sorin-Vasile, „Politica de securitate și apărare a Germaniei. De la Carta Albă 2016 la Noua concepție a Bundeswehr-ului 2018”, Monitor Strategic nr. 3-4/2018, <http://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/Monitor%20Strategic/ms%20342018.pdf>, accesat la 19.04.2019

⁶² Idem pct.61.

⁶³ Idem pct.17.

ABSTRACT

Immediately after the end of the Second World War, in a divided Europe in the West and East, the political elite of West Germany, based on the historical experience of the German state, attempted to promote a foreign policy based on cooperation and multilateralism, an essential component of the identity of the German nation. This has been materialized in the belief that the guarantee of national security can be resolved by maintaining cooperation relations with both the US and Western European states through NATO and the European Community, then the European Union, but also with the other European states that are members of the Treaty of Warsaw, by promoting the so-called Ostpolitik.

After the end of the Cold War, the fall of the Berlin Wall and the reunification, Germany, no matter what political party was at the head of the country, continued its foreign policy based on cooperation between nations and joint action, emphasizing the support and protection of multilateralism.

At present, Germany is an insistent supporter of the idea of multilateralism, present in all declarations of the German political leadership at all the fora in which they participate (the UN Security Council, the European Council or the Munich conference) committed to contributing to the stabilization of Europe and to resist the return of nationalism to Europe.

Keywords: multilateralism, nationalism, cooperation, common action, relationship, european security

Sorin-Vasile NEGOIȚĂ is senior researcher within the Institute for Political Studies of Defense and Military History of Bucharest. He is specialized in European and Transatlantic defense and security studies.

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ

Ucraina după cinci ani de confruntări multiple cu Rusia

Cristian-Alexandru EREMIA

În primăvara acestui an, Ucraina a marcat, într-o atmosferă jalonată de mari dificultăți naționale social-economice și de securitate, cinci ani de la declanșarea confruntărilor cu Rusia. Cinci ani de când a pierdut Peninsula Crimeea – probabil pentru totdeauna, cinci ani de când se confruntă cu un război în estul țării cu separatiștii din Donbas susținuți politic, militar și economic de Moscova, cinci ani de când se străduiește cu reforme asumate în toate planurile. Cinci ani în care Ucraina și-a schimbat pur și simplu profilul. Astfel, anul anterior a fost extrem de dificil, iar anul 2019 se dovedește a nu face o excepție de la nota generală caracteristică din perioada de referință. Situația generală a Ucrainei este profund afectată pe aproape toate dimensiunile politice, social-economice, de apărare și securitate care contează.

Caracteristic este însă și faptul că rezolvarea oricărei probleme la nivel statal implică, actualmente și în viitorul previzibil, multe variabile necunoscute de interferență ale Rusiei, care complică proporțional orice efort politic intern și extern destinat soluționării respectivelor probleme. Alegerile prezidențiale și cele parlamentare din 2019 nu vor fi ocolite de realitățile politice menționate, devenind factori suplimentari de generare a unor noi provocări și incertitudini.

Confruntările politice, militare, economice și de altă natură cu Rusia nu au înregistrat vreo tendință spectaculoasă care să genereze optimism. Dimpotrivă, aceste confruntări

multiple și suprapuse au antrenat și tărâmul spiritual, "războiul bisericesc"¹ dintre Kiev și Moscova inițiat în anul 2018 (era probabil singura dimensiune neafectată de acest război hibrid al Rusiei împotriva Ucrainei), fiind departe de a putea fi stins în acest an, cu toate implicațiile sale ascunse sau evidente. La nivelul întregii țări este foarte posibil să devină și mai vizibile vitezele diferite de absorbție a schimbărilor democratice, a reformelor de tot felul, respectiv ale modernizării statului și a structurilor sale de forță. Este posibil totodată să devină mult mai pronunțate diferențele de abordare a politicilor Kievului în partea de est a Ucrainei, comparativ cu partea de vest și zona capitalei.

Vectori mai vechi și mai noi de confruntare cu Rusia

Războiul din estul Ucrainei

Războiul asimetric cu forțele separatiste din auto-declaratele republici populare din Donbas, forțe flancate sistematic de cele ruse, a intrat în cel de al șaselea an de existență, fără a cunoaște perioade de ameliorare sau de stagnare². Condițiile grele de iarnă, suprapuse în primul trimestru cu interesele clasei politice de la Kiev de a estompa pe cât posibil efectele negative ale acestui conflict asupra campaniei electorale pentru prezidențiale, au determinat ca, în primăvara anului 2019,

acest conflict să aibă aspectul general al unui "război de poziții", cu perioade permanente de reînflamare remarcate în special după luna aprilie 2018. Acela a fost momentul în care Kievul a stopat Operația Antiteroristă în Donbas (ATO). Operația menționată a fost înlocuită³ cu Operația Forțelor Întrunite (JFO). Comandamentul Forțelor Întrunite (CFI), constituit printr-un decret prezidențial precedent, a preluat întreaga responsabilitate asupra respingerii oricărei agresiuni armate ruse (Rusia este considerată în continuare "stat agresor"), respectiv pentru desfășurarea operațiunii militare ucrainene din teatrul de operații Donetsk și Lugansk. Tot în acel moment, Kievul a stabilit un "regim special" pentru forțele CFI care acționează în regiunile separatiste, în sensul că aceste forțe au primit dreptul de întrebuințare a armamentelor din dotare în cazul dezvoltării unor situații critice sau de urgență. De asemenea, JFO a folosit pe o perioadă de 30 zile la finele anului trecut (ca urmare a gravului incident militar ucrainean-rus din Strâmtoarea Kerci), cât a fost impusă legea marțială, pentru a consolida dispozitivul militar ucrainean cu forțele și mijloacele considerate necesare pe întreaga lungime a liniei de contact cu forțele separatiste.

Constituirea JFO a lăsat să se întrevadă o tactică nouă, anume că autoritățile de la Kiev ar fi planificat acțiuni focusate pentru eliberarea teritoriilor din Donbas și reinstalarea controlului ucrainean asupra acestora. Operația JTO reprezintă partea militară a soluției gândite de Kiev la situația complexă provocată de cele două auto-proclamate republici separatiste. În ceea ce privește partea "civilă" a soluției, ministrul ucrainean de interne, A.Avakov, a anunțat public imediat după debutul JFO că va fi elaborat și supus dezbaterei societății ucrainene un plan de acțiuni pentru restaurarea suveranității ucrainene în teritoriile ocupate temporar din Donetsk și Lugansk. Documentul a fost etichetat ca fiind un "plan pentru de-ocupație"⁴, care urma să fie implementat după încheierea ostilităților militare. Acest plan includea două secțiuni, cu acțiuni și măsuri pregătitoare și concrete în teren, pentru eliberarea teritoriilor ocupate și restabilirea ordinii constituționale în regiunile separatiste până la frontiera de est a Ucrainei cu Rusia,

urmând ca implementarea primei sale părți să se producă în circa șase-șapte luni din acest an. Planul a fost prezentat în SUA (12.02.2019) și, în general, a fost anunțat a avea mare impact, dar în viața reală se pare că a rămas până acum doar un document de intenție, într-un sertar al ministerului de interne ucrainean.

JFO nu a fost până la această dată o "operație de succes"⁵ care să readucă teritoriile ocupate înapoi și este previzibil că această situație se va menține pe mai departe. Tactica JFO a rămas cantonată la acțiuni de tip "pași mărunți". Părțile implicate în conflict nu se abțin de la acțiuni militare peste linia de contact, separatiștii pro-ruși fiind la curent cu faptul că forțele ucrainene nu vor avea curajul să declanșeze o ofensivă de amploare, deoarece aceasta ar atrage intrarea în luptă a forțelor regulate ruse, cu efecte previzibile devastatoare pentru Ucraina.

Episoadele de reînflamare a conflictului au apărut permanent, părțile acuzându-se reciproc de acțiuni agresive peste linia de demarcație, de încercări de "a sparge" pozițiile adverse, sau pentru ocuparea de poziții favorabile în așa numita zonă gri. Partea ucraineană este acuzată că forțează accesul către infrastructuri de transport care pot oferi deschideri militare tactice către cele două republici separatiste, sau cu scopul de a ocupa capete de pod și alinamente avantajoase pentru lansarea ulterioară a unei ofensive militare majore în Donbas. La rândul ei, partea ucraineană acuză forțele separatiste de realizarea frecventă a unor incursiuni armate, de intensificarea unor acțiuni de bombardare a teritoriului ucrainean, în care sunt implicate și forțe militare ruse. A fost în mod repetat observată utilizarea de tehnică militară blindată, a rachetelor tactice, a artileriei, a lansatoarelor de grenade și mine și, desigur, a armelor de infanterie.

Simultan, ambele tabere se mai acuză reciproc de continuarea războiului informațional și de lipsa de voință pentru trecerea la respectarea prevederilor Acordurilor de la Minsk⁶, care de altfel sunt sistematic încălcate. În Occident este acuzată partea rusă de implicare "grosolană" în conflictul ucrainean, de "instigare la violență" și încercări de destabilizare a Ucrainei pe diferite planuri.

Abținerea de la acțiuni militare peste linia de contact nu mai constituie o preocupare pentru niciuna din părțile aflate în conflict. În plus, condiționarea oricărui aranjament tehnic sau politic pentru creșterea încrederii reciproce de restabilire a suveranității ucrainene în Donbas s-a dovedit mereu o abordare lipsită de pragmatism, deoarece Rusia refuză și nu va accepta acest tip de abordări ale Kievului.

În consecință, la această etapă nu există condiții adecvate pentru negocierea unei soluții politice la războiul din Donbas. Nu mai sunt vizibile demersuri la nivel internațional de natură a angaja părțile implicate în conflict - inclusiv Rusia, la negocieri. Treptat, au fost diluate și discuțiile de identificare a condițiilor pentru instalarea unei misiuni ONU de menținere a păcii, presupusă a fi capabilă să supravegheze activitatea administrațiilor teritoriilor ocupate. De aceea, un acord politic sustenabil de reglementare a conflictului în estul Ucrainei a devenit greu de realizat. În plus, Moscova pare decisă să critice dur și să blocheze orice implicare occidentală de natură a modifica "statu quo"-ul în Donbas.

Evident, Moscova profită politic de dificultățile interne ucrainene pentru realimentarea regiunilor separatiste cu noi materiale militare, respectiv pentru a (re) tensiona situația dintre părțile aflate de o parte și de cealaltă a baricadei. De altfel, Kievul a și acuzat Moscova de realizarea, la 7 mai a.c., a unor noi livrări de materiale militare transportate terestru pentru refacerea rezervelor forțelor separatiste și ruse din Donbas, sub masca unor ajutoare umanitare, dar neautorizate de partea ucraineană.

Există și un lucru care trebuie obligatoriu luat în considerare. Și anume faptul că politicieni ucraineni de prim rang evaluează drept imposibilă reintegrarea "dintr-o singură dată" a întregului teritoriu ocupat, chiar și în situația în care o operațiune internațională de menținere a păcii s-ar implica activ. Kievul a conștientizat deci că, actualmente, "cheia" pentru rezolvarea dosarului ucrainean se află la Kremlin⁷. Se consideră că armata ucraineană nu este în măsură să realizeze cu succes o operație militară de amploare pentru recuperarea teritoriilor ocupate, fără a se angaja în ciocniri militare la scară largă cu armata rusă.

La modul general, Kievul poate lua în calcul doar două scenarii privind conduita Rusiei, fiecare cotate în mod egal. Primul ar fi scenariul "pașnic", în care președintele Putin ar urma să intre într-o notă pozitivă și conciliantă cu Kievul (dacă s-ar putea, simultan și cu Occidentul, pentru a scăpa de presiunea sancțiunilor occidentale și a altor consecințe colaterale) și să facă o serie de concesii pentru relaxarea și ameliorarea situației din Ucraina de Est, respectiv reluarea negocierilor în formatul Normandia și revitalizarea Acordurilor de la Minsk. Totuși, chiar și în condițiile în care la Kiev a apărut un nou președinte, nimic din demersurile politice ale Moscovei "post-alegeri prezidențiale" nu prefătează un astfel de scenariu. Al doilea scenariu s-ar baza pe opțiunea Kremlinului pentru escaladarea conflictului din Donbas, sau pentru lărgirea acestui conflict și extinderea teritoriilor ocupate de Rusia în alte regiuni ucrainene (cum ar fi Mariupol sau Kramatorsk). Chiar dacă acum liderii politici și militari ucraineni nu mai pot fi surprinși strategic ca în 2014 de acțiuni similare ca impact, pierderile pentru Ucraina ar crește substanțial.

Rusia preia sub control Marea Azov. Apare un nou front al conflictului ucraineano-rus

Escaladarea tensiunilor în Marea Azov s-a produs gradual dar sigur, cunoscând o dinamică periculoasă în a doua parte a anului anterior, în general fără ciocniri militare ruso-ucrainene directe. Tot treptat, au fost create condiții pentru instalarea unui nou front al actualului conflict ucraineano-rus. În această conjunctură fundamental nouă, Kievul a acuzat Moscova că ar fi realizat o veritabilă "blocadă hibridă" și că pune în aplicare planuri pentru "a anexa și M. Azov", multiplicând astfel vectorii de confruntare și deteriorând definitiv echilibrul strategic de forțe din Marea Azov. Echilibru pe care Kievul îl credea existent până în anul 2014. Fostul președinte ucrainean detalia corpului diplomatic al țării sale în urmă cu șase luni că Rusia a declanșat⁸ un nou război împotriva Ucrainei și că "acțiunile ilegale și criminale ale Rusiei în Marea Azov nu vor rămâne nepedepsite". Kievul anunța atunci sprijin occidental pentru a se impune

noi sancțiuni Rusiei, ca urmare a instituirii blocadei militare navale împotriva Ucrainei.

De fapt, Rusia a folosit și folosește orice oportunități pentru subminarea securității Ucrainei. Începând din primăvara anului trecut, dar mai ales după darea în folosință a podului de la Kerchi, acțiunile flotei militare ruse de preluare a controlului asupra Mării Azov au devenit extrem de evidente și metodice, fără însă a crea din aceste manevre "un zăngănit zgomotos de arme" la nivel internațional. Treptat, flota militară rusă a declanșat operațiuni de inspecție sau de blocare pe timp nelimitat a accesului în Marea Azov a navelor ucrainene sau sub alt pavilion, dar care aveau ca destinație porturi ucrainene. Controlul navelor străine a fost trecut în responsabilitatea și coordonarea Serviciului Federal de Securitate (FSB) al Rusiei. Inspecția navelor care navighează spre/dinspre porturile ucrainene (ca și timpii nefirești de mari de obținere a permisiunii de trecere prin Strâmtoarea Kerchi) a devenit o practică discreționară, Moscova invocând prevederi ale unui acord⁹ ruso-ucrainean intrat în vigoare în anul 2004, privind exploatarea și securizarea în comun a acvatoriului Mării Azov. Concomitent, s-a înregistrat o creștere mare a numărului de nave militare ruse de patrulare în zona adiacentă litoralului ucrainean din Marea Azov, care au trecut la instalarea concretă a unei blocade economice și militare.

Cu alte cuvinte, Rusia a preluat de facto sub control întregul acvatoriu al Mării Azov. La încercarea Ucrainei de a închide pentru exerciții militare, până la 1 septembrie 2018, trei sectoare ale Mării Azov, Rusia a răspuns cu desfășurarea propriilor manevre militare navale pe litoralul sudic și estic, care au copleșit la propriu acțiunile militare ucrainene. Noua realitate strategică din acest acvatoriu a generat la Kiev întrebări grave și evaluări militare asupra unor posibile intenții și planuri militare ale Rusiei. La nivelul strategilor militari ruși există și acum suspiciunea că forțele ruse ar pregăti în mod mascat terenul pentru operațiuni militare ulterioare de desantare maritimă pe litoralul ucrainean, în ideea construirii unui cap de pod pentru o invazie la scară largă. Obiectivele ulterioare ar putea fi realizarea unei căi suplimentare de sprijin

pentru separatiștii din Donbas, sau (de ce nu?) ocuparea altor teritorii ucrainene atunci când situația va fi favorabilă sau o va impune.

Prima consecință majoră a noii situații strategice instalate de Rusia în Marea Azov a devenit vizibilă: reducerea activității economice și instaurarea panicii în rândul agenților economici ucraineni și străini, care, puși în situația de a nu-și mai vedea securizate afacerile, caută deja alternative viabile. A fost afectată substanțial situația economică a zonei ucrainene de litoral, resimțită imediat și la nivelul oamenilor de rând pentru care Azov era singura sursă pentru trai. Veniturile financiare pentru porturile ucrainene Mariupol și Berdyansk ar fi scăzut până la finele anului 2018 cu peste 30%. Rutele comerciale au fost perturbate, iar numărul navelor civile care au ancorat în porturile menționate s-a redus cu circa 10%. Tendințele sunt negative în continuare. Efectele negative pentru activitățile economice din porturile ucrainene, în special în Mariupol și Berdyansk, nu au întârziat să apară. UE a criticat, de asemenea, tratamentul nejustificat aplicat de Rusia la trecerea prin strâmtoare a navelor comerciale ale unor state membre ale Uniunii. Totodată, de la tribuna ultimei Adunări Generale a ONU, ex-președintele ucrainean P. Porosenko a incriminat¹⁰ acțiunile Rusiei pentru "ocuparea Mării Azov", subliniind ca manevrele militare ruse se desfășoară în contextul mai larg în care Crimeea a fost transformată de Rusia într-o "fortăreață militară care amenință securitatea și stabilitatea în toată Regiunea Mării Negre".

Insistența Ucrainei de a a-și exersa dreptul suveran pe mare forțând "filtrul rusesc" instalat la trecerea prin Strâmtoarea Kerchi a creat un nou episod al războiului (de altfel nedeclarat) ruso-ucrainean. De data aceasta un incident periculos, marcat de confruntarea militară directă din 25 noiembrie 2018, soldat cu confiscarea de către forțele ruse dislocate în zona menționată a navelor ucrainene și arestarea militarilor din echipajele navelor respective, pe motiv că nu au respectat procedurile ruse de trecere a frontierelor, forțând militar parcurgerea apelor ruse ale Strâmtoarei Kerchi dintre Marea Neagră și Marea Azov. Evenimentul¹¹ a pus în evidență (dacă mai era nevoie?) crearea unui nou front

al confruntării ucraineano-ruse, confruntare derulată acum pe multe planuri.

Față de cele de mai sus se impun câteva clarificări asupra dezvoltărilor menționate, precum și asupra posibilelor implicații pentru Ucraina și nu numai. În primul rând, în această fază a confruntărilor, atât la Kiev, dar mai ales la Moscova nu (mai) există nici cea mai mică deschidere pentru organizarea unui dialog politic bilateral la un nivel politic rezonabil, astfel încât noua criză bilaterală să fie tranșată direct¹². În consecință, Kievul a fost nevoit să se lase în mâna principalelor cancelarii occidentale pentru aplanarea crizei. Cu atât mai mult cu cât are de recuperat de la partea rusă pe navele militare confiscate și pe cei 24 militari aflați în arest și în instanțele de judecată ruse din Crimeea (12 militari au fost deja condamnați la două luni de detenție) și navele militare reținute.

În al doilea rând, Moscova a rămas consecventă în decizia de a nu mai derula vreun dialog politic pe dosarul ucrainean în vreun format până după alegerile prezidențiale ucrainene.

Suplimentar, a rezultat și o implicație internă reflectată de accentuarea dezbinării societății ucrainene, și așa derutată politic și nefiresc de divizată asupra imperativelor de politică internă și externă. Astfel că cercurile politice de la Kiev au semnalat cu îngrijorare o reală polarizare (loialiști ai puterii sau neloialiști) a cetățenilor ucraineni în evaluarea măsurilor de răspuns la intervenția militară rusă și a introducerii stării de urgență în anumite raioane.

Consiliului Național de Securitate și Apărare al Ucrainei (CNSA) a luat ulterior decizia de a extinde prezența militară navală în Marea Azov, prin constituirea unei mici grupări militare de nave ușoare și dezvoltarea infrastructurilor militare necesare. Planurile ucrainene pe termen scurt includ construirea unei baze militare navale pe amplasamentul portului civil vechi din orașul Berdyansk. Unitățile de apărare a litoralului vor fi dotate cu "cele mai noi armamente și rachete de mare precizie. Totodată, președintele Ucrainei a trasat guvernului sarcina să elaboreze¹³ inclusiv o nouă "Doctrină militară maritimă", ale cărei prevederi să includă măsurile de apărare și de

răspuns la agresiuni militare, măsuri care s-ar impune având în vedere dezvoltările ruse din Marea Neagră și Marea Azov.

Ulterior, s-a clarificat faptul că, pentru moment, partea ucraineană nu putea face nimic de natură a contracara acțiunile ruse. Ucraina nu are potentialul militar naval care să fie în măsura să descurajeze fie chiar și minimal Rusia. De aceea, pentru Kiev ar fi o aventură foarte riscantă să se angajeze într-o confruntare militară deschisă cu Rusia. Și chiar dacă ar face acest lucru, Ucraina nu ar avea cum să iasă învingătoare. Cu atât mai mult cu cât, în bazinul Mării Azov nu este de așteptat ca vreun actor extern relevant să se implice serios și să riște un conflict militar direct cu Rusia, indiferent cât de puternică ar fi susținerea Ucrainei în această problemă din partea unor centre internaționale de putere. De altfel, autoritățile de la Kiev au și citat pe expertul militar britanic în materie de securitate a Ucrainei, Colonelul Glen Grant, care considera că următoarea manevră rusă ar fi extinderea blocadei din Marea Azov către întreg litoralul ucrainean dintre Crimeea și Gurile Dunării. Țintele ruse ar fi "perturbarea în întregime a rutelor comerciale maritime" ale Ucrainei și blocarea cu precădere a activității economice și militare a portului Odesa, ceea ce ar conduce la destabilizarea economică și securitară gravă a statului ucrainean. Dacă se ia în analiză situația și din perspectiva ușurinței și ostentației cu care Flota Mării Negre a Rusiei a blocat în vara trecută întregul litoral ucrainean din Marea Neagră în vederea executării de trageri (tot o premieră) cu rachete Kalibr, atunci predicția menționată merită a fi luată în calcul cu toată seriozitatea. Dar, de această dată, cu consecințe grave și pentru alte state riverane la Marea Neagră.

Kievul sub amenințarea Rusiei cu un război la scară largă

La trecerea dintre ani, o serie de politicieni ucraineni printre care și ministrul apărării, au atras public atenția asupra pericolului care planează asupra statului ucrainean, și anume acela generat de un război la scară largă cu Rusia, nedeclarat acum dar care poate deveni deschis. Concret, ministrul apărării, S.Poltorak,

a declarat¹⁴ că “o asemenea amenințare (n.n. - război la scară largă), din nefericire, există. Și unul dintre motivele pentru care a fost necesar să se impună legea marțială a fost amenințarea unei agresiuni deschise din partea Rusiei”.

Politicianul a adăugat că Rusia a dislocat la granița cu Ucraina 29 de grupuri tactice de nivel batalion și ar fi concentrat la frontierele cu Ucraina o grupare operativă de circa o sută de mii de militari, special instruiți și pregătiți pentru a desfășura acțiuni de luptă în proximitatea frontierelor ucrainene. A fost subliniat faptul că forțele militare ruse ar deține, cel mai probabil, toată logistica necesară, “resurse, muniții, combustibili și alimente pentru a lansa agresiuni militare pe scară largă” împotriva Ucrainei. Din datele de cercetare ucrainene invocate de politicianul menționat mai rezultă că rușii ar deține capacitatea de a consolida cu rapiditate gruparea de forțe constituită la frontierele cu Ucraina. De asemenea, au fost semnalate frecvent manevre tactice de trupe, redислоări de tehnică blindată și ale aviației mai aproape de presupusa zonă de operații.

Anterior acestor declarații, Statul Major General al Forțelor Armate ale Ucrainei anunța perspectiva unei invazii de proporții a forțelor ruse pe teritoriul ucrainean. În același context, șeful Statului Major General, V.Mujenko (simultan și comandant al Operației Forțelor Întrunite în estul Ucrainei), a declarat că există dislocări de tancuri ruse T-62 la o distanță de circa 18 km de frontiera ucraineană. Potrivit acestuia, Rusia a trecut la dislocarea de forțe și constituirea unei mari unități de nivel divizie în Donbas, pe teritoriul auto-proclamatelor Republici Populare Donetsk și Lugansk (DPR și LPR).

Toate îngrijorările prezentate public și menționate mai sus au avut loc după ce fostul președinte al Ucrainei declarase că Rusia ar fi triplat numărul tancurilor la frontierele ucrainene și că, după ciocnirea militară din noiembrie de la Kerchi, Rusia ar pregăti un război la scară largă cu Ucraina. În context, în cadrul unui interviu, fostul lider de la Kiev s-a adresat Kremlinului¹⁵ astfel: “Domnule Putin, acesta este un act de agresiune...este război. Aceasta nu este o glumă și nici un incident sau vreo criză”. Prin secretarul de presă Peskov, președintele rus a reacționat, arătând că

autoritățile ruse “nu sunt de acord cu această interpretare” a semnificației confruntării militare de la Kerchi, care a fost de fapt o provocare din partea autorităților ucrainene.

Reformele lente, economia și securitatea națională

Reformele și economia

În ultimul an, Kievul a întreprins o serie de acțiuni menite să implementeze reformele necesare, fiind sprijinite constant și multidimensional de state și organizații internaționale occidentale. Rezultatele înregistrate nu se bucură însă de evaluări satisfăcătoare la nivelul organizațiilor internaționale care oferă această susținere. În acest context, către finele anului anterior, FMI a criticat în termeni “ultimativi” rezultatele obținute în domeniul reformelor, organizația declarându-se “obosită” de concesiile pe care le-a făcut la promisiuni neurmte de acțiuni în termenii respectării acordului încheiat în 2015 pentru un program de finanțare¹⁶ pe patru ani, în valoare de 17,5 mld.USD. Kievului i se reproșează:

- “simularea” luptei anticorupție (dinamica greoaie și adoptarea unor legi controversate și discutabile de către Rada Supremă – parlamentul, pentru construirea unor instituții de stat dedicate luptei anticorupție);

- inițierea și derularea extrem de greoaie a reformelor;

- disciplină bugetară redusă;

- program defectuos de privatizare și de stimulare a investițiilor străine (ezitări serioase ale Radei Supreme pentru adoptarea unei legi dedicate);

- dificultăți în completarea și implementarea cadrului legal pentru crearea condițiilor democratice în vederea alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2019;

- paradoxal, perspectiva alegerilor a reprezentat o frână pentru implicarea forțelor politice ucrainene în adoptarea actelor legislative care să impună categoric reformele (pe motivul că astfel de legi ar conține, inevitabil, elemente anti-populare “într-o perioadă politică complexă”);

– în plan teritorial, s-a constatat că există viteze diferite de absorbție a schimbărilor democratice, de acceptare și implementare a reformelor și chiar a modernizării structurilor de forță ale statului (persistă diferențe notabile de abordare a noilor politici în partea de est a Ucrainei, comparativ cu dinamica din partea de vest și zona capitalei Kiev).

Au fost remarcate mai multe rapoarte occidentale, în care evoluțiile din Ucraina sunt invariabil marcate de etichete ca “stagnare”, “criză a reformelor” și, în unele circumstanțe mai severe, chiar de o “startare a contrarevoluției”. Există însă și evaluări pozitive. Astfel, a rezultat că Ucraina a citit din experiențele din statele ex-comuniste din Europa Centrală și de Est și a înțeles că reformele democratice au o rată mai mare de reușită în state cu sisteme parlamentare funcționale. În al doilea rând, Ucraina a început să consolideze treptat (cu dificultățile inerente create de luptele politice interne) unele instituții importante pentru consolidarea statului, remarcându-se “curățarea” sectorului bancar, reformarea Băncii Naționale a Ucrainei, îmbunătățirea mediului de afaceri, introducerea “sistemului de achiziții on-line”, sau restructurarea Companiei naționale de gaze “Naftogaz”, care a transformat compania din consumator de subvenții de 4% din PIB, într-un contributor real la bugetul statului. A fost remarcată declanșarea unui program de descentralizare și transferare a puterii de decizie către administrațiile locale. Procesul a fost însoțit de o re canalizare a fluxurilor financiare de stat, ceea ce a făcut posibilă o dezvoltare locală tangibilă.

Securitate și statalitate

Pe ansamblu, fostul președinte Poroșenko și executivul de la Kiev au reușit până acum să mențină o anumită stabilitate internă de natură a stăvili anumite glisaje social-economice potențiale. Acest lucru a fost susținut și de convenirea unor înțelegereri între puterea centrală și administrațiile locale pentru exersarea unei descentralizări a puterii către conducerile locale din unele regiuni și orașe mari, cum ar fi Odesa, Harkhov, Lvov, Zaporijje. Cu toate acestea, în viitorul apropiat pot apărea situații de radicalizare politică a

conducerilor locale, mai ales în perspectiva alegerilor parlamentare generale din toamna anului 2019, nefiind exclusă amplificarea spre o zonă periculoasă a separatismului latent. A fost observată de către Kiev o degradare a controlului său asupra liderilor locali din sudul și vestul statului, în special în regiunile Odesa, Melitopol, Kherson, Nikolaev, precum și a celor din nordul regiunilor Rivne, Jitomir și Volyn. Pe de altă parte, evoluțiile din ultima perioadă arată că persistă vizibile diferențe de mentalitate, de orientări de politică internă și externă, de cultură sau lingvistice între diferitele părți geografice ale statului ucrainean, diferențele fiind foarte clare între vestul și estul țării. În plus, separatismul ar putea fi alimentat pe viitor de lipsa oricărui apetit al liderilor politici locali și cetățenilor de a se apăsa pedala amplificării politicilor anti-ruse.

Prin urmare, există deja premise ca Ucraina să intre într-o situație de instabilitate pronunțată în partea a doua a anului electoral 2019, care, potrivit unor cercuri politice interne, în cazul în care lucrurile vor scăpa de sub control, ar putea angaja țara pe o traiectorie periculoasă.

Toate cele menționate mai sus vor determina probabil Kievul și pe politicienii care se vor înscrie în alegerile generale să acorde atenție maximă gestionării situației din regiuni, în ideea de a fi realizată și protejată o unitate cât mai ridicată a societății ucrainene. Noul președinte Zelensky va avea o mare problemă în sfera implementării politicilor sale noi în paralel cu menținerea statalității, stabilității interne și securității naționale, indiferent dacă simultan vor fi afectate sau nu anumite principii ale democrației.

Consolidarea structurilor de forță și a forțelor de securitate

Potrivit unor evaluări guvernamentale ucrainene, statul deține acum cea mai bună armată pe care a avut-o vreodată, echipată cu noi armamente de proveniență indigenă, dar și cu tehnică militară din partea SUA (cum este cazul sistemelor americane de rachete antitanc Javelin) și din partea Poloniei (sisteme

Gvozдика¹⁷ de artilerie autopropulsată de 122 mm). Desigur, aceste livrări nu vor putea înclina raportul de forțe din confruntarea ruso-ucraineană în favoarea Ucrainei, dar orice consolidare a capabilităților de apărare ucrainene reprezintă în sine elemente concrete de descurajare a Rusiei, în special deoarece Moscova va fi nevoită să ia în calcul costuri militare și economice suplimentare în viitoarele acțiuni militare pe vectorul ucrainean.

Cheltuielile militare aduse la nivel de "buget de război"

La sfârșitul anului trecut, Rada Supremă a Ucrainei (parlamentul) a aprobat¹⁸ bugetul de stat pentru anul 2019. Ca și evaluare de ansamblu, Bugetul de stat al Ucrainei pe anul 2019 va pune accent pe crearea condițiilor pentru o creștere economică și pentru consolidarea puterii statului ucrainean, pe achitarea datoriilor externe de stat (în anul 2019, Ucraina urmează să achite o sumă record din datoriile externe scadente), și mai puțin pe ridicarea nivelului de trai și al calității vieții populației.

Bugetul pentru apărare a fost proiectat ca "buget de război", ridicându-se la valoarea totală de 209,5 mlrd. grivne (UAH), adică aproximativ 6,9 mlrd. USD (prognosele indicau un curs de circa 30,5 Grivne ucrainene pentru un USD). Comparativ cu anul 2018, alocările pentru 2019 înseamnă o creștere a cheltuielilor cu acest sector de 31.7 mlrd. UAH, ceea ce reprezintă puțin peste 1 miliard de dolari. Finanțări mai mari vor avea cu precădere domeniul consolidării capacităților de apărare și cele de protecție a frontierei ucrainene de stat. Ministerul Apărării va primi aproape 17 mlrd. UAH pentru achiziționarea și modernizarea echipamentelor militare, sumă care depășește cu 612.7 mln. UAH (circa 200 mln. USD) cheltuielile la același articol bugetar în 2018. Prin bugetul de stat se prevede o creștere importantă a salariilor personalului militar, motiv pentru care cheltuielile cu personalul militar vor crește în acest an de la 16,57 mlrd. la 81.64 mlrd UAH. Astfel, salariul mediu net la nivelul corpului cadrelor militare al forțelor armate va fi de cel puțin 10 mii UAH (circa 330 USD).

O prioritate specială va fi finanțarea amenajărilor tehnice ale frontierelor de stat, care vor fi dublate față de anul anterior și vor ajunge la 400 mln. UAH.

O nouă grupare de forțe pentru apărare în caz de agresiune externă

Președintele P. Poroshenko a anunțat la finele anului trecut constituirea a 39 brigăzi¹⁹ de luptă, destinate pentru respingerea unor agresiuni militare cu care s-ar putea confrunta pe termen scurt Ucraina. Brigăzile ar cumula deja un număr corespunzător de unități militare operative, dar și de sprijin în operații, logistic și tehnic.

Pentru contracararea oricărei agresiuni a fost prevăzută o grupare de forțe, care să fie gata să respingă atacurile inamice. Fostul lider ucrainean considera că principalele direcții strategice de pe care există cele mai probabile riscuri de agresiuni sunt direcția Est și dinspre Crimea. A reieșit că trebuie acordată o atenție specială și posibilității declanșării unei agresiuni militare asupra Ucrainei din direcția strategică Nord, sau chiar dinspre Transnistria. Cu alte cuvinte, planificatorii militari ucrainieni nu exclud nicio direcție din care Rusia ar putea declanșa operații ofensive asupra statului ucrainean folosind forțe dislocate în acele regiuni.

Aceste declarații au avut loc în cadrul unei întâlniri de lucru din decembrie anul trecut cu corpul de comandă al Forțelor Armate, Gărzii Naționale și Serviciului Frontierei de Stat. Trebuie remarcată în context reacția cercurilor politice și analitice de la Moscova²⁰ la declarațiile prezentate mai sus, care sunt în esență sceptice și chiar cu iz ironic privind capacitatea reală de mobilizare instituțională și financiară a Ucrainei pentru a constitui o grupare de forțe de anvergură anunțată.

Modernizarea Serviciului de Informații Externe

Serviciul de Informații Externe²¹ (SVR) al Ucrainei va avea curând un nou centru dotat cu tehnologii avansate pentru culegerea și procesarea informațiilor militare (intelligence) construit după standarde europene și dedicat

contracărării “agresiunii ruse”, în domeniile militar, economic, cibernetic, informațional, al energiilor dirijate și cercetării din spațiul cosmic. Secretarul Consiliului Național pentru Securitate și Apărare, A.Turchinov, a inaugurat în octombrie 2018 lucrările de construcție a acestui nou obiectiv, cu convingerea că acesta se va ridica la standardele NATO. Acesta a subliniat că serviciile de informații ucrainene ar fi trebuit să dețină tehnologii moderne proprii de culegere și analiză a informațiilor pentru a se putea achita de sarcinilor stabilite la nivel de stat. Potrivit experților ucraineni și ruși, potențialul structurilor de forță ale Ucrainei, inclusiv al serviciilor sale de informații, a fost redus datorită degradării bazei tehnico-materiale, iar pregătirea personalului nu se află în cea mai bună fază.

Ucraina și Rusia în războiul sancțiunilor

Regimul de sancțiuni introdus și completat de Moscova are potențialul de a produce noi presiuni politice și economice destabilizatoare asupra Ucrainei. Președintele Putin a demarat sancțiuni²² în forță asupra Ucrainei în luna octombrie a anului trecut, când a semnat decretul prin care dispune Guvernului Rusiei să impună sancțiuni speciale Ucrainei. Aceste sancțiuni sunt cu precădere de natură economico-financiară, ca răspuns la “abordarea neprietenosă și ostilă față de Rusia” și față de cetățenii și persoanele juridice ruse.

Trebuie precizat că Ucraina a introdus tot în anul 2018, după sancțiunile suplimentare ale SUA și UE împotriva Rusiei, mai multe pachete de sancțiuni²³, care au inclus sancțiuni împotriva a peste 100 de societăți comerciale ruse și circa 400 de cetățeni ruși. În plus, luna trecută a adăugat alte sancțiuni împotriva companiilor de transport rusești pentru cooperarea cu republicile separatiste din Donbas. Kievul a anunțat totodată măsuri unilaterale de reducere a legăturilor economice cu porturi din Rusia, ca urmare a blocadei instalate de Moscova în Marea Azov.

Rusia a inclus deci sancțiuni împotriva unor cetățeni și persoane juridice din Ucraina,

dar și măsuri restrictive împotriva unor persoane fizice și juridice din Rusia în vederea protejării “intereselor naționale ruse”. Primele și cele mai simple măsuri anunțate deja de președintele guvernului rus, D.Medvedev, vizează persoanele fizice și juridice ucrainene ale căror conturi, capitaluri și alte active financiar-economice și materiale existente pe teritoriul Rusiei vor fi blocate. Vor fi interzise, de asemenea, orice exporturi de capital către Ucraina. Celelalte măsuri vor viza securitatea economică a statului ucrainean, care va cunoaște presiuni destabilizatoare suplimentare din partea Rusiei.

Din analizele diseminate în media rusă, sancțiunile vor limita sever investițiile rusești în economia ucraineană, precum și resursele energetice și producția agricolă destinate Ucrainei. Guvernul rus a stabilit “măsurile economice speciale aplicabile persoanelor fizice și juridice”, precum și liste cu persoanele fizice și juridice care vor intra sub incidența sancțiunilor. Sancțiunile au putut fi aplicate încă din ziua semnării decretului de către președintele Putin, ceea ce sugerează că guvernul rus pregătise cu mult timp înainte terenul impunerii sancțiunilor.

În cercurile politice și analitice ruse se constată cu oarecare surprindere și insatisfacție că, în pofida confruntărilor militare ucraineano-ruse, a operației militare lansate de Kiev în Donbas, precum și a altor acțiuni politice ale guvernului ucrainean împotriva Moscovei, Rusia a rămas printre cei mai mari parteneri comerciali și investitori în economia ucraineană. Mai se subliniază ideea că, până în anul 2018, Moscova nu a luat și nu a aplicat măsuri diplomatice și economice restrictive regimului politic aflat la conducerea Ucrainei.

Ceea ce ar putea genera o mare problemă la Kiev este în primul rând asigurarea securității energetice. Spre exemplificare, dacă sancțiunile vor limita drastic aprovizionarea cu gaze naturale din Rusia (în pofida înțelegerilor din vară la negocierea acestei problematici împreună cu UE și Germania), Kievul va avea de rezolvat nu numai cu asigurarea necesarului de hidrocarburi, dar și asigurarea unor prețuri suportabile pentru populație fără derapaje economice. Va apare însă o consecință serioasă pentru finanțele ucrainene, aceea de a crește sau

de a subvenționa prețurile previzibil crescânde la gaze naturale. Ori tocmai liberalizarea acestor prețuri este o reglementare care face obiectul unei solicitări imperative și condiționale din partea FMI, una dintre pre-condițiile Fondului pentru asigurarea următorului împrumut.

Suplimentar, chiar între cele două tururi de scrutin electoral pentru prezidențiale, la 18 aprilie a.c., o nouă lovitură vine de data aceasta de la premierul rus, Dimitri Medvedev, care a semnat o hotărâre de guvern care prevede blocarea exporturilor ruse de petrol și a produselor petroliere către Ucraina începând cu data de 1 iunie 2019. În aceeași linie, exportul de cărbune către Ucraina se va face numai pe baza unor decizii speciale ale autorităților ruse. Dar gesturile politice de acest fel ale Moscovei par a fi fără de sfârșit, ceea ce prefigurează și alte noi presiuni ruse și confruntări ruso-ucrainene într-un război economic de asemenea nedeclarat. Sau cel puțin în războiul sancțiunilor. Altă lovitură aparține Companiei ruse Gazprom, care a anunțat în luna martie 2019 că a notificat oficial partenerii occidentali asupra deciziei ca, începând cu data de 1 ianuarie 2020, tranzitul de gaze naturale pe teritoriul Ucrainei va fi oprit²⁴. Ulterior, departamentul rus de profil a declarat în limbaj diplomatic că Moscova și Kievul ar putea totuși ajunge până în toamna acestui an la unele acorduri privind o extindere limitată a contractului de tranzit al gazelor naturale ruse pe teritoriul Ucrainei și după anul 2019. În acest sens, a fost indicată trilaterală finală Rusia-Ucraina-UE, programată undeva în septembrie-octombrie.

Ucraina nu s-a lăsat așteptată și a replicat la sancțiunile lui Medvedev din aprilie a.c. (menționate mai sus) cu noi sancțiuni²⁵ introduse împotriva Rusiei, care sunt centrate pe introducerea de bariere comerciale tarifare și netarifare pentru o serie de mărfuri industriale de proveniență rusă. S-a dorit introducerea de măsuri "în oglindă", dar numai pentru mărfuri care pot fi produse și în Ucraina sau pentru care există surse alternative de achiziție. Cu alte cuvinte se poate vorbi de înscrierea celor două capitale pe o spirală a escaladării războiului sancțiunilor. Marea problemă a Ucrainei este că tocmai ea este cea care are de acoperit cele mai mari pierderi directe și colaterale din acest război al sancțiunilor.

Pașapoarte rusești pentru cât mai mulți ucraineni

Presiunile politice și economice ale Rusiei nu s-au limitat la folosirea sancțiunilor economice. În lunile aprilie și mai 2019, președintele Putin a lansat succesiv două decrete prezidențiale privind acordarea cetățeniei ruse pentru ucrainenii care locuiesc în teritoriile republicilor populare auto-proclamate din Donbas, respectiv pentru extinderea ulterioară a categoriilor de cetățeni ucraineni care vor avea dreptul de a solicita acordarea cetățeniei ruse. Motivația oficială a fost în linii generale tipică, și anume nevoia de a proteja drepturile și libertățile omului și cele cetățenești în concordanță cu "principiile și normele acceptate ale dreptului internațional". Ultimul decret are în vedere explicit și "o reparație morală" din partea Moscovei cetățenilor deportați din teritorii ale Ucrainei după ultimul război mondial.

Drept urmare, cetățenii care fac parte din categoriile introduse pe lista preferențială a Moscovei vor putea aplica pentru a li se acorda cetățenie rusă printr-o procedură simplificată. Sub incidența ultimului decret intră și cetățenii ucraineni care s-au născut și locuit permanent în Crimeea și Sevastopol, care nu dețin cetățenia altui stat, dar care au părăsit teritoriile indicate înainte de 18 martie 2014, adică înainte de anexarea acestor teritorii. Desigur, dreptul se extinde asupra rudelor de gradul I al cetățenilor respectivi (soți, copii - chiar și cei adoptați, părinți). De același privilegiu se pot bucura și persoane fără cetățenie, dar care întrunesc condițiile minime pentru categoria de mai sus. Procedura simplificată pentru obținerea unui pașaport al Rusiei se aplică și cetățenilor străini și apatrizilor care au fost supuși deportării ilegale de pe teritoriul Republicii S.S. Autonome Crimeea, sau care au fost rude într-o linie directă ale unor persoane deportate.

Vor putea aplica pentru primirea pașapoartelor ruse cetățeni ucraineni sau apatrizi care dețin permis de ședere temporară în Rusia, care dețin certificate ruse pentru statut de refugiat, de azil temporar în Rusia, sau chiar cetățeni ucraineni sau fără cetățenie care au domiciliul permanent în teritoriile ocupate Donetsk și Lugansk, și care dețin un certificat precum că au acordat sprijin voluntar în cadrul

programului rusesc de stat pentru relocarea în Rusia a cetățenilor de naționalitate rusă în perioada 7-27 aprilie 2014. Adică în faza cea mai dură a ostilităților de debut cu separatiștii din Donbas.

Răspunsul autorităților de la Kiev a fost și de această dată prompt, în sensul că cetățenii ucraineni au fost avertizați că, în cazul în care vor obține pașapoartele Rusiei, "vor risca" pierderea²⁶ cetățeniei ucrainene. "Ministerul de Externe al Ucrainei solicită în mod categoric ca partea rusă să abroge urgent toate decretale ilegale privind acordarea cetățeniei ruse cetățenilor ucraineni și să elimine consecințele negative ale acestora" - se specifică în Nota diplomatică de protest transmisă la 1 mai către MAE al Rusiei.

În contrast, liderii republicilor separatiste din Donbas jubilează, sunt foarte vocali în a mulțumi Moscovei și președintelui Putin personal pentru decizia "epocală și istorică" de a decreta o procedură simplificată pentru acordarea cetățeniei ruse populației din această zonă.

Pe ansamblu, inițiativa Kremlinului pune din nou în dificultate autoritățile de la Kiev cu o nouă problemă de securitate națională. Iar cel care va trebui să găsească o soluție este chiar președintele nou ales, Volodimir Zelensky.

Ucraina are un nou președinte, dar anul electoral 2019 continuă

Anul acesta Ucraina a organizat alegeri prezidențiale în luna martie, respectiv turul II în aprilie. În luna noiembrie vor urma alegerile generale parlamentare, fiind încă devreme pentru a putea prognoza care anume politicieni sau mișcări politice vor veni la putere în Rada Supremă. Până la parlamentare mai este suficient timp ca lucrurile să ia unele direcții surprinzătoare chiar și pentru cei extrem de familiarizați cu scena politică ucraineană.

Deocamdată este cert că Volodimir Zelensky, tânărul actor de comedie fără nicio experiență politică, a câștigat detașat turul doi al alegerilor prezidențiale din Ucraina din 21 aprilie. Acesta a obținut 73,2% din voturi, în timp ce magnatul și experimentatul politician Poroșenko a avut numai 24,4%. Alegerile prezidențiale au fost dominate clar, marcând

și un record în domeniu, de către Zelensky, fiind considerate de marea majoritate a observatorilor ca fiind în general libere și corecte, trecându-se astfel testul democratic. Interesantă este și rata ridicată a participării la vot, în medie de peste 60% și net superioară celei din scrutinul similar din 2014, ceea ce denotă că societatea ucraineană simte cu suficientă acuratețe momentul crucial pentru viitorul Ucrainei pe care îl traversează în acest an. Importantă este și concluzia că cei mai responsabili votanți au fost în regiunea vestică Lvov, de la granița cu Polonia, care de altfel este și singura regiune în care Poroșenko l-a condus pe Zelensky. Interesul cel mai scăzut pentru acest scrutin a fost, nu neapărat surprinzător, în regiunea Transcarpatia, situată la un nivel chiar mai redus decât în partea neocupată a regiunii Lugansk. Evident că în teritoriile ocupate de separatiștii din Donbas, ca și în anul 2014, nu a fost posibilă organizarea alegerilor.

În ceea ce privește tehnologia interferențelor ruse în procesul electoral ucrainean de la prezidențiale, este de notat că acestea au avut anumite particularități dictate de profilul special al acestei țări din perspectiva intereselor ruse. Adaptare tactică a comportamentului Moscovei s-a produs tocmai pentru a face ca acțiunile rusești să fie cât mai eficace și, mai ales, să nu aibă efecte contrare obiectivului pentru care au fost gândite și derulate. Prin umare, observatorii alegerilor au putut constata că Moscova s-a concentrat²⁷, în mod deschis, pe procesul electoral în sine. În context, trebuie menționat faptul că Rusia mai are în rezervă influențarea alegerilor parlamentare generale din Ucraina din toamna acestui an, un alt proces electoral important în care pârgurile de influență rusești pot fi folosite la scară mult mai largă, cu riscuri mult mai mici și cu oportunități mult mai generoase.

Victoria lui Zelensky are semnificația că electoratul ucrainean a respins categoric clasa politică conservatoare, responsabilă până la urmă de situația extrem de dificilă în care a ajuns țara după cinci ani de la schimbarea de regim și de la declanșarea multiplelor confruntări cu Rusia. Deci electoratul lui Zelensky a dat un vot de protest față de "sistemul corupt și vinovat" de tot ceea ce s-a întâmplat rău în Ucraina în ultimii ani.

Prin urmare nu este greu de concluzionat că pentru Zelensky abia acum încep greutățile. Acesta trebuie să clarifice cu demersuri concrete ceea ce nu a dorit sau nu a putut să convingă pe timpul campaniei. Probabil că pentru societatea ucraineană este cel mai important să clarifice pozițiile sale față de relațiile cu Rusia, față de abordarea conflictului din Donbas sau față de rolul pe care-l va atribui limbii ruse și etnicilor ruși. S-a terminat piesa cu interpretarea unui rol frumos de candidat la președinție, acum va trebui să acționeze concret în spiritul intereselor naționale ucrainene. Pe fond, nu există nicio garanție că Zelensky și echipa sa actuală vor fi capabili de a proiecta și pune în operă acțiunile cele mai adecvate pentru a demonta îngrijorările reale ale ucrainenilor. Rămâne de văzut în ce ce măsură electoratul a avut "mână bună", sau dacă a riscat totul de dragul unor deziderate ireale și al unui viitor imprevizibil.

Unele concluzii

La nivelul statului ucrainean este foarte posibil să devină mult mai vizibile vitezele diferite de absorbție a schimbărilor democratice, de derulare a reformelor de tot felul și a modernizării statului și a structurilor sale de apărare și securitate. În consecință, vor deveni mult mai pronunțate diferențele de abordare a politicilor Kievului în partea de est a Ucrainei, comparativ cu partea de vest și zona capitalei. Oricum, sintagma "*Ucraina nu trebuie pierdută!*" pare să guverneze întregul pachet de acțiuni hibride, politice, militare sau economice ruse destinate pentru realizarea acestui obiectiv geopolitic major. Până atunci, Moscova va profita de toate dificultățile interne ucrainene pentru realimentarea regiunilor separatiste din estul Ucrainei cu noi materiale militare (inclusiv sub masca unor ajutoare umanitare), respectiv pentru a retensiona situația dintre părțile aflate în conflict.

În condițiile în care Moscova a rămas decisă să critice dur Kievul, să blocheze orice dialog cu fostul președinte și să împingă orice dialog cu noul președinte ucrainean, V. Zelensky, până în momentul în care acesta din urmă nu va trece la o politică nouă, cel puțin în planul concesiilor, față de Moscova, în condițiile în care Kremlinul agresează pe mai multe direcții

și subminează în toate formele posibile statul ucrainean, este foarte probabil ca, și după alegerile prezidențiale, aceasta să blocheze orice implicare politico-diplomatică și militară occidentală de natură a modifica "status quo"-ul în Donbas. După alegerile din aprilie 2019 (cel puțin în perioada de până la intrarea concretă în mandat a președintelui Zelensky, perioadă în care a fost încheiat acest material), nu s-a putut constata că strategia rusă pentru Ucraina a fost rearticulată de pe poziții mai prietenoase sau mai permissive pentru o politică ucraineană cvasi-independentă în raport cu Rusia.

Retorica belicoasă a Kievului în raport cu Moscova este greu să se stingă pe parcursul acestui an, sau cel puțin până la alegerile parlamentare generale din toamnă. Este greu de crezut că președintele Zelensky va accepta ca Ucraina să accepte oficial pierderea Crimeei sau a raioanelor estice din Donbas. De aceea, Rusia va rămâne o amenințare și un adversar periculos. În acest sens, argumentele Kievului sunt cât se poate de puternice și legitime, fiind deci de așteptat ca ostilitățile cu Rusia să rămână active pentru o perioadă de timp greu de anticipat. În această atmosferă în care lupta politică internă acerbă era exact ingredientul care mai lipsea pentru stimularea confruntărilor cu Rusia, apariția de noi incidente de securitate cu forțele ruse și reactivarea războiului în Donbas nu numai că nu pot fi excluse, ci devin chiar riscuri suficient de probabile pentru a fi luate în calcul de strategii militare ucraineni.

Cu Zelensky la cârma statului și indiferent de rezultatele alegerilor parlamentare, este de presupus că autoritățile de la Kiev vor fi nevoite să continue în anul 2019 și, după o serie de acțiuni menite, să implementeze reformele de tot felul, fiind sprijinite constant de state și organizații internaționale occidentale, desigur în măsura în care noii lideri politici vor dori acest lucru. Oricum, lucrurile nu pot rămâne la acest stadiu tranzitoriu în care au ajuns procesele deja începute. Având în vedere că, în ultima perioadă de timp, au fost înregistrate inerții sistemice și procese extrem de greoaie ale reformelor, este probabil ca o anumită stare de "oboseală" să fie remarcată și în anul 2019 pentru derularea reformelor, inclusiv a celor care se aplică sistemului național de apărare și securitate. Similar, va fi necesară o concentrare

a eforturilor, inclusiv a celor de natură financiară, asupra continuării reformelor militare, respectiv pentru derularea activităților anunțate de modernizare a structurilor de forță ale statului, pentru constituirea de noi unități militare combatante și a unei grupări de forțe pentru apărare în caz de agresiune externă, pentru modernizarea înzestrării armatei și a celorlalte structuri de forță.

Deocamdată, Ucraina nu are o soluție pentru conflictul din est cu separatiștii, sau cu Rusia. Ucraina nu are de ales și va fi nevoită să acționeze în cea mai mare parte pe cont propriu, întrucât este de așteptat ca forțele ruse să blocheze încercările de intervenție civilă sau militară externă în Marea Azov, producând totodată limitări severe de acțiune a forțelor SUA, NATO sau UE pentru sprijinirea Ucrainei nu numai în marea Azov, ci chiar și în Marea Neagră. Lipsa de până acum a unor reacții occidentale concrete în această direcție crează îngrijorări politicienilor și unor segmente largi ale societății ucrainene, generate de temeri că preluarea controlului de către Moscova asupra Crimeei, Mării Azov și apoi a arealelor maritime adiacente litoralului ucrainean din Marea Neagră sunt chestiuni deja acceptate, fie și tacit, la nivel internațional. Totodată, în perioada următoare, partea ucraineană va fi obligată să gândească o strategie de apărare și de exercitare a drepturilor sale suverane în Marea Azov și Marea Neagră, astfel încât să nu lase loc la semnale mixte și interpretări care să "legitimneze" acțiuni ulterioare în forță ale părții ruse. Va fi o sarcină dificilă pentru noul președinte, pentru politicienii care vor fi aleși și pentru strategii militari ucraineni, dar un demers obligatoriu pentru a face față noilor provocări pe mare lansate de forțele ruse, respectiv pentru a interzice dezvoltarea unor confruntări pe o altă dimensiune, cea aeriană, de asemenea dezavantajoasă pentru Kiev. Aceasta deoarece riscul de escaladare a confruntărilor Kievului cu Moscova este și așa suficient de ridicat în anul electoral 2019.

În pofida mai multor progrese democratice reale pe care le-a întreprins în perioada post – "Euromaidan" (de altfel singurele progrese democratice reale de la declararea independenței, care au transformat un stat falimentar într-unul în curs de europeanizare), există încă multe domenii neexplorate. Inerțiile

sistemice sunt mari pe toate dimensiunile: politice, economice și sociale. Procesele necesită o finanțare adecvată a proiectelor ambițioase, necesită timp și mai ales cooperare externă cu partenerii occidentali. Într-un an complet electoral, vor fi condiții politice interne favorabile pentru "mimarea" luptei anticorupție, pentru încetinirea reformelor, pentru o disciplină bugetară mai redusă, sau pentru programe defectuoase de privatizare și de stimulare a investițiilor străine. Există totuși și rapoarte care remarcă unele acțiuni întreprinse de Kiev, de natură a genera un anumit optimism privind continuarea reformelor în acest stat. În primul rând, sistemul parlamentar din Ucraina se consolidează și, astfel, responsabilitățile politice pentru cursul reformelor în stat au fost suficient de bine asumate la nivelul Parlamentului și Guvernului. Echilibrarea macro-economică a Ucrainei a fost probabil una dintre (puținele) realizări ale regimului Poroșenko.

Moscova a trecut la aplicarea concretă a sancțiunilor introduse la finele anului trecut împotriva Kievului, care prevăd printre altele, limitarea drastică a resurselor energetice destinate Ucrainei, ca formă de subminare a economiei ucrainene în confruntarea multidimensională dintre cele două țări. Iar conducerea Gazprom are acum mână liberă "să nu mai tolereze rezolvarea pe banii companiei a problemelor economice ale Ucrainei". În context, merită recitate unele declarații anterioare ale Naftogaz, care prognoza că "dacă nu va mai exista tranzit pe teritoriul Ucrainei, atunci va crește probabilitatea unui conflict la scară largă între Ucraina și Rusia". O prognoză ce se dorea a ajunge pe birourile cancelariilor europene, care ar fi trebuit să realizeze că în joc nu sunt numai interesele economice ale Ucrainei, ci și consecințele geopolitice pentru întreaga Europă.

Paradoxal sau nu, potrivit statisticilor ruse și în pofida confruntărilor multiple ucraineano-ruse, Rusia a rămas printre cei mai importanți parteneri comerciali și investitori în economia ucraineană. Și fiindcă tot s-a vorbit în acest material analitic despre dimensiunile multiple ale războiului ucraineano-rus, ar trebui menționată și componenta economică deloc neglijabilă a "războiului sancțiunilor reciproce" pe care cele două state și l-au declarat. Premierul

rus Medvedev a adăugat în ultima lună a anului 2018 la sancțiunile existente o nouă listă de mărfuri din Ucraina care va intra sub incidența sancțiunilor economice ruse. Partea rusă a anunțat că va limita drastic investițiile ruse în economia ucraineană, va reduce produsele agricole și resursele energetice destinate Ucrainei. Efectul economic al sancțiunilor de până acum a fost acela de reducere cu 4,3 miliarde USD a volumului schimbului bilateral de mărfuri, ceea ce reprezintă aproximativ 30% din totalul schimburilor comerciale dintre cele două țări. Moscova a anunțat că nu este afectată în vreun fel semnificativ de reducerea schimburilor comerciale cu Ucraina. Tocmai de aceea, după noua rundă de sancțiuni introdusă și de Kiev în luna mai 2019, Rusia a amenințat Ucraina cu o sistare a aprovizionării cu mărfuri ruse speciale, care încă joacă un rol major în economia ucraineană.

Campania electorală pentru prezidențiale a demonstrat că Zelensky poate fi un om cu strategii politice electorale de succes, cu un discurs eminent populat, care promite echilibru social, ameliorarea economiei și o abordare nouă, pacifistă, a procesului de reglementare a relațiilor cu Rusia și a situației de securitate. Este o certitudine însă că acesta nu are nicio expertiză personală în probleme esențiale de administrație publică, în probleme de politică internă și mai cu seamă în probleme de politică externă și de securitate națională și internațională. Mai poate fi remarcat faptul că toate promisiunile lui Zelensky au inclus edificarea unei Ucraine cu o democrație pro-occidentală prosperă. În pofida felicitărilor pe care le-a emis noului președinte, UE și-a exprimat îndoieli cu privire la profilul politic al artistului și asupra dorinței sale sincere de a susține integrarea euro-atlantică a Ucrainei. Occidentul nu îl cunoaște pe Zelensky, deoarece acesta nu a făcut nimic pentru a convinge capitalele occidentale că deține o viziune și programe politice adecvate, sau asupra a ceea ce este decis serios să întreprindă ca șef al statului ucrainean. Pe de altă parte, desigur, Zelensky este preferabil pentru Moscova față de Poroșenko, dar și el a fost deja avertizat de Kremlin să nu încerce să ceară concesiile Moscovei, în sensul de a se conforma Acordurilor de la Minsk, deoarece "Rusia nu

este parte a conflictului din Donbas". Și foarte probabil că și pe el, ca și pe noul lider armean la momentul respectiv, "Moscova îl va atenționa că nu poate fi păcălită".

Note

¹ Pavel Dulman, "Kievul a creat biserica războiului. Poroșenko a condus Ucraina pe pragul unei prăpăstii sângeroase", accesat la 10.01.2018 pe <https://rg.ru/2018/12/16/v-kieve-sozdali-cerkov-voyny.html> și "Russia's conflict with Ukraine has caused the Orthodox church to split", accesat la 12.02.2019 pe <https://www.economist.com/europe/2019/01/10/russias-conflict-with-ukraine-has-caused-the-orthodox-church-to-split>

² Potrivit statisticilor ucrainiene, războiul din est a produs zeci de mii de victime, din care peste zece mii de persoane și-au pierdut viața. Sunt afectați grav circa 5 mln. de oameni care au rămas în teritoriile separatiste. Statisticile arată că, până acum, pe teritoriul Ucrainei s-au refugiat peste 1,5 mln. de oameni din teritoriile ocupate din Donetsk, Lugansk și din Crimeea. Circa 40 de mii de cetățeni trec permanent linia de contact pentru a nu-și pierde anumite drepturile personale în Ucraina, cum ar fi dreptul de pensie. Pentru cetățenii strămutați, chiar și pentru cei cu statut de militar în rezervă activă, se constată întârzieri mari la primirea drepturilor de pensie. Problemele sociale sunt în creștere și datorită faptului că legislația actuală are lacune mari. Spre exemplificare, nu prevede în mod explicit oferirea de locuințe sau spații locative temporare pentru refugiați.

³ "Joint Forces Operation kicks off in Donbas. The Joint Forces will take over monitoring over the situation in the zone of hostilities in the east of Ukraine.", accesat la 20.05.2018 pe <https://www.unian.info/war/10099772-joint-forces-operation-kicks-off-in-donbas.html> și "Old war, new rules: what comes next as ATO ends and a new operation starts in Donbas?", accesat la 20.05.2018 pe <http://uacrisis.org/66558-joint-forces-operation>

⁴ "Avakov a prezentat un plan de de-ocupație a Donbas. Procesul de de-ocupare a primelor două zone demilitarizate în Donbas, în conformitate cu planul, poate dura 6-8 luni", articol accesat la 20.03.2019 pe <https://korrespondent.net/ukraine/4064408-avakov-prezentoval-plan-de-okkupatsyy-donbassa>

⁵ Totuși, o concluzie generală a cercurilor analitice avizate este aceea că JFO este mult mai bine organizată și derulată decât ATO. Pentru eșecul înregistrat de ATO, ex-președintele Poroșenko și-a cerut scuze în mod public, subliniind însă că autoritățile ucrainene nu au realizat înainte de război adevărata dimensiune a catastrofei în care armata și alte structuri de forță ucrainene fuseseră aduse cu premeditare de partea rusă. Așa cum nu fuseseră evaluate corect nici nivelurile de înarmare a separatiștilor și nici gradul de implicare în teren a forțelor militare regulate ruse.

⁶ "Deciziile nu pot fi amânate: conflictul din Donbas și soarta Acordurilor de la Minsk", accesat la 20.03.2019 pe <https://easaily.com/en/news/2019/02/26/reshit-nel-zya-otlozhit-konflikt-na-donbasse-i-sudby-minskih-so>

glasheniy și "Războiul informațional împotriva Ucrainei: inamicul pregătește o altă bomba informațională. Dezvoltarea provocărilor de natură informațională demonstrează completa lipsă de pregătire a multor organizații mass-media ucrainene și așa-numita comunitate ucraineană pentru un război hibrid", accesat la 15.05.2019 pe <https://politua.org/kontseptualno/45411-informacionnaya-voyna-protiv-ukrainy/>

⁷ Fostul președinte al Ucrainei, P.Poroșenko, a constatat după cinci ani de confruntare cu Rusia că restabilirea păcii în țara sa depinde numai de voința politică rusă: "Cheia pentru pace nu se află la Kiev, nici la Washington și nici la Bruxelles... Cheia pentru pace este în Kremlin". Este concluzia mai multor analize la Kiev, dar o concluzie care ar trebui, potrivit ex-președintelui ucrainean, să mobilizeze poporul ucrainean pentru a nu accepta "condițiile de înrobire" ale Rusiei. O completare la această concluzie este cea a altui fost președinte al Ucrainei, L.Kucima, care a susținut că singura cale de a opri războiul din est este "calea negocierilor și a găsirii de compromisuri", deoarece "Rusia a declanșat războiul și este singura care poate să încheie acest război". L.Kucima consideră această cale a fi unica realistă, în condițiile în care celelalte două soluții alternative sunt perdante și comportă pierderi greu de imaginat: "capitularea în fața Rusiei" – inacceptabilă pentru țară, respectiv "trecerea la o ofensivă activă" care ar angaja frontal Rusia - cu un rezultat previzibil catastrofal pentru Ucraina. Poziționări ale liderilor ucrainieni pe această temă pot fi analizate în articolul Elinei Sulina "Ediția a XII a Forumului pentru Securitate de la Kiev. Despre ce au vorbit primele personalități ale țării ?" (nn – aprilie 2019, accesat la 05.05.2019 pe <https://bykvu.com/mysli/114723-12-j-kiievskij-forum-po-bezopasnosti-o-chem-govorili-pervye-litsa-strany>)

⁸ Taras Burnos, "Ucraina și Rusia: dialog despre război. Petr Poroșenko a denumit acțiunile Rusiei – război", accesat la 15.01.2019 pe <https://www.golos-ameriki.ru/atb-poroshenko-interview-fox-news/4698030.html>

⁹ "The Treaty Between the Russian Federation and Ukraine on Cooperation in the Use of the Sea of Azov and the Kerch Strait is an agreement on sea and fisheries between Russia and Ukraine entered into force on 23 April 2004.[1][2] It was signed on 24 December 2003 by President of Ukraine Leonid Kuchma and President of Russia Vladimir Putin", accesat la 20.01.2019 pe https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_Between_the_Russian_Federation_and_Ukraine_on_Cooperation_in_the_Use_of_the_Sea_of_Azov_and_the_Kerch_Strait

¹⁰ "Statement by Ukrainian President Petro Poroshenko at the UN General Assembly debate on agenda item 67 "The situation in the temporarily occupied territories of Ukraine", accesat la 15.04.2019 pe <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/2644808-poroshenko-to-un-general-assembly-russia-showing-no-intention-to-stop.html>

¹¹ Președintele Ucrainei, Petro Poroșenko, a anunțat la 26.12.2018 încheierea aplicării regimului legii marțiale. Reamintim că acest regim a fost introdus la 26.11.2018, pentru o perioadă de 30 de zile numai în anumite regiuni unde era considerată posibilă sau iminentă o invazie a forțelor ruse după confruntarea militară navală din Strâmtoarea Kerchi. Parlamentul ucrainean a aprobat decretul președintelui privind introducerea acestui regim, care prevedea, printre altele, posibilitatea limitării temporare

a drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor, inclusiv dreptul de a participa la alegeri, sau libertatea de exprimare.

¹² Kremlinul a confirmat imediat după incident că a existat o cerere din partea președintelui Poroșenko în data de 25 noiembrie, imediat după incidentul de la Kerchi, pentru o convorbire urgentă cu președintele Putin, dar cel din urmă nu a dorit să dea curs solicitării omologului ucrainean.

¹³ Ex-președintele Ucrainei, Petro Poroșenko, a dispus atunci ministrului apărării și șefului Statului Major General al Armatei Ucrainei să gândească și să propună orice măsură de natură a stopa provocările rusești privind blocarea navelor comerciale la intrarea în Marea Azov. De asemenea, șeful statului a însărcinat Ministerul Afacerilor Externe și Ministerul Justiției să pregătească propuneri "privind protecția juridică la nivel internațional a intereselor naționale în ceea ce privește blocada Rusiei în Marea Azov, blocarea porturilor și compensarea pierderilor conexe".

¹⁴ "Ministrul apărării al Ucrainei vorbește despre un război la scară largă cu Rusia", accesat la 15.01.2019 pe <https://novorosinform.org/751069>

¹⁵ Anton Sokolov, "Domnule Putin, acesta este un război, nu este o glumă": Poroșenko a cerut SUA și Europei să închidă porturile pentru navele Federației Ruse", accesat la 15.05.2019 pe <https://riafan.ru/1129773-gospodin-putin-eto-voyna-eto-ne-shutki-poroshenko-prizval-ssha-i-evro-pu-zakryt-porty-dlya-korablei-rf>

¹⁶ Vestea bună pentru 2019 a venit de la FMI (ca o reafirmare a atitudinii de susținere a economiei Ucrainei), care a adoptat un acord cu Ucraina în vederea acordării unui nou împrumut ce deschide o linie de creditare de 3,9 miliarde de dolari. Noul acord încheiat cu FMI este un acord de tip "stand-by arrangement", cu o durată de 14 luni, care va înlocui acordul semnat în anul 2015 și urma să expire în luna martie 2019.

¹⁷ Sistemele Gvozdika au fost modernizate și livrate Ucrainei de Compania "Escalibur Army", care este specializată pe lucrări de reparație, renovare sau modernizare a armamentelor bazate pe platforme militare terestre de proveniență sau de proiectare sovietică, existente în surplus în statele membre NATO din estul Europei. A fost utilizat articolul lui Mikhail Zhironkov, "2S1 - Gvozdika of the Armed Forces of Ukraine during the war on the Donbas (2014-2015)", accesat la 25.10.2018 pe <https://www.ukrmilitary.com/2016/01/2s1-gvozdika-in-donbas-war.html>

¹⁸ Vasily Artyuşenko, "Rada Supremă a adoptat Bugetul de Stat pe anul 2019", accesat la 05.12.2018 pe <https://zn.ua/POLITICS/verhovnaya-rada-prinyala-gosbyudzheta-na-2019-god-301034.html>

¹⁹ Rafael Fahnuritov, "Armata pentru războiul cu Rusia: Poroșenko declară consolidarea FA ucrainene", accesat la 20.12.2018 pe <https://www.gazeta.ru/army/2018/10/11/12017803.shtml>

²⁰ Duma de Stat a Rusiei a reacționat relativ ironic, cum că pretențiile declarative ale președintelui Ucrainei, P.Poroșenko, cu privire la formarea a 39 brigăzi combătătoare destinată respingerii "agresiunii ruse" din Crimeea și Donbas reprezintă "pur și simplu fantezii". Iar comunitatea de experți ruși în domeniu consideră că forțele armate ucrainene au prea puțini bani pentru a susține astfel de brigăzi. Cu astfel de declarații, președintele Poroșenko caută să-și ridice cota politică electorală, informații reieșite

din accesarea la 15.12.2018 pe <https://russian.rt.com/usrr/article/563199-poroshenko-vsu-krym>)

²¹ SVR al Ucrainei a fost înființat în 2004 pe baza structurii de intelligence a Serviciului de Securitate al Ucrainei. SVR este un serviciu special care are circa 4300 de angajați, fiind responsabil pentru asigurarea de informații din afara statului în domeniul politic, tehnico-militar și economic - informații rezultate din accesarea la 18.12.2018 pe <https://news.rambler.ru/ukraine/41087624-zachem-ukraina-stroit-razvedtsentr-evropeyskogo-urovnya/>

²² Președintele Putin a semnat la 22.10.2018 decretul prin au fost impuse sancțiuni speciale Ucrainei, cu precădere de natură economico-financiară, ca răspuns la "abordarea neprietenosă și ostilă față de Rusia". Cele mai simple măsuri vizează persoanele fizice și juridice ucrainene, ale căror conturi, capitaluri și alte active financiar-economice și materiale existente pe teritoriul Rusiei vor fi blocate. Vor fi interzise orice exporturi de capital către Ucraina. Celelalte măsuri vor viza securitatea economică a statului ucrainean, care va cunoaște presiuni destabilizatoare suplimentare din partea Rusiei.

²³ Ucraina a introdus (după SUA și UE), mai multe pachete de sancțiuni împotriva a peste 100 de societăți comerciale ruse și circa 400 de cetățeni ruși, respectiv sancțiuni împotriva companiilor de transport rusești pentru cooperarea cu separatiștii din Donbas. Kievul a mai anunțat măsuri unilaterale de reducere a legăturilor economice cu porturi din Rusia, ca urmare a blocadei ruse în Marea Azov.

²⁴ De notat că contractul ruso-ucrainean privind tranzitul pe o durată de zece ani al gazelor naturale rusești spre beneficiarii europeni urmează să expire în acest an,

iar Rusia folosește acest moment și pentru a-și crea o poziție de forță în interminabilele negocieri din ultimii ani pe această temă, negocieri mediate de multe ori de Bruxelles sau de Berlin. Ministrul rus al energiei a ținut să declare în context că sistemul ucrainean de transport al gazelor naturale ar fi devenit complet inutil din cauza uzurii fizice înaintate. Acesta ar fi motivul pentru care tranzitul gazelor naturale prin Ucraina nu mai poate fi o afacere rentabilă pentru Rusia, costurile rutei ucrainene fiind deja de circa 2,5 ori mai mari decât alte rute cum ar fi "Yamal-Europa" sau "Nord Stream 1". Informațiile au fost accesate la 25.04.2018 pe <https://finobzor.ru/76579-rossiya-prekraschaet-tranzit-gaza-cherez-ukrainu-no-kiev-prodolzhaet-ugrozhat.html>, <https://www.pravda.ru/news/economics/1373804-gazprom/>, <https://nahnews.org/1009711-ultimatum-gazproma-bolgarii-esli-sofiya-poidet-na-povodu-u-ssha-zimoi-prosto-zamerznet> și <https://yurasumy.livejournal.com>

²⁵ Bogdan Bespalko, "Cum poate răspunde Rusia la noile sancțiuni ale Ucrainei", accesat la 15.05.2019 pe https://riafan.ru/1178677-kak-rossiya-mozhet-otvetit-na-novye-sankcii-ukrainy?utm_source=onesignal&utm_medium=push&utm_campaign=main

²⁶ Constituția Ucrainei stabilește cu claritate că cetățenii ucraineni pot deține numai o singură cetățenie, anume "cetățenia ucraineană". La 10.05.2019 a fost accesat pe <https://news.rambler.ru/world/42125423-na-ukraine-hotyat-lishat-grazhdanstva-zhiteley-donbassa-s-pasportami>

²⁷ "Alegerile din Ucraina și interferențele Rusiei", accesat la 21.05.2019 pe <https://ru.krymr.com/a/ukrainskie-vybory-i-vmeshatelstvo-rossii/29819906.html>

ABSTRACT

In the spring of this year, Ukraine entered, in an atmosphere marked by major national socio-economic and security difficulties, in the 5th year of the confrontation with Russia. Five years since he lost the Crimean Peninsula, probably forever, five years since it was captured in a war with the Donbass separatists, politically, militarily and economically supported by Moscow, five years since it developed reforms in all areas. Five years in which Ukraine has simply changed its profile. Solving any state-level problem involves, at present and in the foreseeable future, many unknown interference variables of Russia. New challenges and vectors of confrontation with Russia appear - the Azov Sea front, or the war of political and economic sanctions with Moscow. Slow reforms and the economy are unable to support the construction of the military capabilities and structures needed to discourage Russia. The West offers Ukraine some political, economic and military support. But the lack of any progress in negotiating solutions to regulate the problems between Kiev and Moscow does not give up optimism. It remains to be seen if the new elected president, Volodimir Zelensky, will find the right ways for Ukraine to become a success story.

Keywords: Ukraine, Russia, The West, national security, military confrontation, security threats, unresolved conflict, hybrid war, reform, military capabilities, elections.

Cristian-Alexandru Eremia is the International Security Environment Program manager within the Institute for Political Studies of Defense and Military History of Bucharest. He is specialized in Wider Black Sea Area and Middle East strategic studies, European and Transatlantic defense and security studies.

Formule de cooperare în domeniul securității și apărării în Orientul Mijlociu și Africa de Nord

Dragoș ILINCA

Abordarea temei privind cooperarea regională în Orientul Mijlociu și Africa de Nord (MENA) reprezintă o provocare evidentă. Aceasta, în primul rând datorită complexității acestui perimetru geografic, accentuată de instabilitatea de securitate, precum și fragilității culturii de cooperare, reflectată și prin acumularea unui deficit major de expertiză în raport cu alte perimetre geografice. Aceste aspecte se încadrează în tabloul cuprinzător al provocărilor existente la nivelul zonei în discuție care include: incertitudini asupra consistenței regiunilor politice; caracter neomogen al zonei, manifestat pe o gamă largă de aspecte etno-sociale; dificultăți economice majore, manifestate prin clivaje majore atât între statele din regiune, cât și în interiorul acestora.

Pe acest fond, experiența ultimelor decenii atestă realitatea remanenței conflictuale, atât din perspectiva manifestării Războiului Rece, cât și a rivalităților dintre statele regiunii. Se adaugă efectele manifestării unor probleme specifice de securitate, după cum este cazul conflictului israeliano-palestinian, clivajele etnice și religioase (ex. sunni-shia), proliferarea terorismului și a acțiunilor grupării teroriste ISIS, conflictul din Siria precum și numeroase probleme de natură umanitară care afectează milioane de locuitori ai acestui perimetru geografic.

Toate aceste aspecte au fost de natură să greveze asupra modului de dezvoltare a formulelor instituționalizate de cooperare regională și cu atât mai mult, asupra definirii unui

model de cooperare între statele aparținând acestui areal geografic. Trebuie precizat, însă, că preocupările privind dezvoltarea unor proiecte și inițiative de relevanță regională s-au manifestat în mod constant în evoluția postbelică a MENA. Se poate vorbi despre un interes major pentru această problematică, exprimat atât la nivelul perimetrului intern al regiunii, cât și în afara acestuia.

Din această perspectivă, poate fi avansată evaluarea unei relative abundențe în ceea ce privește lansarea unor inițiative și formule de cooperare încă din primele momente de după terminarea celui de-Al II-lea Război Mondial. Obiectivele au fost definite, în mare măsură, pe coordonate generale asociate, secvențial, realităților regionale în diferitele etape de evoluție.

Suplimentar acestor aspecte, trebuie precizat faptul că dimensiunea cooperării în domeniul apărării, inclusiv din perspectiva reflectării directe la nivelul dialogului militar, a reprezentat una dintre temele constante ale agendei de cooperare regională schițată în ultima jumătate de secol în relație cu perimetrul Orientului Mijlociu și Africii de Nord.

▪ **Liga Arabă** – Din perspectivă cronologică, prima formulă instituțională dedicată cooperării regionale în MENA a apărut prin semnarea, la 7 octombrie 1944, la Alexandria, de către cinci state arabe (Egipt, Irak, Siria, Transiordania, Liban), a unui Protocol¹. Prin intermediul acestui demers se puneau bazele unei organizații interguvernamentale de coo-

perare între o serie de state aparținând regiunii în discuție. Elementul central viza crearea unei formule instituționale de cooperare, fiind avansat, totodată, un set de domenii asupra cărora urma să se concentreze cooperarea sub auspiciile acesteia. După cum se observă, inițiativa a devansat orice formulă de cooperare, într-un context global marcat de conflictul mondial aflat încă în desfășurare.

În baza inițiativei statelor menționate, la 22 martie 1945 a fost semnat, la Cairo, Pactul Ligii Statelor Arabe (LSA)², prin care proiectul se pune în mișcare. Domeniile de aplicabilitate ale acestuia vizau: economie, comunicații, cultură, social, sănătate, judiciar. Ulterior, cadrul normativ al inițiativei va fi completat prin semnarea, la 17 iunie 1950, a Tratatului de cooperare economică și de apărare. Pe baza prevederilor acestuia, domeniile de activitate ale LSA erau extinse la cooperarea în domeniul apărării între statele semnatare³. Elementul central în abordarea acestui subiect la nivelul Ligii Arabe viza apărarea reciprocă a membrilor săi în cazul unei agresiuni.

În acest context, dimensiunea instituțională a organizației a fost consolidată prin crearea Consiliului Întrunit pentru Apărare. Principala responsabilitate a acestui organism politic viza asigurarea coordonării procesului de implementare a prevederilor Tratatului în ceea ce privește securitatea statelor semnatare. Se întrunea la nivelul miniștrilor de externe și ai apărării, deciziile urmând să fie adoptate cu majoritatea a două treimi dintre statele membre. În susținerea procesului decizional, Tratatul prevedea crearea unui organism specializat, Comisia Militară Permanentă, compusă din șefii de state majore ai armatelor statelor membre LSA. Suplimentar sarcinilor privind asigurarea expertizei militare pentru procesul decizional al Consiliului, activitatea Comisiei viza coordonarea planurilor și activităților asociate apărării statelor membre, în baza unor norme și proceduri de lucru agreeate în contextul cooperării militare dintre statele semnatare. Sediul Comisiei era stabilit la Cairo.

La mijlocul lunii iunie 1961, Consiliul Întrunit pentru Apărare a avansat propunerea de consolidare a cooperării militare între statele membre prin crearea unui sistem integrat de comandă. Acesta urma să fie utilizat în planifi-

carea și conducerea operațiilor la care participau trupe ale statelor membre LSA. Comanda era asigurată de către un reprezentant al statului cu cea mai mare armată.

În mod evident, preocupările privind consolidarea cooperării militare între statele membre ale Ligii Arabe trebuie abordate din perspectiva evoluțiilor de securitate generate de conflictul arabo-israelian în cadrul căruia consolidarea capacității militare comune a statelor arabe reprezenta un obiectiv prioritar. Cu toate acestea, nu se poate opina asupra unui rol major al proiectelor de cooperare dezvoltate pe baza Tratatului semnat în 1950. Zona dominantă a acțiunilor Ligii Arabe pe durata Războiului Rece a vizat coordonarea politică, în contextul conflictului arabo-israelian și a numeroaselor situații de conflict și tensiuni între statele din regiune. Din această perspectivă, se cuvine a fi menționată decizia⁴ Ligii Statelor Arabe din iulie 1961 de a sprijini autoritățile kuweitiene de a-și consolida granița cu Irakul, urmată de dislocarea unui contingent de menținere a păcii (3.300 de militari) în această regiune. De asemenea, LSA a jucat un rol operațional în contextul Războiului civil libanez, prin intermediul Forței arabe de descurajare, creată în 1976⁵.

Aceste coordonate s-au menținut și după lansarea perioadei de dezgheț în relațiile Est-Vest, accentul fiind plasat pe consolidarea rolului politic al Ligii Statelor Arabe în ceea ce privește conflictele din regiunea Orientului Mijlociu și Africii de Nord (ex. Războiul civil din Liban, Războiul din Golf, 1990-1991, criza din Libia – 2011, în cadrul căreia atât Liga Arabă, cât și Consiliul de Cooperare al Golfului au solicitat ONU instituirea unei zone de interdicție aeriană)⁶. În contextul crizei din Liban (2006), LSA a adoptat o decizie privind crearea Consiliului Arab de Pace și Securitate, mecanism cu rol de a facilita cooperarea în domeniul provocării conflictelor și managementul crizelor în cadrul lumii arabe. Plasat în subordinea Consiliului LSA, agenda practică a acestui instrument viza:

- formularea de propuneri privind măsurile adecvate care ar putea fi adoptate colectiv la nivelul LSA în cazul unei agresiuni împotriva unui stat arab.

- identificarea opțiunilor de consolidare a cooperării pentru combaterea amenințărilor

transnaționale, inclusiv din perspectiva manifestării crizei organizate și terorismului.

– elaborarea de propuneri pentru crearea unei forțe arabe de menținere a păcii⁷.

Consiliului Arab de Pace și Securitate va funcționa până în 2012, după desființarea acestuia fiind lansate spre analiză modalități de reformare a acestui tip de instrument, în sprijinul procesului decizional al Ligii Statelor Arabe.

În același timp, degradarea semnificativă a mediului de securitate din această regiune pe fondul recrudescenței acțiunilor teroriste ale grupării ISIS a generat nevoia adaptării acțiunii LSA. În acest context se plasează decizia adoptată de Summit-ul din 28-29 martie 2015, privind crearea unei forțe întrunite care să răspundă acestei amenințări. Propusă de Egipt, inițiativa viza generarea unei structuri de forțe de 40.000 de militari, puși la dispoziție, pe baze voluntare, de statele membre LSA.

Esența proiectului viza articularea unei forțe de tip întrunit, cu elemente de sprijin naval și aerian care trebuia să îndeplinească un nivel de operaționalitate suficient de ambițios astfel încât să poată fi dislocată rapid în perimetrul geografic corespunzând teritoriului statelor membre LSA. Acest curs de acțiune nu putea fi asumat în absența solicitării statului respectiv a cărui situație de securitate era amenințată de acțiuni teroriste. Operaționalizarea angajamentului nu s-a realizat, în condițiile evoluțiilor situațiilor de criză din Siria și Yemen și a dinamicii dintre statele membre LSA.

▪ **Consiliul de Cooperare al Golfului (CCG)** – Una dintre principalele organizații regionale de cooperare din perimetrul Orientului Mijlociu și Africii de Nord a fost creată la 25 mai 1981 de către o serie de state membre din zona Golfului Persic (Arabia Saudită, Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Kuwait, Oman și Qatar). Obiectivul organizației viza consolidarea cooperării între statele membre, având sediul la Riyadh⁸. Apariția organizației se plasează în contextul evoluțiilor de securitate din perimetrul Golfului Persic marcate de izbucnirea Revoluției din Iran (1979) și, ulterior, a Războiului iraniano-irakian (1980-1988). Pe acest fond, obiectivele imediate ale organizației vizau asigurarea securității state-

lor membre în condițiile degradării generale a climatului de securitate din regiune. De asemenea, convergența abordărilor economico-politice ale statelor din regiune, susținută printr-o experiență istorică comună a acestora au fost elemente suplimentare de facilitare a procesului de coagulare a acestei inițiative.

Arhitectura instituțională a CCG este structurată pe două paliere, vizând, la nivelul superior al procesului decizional, Consiliul Suprem, reunind șefii de state. Aplicarea deciziilor asumate la acest nivel revine Consiliului Ministerial reunind reprezentanți ai guvernelor din statele membre care se întrunește trimestrial.

Din perspectiva cooperării în domeniul militar, aceasta a reprezentat unul dintre principalele segmente de activitate pe agenda CCG, culminând cu adoptarea, în 1984, de către miniștrii apărării din statele CCG a deciziei de creare a unei forțe expediționare, cunoscută sub numele de "Scutul Peninsulei" (Peninsula Shield Force - PSF). Obiectivele circumscrise acestui demers vizau, în esență, asigurarea modalităților practice de implementare a obiectivului CCG de a asigura securitatea statelor membre. Din perspectivă practică, se dorea atât consolidarea cooperării operaționale, cât și aprofundarea abordării comune la nivelul statelor participante în domeniul politicilor de pregătire a forțelor. În acest sens, intervalul 1983-1987 a consemnat derularea cu ritmicitate a unei serii de exerciții antrenând elemente de forțe puse la dispoziție de statele membre.

Nucleul proiectat inițial pentru operaționalizarea forței viza coagularea unui efectiv de 5.000 de militari puși la dispoziție de statele membre, structurat pe două brigăzi de infanterie, incluzând, de asemenea, blindate și elemente de sprijin logistic, având cartierul general în Arabia Saudită. Planurile de dezvoltare a acestei inițiative vizau ca structura te-restră a acesteia să fie consolidată, la orizontul anului 1993, prin capabilități navale și aeriene. În urma summit-ului CCG din decembrie 2005, s-a decis⁹ dezvoltarea structurii de forțe în jurul plafonului de 10.000 militari. Patru ani mai târziu a fost adoptată decizia ca aspectele expediționare ale inițiativei Scutul Deșertului să fie consolidate prin adăugarea elementelor de reacție rapidă, structura acesteia urmând să

crească până la nivelul de 40.000 de militari la orizontul anului 2014.

Din perspectiva experienței operaționale privind angajarea forței, elemente aparținând PSF au fost dislocate în Kuwait (martie 1986) în contextul accentuării caracterului impredictibil al evoluțiilor de securitate din regiune, pe fondul războiului iraniano-irakian¹⁰. În contextul crizelor din Orientul Mijlociu generate de acțiunile agresive ale regimului irakian condus de Saddam Hussein, efective ale PSF au fost dislocate succesiv în Kuwait. Contingente au participat în etapele de eliberare a teritoriului statului Kuwait (1991), și în susținerea autorităților kuweitiene față de potențiale acțiuni ostile din partea regimului irakian (2003, aproximativ 10.000 de militari). Acestor secvențe li s-a adăugat dislocarea în martie 2011, la solicitarea autorităților din Bahrain, a unui contingent din cadrul forței. Pe fondul deteriorării situației interne, contingentele dislocate au avut ca misiuni principale acordarea de asistență forțelor guvernamentale pentru protecția infrastructurii critice și a instalațiilor petroliere.

Simultan cu dezvoltarea proiectului privind PSF, dezbaterile la nivelul CCG privind consolidarea cooperării în domeniul apărării între statele membre au continuat să reprezinte unul dintre elemente constante ale agendei generale a inițiativei. Pe acest fond, în cadrul reuniunii Consiliului Suprem din 30-31 decembrie 2000¹¹ a fost semnat un Acord privind apărarea colectivă a statelor membre. Acest demers venea să completeze cadrul cooperării militare sub egida CCG, în sensul stabilirii responsabilităților privind asigurarea securității statelor semnatare. Pentru implementarea noului cadru normativ, au fost create noi structuri cu responsabilități în domeniul apărării, precum Consiliului Întrunit pentru Apărare respectiv, Comitetul Militar.

Pe aceste coordonate, din 2010 cooperarea militară practică sub egida CCG s-a diversificat substanțial prin crearea unui Centru maritim pentru operații (Unified Maritime Operations Centre). Elementul central al activității acestei structuri vizează schimbul de informații în domeniul combaterii pirateriei și protejarea transportului produselor petroliere. Acest demers a fost urmat de activarea unei structuri de cooperare în domeniul apărării aeriene.

De asemenea, potențialul cooperării în domeniul militar la nivelul statelor CCG a fost abordat suplimentar și din perspectiva modalităților de integrare a aranjamentelor de comandă-control necesare pentru conducerea forțelor angajate în operații. Pe aceste coordonate, cu prilejul Summit-ului din 10-11 decembrie 2013 a fost adoptată decizia privind crearea unei structuri de comandă unificată capabilă să asigure capacitatea necesară pentru conducerea unor efective importante în operații. O atenție particulară a fost acordată modalităților de consolidare a interoperabilității între forțele armate ale statelor membre.

▪ **Pactul de la Bagdad** – cunoscut și sub numele de CENTO (Central Treaty Organization) sau Middle East Treaty Organization (METO), structură creată în 1955 ca formulă instituțională de apărare colectivă între Turcia, Iran, Irak, Pakistan și Marea Britanie. Creată în contextul Războiului Rece, organizația era gândită într-o formulă similară NATO, având ca rol esențial asigurarea securității membrilor săi, în conformitate cu prevederile Articolului 51 al Cartei Națiunilor Unite.

Din această perspectivă, prin intermediul Tratatului¹² semnat între statele participante, dimensiunea instituțională a organizației includea, la nivelul superior, Consiliul Permanent, reunind miniștrii de externe și ai apărării care abordau domeniile: politic, economic și militar. În coordonarea Consiliului funcționau o serie de comitete specializate dintre care Comitetul Militar era responsabil pentru coordonarea planificării militare, gestionând, totodată, aspectele privind contingenta regională în caz de agresiune asupra vreunui stat membru și aprofundarea sinergiei între planurile de apărare ale statelor membre. În acest sens, asigura expertiză de specialitate pentru consolidarea programelor de pregătire ale forțelor armate.

Schimbările înregistrate la nivelul regimului politic de la Bagdad au determinat retragerea Irakului din această organizație și, subsecvent, mutarea sediului organizației la Ankara. Organizația va funcționa până în 1979, încetarea oficială a activității acesteia fiind generată în mare măsură ca urmare a retragerii Iranului, pe fondul schimbărilor interne survenite în acel an la Teheran.

După cum se observă, dimensiunea de cooperare în domeniul securității și a apărării a fost abordată în mod constant la nivelul difuzării inițiative dezvoltate în regiunea Orientului Mijlociu și Africii. Palierului multilateral intern, a fost completat prin dezvoltarea graduală a unor formate de cooperare în domeniul securității și apărării între statele zonei MENA și o serie de organizații internaționale.

▪ **Parteneriatul mediteranean al OSCE**

– formulă de cooperare centrată pe consolidarea dialogului politic și de securitate între Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa și o serie de state din regiunea MENA (Algeria, Egipt, Tunisia, Maroc, Israel și Iordania). Bazele formulei de cooperare pe această dimensiune au fost puse în momentul adoptării Actului Unic de la Helsinki, adoptat la nivelul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa în 1975. Se remarcă importanța acordată relațiilor de cooperare cu perimetrul sud și est-mediteranean, cu prilejul reuniunii de la Helsinki fiind adoptat un inventar consistent de domenii care putea fi abordate în cadrul acestei formule instituționalizate de dialog. Acestea vizau:

- economic – schimburi comerciale
- industrie – știință și tehnologie
- protecția mediului
- dialog pe probleme de securitate, cu accent pe dimensiunea evoluțiilor din perimetrul sud și est-mediteranean¹³.

Pe aceste coordonate, cooperarea cu partenerii mediteraneeni în domeniul securității a fost structurat suplimentar, în scopul unei mai bune valorificări în cadrul mecanismului de colaborare a complexității mediului de securitate contemporan. Astfel, pornind de la reperele strategice trasate la Helsinki, agenda a fost actualizată succesiv prin includerea unor teme privind: consolidarea încrederii reciproce, media și noile tehnologii, abordarea cuprinzătoare a problematicei de securitate; migrațiune și politici de integrare.

▪ **Dialogul Mediteranean - Inițiativa de Cooperare de la Istanbul** - Mecanismele de cooperare în cazul Alianței Nord-Atlantice dezvoltate în relația cu statele din zonă s-au concentrat în cadrul a două inițiative complementare. Acestea vizează Dialogul Mediteranean (Mediterranean Dialogue - MD) și

Inițiativa de Cooperare de la Istanbul (Istanbul Cooperation Initiative - ICI), lansate în 1994, respectiv 2004. Principiile colaborării care susțin colaborarea sub aceste auspicii sunt centrate pe:

- aplicarea unui tratament nediscriminativ în cooperarea cu statele partenere;
- auto-diferențiere, prin intermediul unor instrumente de cooperare adaptate nevoilor și intereselor de securitate ale statelor partenere, precum și în concordanță cu obiectivele și politicile NATO de parteneriat;
- inclusivitate în aprofundarea cooperării cu statele interesate;
- angajament reciproc, susținut prin intermediul unui proces de consultare regulat, dublat de un accent particular plasat pe dimensiunea practică de cooperare;
- flexibilitate, pornind de la ideea că statele partenere sunt suverane în alegerea și structurarea angajamentelor de cooperare și parteneriat;
- complementaritate și sprijin reciproc cu inițiativele și procesele derulate de alte organizații;
- respectul acordat diversității și specificului regional, cultural și contextului politic din statele partenere.

Pe aceste coordonate, platforma de cooperare dezvoltată pentru statele partenere în cadrul acestor inițiative răspund preocupărilor de securitate ale ambelor părți, permițând abordarea unor domenii precum:

- transformarea apărării, managementul resurselor pentru apărare, planificarea apărării, relațiile civil-militari;
- cooperarea de tip mil-to-mil, cu accent pe dezvoltarea interoperabilității prin exerciții, programe de pregătire și participare în operațiile NATO;
- combaterea terorismului și schimbul de informații pe acest domeniu;
- combaterea proliferării armelor de distrugere în masă;
- asigurarea securității granițelor și combaterea traficului ilegal;
- planificarea urgențelor civile, prin participarea la activități de pregătire și în cadrul exercițiilor de management al crizelor conduse de NATO;
- diplomație publică;

– cooperare științifică și protecția mediului;

– managementul crizelor.

▪ **Uniunea pentru Mediterana** - Platformă instituțională de dialog și cooperare interguvernamentală, adoptată la nivelul Uniunii Europene la Paris (2008), prin valorificarea progreselor înregistrate în contextul Parteneriatului Euromediteranean (EUROMED), cunoscut și sub numele de Procesul Barcelona¹⁴. Obiectivul principal al cooperării vizează promovarea și integrarea economică în relație cu 15 state din vecinătatea sudică a Uniunii Europene. În cadrul acestei formule, Liga Arabă reprezintă unul dintre principalii parteneri implicați în derularea diverselor proiecte de cooperare pe un spectru larg de subiecte.

Pe acest fond, cooperarea UE- Liga Statelor Arabe a cunoscut o dinamică semnificativă, pe coordonatele asumate politic prin Declarația adoptată la Atena (2014)¹⁵, care a permis inițierea dialogului strategic între cele două organizații. Unul dintre principalele paliere de acțiune este reprezentat de proiectul privind consolidarea capacităților Ligii Arabe în dimensiunea prevenirii conflictelor, avertizare timpurie și formularea răspunsului la criză. Într-o primă etapă, accentul a fost plasat pe realizarea unei platforme de interacțiune în domeniul managementului crizelor la nivelul Ligii Arabe. Din 2015, proiectul a vizat cu preponderență aspectele practice asociate procesului de consolidare a capacităților de cooperare regionale în domeniile menționate.

▪ **Inițiativa de cooperare în domeniul apărării 5 + 5** - Lansată în 2004 între cinci state membre UE (Franța, Italia, Portugalia, Spania și Malta) și un număr similar de parteneri de pe malul sudic al Mediteranei (Algeria, Libia, Mauritania, Maroc și Tunisia). Gradual inițiativa s-a transformat într-un mecanism diversificat de cooperare, abordând un spectru larg de problematice în cadrul cărora dimensiunea practică a fost consolidată prin intermediul dialogului politic și de securitate. În acest cadru, componenta de cooperare în domeniul apărării se află în coordonarea ministerelor apărării din statele participante ale căror reuniuni, la nivel ministerial, al șefilor de state majore sau al șefilor categoriilor de forțe, se desfășoară anual. Activitățile practice derulate sub egida

acestei inițiative sunt structurate pe patru domenii majore vizând: supraveghere și securitate maritimă, securitate aeriană, contribuția forțelor armate în domeniul apărării civile; pregătirea forțelor; cercetare științifică.

*
* *

După cum se observă, bilanțul ultimei jumătăți de secol a consemnat demersuri substanțiale în domeniul cooperării regionale la nivelul Orientului Mijlociu și Africii de Nord, unele dintre acestea devansând inițiativele asumate în alte perimetre geografice. Această realitate reflectă poate cel mai bine potențialul existent pentru aprofundarea cooperării regionale care s-a manifestat constant în condițiile unui mediu de securitate extrem de complex, marcat adeseori de evoluții dramatice, cu impact global. Nu trebuie exclusă din acest context determinarea statelor din regiune vizând aprofundarea dimensiunii regionale a formulelor de cooperare, abordare care a permis dezvoltarea constantă a cadrului instituțional de cooperare.

Pe aceste coordonate, problematica cooperării în domeniul securității și, mai ales, al apărării reprezintă unul dintre elementele abordate constant în contextul demersurilor privind dezvoltarea inițiativelor regionale. Evident, această abordare a fost generată în interdependență cu evoluțiile diferitelor situații de conflict care au marcat evoluția acestei regiuni după cel de-al doilea Război Mondial.

Maniera de implementare a angajamentelor politice a generat rezultate concrete, inclusiv în plan operațional, ceea ce permite evaluarea optimistă față de potențialul de consolidare a profilului cooperării regionale într-o astfel de perspectivă. Din această perspectivă, evaluarea eficienței opțiunilor dezvoltate prin asumarea acestui domeniu la nivelul agendei de cooperare regională reprezintă un demers evolutiv având în vedere și complexitatea generală a procesului de generare a formulelor de răspuns la diferitele provocări și riscuri de securitate.

Note

¹ Textul Protocolului Alexandria disponibil în format electronic la adresa http://avalon.law.yale.edu/20th_century/alex.asp, accesată la 5 aprilie 2019

² Textul integral al Cartei Ligii Statelor Arabe, adoptat în martie 1945, în MacDonald, Robert W. *The League of Arab States: A Study in Dynamics of Regional Organization*, Princeton University Press, 1965, 319-327. Documentul a fost semnat, suplimentar de statele care și-au asumat, inițial, Protocolul Alexandria, de Regatul Arabiei Saudite și al Yemenului. Primul Secretar general al Ligii Statelor Arabe a fost ales Abdul Rahman Hassan Azzam (1893-1976), diplomat și politician egiptean. A exercitat această funcție în intervalul 1945-1952.

³ Ibidem, p. 327-334

⁴ Adoptarea acestei decizii venea pe fondul solicitării statului Kuwait în condițiile escaladării tensiunilor în relațiile cu regimul irakian condus de generalul Abd-al Qarim Qassim (1958-1963). Contingentul dislocat includea efective puse la dispoziție de: Arabia Saudită, Republica Arabă Unită (Egipt-Siria), Sudan, Iordania și Tunisia. Pentru detalii McDonald, Robert D. *The League of Arab States*, Princeton University Press, Princeton, 1965.

⁵ Detalii privind evoluția forței internaționale de menținere a păcii dislocate în Liban, Cobban, Helena. *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson, Londra, 1985.

⁶ În contextul adoptării Rezoluției Consiliului de Securitate ONU nr. 1973/2011 de instituire a zonei de interdicție aeriană asupra Libiei a fost evidențiată contribuția Ligii Arabe la acest demers. Detalii <https://www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm>, accesată la 30 martie 2019

⁷ Winthar De Dace. *Regional Maintenance of Peace and Security under International Law: The Distorted Mirrors*, New York, 2014, p.132-135

⁸ <http://www.gcc-sg.org/en-us/AboutGCC/Pages/Primarylaw.aspx>, accesată la 3 aprilie 2019.

⁹ <http://www.gcc-sg.org/en-us/Statements/SupremeCouncil/Pages/TwentySixthSession.aspx>, accesat la 3 aprilie 2019

¹⁰ Legrenzi, C.M. *The Peninsula Shield Force: End of a Symbol?*, Gulf Research Insights, no.3, 2006, p.10-17

¹¹ <http://www.gcc-sg.org/en-us/Statements/SupremeCouncil/Pages/TwentyFirstSession.aspx>, accesat la 3 aprilie 2019

¹² Textul Pactului semnat la Bagdad în 24 februarie 1955, disponibil în format electronic la adresa http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp, accesată la 6 aprilie 2019.

¹³ Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki, 1975, p.34-37. Textul integral disponibil la adresa <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>, accesată la data de 7 aprilie 2019.

¹⁴ pentru detalii privind evoluția Procesului Barcelona, Joffe, George; Vasconcelos, Alvaro. *The Barcelona Process: Building a Euro-Mediterranean Regional Community*, Routledge, New York, 2014

¹⁵ https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/declaration_adopted_at_the_third_european_union-league_of_arab_states_foreign_affairs_ministerial_meetingjune_2014.pdf, accesat la 8 aprilie 2019

ABSTRACT

Much has been written about regional cooperation in the MENA area. It is still an open issue with strategic implications that goes beyond the geographical boundaries of this area. The historical record of the last decades indicates a constant interest towards developing the proper regional cooperation frameworks with participation of countries from this area. In this respect, it is worth to mention that the very first initiative developed after the end of the World War II, namely the League of Arab States, was initiated in relation with MENA region. Since then much have been accomplished in terms of putting in practice various kinds of cooperation formulas, in different domains such as: political, economic, social, culture, environment a.s.o. In this respect, cooperation in defence and security area was one of the constant topic undertaken in context of developing the regional cooperation initiatives.

The internal layer of cooperation between countries from the region was matched, after the end of Cold War, by the development of a sound framework for cooperation by the multilateral organization with specific roles and responsibilities in the field of defence and security. All of these coexists with the specific bilateral relations developed by different countries in relation with this area.

There is no doubt that analyzing the regional cooperation in MENA it is a challenging undertaking due to the certain complexities and specifics of this region. Equally, the level of regional interaction and internal dynamic it is one of the most important aspect in terms of structural development of this area. From this perspective, analyzing the potential for stimulating the regional cooperation, especially from the perspective of multilateral initiatives it has a particular relevance.

KEYWORDS: defence cooperation, Middle East, Arab League, Gulf Cooperation Council, Peninsula Shield Force, Mediterranean Dialogue, Istanbul Cooperation Initiative

Dragoș Ilinca este director al Programului de Istorie Militară în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București, obținând ulterior un doctorat în științe militare la Universitatea Națională de Apărare. Este specializat în probleme de securitate internațională cu accent pe Orientul Mijloci

Quo vadis, Brazilia?

Incertitudini și dileme în politica externă a președintelui Bolsonaro

Imanuela IONESCU

Introducere

Schimbările politice prin care a trecut Brazilia în ultimii ani au atras atenția lumii întregi, generând incertitudini în ceea ce privește direcția pe care a pornit-o. Departe de a fi acostat într-un port sigur după alegerile din 2018, Brazilia continuă navigând prin ape agitate, căci noul președinte și-a propus schimbări majore pe plan intern și extern. Articolul de față analizează doar schimbările din politica externă a Administrației prezidențiale Bolsonaro, și va fi structurat în patru părți. Partea întâi va cuprinde o scurtă prezentare a principalelor linii de politică externă urmărite în guvernarea anterioară, care sunt necesare pentru a cunoaște modificările angajamentelor asumate de Brazilia în sfera internațională. Partea a doua va cuprinde o scurtă prezentare a președintelui Bolsonaro și a promisiunilor sale electorale, precum și a ministrului de externe în noua guvernare, Ernesto Araujo. Partea a treia, cea mai consistentă, va evidenția liniile relevante care se schimbă (sau tind să se schimbe) în construcția anterioară a politicii externe a Braziliei, însă va aduce și elemente de interes în contextul actual, care sunt un instrument util pentru analiza propusă:

- Politica externă referitoare la marile puteri - SUA și China;
- Participarea în cadrul principalelor organizații internaționale în care Brazilia are o prezență relevantă sau interese crescute: MERCOSUR, BRICS, ONU;

– Teme actuale- NATO, Venezuela, Cuba, Israel și statele arabe.

Partea a patra va concluziona asupra schimbărilor politicii externe a Braziliei în primele patru luni ale Administrației Bolsonaro, evidențiate în părțile precedente.

Brazilia, în mod tradițional, nu are relații tensionate cu alte state, problemele cu care se confruntă fiind cele interne: consecințele crizei financiare, corupția, sărăcia, violența, etc. Având în vedere acest aspect, ipoteza acestui studiu este aceea că modificarea politicii externe braziliene este o consecință a opțiunii electoratului pentru o schimbare din temelii a fostei guvernări în ceea ce privește politica internă, prin respingerea fermă a PT - *Partido dos Trabalhadores* (Partidul Muncitoresc), un partid de stânga care a guvernat timp de treisprezece ani, între 2003 (când a fost ales președintele Luiz Inácio Lula da Silva) și 2016 (când a avut loc *impeachment-ul* președintei Dilma Rousseff, urmând doi ani în care vicepreședintele Michel Temer a deținut prerogativele președintelui). Electoratul s-a dovedit mai puțin interesat de direcția pe care Brazilia va merge în politica externă, în privința căreia Bolsonaro, câștigătorul ultimelor alegeri prezidențiale, nu a avut întotdeauna linii definite și uneori a dovedit lipsa unei analize strategice preliminare. Pe de altă parte, Brazilia este un stat relevant pe scena politică internațională, ea fiind a doua cea mai mare economie a lumii și cea mai mare economie a Americii de Sud, tot în America de Sud fiind statul cel mai mare ca întindere și cu

cea mai mare populație (circa 200 milioane), și care deține cea mai mare parte din Amazonia, pădurea cea mai întinsă din lume și cu biodiversitatea cea mai bogată.

Scurtă prezentare a perioadei anterioare, a președintelui Bolsonaro și a lui Ernesto Araujo, ministrul de externe

Din 1985, când a căzut regimul militar, Brazilia a fost ideologic orientată către stânga. Pentru a crea o scurtă imagine de ansamblu asupra politicii externe din această perioadă - și mai ales a PT, care a guvernat timp de treisprezece ani, menționăm următoarele caracteristici relevante: a reușit o inserție mai mare a Braziliei pe plan internațional, a căutat să întărească și să răspândească internaționalismul liberal și s-a evidențiat prin pozițiile diplomatice și opiniile distincte, a sprijinit multilateralismul și, mai ales, a fost un pilon al alianțelor multilaterale care au exclus SUA, a sprijinit piața liberă și valorile liberale - până într-atât, încât devenise greu de imaginat să existe o cauză progresistă în lume, pe care Brazilia să n-o sprijine¹; a făcut parte dintre statele care s-au reunit pentru a discuta reducerea emisiilor de gaze, a jucat un rol activ în acordul de la Paris din 2015 privind schimbările climatice, a avut un rol important în reducerea discrepanței dintre bogați și săraci²; a ieșit pentru prima oară de pe "lista foamei" a ONU³, instituție pe care a inspirat-o în programul "Provocarea Foamete Zero" (*Zero Hunger Challenge*) și alte măsuri de protecție socială⁴ pe care aceasta le-a luat; a dezvoltat relații cu China, a apărut guvernul autoritar al Cubei⁵, a militat în favoarea soluției cu două state - Israel și Palestina- și în anul 2010 a recunoscut statul palestinian; a pus accent pe cooperarea Sud-Sud, preferând relațiile la nivel orizontal; a sprijinit atât de mult statele africane, încât Castous Juma, profesor la Harvard - de origine keniană, a afirmat că "pentru fiecare problemă africană, există o soluție braziliană"⁶; relațiile dintre SUA și Brazilia, destul de reținute anterior, s-au îmbunătățit după *impeachment-ul* Dilmei - adică în guvernul Temer, în special prin cooperarea în domeniul securității și prin

intensificarea luptei contra narcotraficului.

În anul 2017 (când Brazilia era a opta economie a lumii, acum fiind a noua), exporturile Braziliei au fost de 217,2 miliarde USD, iar principalii parteneri au fost: China 21,8% și Statele Unite 12,5%. În același an, importurile au fost de 153,2 miliarde dolari, partenerii principali fiind tot China 18,1% și Statele Unite 16,7%⁷. În schimb, Brazilia nu se află printre cei mai mari parteneri comerciali ai Chinei și ai SUA⁸.

Jair Messias Bolsonaro, noul președinte al Braziliei, a fost denumit de unele mass media chiar „Trump tropical”, pentru temperamentul, tactica și stilul său⁹ și a început să instituie una dintre cele mai de extremă dreaptă administrații din lume¹⁰. Este primul președinte militar de la căderea regimului militar din anul 1985, un colonel în rezervă, deputat federal din 1991 și membru al Partidului Social Liberal din ianuarie 2018. În timpul campaniei electorale, în privința politicii externe s-a declarat adept al lui Trump, a adaptat sloganul "America first" la țara sa: "Brazilia first"; s-a arătat naționalist, în favoarea politicilor protecționiste; pe imigranți i-a caracterizat ca fiind "scursurile societății"; a declarat că Brazilia se va retrage din acordul de la Paris¹¹, a afirmat că va regândi apartenența la Mercosur și BRICS; s-a exprimat în favoarea mutării ambasadei Braziliei la Ierusalim, afirmând și că statul palestinian nu există. Este de asemenea notabil faptul că, la investirea sa în funcție, au venit 46 de delegații străine, fiind cel mai mic număr de delegații străine din ultimii 30 de ani, sosite în Brazilia la o investire pentru primul mandat¹². Bolsonaro a respectat tradiția braziliană post-redemocratizare, de a transmite invitații tuturor statelor cu care Brazilia are relații, inclusiv statele cu regimuri autoritare; însă ulterior a retras invitațiile pe care le trimisese Cubei și Venezuelei¹³. Astfel, au venit la ceremonie: 11 șefi de stat și de guvern¹⁴, trei vicepreședinți, 11 miniștri de externe, 18 invitați speciali și 3 directori ale unor organizații internaționale. Dintre șefii de stat și de guvern prezenți, mai mult de jumătate au fost din America de Sud, ceea ce indică importanța Braziliei în regiune - au participat președinții din Chile, Columbia, Uruguay, Paraguay, Honduras și Bolivia. Au mai venit președinții Portugaliei și al Cabo Verde și prim-miniștrii Is-

raelului, Ungariei și Marocului. SUA l-a trimis ca reprezentant pe Mike Pompeo, Secretar de Stat, China - pe Ji Bingxuan, vicepreședintele Comitetului Permanent al Adunării Populare (Parlamentul chinez) și Rusia - pe Viacheslav Volodin, președintele Dumei de Stat¹⁵.

Ernesto Araujo, ce ocupă funcția de șef al diplomației braziliene în guvernul Bolsonaro, nu s-a aflat niciodată la conducerea unei ambasade, fiind prima excepție de la protocolul Braziliei de a alege întotdeauna un diplomat de carieră¹⁶. Araujo împărtășește aceleași opinii cu Bolsonaro, iar în particular față de acesta, a afirmat că globalismul este o ideologie anticreștină și a promis să elibereze lumea de "ideologia globalistă", a afirmat că Brazilia trebuie să reziste avansurilor Chinei, stat ce va domina lumea¹⁷; a declarat confruntare deschisă cu ordinea mondială¹⁸ și admiră "noua" Italie, Polonia și Ungaria pentru patriotism și naționalism¹⁹.

Teme principale ale politicii externe braziliene în mandatul Bolsonaro

Pe 9 ianuarie 2019, a fost publicat Decretul 9.683 care a definit noua structură a Ministerului de Externe al Braziliei, *Itamaraty*. În urma restructurării acestuia, cele două departamente dedicate Americii de Sud, MERCOSUR și Integrare Regională, au fost reunite într-unul singur. SUA și Canada împărțeau același departament, care a rămas doar al SUA (cu două diviziuni), iar Canada a trecut în sectorul care se ocupă de Mexic, America de Sud și Caraibe. În afară de SUA, mai este încă un alt stat care are propriul departament: China (cu două diviziuni, iar pentru o comparație, menționăm faptul că Europa are trei diviziuni)²⁰. Agenda este concepută în trei direcții: integrare economică; promovarea democrației, libertății și suveranității naționale; parteneriatul în domeniul apărării și cooperarea în domeniul securității - acest ultim punct fiind, în mod tradițional, tratat cu rețineri²¹.

Relațiile cu SUA: SUA este al doilea cel mai mare partener comercial al Braziliei, iar Brazilia este al 15-lea cel mai mare partener comercial al SUA²². Printre punctele importante co-

mune celor două state sunt intenția de a scădea influența Chinei în America de Sud și poziția asemănătoare privind tema încălzirii globale și a emisiilor de carbon. Mike Pompeo, Secretar de Stat al SUA, a declarat pe 2 ianuarie 2019, că Trump și Bolsonaro, împreună cu echipele lor, vor colabora îndeaproape în domenii precum cel economic și cel de securitate și vor apăra valori comune precum libertatea, referindu-se expres la Cuba și Venezuela. Araujo a menționat cu aceeași ocazie că Brazilia nu se aliniază în mod intenționat cu SUA, ci această aliniere vine în mod natural din concordanța cu sine însăși, cu propriile valori și idealuri²³. Pe 5 februarie 2019, Araujo a fost la Washington, unde s-a întâlnit cu Secretarul de Stat Mike Pompeo, cu Secretarul Comerțului, Willbur Ross și cu Consilierul Apărării Naționale, John Bolton. Discuțiile au privit îmbunătățirea relațiilor bilaterale dintre cele două state²⁴, situația Venezuelei și sprijinul acordat președintelui interimar autoproclamat al Venezuelei, Juan Guaido (opțiunea intervenției militare nefiind luată în calcul, a afirmat Araujo după întâlnire), comerțul liber²⁵ și cooperarea economică²⁶. Pe data de 18 martie 2019, Bolsonaro a început prima sa vizită oficială în SUA și a efectuat, în mod neașteptat o vizită la sediul CIA. Pe data de 19 martie, Trump a dat o declarație arătând că se angajează să sprijine Brazilia să intre în Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică²⁷ (organizație ce are 36 de state membre, iar alte 5 state, printre care și România, au solicitat aderarea), condiționând însă sprijinul său de renunțarea Braziliei la tratamentul special de care beneficiază ca stat în curs de dezvoltare, în negocierile cu Organizația Mondială a Comerțului. Tot cu aceeași ocazie, Trump a declarat că există o relație specială între cele două state și a afirmat că aceasta s-ar putea concretiza chiar și în aderarea Braziliei la NATO²⁸. S-au finalizat și câteva acorduri privind comerțul, atât prin facilitarea exporturilor de grâu și porc ale SUA în Brazilia, cât și a exporturilor de carne de vită ale Braziliei în SUA²⁹. S-au mai semnat trei documente privind cooperări în domeniul spațial, respectiv între NASA și AEB (Agência Espacial Brasileira- Agenția Spațială Braziliană) pentru cercetări în domeniul monitorizărilor climatice, între USAID (Agenția Statelor

Unite pentru Dezvoltare Internațională) și Ministerul Mediului Ambient din Brazilia, pentru "conservare a biodiversității și promovare a dezvoltării sustenabile a Amazoniei braziliene" și între cele două guverne, un acord de protecție tehnologică pentru folosirea de către SUA a centrului spațial Alcântara, din nord-estul Braziliei³⁰. Posibilitatea de a se opera lansări orbitale³¹ din Alcântara a făcut, în anii 2000, obiectul negocierilor cu SUA, Rusia și Ucraina; un acord de protecție tehnologică privind folosirea de către SUA a centrului a fost semnat în anul 2000 de președintele de atunci, Fernando Henrique Cardoso, dar a fost respins de Congres³² pentru unele prevederi pe care le-a apreciat ca fiind contrare intereselor Braziliei. În 2013, negocierile au fost reluate, iar în 2017, Brazilia a transmis o nouă propunere către SUA, care a răspuns în anul 2018. În data de 1 martie 2019, președinții SUA și Braziliei au semnat la Washington acordul ce permite folosirea comercială a bazei de lansări spațiale și care ar putea aduce Braziliei până la 10 miliarde de dolari. Conform surselor guvernamentale braziliene, prevederile controversate au fost eliminate din acord³³, însă acesta trebuie, din nou supus analizei și votului din Congres..

Un alt plan controversat al lui Bolsonaro este propunerea pe care acesta i-a făcut-o lui Trump, cu ocazia aceleiași vizite în SUA, privind un parteneriat pentru explorarea Amazoniei, unde locuiește o mare parte a populației indigene³⁴. În Constituția Braziliei, din 1988, s-a prevăzut obligativitatea statului de a demarca pământurile indigenilor iar acestea, cu excepții limitative, nu pot fi explorate decât de către indigeni³⁵. Itamaraty pregătește și reluarea discuțiilor cu SUA pentru un tratat de comerț liber între cele două state. Un alt plan al Itamaraty se referă la Agenția Braziliană de Promovare a Exporturilor și Investițiilor, APEX Brasil, pentru a se restructura și a dezvolta legături mai strânse cu SUA³⁶.

Pe 28 aprilie 2019, Aráujo a efectuat o vizită oficială în Washington, unde a discutat cu John Bolton și Mike Pompeo despre situația din Venezuela. Pe data de 15 mai 2019, Bolsonaro, Aráujo și alți oficiali brazilieni au vizitat Dallas, pentru primirea de către Bolsonaro a premiului "Personalitatea anului", conferită de Camera de Comerț Brazilia- SUA. Consilierii

municipali ai orașului s-au exprimat într-o scrisoare deschisă contra acestei vizite, opoziție justificată de atitudinea ostilă a președintelui brazilian față de LGBT, negri și indieni.

China: Este cel mai mare partener comercial al Braziliei și totodată cel mai mare importator de soia și carne de vită brazilienă. În afară de investițiile făcute în Brazilia, în anul 2017, China a fost cea mai mare piață de export pentru Brazilia, de 47 milioane de dolari. A doua zi după alegerea lui Bolsonaro, China Daily publică un articol în care analiza alinierea lui Bolsonaro față de Trump și perspectivele relației bilaterale Brazilia- China, arătând că economiile celor două state sunt complementare, iar nu în competiție³⁷. Tot în aceeași perioadă, Bolsonaro a declarat că de fapt "China nu cumpără în Brazilia, ci cumpără Brazilia", apreciind că investitorii preiau controlul resurselor naturale strategice în sectorul minier și energetic și și-a exprimat opoziția pentru vânzarea activelor de energie către investitori chinezi³⁸. În urma acestei declarații, în data de 5 noiembrie 2018, a avut loc o întâlnire între Bolsonaro și ambasadorul Chinei în Brazilia, Li Zinshang, în urma căreia tonul lui Bolsonaro s-a îndulcit, declarând că de fapt comerțul cu China poate chiar să crească; totuși, comercianții chinezi au afirmat că, înainte să facă noi mutări, vor urmări viitoarele mișcări ale lui Bolsonaro³⁹.

La invitația Ambasadei Chinei în Brazilia, între 16 și 25 ianuarie 2019, o delegație compusă din parlamentari brazilieni (majoritatea fiind membri ai PSL - partidul al cărui membru este Bolsonaro), a efectuat o vizită în China. Întrevederea a vizat efectuarea unor schimburi comerciale în sectoarele tehnologic (în special privind tehnologia de recunoaștere facială), de comunicație, infrastructură și agronegoț⁴⁰. Pe 31 ianuarie 2019, s-a anunțat reluarea discuțiilor politice și economice la nivelul Comitetului de Coordonare și Cooperare la Nivel Înalt dintre China și Brazilia, care nu s-a mai întrunit din anul 2015, din timpul mandatului Dilmei Rousseff). Orlando Leite Ribeiro, ministrul agriculturii, a subliniat că acest fapt ar putea fluidiza procedurile de aprobare a importurilor produselor braziliene în China⁴¹.

Israel și țările arabe: La câteva zile după alegerea lui Bolsonaro, ca urmare a declarațiilor privind intenția de recunoaștere a Ierusalimului

lui ca noua capitală a Israelului, Egiptul a anulat atât o vizită a ministrului de externe brazilian Aloysio Nunes, cât și cel de-al doilea forum Brazilia - Egipt privind oportunitățile de investiții⁴². În decembrie 2018, prim-ministrul Israelului, Benjamin Netanyahu, în urma unei vizite oficiale în Brazilia, a declarat că Bolsonaro a afirmat că, referitor la recunoașterea de către Brazilia a mutării ambasadei la Ierusalim, există o singură întrebare: "când?" - nu "dacă"; aceeași afirmație a fost făcută și de fiul lui Bolsonaro, Eduardo Bolsonaro, deputat federal, cu prilejul unei vizite la Washington. Pe 2 ianuarie 2019, în timp ce Bolsonaro se recupera în urma unei intervenții chirurgicale, generalul Mourão, președinte în exercițiu la acea dată, s-a întâlnit cu Ibrahim Alzeben, ambasadorul Palestinei în Brazilia. În urm a acestei întâlniri, generalul Mourão a declarat pentru presă că, deocamdată, Brazilia nu se gândește să mute ambasada Israelului la Ierusalim, subliniind că Palestina are și 30.000 creștini⁴³. În ziua următoare, generalul Mourão s-a întâlnit cu secretarul general al Uniunii Camerelor Arabe, care i-a comunicat că mutarea ambasadei poate genera un boicot privind carnea „halal” (procesată pentru a satisface cerințele religiei musulmane) de origine braziliană⁴⁴. Acest fapt ar avea consecințe semnificative pentru Brazilia, care este cel mai mare exportator mondial de carne „halal”. Pe 23 ianuarie, invocând motive tehnice (dar generând întrebări privitoare la o măsură retaliatorie preventivă), Arabia Saudită a anunțat că va suspenda importul de la 5 unități braziliene autorizate să exporte carne de pui în această țară, dintr-un total de 30 de unități⁴⁵. Pe 13 și 14 februarie 2019, Araujo a participat în Varșovia, la negocierile la nivel ministerial privind pacea în Orientul Mijlociu negocieri care au fost legate inclusiv de Iran. La aceste negocieri au participat reprezentanți a 60 de state, amfitrioni fiind Secretarul de Stat al SUA, Mike Pompeo, și ministrul de externe al Poloniei, Jacek Czaputowicz⁴⁶.

Între 31 martie- 3 aprilie 2019, Bolsonaro a vizitat Israelul și a anunțat deschiderea în Ierusalim a unui birou de afaceri, fără statut diplomatic; cu aceeași ocazie, președintele Braziliei a vizitat Zidul Plângerii, fapt interpretat de unii autori ca putând simboliza o recunoaștere tacită a suveranității Israelului asupra Ierusa-

limului Oriental; în schimb, în pofida a două invitații transmise de către Palestina, Bolsonaro nu a vizitat palestinieni și nici nu a trimis vreun răspuns la invitațiile primite; mai mult decât atât, nu a vizitat niciun stat arab⁴⁷. Pe de altă parte, în timp ce exporturile braziliene către Israel nu ajung la 1% din comerțul extern brazilian și balanța comercială e pe minus pentru Brazilia - cu 847,8 milioane de dolari în 2018, exporturile braziliene către statele arabe și Iran ajung la 6% din comerțul extern brazilian și balanța comercială este favorabilă Braziliei, cu 8,8 miliarde de dolari în 2018⁴⁸. În această situație, față de promisiunile electorale de mutare a ambasadei în Ierusalim, în Brazilia s-au format două "tabere" opuse: una care este în favoarea mutării, compusă atât comunitatea evanghelică (al cărei sprijin oferit lui Bolsonaro în timpul campaniei electorale a fost foarte important), cât și a celor care iau în considerare faptul că SUA (căreia Brazilia în general i s-a aliniat) deja și-a mutat ambasada la Ierusalim⁴⁹; contra acestei mutări sunt cei care iau în considerare fie presiunea statelor arabe (mari importatoare de produse braziliene), fie menținerea imaginii Braziliei în relațiile internaționale, stat care în acest conflict era recunoscut pentru postura sa echidistantă.

Venezuela: Pe 17 ianuarie 2019, în urma unei întâlniri cu "principalele forțe politice democratice venezuelene", cu reprezentanți ai SUA și ai Grupului de la Lima⁵⁰, Itamaraty a transmis un comunicat în care a afirmat că "sistemul instituit de Maduro este un mecanism de crimă organizată, întrucât se bazează pe corupție generalizată, narcotrafic, trafic de persoane, spălare de bani și terorism"⁵¹. Ulterior, pe 23 ianuarie, SUA și Brazilia l-au recunoscut pe Juan Guaidó ca președinte legitim interimar al Venezuelei. Pe 4 februarie 2019, Araujo a participat la reuniunea din Canada a Grupului de la Lima - grup ce sprijină plecarea de la putere a lui Maduro, când s-a stabilit că nu se ia în considerare intervenția militară. S-a stabilit însă ca pe data de 23 februarie 2019, să se trimită în Venezuela convoaie cu ajutoare umanitare, acestea urmând să traverseze frontierele dintre Brazilia și Venezuela, precum și dintre Columbia și Venezuela. Cu o zi înainte de această dată, Maduro a închis respectivele frontiere, pentru a împiedica in-

trarea convoaielor. Vicepreședintele Braziliei, generalul Hamilton Mourão⁵², și ministrul de externe, Ernesto Araujo, au participat la reuniunea din Bogotá a grupului de la Lima de pe 25 februarie 2019, reuniune la care a participat și Guaidó, precum și vicepreședintele SUA, Mike Pence⁵³. Pe 28 februarie, Guaidó a fost primit "cu pompă" în Congresul brazilian, iar un angajat care a strigat împotriva lui a fost înlăturat de forțele de ordine; Guaidó a plecat fără a mai da un interviu presei care a așteptat încheierea întrunirii⁵⁴. Pe 4 martie 2019, Araujo a criticat, pe blogul său, consensul (sau "toleranța iresponsabilă"), căutat în trecut de Brazilia, afirmând că, în numele acestuia, au putut să se ridice și să domine lideri precum Maduro ce domină "poporul-frate venezuelean". Mai mult decât atât, șeful diplomației braziliene a afirmat că Brazilia a trezit SUA în dorința de ajutorare a Venezuelei - "nu a fost Brazilia cea care a urmat SUA, ci SUA a fost cea care a urmat Brazilia"⁵⁵. Cu ocazia vizitei oficiale a lui Bolsonaro în SUA, acesta și Trump au afirmat că este necesară plecarea lui Maduro de la putere, însă au evitat să vorbească despre o posibilă invazie a SUA în Venezuela⁵⁶. Pe 30 aprilie 2019, a avut loc o reuniune oficială braziliană, unde Bolsonaro, Araújo, Augusto Heleno - reprezentant al Cabinetului de Securitate Instituțională, generalul Mourão și Fernando Azeveda e Silva, ministrul apărării, au discutat despre problema Venezuelei, ultimii doi declarând că este exclusă o intervenție a Braziliei în treburile interne ale statului vecin⁵⁷.

Organizații internaționale și relațiile cu statele din America Latină

ONU: Brazilia a adoptat o poziție explicită pro-Israel în cadrul Consiliului pentru Drepturile Omului al ONU și s-a exprimat contra unui document al ONU privind accesul universal la măsurile de sănătate reproductivă, Araujo explicând că prin aceasta se promovează avortul⁵⁸.

BRICS: În anul 2019, Brazilia deține președinția rotativă a grupului, organizând prima reuniune în această calitate în Curitiba,

în sudul Braziliei, între 13-15 martie 2019. Cu această ocazie, s-au discutat prioritățile pentru anul 2019 și s-au trecut în revistă cooperările în curs. În anul 2018, exporturile braziliene către celelalte state membre ale grupului BRICS au fost în valoare de 73,8 bilioane de dolari (față de 56,4 bilioane de dolari în 2017), iar importurile au fost de 43,1 bilioane de dolari (față de 33,4 bilioane de dolari în 2017)⁵⁹.

OCDE și OMC: Prezent la Forumul Economic Mondial de la Davos din 21- 25 ianuarie 2019, Araujo a declarat că Brazilia este deschisă negocierilor și discuțiilor pentru reforma și modernizarea Organizației Mondiale a Comerțului⁶⁰.

În privința condiționării lui Trump, arătată mai sus, de a sprijini Brazilia să intre în OCDE în schimbul renunțării la tratamentul special de care beneficiază Brazilia în relațiile cu OMC, criticii afirmă că, deși aderarea la OCDE aduce beneficii, fiind considerată ca o "ștampilă ce garantează calitatea", este posibil ca aceste beneficii să nu echilibreze pierderile ca urmare a renunțării la tratamentul deosebit în relațiile cu OMC, atâta timp cât Brazilia încă este un stat în curs de dezvoltare⁶¹.

MERCOSUR: Întrucât Bolsonaro preferă relațiile bilaterale, această organizație nu pare a se bucura de o atenție sporită. Iar cu atenția scăzută care se acordă, Brazilia negociază revizuirea tarifelor externe comune, retragerea sa din modelul standard MERCOSUR pentru pașapoarte și repunerea blazonului Republicii pe acestea⁶². De altfel, cunoscând viziunea lui Bolsonaro asupra organizației, UE a încercat-fără succes - să semneze un acord comercial cu MERCOSUR înainte de investirea în funcție a lui Bolsonaro care, așa cum a afirmat Angela Merkel, va îngreuna negocierile⁶³.

America Latină: La câteva zile după alegerea noului președinte, ca urmare a declarațiilor acestuia că venirea medicilor cubanezi în Brazilia pentru a-și oferi serviciile va continua sub noi condiții, Cuba a anunțat că își va încheia programul prin care a trimis circa 9.000 de medici la muncă în Brazilia. În afară de cele menționate anterior referitor la Venezuela și Cuba, o altă schimbare privind relațiile cu statele din America Latină este prima vizită oficială în exterior a lui Bolsonaro în calitate de președinte. Acesta a mers în Chile, în ciuda

faptului că devenise tradițional ca prima vizită în exterior făcută de președintele Braziliei să fie în Argentina.

Relațiile Sud- Sud (cu statele "în curs de dezvoltare" și cu economii aflate în tranziție), au constituit o prioritate în guvernările PT. Deși prima autoritate internațională primită de ministrul de externe brazilian Araujo a fost Manoel Domingos Augusto, ministrul de externe al Angolei, pe data de 2 ianuarie, deocamdată Administrația Bolsonaro nu dă semnale de interes în a menține relații strânse cu acestea. Reticențele au părut reciproce încă de la ceremonia de investire a lui Bolsonaro, când dintre statele africane, doar Cabo Verde și Maroc au fost reprezentate la nivel de șef de stat sau de guvern. De asemenea, menționăm și faptul că, în timpul guvernărilor PT, Brazilia a pus accent pe crearea unor relații speciale cu Africa, față de care a considerat că are o "datorie istorică".

Europa: În luna aprilie 2019, Eduardo Bolsonaro, fiul președintelui Bolsonaro, a vizitat Italia și Ungaria, în scopul "intensificării în lume a cruciadei contra socialismului"⁶⁴. În luna mai 2019, Araújo a vizitat Vaticanul, Italia, Ungaria și Polonia, având ca obiectiv oficial vânzarea avioanelor Embraer și a unor materiale de apărare către state membre NATO, precum și organizarea unei viitoare vizite oficiale a lui Bolsonaro în Ungaria și Italia, în vara acestui an.

Concluzii

Brazilia are, ca și alte state, tendința de a schimba paradigma politicii sale externe însă, după cum se observă din analiza primelor luni de mandat, acest fapt se datorează mai degrabă alinierii automate a lui Bolsonaro la linia politică a lui Trump, decât unei direcții definite a politicii externe, ca urmare a unei strategii elaborate pentru a corespunde specificului național. Drept urmare, apar contradicții neconstructive. Luând exemplul conflictului israeliano-arab, observăm că Brazilia abandonează cunoscuta postură diplomatică, prin luarea unor poziții ferme; însă, presiuni externe (cum ar fi cele exercitate de statele arabe) sau interne (cum ar fi cele exercitate de producătorii de carne) pot schimba cursul tendințelor politice. De asemenea, la nivel general, nu putem

neglija faptul că politica internă este supusă unor schimbări mult mai radicale decât cea externă, iar unele dintre acestea din urmă pot influența puternic politica externă. De exemplu, relaxarea din timpul mandatului Bolsonaro a restricțiilor legislației în ceea ce privește achiziționarea de către populație a armelor de foc și muniție, va duce la creșterea importurilor acestor produse, iar preferințele cumpărătorilor au potențialul de a determina aprofundarea relațiilor cu anumite state. La toate aceste elemente determinate de analiză, adăugăm faptul că Ministerul de Externe brazilian este una dintre instituțiile cele mai solide ale Braziliei, ceea ce poate diminua impactul schimbărilor concepute de Bolsonaro.

Campania electorală și primele luni de mandat ale lui Bolsonaro ne semnalează tendința de creare a unor noi alianțe externe, definite de opțiunile politico-ideologice ale guvernului: cu SUA, Israel, Italia, Polonia, Ungaria. Trebuie să luăm în calcul și proiectul *The Movement* elaborat de Steve Bannon, care se bazează pe adeziunea partidului lui Bolsonaro și deja l-a ales, ca liderul ce va reprezenta America Latină, chiar pe deputatul federal Eduardo Bolsonaro⁶⁵, fiul președintelui, care exercită o influență puternică asupra tatălui său.

Ne putem aștepta, așadar, la redefinirea poziției Braziliei în lume, care își va reduce prezența în grupurile multilaterale care nu includ SUA. Alinierea automată la SUA ar trebui să echilibreze balanța renunțărilor pe care această atitudine ar implica-o. În caz contrar, construcția relațiilor externe ale guvernărilor PT s-ar clătina, iar o nouă construcție se poate contura în timp, ceea ce ar însemna o perioadă de declin al politicii externe a Braziliei. După cum arăta Joseph Nye, postura unilaterală a lui Trump "a redus *soft power*-ul și influența americană"⁶⁶. Întrucât la acțiuni similare, reacțiile sunt similare, apreciem că există o probabilitate foarte mare ca și politica externă a lui Bolsonaro să scadă *soft power*-ul și influența Braziliei în lume.

În perioada actuală, definită tot mai adesea ca multipolară, crearea unor alianțe noi poate influența balanța de putere în lume. Nu putem considera că Brazilia poate înclina balanța de putere în lume și nici măcar pe continentul american, însă un subiect de reflecție este fap-

tul că, dintre primele zece economii ale lumii, trei sunt pe continentul american (SUA, Brazilia și Canada).

Note

¹ În 1992, Brazilia a "pus pe hartă" tema mediului ambiant, prin organizarea unei întâlniri sub egida ONU, în Rio; Bursa Familia a devenit "o referință pentru politica socială din lume"; Brazilia a sprijinit rezoluția ONU pentru orientarea sexuală și identitatea de gen și s-a poziționat ca o "campioană a libertății internetului". Omar G. Encarnación, "Brazil's Love Affair With Diplomacy Is Dead", 8 ianuarie 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/01/08/brazils-love-affair-with-diplomacy-is-dead/>

² Jonathan Watts, "In Brazil, new foreign minister thinks climate change a plot by cultural Marxists", 21 noiembrie 2018, <https://thebulletin.org/2018/11/in-brazil-the-new-foreign-minister-thinks-climate-change-a-plot-by-cultural-marxists/>, accesat pe 3 mai 2019.

³ Acum ONU a alertat că Brazilia este predispusă să reinte pe această listă, una dintre măsurile luate de Bolsonaro în prima zi în exercițiul funcției de președinte fiind retragerea atribuțiilor Consiliului Național de Siguranță Alimentară și Nutriție.

⁴ Carolina Milhorence, "O alinhamento de Bolsonaro com Trump", 21 noiembrie 2018, <https://diplomatique.org.br/o-alinhamento-de-bolsonaro-com-trump/>, accesat pe 5 mai 2019.

⁵ Ernesto Londoño and Shasta Darlington, "U.S. and Brazil Chose Similar Leaders. It May Lead to Smoother Relations", disponibil <https://www.nytimes.com/2018/11/20/world/americas/bolsonaro-brazil-trump.html>, accesat pe 30 martie 2019.

⁶ A acordat o atenție sporită statelor unde se vorbește limba portugheză și statele de pe coasta atlantică. Bruno Goes, "Cooperação Sul-Sul está na mira do futuro chanceler do Brasil", 18 decembrie 2018, <https://oglobo.globo.com/mundo/cooperacao-sul-sul-esta-na-mira-do-futuro-chanceler-do-brasil-23309063>, accesat pe 12 aprilie 2019.

⁷ "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html>

⁸ Administrația Bolsonaro ar putea menține participarea activă în grupuri precum BRICS - de exemplu, pentru a avea acces direct și nemijlocit la liderii Chinei, pentru sprijinirea intereselor țării- întrucât China deja are multe afaceri în Brazilia și este greu de crezut că se va retrage complet. Sau Bolsonaro poate urma atitudinea SUA, ceea ce ar diminua dialogul cu China.

⁹ Ernesto Londoño and Shasta Darlington, "U.S. and Brazil Chose Similar Leaders. It May Lead to Smoother Relations", disponibil <https://www.nytimes.com/2018/11/20/world/americas/bolsonaro-brazil-trump.html>, accesat pe 12 aprilie 2019.

¹⁰ Jonathan Watts, "In Brazil, new foreign minister thinks climate change a plot by cultural Marxists", 21 noiembrie 2018, <https://thebulletin.org/2018/11/in-brazil-the-new-foreign-minister-thinks-climate-change-a-plot-by-cultural-marxists/>

¹¹ Dar se pare că teama de a strica relațiile cu Uniunea Europeană și de a pierde exporturile de soia și carne de vită către aceasta l-a determinat să își schimbe opinia, așa cum arată Jonathan Watts, "In Brazil, new foreign minister thinks climate change a plot by cultural Marxists", 21 noiembrie 2018, <https://thebulletin.org/2018/11/in-brazil-the-new-foreign-minister-thinks-climate-change-a-plot-by-cultural-marxists/>

¹² "Agência Estado, Posse de Bolsonaro tem presença de 46 delegações estrangeiras", 1 ianuarie 2019, <https://noticias.r7.com/brasil/posse-de-bolsonaro-tem-presenca-de-46-delegacoes-estrangeiras-01012019> ; ; prin comparație, la prima investire a președinților PT, au venit: la Lula- 110 delegații, iar la Dilma- 130 de delegații străine, așa cum se arată în Ricardo Della Coletta, "Ernesto Araújo estreia 'olavismo' no Itamaraty e dedica pouco espaço à pauta comercial", 2 ianuarie 2019, https://brasil.elpais.com/brasil/2019/01/02/politica/1546464944_513470.html

¹³ Mai menționăm aici și că Bolsonaro nu a retras invitațiile transmise tuturor statelor cu regimuri autoritare, ci doar Cubei și Venezuelei, conform Julia Braun, „Bolsonaro desconvide Venezuela e Cuba para a posse”, 17 decembrie 2018, <https://veja.abril.com.br/mundo/bolsonaro-desconvide-venezuela-e-cuba-para-posse/>

¹⁴ A sosit în Brazilia, însă a plecat imediat după sosire, fără a participa la ceremonie, președintele Peru, din cauza unei crize în Peru privind lupta contra corupției inclusiv privind firma braziliană Odebrecht, "Após crise na Lava Jato do Peru, presidente desiste de ir a posse de Bolsonaro", 1 ianuarie 2019, <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2019/01/apos-crise-na-lava-jato-do-peru-presidente-desiste-de-ir-a-posse-de-bolsonaro.shtml>

¹⁵ Presidentes, primeiros-ministros e chanceleres participam da posse", 1 ianuarie 2019, <http://agenciabrasil.ebc.com.br/politica/noticia/2018-12/presidentes-primeiros-ministros-e-chanceleres-participam-da-possehttp://agenciabrasil.ebc.com.br/politica/noticia/2018-12/presidentes-primeiros-ministros-e-chanceleres-participam-da-posse>

¹⁶ "Bolsonaro nomeia Ernesto Araújo como chanceler", în <https://www.dw.com/pt-br/bolsonaro-nomeia-ernesto-ara%C3%BAjo-como-chanceler/a-46299844>, accesat pe 20 aprilie 2019.

¹⁷ A neglijat China când a vizitat Taiwan-ul în februarie 2018- deși a dat-o ca exemplu de țară care-și proiectează imaginea și relațiile în lume conform propriilor interese naționale. Ernesto Araújo, "Bolsonaro Was Not Elected to Take Brazil as He Found It", 7 ianuarie 2019, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-01-07/brazil-s-bolsonaro-brings-foreign-policy-revolution-says-araujo>

¹⁸ Joel Pinheiro da Fonseca, "Ernesto Araújo se inspira em Dom Quixote — pior para o Brasil", 4 ianuarie 2019, <https://exame.abril.com.br/blog/joel-pinheiro-da-fonseca/ernesto-araujo-se-inspira-em-dom-quixote-pior-para-o-brasil/>

¹⁹ "Chanceler Ernesto Araújo - Discurso de Posse no Itamaraty", 4 ianuarie 2019, <http://www.defesnet.com.br/pr/noticia/31653/Chanceler-Ernesto-Araujo---Discurso-de-Posse-no-Itamaraty/>

²⁰ "DECRETO Nº 9.683, DE 9 DE JANEIRO DE 2019", [HTTP://WWW.IN.GOV.BR/MATERIA/-/ASSET_PUBLISHER/KUJRWoTZC2MB/CONTENT/ID/58549274](http://www.in.gov.br/materia/-/ASSET_PUBLISHER/KUJRWoTZC2MB/CONTENT/ID/58549274)

²¹ Renan Barbosa, "Como foram os primeiros dois meses de Ernesto Araújo à frente do Itamaraty", 1 martie 2019, <https://www.gazetadopovo.com.br/politica/república/como-foram-os-primeiros-dois-meses-de-ernesto-araujo-a-frente-do-itamaraty-2rs3bgl1qvk0cp7ccrnqq4i2/>

²² William Alan Reinsch, Jack Caporal, "Trade Outcomes from the Trump-Bolsonaro Meeting: More Than Meets the Eye?", 20 Martie 2019, <https://www.csis.org/analysis/trade-outcomes-trump-bolsonaro-meeting-more-meets-eye>

²³ "Declaração do secretário Pompeo com o ministro das Relações Exteriores do Brasil, Ernesto Araújo, durante coletiva de imprensa", 2 ianuarie 2019, <https://br.usembassy.gov/pt/declaracao-do-secretario-pompeo-com-o-ministro-das-relacoes-exteriores-do-brasil-ernesto-araujo-durante-coletiva-de-imprensa/>

²⁴ De la egal la egal, nu sub forma alinimentului automatic, a declarat Araujo, conform *Nathalia Watkins*, "Para Araújo, aproximação de Brasil com os EUA não significa 'subserviência ou alinhamento automático'", 8 februariei 2019, <http://br.rfi.fr/brasil/20190208-para-araujo-aproximacao-de-brasil-com-os-eua-nao-significa-subservencia-ou-alinhame>

²⁵ "Un acord de comerț liber cu SUA poate crește exporturile braziliene pentru un grup de cel puțin 134 de produse, printre care sectoarele alimentar, chimic, de automobile, lemn, piele și încălțăminte. SUA sunt principalul cumpărător al produselor industrializate ale Braziliei", conform "Ernesto Araújo discute novas prioridades diplomáticas brasileiras nos EUA", 6 februarie 2019, <http://br.rfi.fr/americas/20190206-ernesto-araujo-discute-novas-prioridades-diplomaticas-brasileiras-nos-estados-unid>

²⁶ "Ernesto Araújo e Mike Pompeo discutem Venezuela e visita de Bolsonaro aos EUA", 5 februarie 2019, <https://g1.globo.com/mundo/noticia/2019/02/05/chanceler-araujo-se-reune-com-mike-pompeo-em-washington.ghtml>. Nu a făcut declarații asupra întâlnirii cu președintele Comisiei de Relații Externe a Camerei Deputaților, Eliot Angel, și cu președintele Subcomisiei a Emisferei Occidentale a Comisiei, deputatul Albio Sires, care cu câteva zile înainte au adresat o solicitare către Mike Pompeo, pentru a condamna unele acțiuni ale guvernului Bolsonaro, prin care s-au încălcat drepturi ale omului- privind grupurile indigene și afrobrazieliene, precum și comunitatea LGBT, conform Paola De Orte, "Araújo quer trazer congressistas americanos ao Brasil para desfazer 'preocupações infundadas'", 6 februarie 2019, <https://oglobo.globo.com/mundo/araujo-quer-trazer-congressistas-americanos-ao-brasil-para-desfazer-preocupacoes-infundadas-2343333>

²⁷ William Alan Reinsch, Jack Caporal, "Trade Outcomes from the Trump-Bolsonaro Meeting: More Than Meets the Eye?", 20 Martie 2019, <https://www.csis.org/analysis/trade-outcomes-trump-bolsonaro-meeting-more-meets-eye>

²⁸ Brazilia dorește un parteneriat cu NATO, Columbia fiind primul stat latinoamerican partener, având acest statut încă din 31 mai 2018. Brazilia a cerut să devină membru în anul 2017, însă SUA s-au opus. Vezi și Se-

bastian Smith, "Trump, right-wing Bolsonaro announce special relationship", 19 martie 2019, http://www.spacewar.com/reports/Trump_right-wing_Bolsonaro_announce_special_relationship_999.html ; Emmanuel Macron, președintele Franței, a afirmat că apreciază imposibilitatea aderarea Braziliei la NATO în condițiile actuale, întrucât tratatul prevede clar limitele geografice de aplicare, afirmând însă că Brazilia poate fi un partener global- așa cum a devenit anul trecut Columbia- sau că tratatul poate fi modificat, vezi „France pours cold water on Trump's NATO Brazil musings”, 20 martie 2019, http://www.spacewar.com/reports/France_pours_cold_water_on_Trumps_NATO_Brazil_musings_999.html

²⁹ William Alan Reinsch, Jack Caporal, "Trade Outcomes from the Trump-Bolsonaro Meeting: More Than Meets the Eye?", 20 Martie 2019, <https://www.csis.org/analysis/trade-outcomes-trump-bolsonaro-meeting-more-meets-eye>

³⁰ Patrícia Campos Mello, Marina Dias, "Brasil e EUA assinam acordo que permite uso comercial de Alcântara", <https://www1.folha.uol.com.br/ciencia/2019/03/brasil-e-eua-assinam-acordo-que-permite-uso-comercial-de-alcantara.shtml>

³¹ Centrul de lansări a fost folosit, în ultimii ani, doar pentru lansări suborbitale și rachete de test; totuși, Brazilia are o cooperare cu DLR- Agenția Spațială Germană, pentru dezvoltarea de vehicule lansatoare de microsateliți (VLM), prevăzute până în anul 2020, care ar fi lansate din acest centru, reușindu-se astfel o valorificare a potențialului comercial al său. Microsateliții sunt din ce în ce mai folosiți pentru furnizarea imaginilor asupra Pământului, monitorizare, navigare prin GPS și comunicare prin internet, Mariana Schreiber, "Governo Temer corre para tentar acordo com EUA sobre base de Alcântara: o que está em jogo?", 20 iulie 2018, <https://www.bbc.com/portuguese/brasil-44895714> și "Instalação de base dos EUA no Brasil gera críticas entre militares", 5 ianuarie 2019, <https://veja.abril.com.br/mundo/instalacao-de-base-militar-dos-eua-no-brasil-gera-criticas-entre-militares/>

³² În 2001, Bolsonaro, pe atunci deputat federal, a votat contra acestui acord, deși propunea modificări ale prevederilor care erau considerate ca atacând suveranitatea națională, Ricardo Della Coletta, "Bolsonaro votou contra acordo com EUA sobre base de Alcântara em 2001", <https://www1.folha.uol.com.br/ciencia/2019/03/bolsonaro-votou-contra-acordo-com-eua-sobre-base-de-alcantara-em-2001.shtml>

³³ "O que o Brasil ganha com o acordo sobre a base de Alcântara?", 1 martie 2019, http://www.defesanet.com.br/br_usa/noticia/32348/O-que-o-Brasil-ganha-com-o-acordo-sobre-a-base-de-Alcantara/ O altă sursă afirmă că va exista un spațiu cu acest restricționat și sub jurisdicție braziliană, Roberto Caiafa, "Acordo de Salvaguardas Tecnológicas (AST) sobre o Centro de Lançamento de Alcântara é concluído!", 11 martie 2019, <http://tecnodefesa.com.br/acordo-de-salvaguardas-tecnologicas-ast-sobre-o-centro-de-lancamento-de-alcantara-e-concluido/>

³⁴ "Bolsonaro quer explorar Amazônia com os Estados Unidos", <https://www.dw.com/cda/pt-br/bolsonaro-quer-explorar-amaz%C3%B4nia-com-os-estados-unidos/a-48257906>

³⁵ Conform art.176, alin.(1) și art.231, alin.(3) din Constituția Braziliei, și art.67 din dispozițiile tranzitorii,"CONSTITUIÇÃO DA REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL DE 1988", http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Constituicao.htm

³⁶ De exemplu, au fost închise reprezentanțele din Cuba și Angola și se intenționează trimiterea unor angajați pentru a lucra în cadrul fiecărei reprezentanțe diplomatice ale Itamaraty în exterior

³⁷ No reason for "Tropical Trump" to disrupt relations with China: China Daily editorial, 29 octombrie 2019, <http://global.chinadaily.com.cn/a/201810/29/WS5bd702e9a310eff303285424.html>

³⁸ Investițiile chineze deja reprezentau la acel moment, 10% din generarea de energie în Brazilia

³⁹ Eliane Oliveira, "Missão brasileira ao Egito é cancelada após declarações de Bolsonaro sobre Israel", 5 noiembrie 2018, <https://oglobo.globo.com/mundo/mis-sao-brasileira-ao-egito-cancelada-apos-declaracoes-de-bolsonaro-sobre-israel-23212386>

⁴⁰ "Congressistas do PSL em visita à China cobram apoio do Executivo após polêmica", 20 ianuarie 2019, <http://br.rfi.fr/brasil/20190120-congressistas-do-psl-em-visita-china-cobram-apoio-do-executivo-apos-polemica>

⁴¹ Jake Spring, "Brazil to restart high-level talks with China, could boost farm trade", 31 ianuarie 2019, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-agriculture-trade/brazil-to-restart-high-level-talks-with-china-could-boost-farm-trade-idUSKCN1P23A>

⁴² Eliane Oliveira, "Missão brasileira ao Egito é cancelada após declarações de Bolsonaro sobre Israel", 5 noiembrie 2018, <https://oglobo.globo.com/mundo/mis-sao-brasileira-ao-egito-cancelada-apos-declaracoes-de-bolsonaro-sobre-israel-23212386>

⁴³ Karla Gamba, "Mourão diz que, 'por ora', Brasil não pensa em mudar embaixada para Jerusalém", 2 ianuarie 2019, <https://oglobo.globo.com/mundo/mourao-diz-que-por-ora-brasil-nao-pensa-em-mudar-embaixada-para-jerusalem-23408864>

⁴⁴ Renan Barbosa, "Como foram os primeiros dois meses de Ernesto Araújo à frente do Itamaraty, 1 martie 2019, <https://www.gazetadopovo.com.br/politica/república/como-foram-os-primeiros-dois-meses-de-ernesto-araujo-a-frente-do-itamaraty-2rsq3bgl1qv0cp7ccrnqq4i2/>

⁴⁵ "Arábia Saudita barra parțialmente importação de frango do Brasil", 23 ianuarie 2019, <https://www.dw.com/pt-br/ar%C3%A1bia-saudita-barra-parcialmente-importa%C3%A7%C3%A3o-de-frango-do-brasil/a-47188781>

⁴⁶ Carolina Gonçalves, "Brasil participa na Polônia de negociações sobre paz no Oriente Médio", 13 februarie 2019, <http://agenciabrasil.ebc.com.br/internacional/noticia/2019-02/brasil-participa-na-polonia-de-negociacoes-de-paz-no-orientes-medio>

⁴⁷ Fostul președinte brazilian Lula, singurul care a vizitat Israelul, a vizitat cu aceeași ocazie și teritoriile palestiniene și state arabe- în anul 2010, an în care Brazilia a și recunoscut statul Palestina.

⁴⁸ "Bolsonaro em Israel: O que aconteceu de mais importante na visita do presidente até agora?", 2 aprilie 2019, <https://www.bbc.com/portuguese/internacional-47740929>

⁴⁹ Până în prezent, doar SUA și Guatemala și-au mutat ambasada la Ierusalim

⁵⁰ Grup creat în 2017 în Lima, care reunește miniștrii de externe a 12 state cu scopul sprijinirii stabilizării situației din Venezuela, prin mijloace pacifice, bazate pe principiul neintervenției, optând pentru ajutoare umanitare, izolare diplomatică și sancțiuni economice, și ținând cont de tradiția pacifistă a Americii Latine- de la Războiul din Paraguay de acum 150 de ani, n-a mai avut loc niciun conflict armat implicând mai mult de două state, conform Amanda Rossi, "Crise na Venezuela: o que é o Grupo de Lima, que reúne representantes de 14 países", 25 februarie 2019, <https://www.bbc.com/portuguese/internacional-47339120>

⁵¹ "Reunião com forças políticas democráticas venezuelanas", 17 ianuarie 2019, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/notas-a-imprensa/19970-reuniao-com-forcas-politicas-venezuelanas>

⁵² Prezența acestuia în cadrul unui grup ce reunește doar miniștrii de externe este interpretată ca fiind un semnal de moderare a discursului guvernului Bolsonaro, întrucât Mourão este general în rezervă, iar militarii și diplomații brazilieni sunt recunoscuți pentru apărarea principiului neamestecului în treburile interne ale altor țări

⁵³ Care a afirmat că orice tip de ajutor trebuie luat în calcul de către comunitatea internațională, inclusiv o intervenție militară

⁵⁴ Angela Boldrini, Daniel Carvalho, "Visita de Guaidó ao Congresso termina em confusão com manifestantes", <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2019/02/visita-de-guaido-ao-congresso-termina-em-confusao-com-manifestantes.shtml>

⁵⁵ Ernesto Araújo, "Contra o consenso da inação", 4 martie 2019, <https://www.metapoliticabrasil.com/blog/contra-o-consenso-da-ina%C3%A7%C3%A3o>

⁵⁶ Cu toate acestea, Bolsonaro a declarat că nu tot ce s-a discutat poate fi făcut public, căci unele discuții, "odată divulgate, nu ar mai fi strategice" OCDE, Alcântara, Venezuela, socialismo e China: 5 pontos do encontro entre Bolsonaro e Trump", 19 martie 2019, <https://www.bbc.com/portuguese/internacional-47630890>

⁵⁷ Guilherme Mazui și Luiz Felipe Barbiéri, "Mourão diz que crise na Venezuela chegou ao limite: ou Guaidó será preso, ou Maduro vai embora", 30 aprilie 2019, <https://g1.globo.com/mundo/noticia/2019/04/30/mourao-diz-que-situacao-na-venezuela-chegou-a-limite-ou-guaido-sera-preso-ou-maduro-vai-embora.ghtml>

⁵⁸ Riccardo della Colleta, "Araújo chega aos 100 dias de governo questionado por diplomatas e militares", 10 aprilie 2019, <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2019/04/araujo-chega-aos-100-dias-de-governo-questionado-por-diplomatas-e-militares.shtml> Mai menționăm în acest sens că, în Brazilia, avortul este ilegal.

⁵⁹ "Presidência brasileira do BRICS em 2019", 12 martie 2019, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/notas-a-imprensa/20144-presidencia-brasileira-do-brics-em-2019>

⁶⁰ "Address by the Minister of Foreign Affairs of Brazil, Ambassador Ernesto Araújo, at the DA-VOS Informal World Trade Organization Minis-

terial Gathering”, 25 ianuarie 2019, <http://www.itamaraty.gov.br/en/speeches-articles-and-interviews/minister-of-foreign-affairs-speeches/2020-address-by-the-minister-of-foreign-affairs-of-brazil-ambassador-ernesto-araujo-at-the-davos-informal-world-trade-organization-ministerial-gathering>

⁶¹ "OCDE, Alcântara, Venezuela, socialismo e China: 5 pontos do encontro entre Bolsonaro e Trump", 19 martie 2019, <https://www.bbc.com/portuguese/internacional-47630890>

⁶² Riccardo della Colleta, "Araújo chega aos 100 dias de governo questionado por diplomatas e militares", 10 aprilie 2019, <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2019/04/araujo-chega-aos-100-dias-de-governo-questionado-por-diplomatas-e-militares.shtml>

⁶³ New Brazilian government will make EU-Mercosur trade deal harder: Merkel, 12 decembrie 2018, <https://>

www.reuters.com/article/us-eu-brazil-merkel/new-brazilian-government-will-make-eu-mercosur-trade-deal-harder-merkel-idUSKBN1OB1O4

⁶⁴ "Em viagem à Europa, Araújo reforça relações com a extrema-direita", 9 mai 2019, <https://exame.abril.com.br/brasil/em-viagem-a-europa-araujo-reforca-relacoes-com-a-extrema-direita/>

⁶⁵ AFP and TOI Staff, Son of Brazil's President Bolsonaro joins Steve Bannon's nationalist group, 2 februarie 2019, <https://www.timesofisrael.com/son-of-brazils-bolsonaro-joins-steve-bannons-nationalist-group/>

⁶⁶ Joseph S. Nye, Does China Have Feet of Clay?, 4 aprilie 2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/five-key-weaknesses-in-china-by-joseph-s--nye-2019-04?fbclid=IwAR0g9HxTXWyJ6GTUqf4L-XsowGxqKrc-m8KkbzI0UCji8JnebNGv7T1YKm7w>

ABSTRACT

After 13 years of governing of the Labor Party, the Brazilian electorate opted for a fundamental change of the former government. The hypothesis of this article is that the aim of the electorate was to change the internal politics, but the analysis will prove that the consequences on the foreign policy are also important: a state which crafted a valuable diplomacy that supported multilateralism, the free market and liberal values, now lowers its diplomatic tone and creates new alliances: with the United States, Israel, Italy, Poland, Hungary and joins *The Movement*, founded by Steve Bannon. In a multipolar world, this change will not tilt the balance of power, but there is a very high probability that Brazil's foreign policy will shrink its soft power and influence in the world.

Keywords: Brazil, foreign policy, security, multilateralism, multipolar world, electoral reasons, nationalism, shifting alliances

Imanuela Ionescu holds a MA in Political Science at the Faculty of Political Science, University of Bucharest and a MA in Strategic Studies for Defense and Security at the Fluminense Federal University (UFF), Niterói, Rio de Janeiro. She has published several articles on defence and security and a book in co-authorship.

Cauzele crizei migrației din anii 2015-2016 și impactul asupra relațiilor dintre UE și Turcia

Nicolae Tudor NIMARA

Introducere

Evenimentele politice din cadrul Uniunii Europene și din zonele mai extinse dincolo de granițe se află într-o continuă interacțiune de o remarcabilă complexitate. În mod particular, tendințele recente de creștere a euroscepticismului s-au reunit într-o interacțiune interesantă cu fenomenul de migrație în Europa a popoarelor din Africa și Orientul Mijlociu și din unele regiuni din Asia.

Euroscepticismul nu este un fenomen nou, fiind prezent adeseori în cadrul proiectului UE, dar s-a amplificat odată cu declanșarea crizei euro, care a început în 2008. Problemele care au apărut în cadrul crizei au redeschis debateri cu privire la integrarea europeană vs. suveranitatea statului - în particular cu privire la punerea în prim plan a riscurilor de integrare a pieței, financiare și fiscale. Consecințele sociale ale crizei economice în zonele europene care au fost mai puternic afectate au deschis noi discuții privind solidaritatea europeană și responsabilitățile morale între statele membre ale UE. Urmările crizei euro pot fi observate în diferitele mișcări politice contemporane care s-au dezvoltat atât în vechile state democratice ale UE, cât și prin regimurile statelor integrate recent. Aceste mișcări ce se poziționează pe întregul spectru politic au adus apeluri (adeseori populiste) ce propun, în cazul cel mai fericit, reformarea UE sau, în cel mai rău caz, dezintegrarea UE.

În paralel, în timp ce UE se afla încă în procesul de rezolvare a problemelor economice interne, a izbucnit un fenomen de instabilitate politică în periferiile imediate, cu o amplitudine comparabilă cu momentul prăbușirii regimurilor blocului sovietic din Europa de Est. Africa de Nord și Orientul Mijlociu au fost cuprinse de o serie de revolte populare ce au început în Tunis și Cairo și s-au propagat în întreaga regiune. Deși fiecare revoltă s-a caracterizat prin propriile ei particularități, totuși au existat și idei comune care au stat la baza lor. Dacă ar fi să privim în ansamblu fenomenul revoltelor, putem remarca faptul că unele motivații comune erau legate de reforme democratice pentru vot mai liber. Revoltele din 2011 din Africa de Nord și Orientul Mijlociu au fost numite "Primăvara Arabă". Acest proces, pe care comunitatea internațională l-a întâmpinat cu un anumit grad de optimism și speranță, s-a transformat într-o serie de conflicte violente, ceea ce fost numit ulterior "Iarna Arabă" - referindu-se la multiplele crize și la războaiele civile care au izbucnit în regiune și care încă se mai continuă și în prezent.

Indiferent de deznodământul final al acestor evenimente regionale, un lucru care pare a fi incontestabil este faptul că instabilitatea regională, cel mai violent vizibilă în cazurile de război civil din Libia și din Siria de pe coasta mediteraneană (precum și mai departe în state cum ar fi Yemenul) a avut un impact dublu asupra zonei mediteraneene. Pe de-o parte, faptul că unele zone din jurul Mediteranei au

devenit lipsite de condiții minime de trai a provocat o dizlocare al populației care caută un refugiu sigur și o viață mai bună în Europa. Pe de altă parte, destabilizarea sau căderea regimurilor anumitor state mediteraneene au anulat efectul de tamponare pe care îl mențineau între Europa și regiunile africane instabile din Sahara sau din Orientul Mijlociu. Rezultatul a culminat cu o problemă cu caracter umanitar privind migrația ilegală a persoanelor care caută refugiu din cauza unor dificultăți economice, din cauza persecuțiilor politice sau a amenințărilor cu violența.

În prezent, UE se află în mijlocul problemelor cauzate de cele două serii de evenimente descrise mai sus. Pe de o parte, există mișcările care contestă tratatele existente și într-o anumită măsură chiar idealurile UE, pe de altă parte, se confruntă presiunile persistente ale unui flux de migrație care afectează atât statul de tranzit, cât și țările țintă. În cadrul UE fenomenul de migrație alimentează discursul cu privire la eurocepticism, suveranism și, de cele mai multe ori, xenofobie și izolaționism. Aceste tendințe de xenofobie și izolaționism se manifestă predominant față de cei din afara UE, dar uneori și împotriva cetățenilor din UE care nu susțin agende de anti-migrație.

Având în vedere dinamica menționată anterior, tema migrației este deosebit de importantă pentru dezvoltarea UE. Diferențele de politici care pot apărea între state în raport cu tema migrației pot provoca conflicte și distanțări între statele europene. Alternativ, convergența de politici - fie ele pro-imigraționiste sau anti-imigraționiste - poate duce la o Uniune Europeană mai puternică.

Articolul acesta își propune să sintetizeze retrospectiva evenimentelor legate de criza migrației, precum și rolul esențial pe care l-au jucat UE și Turcia în gestionarea acestei situații extrem de complexe și complicate din punct de vedere politic, diplomatic, social și umanitar.

Cauzele migrației pe ruta Vest-Balcanică

Rutele de migrare sunt prezente permanent și se schimbă în mod continuu prin însăși

natura lor. Acestea depind de patru tipuri de factori ce vor fi enumerați și explicați în cele ce urmează.

Factori de respingere: Probleme cum ar fi instabilitatea politică, standardul de trai scăzut, perspective nemulțumitoare ale viitorului într-o țară de origine pot motiva oamenii să migreze într-o altă țară.

Factori de atracție: Stabilitatea politică, nivelul de trai ridicat și oportunitățile materiale mai favorabile în țara de destinație vor acționa ca factor de atracție și vor stimula migranții să caute accesul în țara respectivă. Faptul că în țara de destinație există politici de integrare sau comunități locale formate din membri din țara de origine deja stabiliți în țara destinație pot, de asemenea, să joace un rol în atragerea migrației.

Factori catalizatori: siguranța rutei sau prezența unei rețele de contrabandă care facilitează traversarea ilegală a granițelor pot fi factori catalizatori pentru migrarea care are loc la o viteză mai mare sau în volum mai mare. Noile rute de acces, ajutorul umanitar sau vremea favorabilă pot, de asemenea, să joace un rol catalizator. O nouă rută de migrare poate apărea sau poate deveni mai frecventată ca o consecință a imposibilității de utilizare a unei rute mai vechi - noua rută apare doar ca o alternativă a vechii rute căreia i-au fost închise recent granițele, sau a devenit nesigura.

Harta rutelor de migrație

Potrivit datelor Agenției Frontex (Agenția Europeană de Frontieră și de Coastă), fluxurile de migrare se desfășoară în prezent prin intermediul a 8 rute distincte de intrare în UE:

- 1. Africa de Vest** - Insulele Canare;
- 2. Marea Mediterană de Vest** - frontierele terestre și maritime din Spania fără insulele Canare;
- 3. Centrul Mediteranei** - granițele maritime a Italiei și ale Maltei;
- 4. Balcanii de Vest** - Grecia, Bulgaria, România, Ungaria și Croația, având granițele terestre cu țările din regiunea Balcanilor de Vest care nu sunt în UE;

5. Ruta circulară din Albania spre Grecia

- Grecia având graniță terestră cu Albania și Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei;

6. Estul Mării Mediterane - Cipru, granița

maritimă a Greciei, granița terestră ale Greciei și Bulgariei cu Turcia;

(Sursa: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27628416>)

7. Marea Neagră - granițele maritime ale

Bulgariei și ale României;

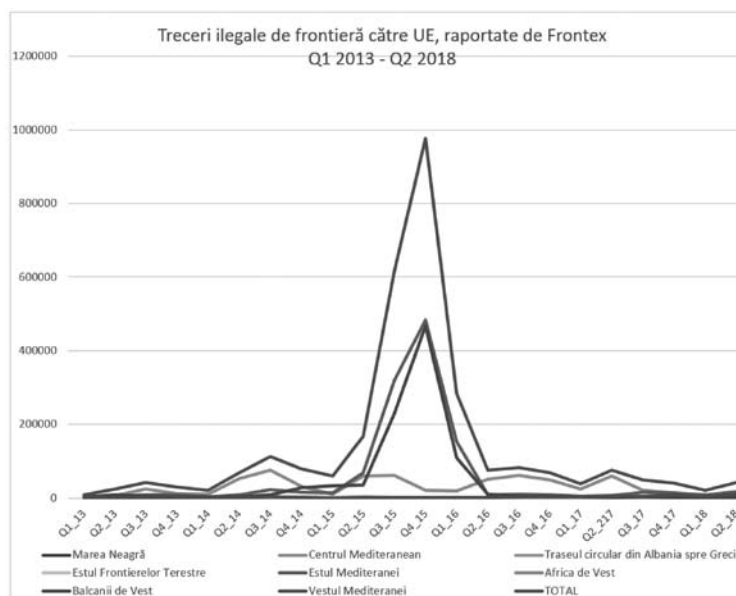
8. Frontierele țărilor de est - granițele te-

restre dintre România, Ungaria, Slovacia, Polonia, Lituania, Latvia, Estonia, Finlanda, Norvegia cu Republica Moldova, Ucraina, Belarus și Federația Rusă.

Datele centralizate de Frontex privind trecerea ilegală a frontierelor ne arată că fluxurile

de populație au fluctuat foarte mult în ultimul deceniu.

Punctul de maxim al fluxului are loc între a doua jumătate a anului 2015 și prima jumătate a anului 2016. În acest timp începe să se producă un număr mare de treceri de frontieră prin traseul Orientului Mijlociu și al Balcanilor de Vest. Acestea sunt corelate cu factorii de respingere din Siria, precum și cu acțiunile în-

treprinse de statul turc, după cum se va explica în cele ce urmează.

Acest apogeu a pus o mare presiune pe rutele Balcanilor de Vest și Orientul Mijlociu, determinând acțiuni atât la nivel regional, cât și la nivel european.

Acest val de migranți și refugiați a fost cauzat de un amestec de factori de respingere și de atracție, precum și de factori catalizatori care leagă evenimentele din Siria, ISIS, Turcia, Grecia, Balcanii de Vest și UE.

Analizând retrospectiv valul migrației din 2015, se poate observa că acesta a fost rezultatul unei serii de evenimente și deciziile politice. Aceste evenimente și decizii s-au axat în special pe evoluțiile situației politico-sociale din Siria și Turcia.

ONU a semnalat riscul unei crize a refugiaților încă de la sfârșitul anului 2014, când a subliniat faptul că refugiații sirieni din țările vecine ale Siriei urmau să îndure o iarnă dificilă complicată de o lipsă de hrană din cauza crizei de finanțare a Programului alimentar mondial al ONU.¹ Din cauza acestei crize bugetare, mulți sirieni din taberele de refugiați din Iordania și Liban au suferit înrăutățirea condițiilor de trai. Aceste condiții sunt unul dintre factorii de respingere.

Mai mult, începând din 2014, Iordania, Liban și Egipt și-au schimbat politica față de refugiați, de la granițe libere la granițe închise cu controale consolidate la frontiere. Țările din regiune au început demersurile de a reduce numărul sosirilor de refugiați. De exemplu, guvernul iordanian a adoptat, în iulie 2014, o nouă politică constând în întreruperea oricărei asistențe umanitare acordate oricărui refugiat care va părăsi limitele taberelor fără autorizație oficială anterioară. Persoanele care încearcă să părăsească tabăra fără autorizare ar putea fi evacuate, arestate sau deportate înapoi în Siria.² Consiliul European pentru refugiați și exilați a raportat că mulți refugiați sirieni s-au întors în Siria din Iordania „din cauza lipsei mijloacelor de trai sau în încercarea de a se reuni cu membrii de familie care nu au putut intra sau au fost trimiși înapoi din Iordania”.³

În plus, tendința UE de a spori securitatea de frontieră în timpul crizei migrației a dus la mărirea semnificativă a numărului de migranți din Turcia, transformând traseul maritim tur-

co-grec în singura rută de evadare. Trei măsuri principale ilustrează acest efort UE pentru consolidarea frontierelor:

În primul rând, în decembrie 2012, Grecia a finalizat construcția unui gard de 10,5 km lungime la granița terestră cu Turcia, pentru a descuraja și a preveni intrarea migranților ilegali.⁴ Acest zid de frontieră a fost suplimentat cu o operațiune greacă-europeană de control la frontieră “Aspida” (“Shield”) inițiată în august 2012, care a inclus desfășurarea a aproximativ 1800 ofițeri de poliție de frontieră la granița terestră greco-turcă. În decurs de un an de la construirea zidului, fluxul de migranți s-a redirecționat pe ruta maritimă spre insulele din estul Mării Egee.⁵

În al doilea rând, în noiembrie 2013, guvernul bulgar a construit, de asemenea, un gard la granița cu Turcia - care a fost extins cu un an mai târziu, de la 33 km până la 166 km.⁶ Acest gard este monitorizat de aproximativ 1.500 de polițiști de frontieră desfășurați în puncte strategice pentru a detecta și a împiedica migrația să treacă granița. Se pare că aceste politici ar fi avut un efect, deoarece numărul de migranți care sosesc în Bulgaria a scăzut de la 11.524 în 2013 la 6.023 în 2014.⁷

În al treilea rând, două evenimente din cursul anului 2015 privind traseul mediteranean central au avut cel mai probabil ca urmare decizia refugiaților sirieni de a evita Libia în favoarea Turciei ca stat de tranzit înainte de a ajunge în Europa. În aprilie 2015, 900 de migranți în majoritate sirieni au pierit în apele din ruta mediteraneană centrală, când barca care îi transporta din Libia în Italia s-a scufundat. Acest eveniment a fost un indicator cu privire la gradul de pericol al traseului. În plus, misiunea militară europeană EUNAVFOR MED pentru combaterea traficantilor de persoane din Libia este posibil să fi avut, de asemenea, un impact asupra eficacității traseului mediteranean central.⁸

Astfel, între 2014 și 2015, numărul migranților sirieni pare să fi scăzut de la peste 40 de mii la mai puțin de 10 mii pe ruta centrală mediteraneană.⁹ Cu toate acestea, numărul de migranți din alte țări nu a fost afectat atât de mult de măsurile luate.¹⁰ Acest lucru sugerează că nu doar măsurile luate de UE au fost singura cauză a redirecționării refugiaților sirieni.

Rolul Turciei

Importanța Turciei în fenomenul crizei refugiaților din 2015 este extrem de central, având în vedere situația geopolitică și intereselor geostrategice ale Turciei în regiunea mediteranei de est.

În timp ce alte țări începuseră să-și închidă granițele, Turcia a urmat o politică de frontieră deschisă pentru refugiații sirieni și alți refugiați până la începutul anului 2015. Mai mult, autoritățile turcești colaborează cu Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR) pentru a extinde capacitățile taberelor de refugiați. Acest gest de solidaritate față de refugiați a fost văzut de unii experți ca o strategie turcă de politică externă, care urmărește obținerea unei reputații bune în rândul refugiaților sirieni și al lumii arabe.¹¹ Acest lucru explică parțial schimbarea numărului de refugiați înregistrați în taberele turcești de la 1.060.279 în noiembrie 2014 la 1.552.839 înregistrată până la sfârșitul lunii decembrie 2014 și 1.938.999 în august 2015.¹² Această creștere importantă a numărului de refugiați înregistrați a fost probabil catalizată de extinderea Statului Islamic.

În anul 2015, guvernul turc și-a schimbat treptat politica de frontieră deschisă și majoritatea frontierelor au fost închise.¹³ Această strategie de fortificare a Turciei¹⁴, împreună cu extinderea Statului Islamic în Siria, a redus în anul 2015 teritoriul și trecerile de frontieră pe unde refugiații sirieni ar fi putut avea șansa să părăsească țara și să intre în Turcia.¹⁵

După o serie de atacuri teroriste ISIS pe teritoriul turc, autoritățile de stat au decis să-și schimbe implicarea și poziția față de conflictul sirian.¹⁶ Guvernul turc a luat trei decizii cheie care au arătat o implicare din ce în ce mai mare în ceea ce privește conflictul sirian.

În primul rând, guvernul turc a mobilizat aproximativ 5.000 de soldați, aviație, tancuri și artilerie și a asediat pozițiile statului islamic în Siria de Nord. În al doilea rând, a împrumutat facilități militare coaliției conduse de SUA împotriva Statului Islamic.¹⁷

În sfârșit, în iulie, guvernul turc a convenit să construiască un zid lung de 150 km pe granița siriană.¹⁸ Această decizie a fost luată

pentru a împiedica luptătorii ISIS să vină peste graniță.

În continuare, atacurile teroriste au declanșat demonstrații violente în Turcia, în timp ce minoritatea kurdă a acuzat statul turc că sprijină ISIS împotriva kurzilor din Siria de Nord.¹⁹ Acest lucru a condus la restricții privind libertățile civile din Turcia în apărarea ordinii publice.²⁰

În iunie 2015, Partidul Dreptății și Dezvoltării (AKP) și-a pierdut majoritatea în alegeri pentru prima dată în 13 ani, iar pe 21 august Președintele Erdogan a anunțat alegeri anticipate pentru 1 noiembrie.²¹

Mai mult, în acest moment au existat multe speculații conform cărora SUA a convenit să înființeze o zonă sigură în nordul Siriei, eliberată de IS, forțele regimului sirian și luptătorii miliției kurde.²² Cu toate acestea, guvernul turc a insistat de câteva ori că zona urma să fie folosită pentru a trimite refugiați sirieni în țara lor. Ministrul de Externe al Turciei, Mevlü Çavuşğlu, a subliniat:

*„Atunci când zonele din nordul Siriei sunt golate de amenințarea [ISIS], zonele sigure vor fi umplute în mod natural ... Persoanele care au fost relocalizate pot fi plasate în acele zone sigure.”*²³

Deși SUA a negat planul pentru o zonă sigură, Subsecretarul turc al Afacerilor Externe, Feridun Sinirlioglu, a anunțat că Turcia și Statele Unite au convenit asupra condițiilor de a institui o „zonă sigură” în nordul Siriei. Zona sigură se va întinde pe o lungime de peste 98 de kilometri și o lățime de 45 de kilometri în nordul Siriei.²⁴

Anunțul cel mai probabil a fost unul dintre factorii care îi determinau pe refugiații sirieni să părăsească Turcia. Este foarte probabil ca 2 milioane de refugiați, care au părăsit țara proprie pentru a scăpa de război și de amenințarea Statului Islamic, nu erau dispuși să fie trimiși într-o zonă din teritoriul sirian care este în prezent controlată încă de Statul Islamic. Mai mult, după cum mai mulți jurnaliști și Melissa Fleming, purtătorul de cuvânt al UNHCR au subliniat, „Sirienii din țară și din afara țării urmăresc cu mare interes vestea (...). Mulți se tem, de asemenea, că porțile se vor închide în curând și că singura șansă de a călători este acum”²⁵

În adaus celor de mai sus, autoritățile turcești au confirmat faptul că Turcia nu va oferi permisele speciale de muncă refugiaților sirieni.²⁶ Este important să ne amintim că celor 2 milioane de refugiați sirieni înregistrați în Turcia nu li sa acordat efectiv statutul de refugiat. În schimb, guvernul turc i-a etichetat drept misafir (literal, „oaspeți”) și le-a acordat protecție temporară. Cu alte cuvinte, Turcia nu avea nici o obligație să ofere sprijin sirienilor și îi putea trimite în Siria oricând dorește.²⁷

Din cele două milioane de sirieni din Turcia, doar aproximativ 300.000 de refugiați sirieni au trăit în tabere turcești. Ceilalți 1,7 milioane de sirieni locuiau în orașe din Turcia, uneori supraviețuind în parcuri și piețe, sperând să-și găsească locuri de muncă sau venind în mod constant în Bodrum și Izmir, în căutarea unor contrabandiști care să îi ducă în Europa.

În al doilea rând, perspectiva scăzută a păcii în Siria din cauza acordurilor turco-americe, a implicării tot mai mare a Turciei în conflict, a sprijinului continuu al Rusiei față de regimul Al-Assad și din cauza avansării ISIS la frontiera turco-siriană, toate aceste elemente laolaltă i-au convins pe refugiații sirieni că Europa este cea mai buna opțiune pentru o viață demnă.

În al treilea rând, situația din Turcia s-a schimbat din cauza instabilității politice și a atacurilor teroriste crescânde, partidele politice fiind incapabile să negocieze crearea unui guvern.²⁸

În ultimul rând, a fost remarcat și fenomenul numărului tot mai mare de contrabandiști și traficanți care s-a dezvoltat în contextul instabil. Cu situația politică instabilă din Turcia, cu toate temerile legate de granița dintre Siria și Turcia, forțele de securitate turcești și-au concentrat întreaga atenție și resursele asupra luptei împotriva terorismului. Acest lucru explică de ce refugiații au avut șanse mai mari de a traversa teritoriul turc pe coasta turcă din vest. În același timp, afacerile privind traficul de persoane au putut acționa la scară largă în mod liber pe Marea Mediterană. Acest lucru explică de ce multe magazine turistice din Turcia vindeau veste de salvare sau bărci de cauciuc în vitrinele lor, ca orice alt produs turistic obișnuit²⁹ sau de ce traficanții își făceau reclame în rețelele sociale.³⁰ În septembrie 2015, Canalul 2 al Franței a susținut că un

consul onorific francez din Bodrum (Turcia) a contribuit la traficul de refugiați pe mare și că aparent a participat și municipalitatea și guvernatorul regiunii.³¹ În total, acest lucru a determinat mulți refugiați și migranți din diferite țări să profite de situație, să încerce să ajungă în Europa.

În ansamblu, creșterea sosirilor din Turcia în 2015 poate fi explicată prin convergența mai multor factori, dar mai ales prin intersecția a două tendințe distincte: pe de o parte, scăderea interesului turc și / sau capacitatea de a continua asistența acordată refugiaților sirieni pe teritoriul său și, pe de altă parte, creșterea factorilor de respingere care motivează refugiații sirieni să părăsească Turcia pentru Europa.

Turcia, refugiații și UE

Criza refugiaților a arătat modul în care UE și statele membre sunt dependente de granițele cu state precum Turcia pentru a stopa fluxurile migratorii. Acest lucru a fost foarte clar ilustrat de comisarul european pentru migrație, Dimitris Avramopoulos, atunci când a afirmat în legătură cu criza refugiaților: „Turcia trece printr-o perioadă politică turbulentă chiar acum ... Așteptăm să vedem rezultatul evoluțiilor politice interne pentru a merge acolo și să adreseze această problemă autorităților turce competente.”³²

Se pare că criza migranților a devenit și poate rămâne un efect de pârgie pentru statul turc în negocierile sale cu UE și cu statele sale membre³³ în cel puțin două moduri.

În primul rând, potențialul foarte real de număr mare de migranți a sporit presiunea asupra UE de a trata factorii de respingere din Siria. Instabilitatea Siriei provoacă acum probleme în UE.³⁴ În al doilea rând, prin implicarea directă a Turciei în conflictul sirian prin acțiuni militare (aderarea la bombardarea SUA a Țintelor islamice de stat) și prin asumarea unilaterală a costului sosirii a peste două milioane de refugiați (Turcia a cheltuit peste 7,6 miliarde de dolari acordând asistență refugiaților),³⁵ Turcia nu numai că a câștigat o influență internațională, ci și puterea de negociere și puterea de a refuza să se implice în controlarea migrației.

Liderii UE au pornit de la așteptarea aparent neputincioasă în august 2015, ca mai apoi să accepte brusc să ofere Turciei un miliard de euro pentru a-i ajuta pe refugiații sirieni.³⁶ Cu toate acestea, numărul mare de refugiați a continuat să vină din Turcia, ceea ce a determinat UE să-și majoreze din nou oferta în octombrie, pentru a convinge Turcia să coopereze în ceea ce privește controlul fluxului de migranți.

În octombrie 2015, o succesiune de întâlniri între UE și Turcia pare să fi condus la o înțelegere între cele două părți. La începutul lunii octombrie, președintele turc Erdogan a considerat că ajutorul inițial al UE este insuficient,³⁷ după întâlnirea de la Bruxelles cu președinții celor trei principale organisme ale UE: Donald Tusk președinte al Consiliului European, Jean-Claude Juncker președinte al Comisiei Europene și Martin Schulz președinte al Parlamentului European.³⁸ Ministrul turc al afacerilor externe, F. Sinirlioglu, a calificat primul acord drept „inacceptabil” și „mită politică”.³⁹ Ca răspuns la acest lucru și din cauza presiunii simțite de liderii UE cu privire la controlul sosirilor migranților, UE a făcut câteva săptămâni mai târziu o ofertă fără precedent și ambițioasă. Acest plan de acțiune al UE, care a fost susținut de Angela Merkel în vizita sa la Istanbul din 18 octombrie 2015, a constatat în oferirea, în primul rând, a peste trei miliarde de euro pentru a sprijini Turcia în găzduirea a peste două milioane de refugiați.⁴⁰ În al doilea rând, Turcia va fi inclusă în noua „listă de țări de origine sigure” a UE. Unele asociații pentru drepturile omului au ridicat deja semnalul de alarmă că acest lucru ar însemna că UE ar închide ochii la încălcările drepturilor omului din Turcia. În al treilea rând, cetățenii turci care doresc să viziteze Europa vor beneficia de călătorii fără viză. Planul de acțiune a UE care vizează facilitarea acordării vizelor pentru cetățenii turci în 2017 urma să fie accelerat până în 2016. În al patrulea rând, vor fi redeschise discuțiile cu privire la aderarea Turciei în UE.⁴¹ În acest sens, urmau să fie deblocate cinci capitole din negocierile de aderare ale Turciei la UE: politica monetară, justiția, drepturile fundamentale, energia și educația.

În schimb, UE a solicitat Turciei să acorde tuturor refugiaților dreptul la muncă și acces la serviciile publice, să nu mai trateze refugiații sirieni ca oaspeți cu protecție temporară, ci să le

acorde un statut de refugiat complet, să crească capacitatea și numărul de refugiați, gărzile turcești să intercepteze migranții și refugiații care se îndreaptă spre țărmurile grecești și să pună capăt rețelelor de contrabandă și de trafic care operează atât pe coastele turcești, cât și la sol. Mai mult, UE a cerut Turciei să pună în aplicare acordul de readmisie elaborat anterior în acordul UE-Turcia, afirmând că Turcia va lua înapoi acei imigranți ilegali și refugiați care au intrat în UE de pe teritoriul său.⁴²

În cele din urmă, la 29 noiembrie 2015, cei 28 de șefi de stat sau de guvern ai Uniunii Europene, președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker și președintele Consiliului European, Donald Tusk, s-au întâlnit cu prim-ministrul turc Ahmet Davutoğlu: un summit complet de 28 de lideri cu o altă țară terță. În cadrul acestui summit, UE a convenit asupra a trei măsuri importante. Primul a fost acela de a oferi 3 miliarde de euro pe parcursul a doi ani, pentru ca Turcia să îndeplinească nevoile refugiaților sirieni care trăiesc în țară. Inițial, Turcia a cerut trei miliarde de euro pe an; totuși, așa cum a explicat președintele francez, Francois Hollande, banii vor fi plătiți puțin câte puțin, pe măsură ce condițiile vor fi îndeplinite, lăsând neclară problema plății totale.⁴³ În al doilea rând, UE și Turcia au convenit să deschidă negocierile privind procesul de aderare a Turciei la Uniunea Europeană.⁴⁴ În al treilea rând, Turcia a fost de acord să pună în aplicare, începând cu iunie 2016, acordul de readmisie și, în schimb, UE urma să anuleze cerințele de vize pentru cetățenii turci în zona Schengen începând cu octombrie 2016.

Prin urmare, relațiile UE cu Turcia au parcurs o schimbare majoră din cauza crizei migranților. Înaintea crizei migranților, liderii UE preferau să se distanțeze de Turcia din cauza autoritarismului tot mai mare al lui Erdogan. Cu toate acestea, nevoia liderilor UE de a stopa fluxurile de refugiați și strategia turcă eficientă de a se folosi noua sa „arma de migrație în masă”⁴⁵, au schimbat total relațiile dintre UE și Turcia. În mai puțin de două luni, nu numai că negocierile de aderare dintre UE și Turcia au produs mai mult progres decât în ultimii 15 ani, însă raportul de putere dintre cele două părți s-a inversat, Turcia având un efect de pârghie fără precedent, iar UE o vulnerabilitate extraordinară față de Turcia.⁴⁶

Concluzii

• Rutele de migrare sunt influențate de către o combinație de factori de respingere, atracție și catalizare.

• Frontex a identificat 8 rute de migrare către EU.

- Ruta din Africa de Vest;
- Ruta din Mediterana de Vest;
- Ruta din Mediterana Centrală;
- Ruta din Balcanii de Vest;
- Ruta Circulară din Albania către Grecia;
- Ruta din Mediterana de Est;
- Ruta din Marea Neagră;
- Ruta de la Granițele Terestre de Est;

• Anul 2015 s-a remarcat ca un moment critic, când un număr mare de oameni au început să migreze prin ruta Mediteranei de Est.

• Cauzele acestui efect de pâlnie sunt:

– O schimbare a preferințelor de rută către cea din Mediterana de Est din cauza riscului crescut pe ruta centrală a Mediteranei Centrale;

– O trecere de la rutele terestre de trecere către Grecia și Bulgaria la ruta din marea Egee, trecere cauzată de construirea gardurilor la granițe;

– Statele vecine Siriei au închis granițele astfel încât opțiunea principală rămasă pentru refugiați a fost intrarea în Turcia;

– Perspectivele slabe pentru pace în Siria;

– Semnale de alarmă cu privire la faptul că refugiații din Turcia ar putea fi relocalizați înapoi în Siria;

– Relaxarea eforturilor în menținerea siriienilor în Turcia, combinat cu semne că drepturile și condițiile de trai ale refugiaților nu vor fi îmbunătățite;

• Jocul de putere Turcia-UE a fost un element central în desfășurarea evenimentelor.

Note

¹ Sam Jones, "1.7m Syrian refugees face food crisis as UN funds dry up", <https://www.theguardian.com/world/2014/dec/01/syrian-refugees-food-crisis-un-world-programme>, 1.12.2014

² Adam Ramsey, "Thousands of Syrian Refugees Are Desperate to Escape the Camps That Gave Them Shelter", <https://www.newsweek.com/2014/10/17/jordan-thousands-syrian-refugees-are-now-desperate-escape-camps-gave-them-276043.html>, 08.10.2014; IRIN news: (08 /01 / 2015) "A timeline of Syria's closing borders".

³ European Council for Refugees and Exiles, "Increasing border restrictions preventing civilians from fleeing Syria", 21.11.2014.

⁴ D. Leivada, "Why Greece Shut The Shortest, Safest Route For Migrants And Refugees", <https://www.huffpost.com/>, 24.09.2015.

⁵ Angeli, D., Dimitriadi, A. and Triandafyllidou, A. (2014) "Assessing the Cost-effectiveness of Irregular Migration Control Policies in Greece" Midas Report October 2014, Open Society Foundation.

⁶ "Bulgaria to extend fence at Turkish border to bar refugee influx", Reuters, 14/01/2015.

⁷ "Is Bulgaria's border wall forcing migrants to risk deadly crossings?", Euronews, 01/05/2015.

⁸ P. Kingsley, "EU launches naval operation to monitor Libyan people smugglers", The Guardian, 22.06.2015; VICE News - "Europe Launches Naval Operation to 'Attack Smugglers' in Response to Migrant Crisis", 22.06.2015.

⁹ "La UE aprueba la misión militar contra las mafias en Libia", <https://www.elmundo.es/internacional/2015/05/18/555a153622601d42528b459b.html>, 18.05.2015.

¹⁰ Missing Migrants Project of the International Organization for Migration, <https://missingmigrants.iom.int/>, accesat pe 10 mai 2019.

¹¹ Kemal Kirisci and Raj Salooja, "Northern Exodus. How Turkey Can Integrate Syrian Refugees", <https://www.brookings.edu/articles/northern-exodus-how-turkey-can-integrate-syrian-refugees/>, 15.04.2014.

¹² Vezi UNCHR Syria Regional Refugee Response (Turkey), <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>, accesat pe 14 mai 2019.

¹³ "No sign of Turkey-Syria border reopening", Al-Monitor, 06.03.2015.

¹⁴ "Turkish border guards kill eight Syrians for trying to cross illegally", ARA News, 03.06.2015.

¹⁵ D. Afanasieva, "Turkey Builds Wall In Token Effort To Secure Border With Syria", https://www.huffpost.com/entry/turkey-wall-syria-border_n_55ce0de8e4b07addcb42c19b, 14.08.2015.

¹⁶ K. Shaheen, C. Letsch, "ISIS suicide bomber' strikes Turkish border town as Syrian war spills over", <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/20/explosion-hits-turkish-town-near-syrian-border>, 20.07.2015.

¹⁷ K. Shaheen, C. Letsch, "Turkey to let anti-ISIS coalition use airbase after soldier's death", <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/23/turkish-soldier-killed-in-clashes-with-isis-across-syrian-border>, 23.07.2015.

¹⁸ "Turkey reinforces border with Syria in wake of suspected suicide attack", <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/23/turkey-syria-border-reinforced-suruc-suicide-attack>, 23.07.2015.

¹⁹ "Turkish authorities offer a unique response to Islamic attacks", New Eastern Outlook, 02.08.2015.

²⁰ "New decree to restrict use of assembly and demonstration rights in Turkey", Hurriyet Daily News, 05.08.2015; "Turkish government further restricts laws surrounding demonstrations", BGN News, 07.08.2015.

²¹ "Erdogan says Turkey to hold snap election on November 1", Aljazeera, 21.08.2015.

²² "IS intensifies attacks outside Aleppo", Al-Monitor, 01.10.2015

- ²³ B. Frelik, "Safe zones name only" Human Rights Watch, 21.08.2015.
- ²⁴ "Is Nusra cooperating with Syrian opposition to support establishing safe zone on Syria-Turkey border?", Al-Monitor, 25.08.2015.
- ²⁵ Melissa Fleming, "Six reasons why Syrians are fleeing to Europe in increasing numbers", *The Guardian*, 25.10.2015.
- ²⁶ "Turkey will not give Syrian refugees right to work - labour minister", Reuters, 07.08.2015.
- ²⁷ Y. Fitzherbert, "The Syrian conflict: Erdogan, Syrian refugees and humanitarian aid in Turkey", Contributoria, http://www.contributoria.com/issue/2015-02/5491_4fcfc3a4627d42000029/, 20 February 2015.
- ²⁸ "Spate of Attacks Across Turkey Kills 6", *The World Street Journal* (10/08/2015); "Turkey attacks: deadly violence in Istanbul and Sirnak", BBC, 10.08.2015; "Turkey's summer of mayhem", Aljazeera, 12.08.2015; "US consulate in Turkey targeted as wave of attacks kills 9", Reuters, 10.08.2015.
- ²⁹ *The Guardian* (24/09/2015) "Lifejackets going cheap: people smugglers of Izmir, Turkey, predict drop in business"; BBC (28/08/2015) "Europe migrants' life-jacket capital"
- ³⁰ The use of Facebook: *International Business Times* (11/08/2015) "Greece migrant crisis: 200,000 'ready to cross' Aegean Sea from Turkey"
- ³¹ France 24 (12/09/2015) "French honorary consul in Turkey suspended over selling rubber dinghies to migrants"
- ³² Anadolu Agency (14/08/2015) "EU eye Turkey 'developments' amid migrant crisis"
- ³³ Del Sarto, R. 2015. 'Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the "Arab Spring"', *Journal of Common Market Studies*, doi: 10.1111/jc-ms.12282. pp. 10
- ³⁴ "How Erdogan exploits Syrian refugees", *Al-Monitor*, 17/09/2015.
- ³⁵ S. O'Grady, "Turkey and Jordan to EU: Our Refugee Problem Is Bigger than Yours", *Foreign Policy* (28/09/2015); de asemenea vezi Ferris și Kirisci "What Turkey's open-door policy means for Syrian refugees", 08/07/2015.
- ³⁶ "EU summit to pledge €1 billion to Turkey", *Euractiv*, 22/09/2015:
- ³⁷ Turkey frowns at EU refugee aid plan, <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/turkey-frowns-at-eu-refugee-aid-plan/>, 08.10.2015.
- ³⁸ L. Cendrowicz, "President Erdogan shames EU with Turkish stance on Syrian refugee crisis", *The Independent*, 05/10/2015.
- ³⁹ "Migrant crisis: EU backs Turkey action plan", BBC, 16/10/2015 and also "Turkey's EU accession bid not a matter of 'political bribery': AKP spokesman", Reuters, 16/10/2015.
- ⁴⁰ "EU-Turkey Cooperation: A €3 billion Refugee Facility for Turkey", European Union Delegation to the United Nations, 24/11/2015.
- ⁴¹ "Merkel backs multi-billion euro refugee package for Turkey", *Financial Times* (16/10/2015); "Briefing: The EU refugee deal with Turkey", IRIN News, 19/10/2015.
- ⁴² "€3bn, visa deal & EU access talks if Turkey stops refugee flow to Europe", RT, 16/10/2015.
- ⁴³ Francesco Guarascio, Robin Emmott, "Declaring 'new beginning' EU and Turkey seal migrant deal", Reuters, 30/11/2015.
- ⁴⁴ "Turkey and Greece see window of opportunity on Cyprus", *The Irish Times*, 18/11/2015.
- ⁴⁵ K. Greenhill, *Weapons of mass migration: forced displacement, coercion, and foreign policy*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
- ⁴⁶ R. Keohane. and J. Nye, *Power and interdependence*. London: Pearson, 2012.

ABSTRACT

The article starts by presenting the international context in which the 2015-2016 migration crisis occurred in Europe. A framework of push, pull and catalysing factors for migration routes is put forward in order to facilitate the better understanding of the phenomenon and its causes. This is followed by a retrospective analysis of the events which started with the Arab Spring and subsequent Arab Winter and describes in further detail the significant role that the EU, Turkey and other Balkan states have played in the unfolding of this moment of history. Particular focus will be given to the EU-Turkey balance of interests and how each side negotiated in search of a mutually beneficial agreement which stemmed the flow of migrants and also progressed Turkish EU integration talks. The article will follow the various aspects of the complex phenomenon of migration by focusing on its political, diplomatic, social and humanitarian aspects.

Keywords: migration, Europe, security, Turkey, Arab spring, disorder, refugees, challenges

Nicolae Tudor Nimara a studiat relații internaționale (BA) la Universitatea din Essex (Marea Britanie), a urmat un modul de master Securitate și diplomatie în cadrul SNSPA iar acum este doctorand în relații internaționale. în cadrul aceleiași universități.

PUNCTE DE VEDERE

Fake news. Cât sunt de prezente în mediul informațional actual și cum ne afectează

Dragoș GHERCIOIU

„Cu cât încercăm mai mult să ne întoarcem la vremurile eroice ale tribalismului, cu atât mai sigur ajungem la Inchiziție, la poliția secretă și la un banditism romantizat. Începând cu înăbușirea rațiunii și a adevărului, nu putem sfârși decât cu cea mai brutală și mai violentă distrugere a tot ce-i omenesc. Nu există întoarcere la o armonioasă stare de natură. Dacă ne întoarcem, vom fi siliți să străbatem până la capăt drumul înapoi – să revenim la animalitate”¹.

Știri puține, inutile și irelevante sau știri din abundență, greu de digerat și de înțeles... Care perioadă era mai prolifică pentru formarea morală și culturală a publicului capabil să absoarbă informație: cea comunistă, întunecată de cenzură și porniri totalitare care răbufneau prin toți porii societății sau cea prezentă, când totul pare blurat, scos din normele conviețuirii sociale, ale bunului simț și echilibrului individual?

Victime perfecte, incapabile să mai judece cu propria minte, pierdute într-o mare de informații contradictorii și în mare măsură inutile, grupuri întregi de oameni se lasă duse de val, într-o cursă contra-cronometru pentru iluzia unei existențe de succes, în care să bifeze realizări personale discutabile, cu prețul fragilizării propriei existențe și a mediului în care aceasta se desfășoară. „Modul în care este structurat mediul informațional astăzi, are consecințe serioase pentru toate societățile democratice, pentru stabilitatea socială și con-

fortul cetățenilor și nu în cele din urmă, pentru pacea mondială”².

Unul dintre exemplele clasice de utilizare pe scară largă a mașinăriei de produs contra – adevăruri și intoxicare este direct legat de tragedia prizonierilor polonezi măcelariți la Katyn de NKVD, cu aprobarea expresă a lui Iosif Visarionovici Stalin și a Biroului Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din data de 5 martie 1940. O lună mai târziu, în aprilie 1940, Vasili Mihailovici Blohin, un ofițer NKVD staționat în Bielorusia, a primit de la Moscova ordinul de a ucide cât mai mulți prizonieri de război polonezi. Astfel, sub directă lui supraveghere și implicare, 22 000 de prizonieri (în majoritate ofițeri și soldați, dar și membri importanți ai comunității și intelectualității din Polonia) au fost executați și îngropați în zona pădurii de la Katyn. Când gropile comune au ieșit la iveală trei ani mai târziu, în 1943, autoritățile sovietice au pus crimele de război în sarcina Germaniei naziste, în sprijinul acestei teorii fiind fabricate probe și rapoarte oficiale false care să incrimineze partea germană. În plin război mondial, cu o presă care abunda în știri contradictorii, opinia publica a vremii a înghițit povestea cu usurință și a dat crezare laboratoarelor de dezinformare sovietice. Când întregul adevăr a ieșit la iveală în anul 1990, minciuna din anii războiului își va fi atins déjà scopul, impactul mediatic al acestei tragedii fiind diminuat, așa cum și-au dorit cei care l-au pus în scenă. Care ar fi fost soarta alianțelor și parteneriatelor create pen-

tru înfrângerea Germaniei naziste și cum ar fi fost primită Uniunea Sovietică la masa tratativilor de la încheierea războiului știind că una dintre puterile învingătoare a fost autoarea unor orori îndreptate tocmai împotriva valorilor umanității pe care pretindea că le apără și le protejează? Cât de justă și de umană a fost orânduirea socialistă care a cuprins întreg spațiul estic, încât o asemenea tragedie a fost trecută sub tăcere în întreg lagărul socialist, al omului nou, multilateral dezvoltat, pentru mai bine de 45 de ani?

Suntem astăzi martorii evoluției propagandei rusești moderne, ale cărei prime stagii au fost începute în perioada 2014 – 2016, așa-zisă „de însământare”, când se testau punctele slabe ale societăților deschise și se adaptau ideile care puteau fi ulterior implementate. S-a produs apoi transformarea calitativă, în care s-a mers pe identificarea unor grupări sociale aparte (de exemplu: populisti, homosexualii, populația de culoare, emigranții, refugiații, etc), bine definite, prezente în toate societățile deschise, pentru care propaganda nu a făcut decât să amplifice agenda, problemele și preocupările fiecărei grupări. În acest context, se obține cu ușurință amplificarea tensiunilor și accentuarea faliilor existente, iar reacțiile nu întârzie să apară, gravitatea și amploarea acestora fiind direct influențate de gradul de educație civică, nivelul de informare și soliditatea organismelor democratice, extrem de variate de la o țară la alta. „Propaganda rusească nu e ceva foarte sofisticat, se bazează pe principiul potrivit căruia dacă arunci foarte mult gunoi, ceva va rămâne agățat”.³

Fake News sau *Junk News* sau *Pseudo News* este o formă de propagandă care urmărește transmiterea deliberată de informații deformate/trunchiate sau complet neadevărate, îndreptate împotriva unor persoane sau entități, cu scopul discreditării sau decăderii acestora până la irelevanță. Transmiterea și propagarea *fake news* se face atât în mediul de presă editată, video, audio sau în scris, precum și în mediul online, capacitatea de propagare și viteza de rostogolire a informației fiind un element determinant în luarea deciziei de introducere a unei informații false în piața media. Gradul de absorbție și dificultatea contra-balansării efectelor în rândul publicului vizat sunt caracte-

ristici importante pentru jurnalismul ne-etic, practicat în planul disputelor politice și economice actuale, care dau și nivelul recompenselor din piața denumită *Checkbook Journalism*.

În prezent, se vehiculează și *deepfakes*, înregistrări audio sau video foarte realiste, create cu ajutorul Inteligenței Artificiale, doar cu scopul de a manipula. Până aici nimic nou, se practică manipularea oamenilor dintotdeauna, ce este nou la *deepfakes* este gradul de realism, inimaginabil fără aportul tehnologiei moderne. *Deepfakes* sunt greu de identificat și combătut, folosesc imagini și înregistrări audio reale, existente, care prin suprapunere și colaj digital avansat, permit obținerea unei înregistrări video care prezintă o persoană (sau mai multe), făcând gesturi sau declarații care nu au existat, în locuri în care respectiva persoană/e nu au fost niciodată. Efectele sunt dezastruoase, în special pentru personalitățile publice, celebrități sau lideri de opinie conectați la mediul politic. Deși *deepfakes* nu au fost utilizate până în prezent pentru a deturna evenimente de anvergură, a incita la violență sau a manipula masiv opinia publică (la alegeri, spre exemplu), există însă preocupări semnificative în acest sens, iar acel moment nu este foarte departe. Din păcate, instrumentele de reacție împotriva celor care propagă *deepfakes*, sunt la acest moment limitate, legislația care să pedepsească astfel de acțiuni este inexistentă, cu doar două excepții: SUA și Marea Britanie.

Fondată în 1927 în Scoția, cu sediul actual la Haga, *International Federation of Library Associations and Institutions* (www.ifla.org), o organizație independentă, non-profit, care organizează anual IFLA World Library and Information Congress, urmărește promovarea accesului universal, echitabil la informare, cu scopul de a crește responsabilizarea democratică, economică, socială, culturală și educațională. În acest scop, IFLA își propune să sprijine formarea și educarea jurnaliștilor prin programe sprijinite de Organizația Națiunilor Unite, cu intenția declarată de a promova valori reale și a oferi modele de dezvoltare socială, economică și culturală. Potrivit IFLA, pentru a verifica autenticitatea unei informații și a evita propagarea *fake news*, se au în vedere următoarele aspecte care vor revela cu ușurință scopul unei campanii de informare:

1. Verificarea sursei de informare;
2. Citirea și înțelegerea unei informații dincolo de aspectele de senzațional;
3. Informare asupra autorului;
4. Verificarea concordanței și a momentului apariției unei știri;
5. Evaluarea seriozității și a nivelului de realism;
6. Nivelul de subiectivism al informației menționate;
7. O discuție cu experți pe subiectele vizate în informația transmisă publicului țintă.

HOW TO SPOT FAKE NEWS

CONSIDER THE SOURCE

Click away from the story to investigate the site, its mission and its contact info.

READ BEYOND

Headlines can be outrageous in an effort to get clicks. What's the whole story?

CHECK THE AUTHOR

Do a quick search on the author. Are they credible? Are they real?

SUPPORTING SOURCES?

Click on those links. Determine if the info given actually supports the story.

CHECK THE DATE

Reposting old news stories doesn't mean they're relevant to current events.

IS IT A JOKE?

If it is too outlandish, it might be satire. Research the site and author to be sure.

CHECK YOUR BIASES

Consider if your own beliefs could affect your judgement.

ASK THE EXPERTS

Ask a librarian, or consult a fact-checking site.

International Federation of Library Associations and Institutions

Încă de la apariția sistemelor de informare moderne, dar mai ales astăzi, când tehnologia a făcut posibilă orice formă de completare și ambalare a unei știri, oamenii au tendința de a cauta și asimila preponderent știrile însoțite de imagine și componente audio. De aceea, atunci când avem de abordat o știre din perspectivă veridicității, componenta audio este foarte relevantă, fiind cel mai ușor de manipulat și disimulat. Aspectul *fake* al unui fișier audio este dat de abundența de algoritmi și aplicații cibernetice care permit colajul unor fragmente disparate (de cele mai multe ori având și *apartinători diferiți*), care să răspundă punctual nevoii de marcare a unei idei, avută în vedere de creatorul *fake news*. Nivelarea vocilor

și omogenizarea sunetului de fundal astfel încât să pară legate de mesajul subliminal avut în vedere, reprezintă astăzi un atribut tot mai des întâlnit, specific și celor mai „primitive” laboratoare de generare *fake news*. Lucrurile sunt, încă, un pic diferite atunci când vine vorba de generarea de imagini care să întărească *fake*-ul, însă progresul tehnologic nu ocolește nici acest domeniu cu o largă aplicabilitate practică. *Inteligența Artificială* și abundența bazelor de date complexe, deschise utilizării publicului larg, au adus deja și acest aspect al reprezentării vizuale din domeniul *fake news* la îndemâna celor care câștigă bani frumoși din manipularea informației și oferirea tuturor opțiunilor celor dispuși să creadă. Este, dealtfel și motivul pentru care investițiile în canale de știri tv surclasează de departe disponibilitatea pentru presa scrisă sau radio, considerate cu impact limitat și neatractive pentru publicul needucat, majoritar, ținta predilectă a generatorului de *fake news* în particular, și a manipulării politice, economice sau sociale, în general.⁴

Există deja în uz și sunt la a treia generație de perfecționare așa-numitele *GAN* (*Generative Adversarial Network*), algoritmi de operare și aplicații generate pe bază de inteligență artificială, scopul fiind de a crea, îmbogăți și manipula fișiere audio și video (baza oricărei știri moderne), al căror caracter de maximă credibilitate are tendința de a fi mai presus de orice dubiu pentru majoritatea oamenilor care receptionează informație, fiind în același timp și obiectul campaniilor de *fake news*.

În 2015, la inițiativa Google News Lab, a fost creat *First Draft News*, un proiect căruia i s-au alăturat nouă alte companii și organizații, printre acestea Facebook, Twitter sau Fundația „Bill și Melinda Gates”. Potrivit Claire Wardle, președinte executiv, a fost creat astfel un „centru de cercetare având ca obiect de activitate efectul de suprapunere a trei componente, respectiv media, politica și tehnologia”. În primul *Information Disorder Lab*, creat în cadrul Universității Harvard, au fost identificate, centralizate și definite o serie de aspecte esențiale legate de inteligența artificială, informare și comunicare, managementul bazelor de date. Spre exemplu, apare o diferențiere clară în cazul manipulării știrilor jurnalistice cu scopul dezinformării, al inducerii în eroare sau al ma-

nipulării publicului, pentru obținerea de avantaje politice și economice.⁵ Sunt definite aspecte diferite ale dezinformării, fiecare având o conotație și o destinație bine structurate, determinate de efectul avut în vedere pentru publicul receptor:

- *Mis – Information*: informație falsă, diseminată **fără intenția de a crea efecte nocive**; se poate ajunge la situația în care cel care diseminează informația să creadă că aceasta este reală.

Exemplu: atacul terorist din 20 aprilie 2017 de pe Champs-Élysées din Paris a provocat și o reacție intensă a internauților, care din dorința de a fi cât mai activi pe subiect au produs confuzie promovând informații false, neverificate, despre numărul agenților de poliție uciși în atentat.

- *Dis – Information*: informație falsă, **creată și propagată deliberat**, cu scopul de a aduce prejudicii și efecte nocive; principalul instrument de dezinformare astăzi îl reprezintă platformele social media.

Exemplu: în timpul campaniei prezidențiale din Franța, câștigate de Emmanuel Macron, opoziții acestuia au editat un număr fals al ziarului *Le Soir*, în care au publicat „dovezi” referitoare la finanțarea campaniei sale de către Arabia Saudită.

- *Mal – Information*: propagare de informații „la prima mână”, parțial adevărate, utilizate pentru **manipulare**, cu scopul explicit de a produce dezinformare; contravine total normelor și standardelor jurnalistice, „agenții” utilizați pentru propagarea *Mal-Information* având intenția clară de a prejudicia interesul public/comun.

Exemplu: scurgerea în presă, chiar în ajunul alegerilor prezidențiale din Franța din 7 mai 2017 a unor e-mail-uri „personale” ale candidatului Macron, cu scopul de a-l denigra și a influența votul, chiar înainte de închiderea urnelor.

Utilizarea *fake news* are un scop bine determinat: a face rău/a provoca/a deturna, fiind îndreptate împotriva unor persoane, grupuri sociale, structuri organizaționale sau țări. Domeniile vizate sunt dintre cele mai variate, cu precădere cele politice și sociale, dar și (sau mai ales, în ultima vreme) cele economice, incluzând aici chiar și subiecte legate de

migrație, schimbări climatice sau reducerea ratei de vaccinare a populației!!! De reținut, deasemenea un element foarte important din „lumea fake news”, respectiv faptul că “dezinformare” și “propagandă” nu sunt sinonime, dezinformarea servind interesele propagandei într-un mod mai puțin deschis, mai puțin vizibil. Propaganda nu face nici un secret din modul în care este construită și din destinația publicului-țintă, fiind bazată pe mesaje cu un conținut emoțional clar, deschis manipulativ și generalizant.⁶

Fiecare societate occidentală modernă se confruntă cu provocări interne, semn al evoluției și progresului, provocări care generează clivaje economice, politice și sociale, ținta predilectă a oricărei campanii Fake News. O confirmare în acest sens a fost dată de audierile recente ale fondatorului Facebook în Congresul American, transmise presei libere și, prin urmare, deschise publicului larg, dornic de informare. Astfel, pentru o perioadă de timp bine determinată, autoritățile ruse au publicat pe Facebook un număr de 256 de anunțuri pe diverse teme, una dintre acestea fiind amplificarea tensiunilor rasiale prin propagarea de mesaje adaptate pentru două direcții: în favoarea comunității afro-americane și în favoarea grupării pentru „supremația albilor”. De reținut că mesajele respective **nu intenționau sprijinirea nici unei comunități**, ci doar amplificarea tensiunilor, de preferat cât mai aproape de punctul de inflamare. Revine astfel în atenție, o veche preocupare a propagandei rusești, respectiv cu cât crezi mai multă disensiune în politică, cu atât cei vizați vor fi ocupați cu soluționarea altor probleme decât cele care ar trebui să îi preocupe. Intrucât Rusia nu poate intra în competiție economică sau politică cu alte state occidentale cu structuri democratice verificate și bine fundamentate, fără să riște corecții și eșecuri dureroase, încearcă **să mute atenția și să compenseze** prin alte mijloace. Un exemplu clasic este abordarea din anii '80, de pildă apariția în presă a știrilor despre SIDA, potrivit cărora virusul era o creație scăpată de sub control a Pentagonului. Aceasta a fost rezultatul unei campanii de dezinformare începută de KGB în 1986, prin publicarea acestor știri pentru prima dată într-un ziar indian. A durat aproape doi ani, până când știrea re-

spectivă, rostogolită și amplificată, a fost preluată și de presa occidentală, efectele toxice ale acesteia neîntârziind să apară. Vremurile s-au schimbat iar mediul digital propagă astăzi instantaneu o știre toxică, fără nici o bază reală, care poate afecta alianțe și parteneriate strategice, pe termen lung.

“Putin plays by different rules; for him there are no inviolable rules, nor universal values, nor even cast-iron facts... To Putin, Western institutions and values are more threatening than armies. He wants to halt their spread, corrode them from within and, at least on the West's fragile periphery, supplant them with his own model of governance. In that model, nation-states trump alliances, states are dominated by elites, and those elites can be bought”⁷

“Russia is effectively using our democracies and our systems of rule of law against us. The method works like a computer virus: they insert a lie, a false accusation, a fabrication, an illegally obtained private conversation – some form of kompromat – into our media, competing for ratings and ad revenue, and then they let us tear ourselves apart”⁸

Structurile de mass media ale Rusiei au ca element comun preocuparea pentru interesele comunității ruse în zona/regiunea în care sunt prezente, prezentarea aspectelor pozitive și chiar de superioritate ale culturii și valorilor sociale pe baza carora societatea rusă funcționează, accentuarea slăbiciunilor și inadecvărilor din societățile deschise, introducerea de disensiuni utile și oportune cu alte comunități din fostul spațiu sovietic și nu numai, pentru a fi invocate ulterior în contextul luptei pentru influența regională, toate acestea fiind făcute prin specularea slăbiciunilor legislative și oportunismului politicienilor din țările în care sunt prezente⁹. Câteva dintre cele mai eficiente instrumente de propagare a „viziunii și ideilor” Kremlinului, aflate în prim – planul mass – media internaționale:

– Canalul Unu (Channel One) – deținut de statul rus, pretinde că se adresează unui public de aproape 250 de milioane de telespectatori de pe tot globul (include aici și întreaga populație a Rusiei de 144 de milioane de locuitori) și este reînființat pe structura fostului canal public de televiziune al URSS. La pachet cu acesta funcționează alte două canale de te-

leviziune cu sediul central la Moscova și care se adresează, în principal publicului extern, respectiv Russia 24 (deținut de guvernul rus) și NTV (deținut de Gazprom Media);

– Agenția de știri Sputnik, relansată în 2014 pe structura fostului post de radio Voice of Russia și a agenției de știri RIA Novosti, având un buget estimat de 170 milioane dolari în 2015, funcționează pe principiul organizațional al Hub-urilor media, având ca obiectiv acoperirea mediatică a peste 130 de orașe din 34 de țări și regiuni (include aici și Estul Ucrainei, Abhazia, Osetia de Sud, Transnistria). Potrivit ziarului britanic The Guardian, care a evaluat agenția de știri la momentul reorganizării și relansării acesteia, “the majority of Sputnik News will be prepared locally, by journalists, taking into account local discussions and the demands of the local audience”. Proprietarul, ordonatorul și beneficiarul politicii editoriale Sputnik este agenția guvernamentală Rossiya Segodnaya. Sputnik (News) se compune dintr-o agenție de știri, o platformă media cu conținut redactat în 30 de limbi de circulație internațională și un post de radio care emite 24/24, iar publicul targetat este în principal cel nevorbitor de limba rusă, căruia îi sunt prezentate informații cu conținut politic și economic care să reflecte optica și viziunea Kremlinului;

– Lansat în 2005, canalul de televiziune Russia Today, cu un buget estimat de 400 de milioane de dolari în 2015, și deținut integral de Guvernul federal rus, a fost adesea menționat în mass media occidentală ca fiind responsabil pentru dezinformarea și propaganda propagate în media de informare a publicului nevorbitor de limba rusă. Completat și cu o platformă de informare media pe internet, disponibilă în engleză, arabă, spaniolă, germană și franceză, Russia Today este o “autonomous non – profit organization” care compune „Lista organizațiilor de importanță strategică pentru Rusia” (“List of Core Organizations of Strategic Importance of Russia”), alături de alte companii, cum ar fi: Aeroflot, Lukoil, Rosatom, RusNeft, AvtoVaz, Rusal, Seremetievo Airport, etc.

Dincolo de abilitățile indiscutabile dovedite de Rusia pentru producerea, propagarea și administrarea *fake news*, există o nevoie în creștere de expertiză pentru multe autorități

de pe glob, dornice să-și mascheze intențiile reale, scopurile urmărite sau să-și perpetueze influența și controlul. Apare astfel nevoia de a angaja “*fake news mercenaries*”, grupuri de experți din on – line și off – line, care acționează ca entități private, pentru a multiplica efectele dezinformării pusă la cale în laboratoarele unor autorități statale, mutând astfel responsabilitatea din domeniul securității naționale în cel comercial. Astăzi sunt mult mai puțini reporteri de teren, capabili să documenteze situații de criză din diverse puncte ale globului, iar riscurile la care se expun aceștia sunt tot mai ridicate. Dincolo de competiția acerbă cu mediul on – line, care descurajează tot mai mult recompensarea reală și meritată a eforturilor jurnalistice de calitate, „de la fața locului”, există o serie de riscuri fizice, care nu rareori, sunt datorate tocmai autorităților implicate în derularea evenimentelor, primele interesate în menținerea *status – quo* și dezinformarea publicului (propriu și/sau internațional). Potrivit *Committee to Protect Journalists*, organizație independentă, non – profit, care promovează libertatea presei, între 1992 și 2018 au fost asasinați 299 jurnaliști care relatau din zone fierbinți de pe glob, în timp ce 849 au fost asasinați în timp ce efectuau anchete jurnalistice menite a oferi clarificări asupra unor relații dubioase de afaceri care implicau structuri oficiale sau conexiuni cu acestea. Foarte rar, cazurile de dispariție sau asasinare ale unor jurnaliști care investighează fapte de corupție sau afaceri murdare pe plan local, ajung să capete relevanță și să impună reacții majore pe plan internațional.¹⁰

Excepțiile din cursul anului trecut au fost cazurile de asasinare ale jurnaliștilor:

– Daphne Caruana Galizia (Malta) – investiga un caz de trafic și spălare de bani în Europa, cu implicarea unor înalți oficiali;

– Javier Ortega și Paul Rivas (Ecuador) – angajați ai ziarului El Comercio pentru care scriau frecvent reportaje despre violența traficantilor de droguri de la granița dintre Ecuador și Columbia;

– Jan Kuciak (Slovacia) – investiga un caz de evaziune fiscală cu largi implicații politice;

– Jamal Khashoggi (Arabia Saudită) – a scris editoriale și a manifestat opinii politice critice față de regimul de la Riyad.

Ca să fie funcționale, societățile deschise, caracteristice democrațiilor moderne, au nevoie de un set comun de valori, de dezbateri deschise și de fundamentul legii. Toate acestea sunt inutile în lipsa presei independente, care are menirea de a ține atenția publică vie, de a-i face responsabili pe cei puternici și de a menține presiunea pe factorii perturbatori din societate. *“Modern misinformation does not function like traditional propaganda. It tries to muddy the waters. It tries to sow as much confusion and as much misinformation as possible, so that when people see the truth, they find it harder to recognize”*¹¹

Iar presa independentă este astăzi victima teribilei mașinării media gen Facebook. Împreună cu celelalte două platforme digitale, respectiv Google și Twitter, Facebook este responsabil de crearea unor tulburențe sociale masive, greu de cuantificat cu exactitate, aflate la început din punctul de vedere al soluțiilor de redresare sau imunizare. În fiecare zi 1.6 miliarde de oameni de pe tot globul, accesează platforma media pentru a ține legătura cu prietenii sau rudele, pentru a-și culege informațiile despre ultimele evenimente, pentru a-și împărtăși opinii și idei, a asculta comentarii sau pentru a distribui fotografii. Pentru acești utilizatori, este greu de înțeles cum o astfel de platformă media, căreia îi datorează o bună parte din confortul psihic și intelectual de peste zi, poate fi responsabilă pentru atât de multe fapte grave, care au consecințe directe asupra vieții fiecăruia dintre noi.

Când navighezi pe Facebook, informațiile reale și cele false **par să arate la fel!** Un fapt cert este că cele false atrag mai multă publicitate, criteriul fiind numărul de accesări sau de sharing. Pentru Facebook, tot ce contează sunt algoritmii prin care o știre devine de interes cât mai larg, fără a conta foarte mult gradul de adevăr al acesteia. Utilizatorii Facebook cu profil similar sau asemănător își vor transfera informațiile care le par potrivite, vor bloca informațiile pe care nu le agreează și vor crea astfel un fenomen informațional care nu are nici o legătură cu veridicitatea sau cu nevoia de informare reală, fundamentată. *“To Facebook, facts are not an absolute; they are a choice”*¹².

Se compromite astfel activitatea jurnalistică reală, din presa scrisă și audio – video, care are

drept prim element definitoriu credibilitatea. Aflată în luptă pentru audiență, presa independentă așa-zis clasică, face ceea ce o definește dintotdeauna: informează și luptă pentru audiență, singurele instrumente aflate la îndemână fiind contractele de publicitate atrase, în baza cărora își decontează costurile de funcționare și planifică dezvoltarea activității viitoare. Însă concurența companiilor digitale social – media, omoară această componentă fundamentală a unei democrații funcționale, iar soluția pentru supraviețuire este numai asocierea. Iar de aici până la preluarea și manipularea audienței presei tradiționale nu mai este decât un pas.

În viața reală, „implicare/angajare” înseamnă un schimb de opinii, ascultarea și evaluarea părerii interlocutorului, verificarea din mai multe surse, credibile, a unei informații care ridică întrebări și acțiunea în consecință, responsabilă.

Pentru mediul digital, aceeași „implicare/angajare” înseamnă ceva cu totul diferit: practic orice activitate desfășurată cu scopul de a atrage atenția (cât mai multe like-uri!) și a aduce publicitate, orice acțiune de maximizare a profitului și de multiplicare a audienței (care, în fapt, se traduce, tot în profit!).

*“The world may not getting worse, only more confused, but in time that distinction can vanish. There is urgent work ahead in shaping a communications system guided not by software but by judgement of citizens and the social contract: facts matter”*¹³.

Un alt fenomen foarte prezent în mediul on-line (în special, acolo unde se urmărește mai ales viteza mare de propagare) este *troll-ingul*. Definiția acceptată pentru Troll-ul prezent în mediul on-line este de persoană/grup de persoane specializate în a porni dispute sau chiar conflicte de idei menite a îndepărta atenția de la problemele reale, a zăgăvi în culori atrăgătoare ideologii greu digerabile de publicul larg sau a compromite cât mai rapid și aleator persoane, valori, structuri instituționale, idei progresiste sau norme morale care pot atrage simpatizanți sau susținători. Întotdeauna, postările controversate din mediul on-line, atrag reacții intense, în special din partea celor care nu sunt obișnuiți cu dezbaterile și schimbul educat de idei, scopul troll-ului fiind astfel atins prin inflamarea acestora și înde-

părtărea de la subiect. Este un fapt cunoscut, participanții experimentați la dezbaterile antrenate pe forumurile on-line cunosc foarte bine faptul că cea mai bună soluție pentru descurajarea troll-ilor este ignorarea acestora, pentru a nu-i invita să continue postările controversate, recomandarea cea mai cunoscută pentru un astfel de participant la un forum on-line fiind *"Please do not feed the trolls"*. Utile și extreme de prezente în fenomenele de *trolling* sunt așa-numitele *BOTS* (în engleză "internet bots" și "social bots"), în fapt niște conturi on-line operate integral de programe de software (practic niște "roboti" operați pe baza inteligenței artificiale, în cazul celor mai performanți), al căror scop este de a genera postări sau de intra în dispută cu anumite subiecte pe un forum de dezbateri on-line. *BOTS* sunt foarte utilizați în campaniile de dezinformare, având rolul de a crea iluzia unei dezbateri publice intense pe un subiect dat sau a susținerii acestuia, pentru a impune o decizie anume.¹⁴ Tehnologia permite astăzi operarea de o persoană/structură instituțională a unei multitudini de rețele *BOTS* (de ordinul zecilor de mii de conturi false), creându-se astfel un *BOTNET*, a cărui capacitate de manipulare și dezinformare este cu adevărat îngrijorătoare.

Câteva exemple de *trolling* eficient și instrumentat la nivel instituțional:

- Așa-numita "50 Cent Army" sau "The 50 Cent Party", grupuri masive de comentatori pe forumuri on-line, angajați și plătiți de Partidul Comunist Chinez pentru a posta opinii avantajoase acestuia, pentru a manipula opinia publică sau pentru a impinge în derizoriu fapte reprobabile ale conducerii de partid și de stat. Un studiu efectuat în cadrul Universității Harvard în cursul anului 2016, indică un număr de aproximativ 440 de milioane de postări pro-guvernamentale anual, cu vârfuri ale acestor postări în special în perioadele în care apare posibilitatea ca un protest din mediul on-line să înceapă să se transfere și în lumea reală;

- Postările Trollilor (mai ales pe Twitter) angajați de Armata Arabiei Saudite, pentru a-l compromite pe jurnalistul Jamal Khashoggi, înainte și în special în luna asasinării acestuia la Istanbul, în octombrie 2018;

- Trollingul referitor la prezența și activitățile NATO în Nord-Estul Europei (Polonia, Estonia, Letonia și Lituania), generat în

special pe Twitter și VKontakte (principală rețea socială din Rusia și fostul spațiu sovietic, mai puțin Ucraina, unde a fost interzisă în 2017). Din cele aproximativ 10 000 de mesaje negative generate trimestrial pe aceste rețele de socializare, se estimează că doar 14% sunt opinii transmise prin intermediul unor conturi aparținând unor persoane reale, restul fiind conturi false sau *BOTS*.

Este foarte clar că fiecare perioadă de dezvoltare tehnologică a adus cu sine frământări și neliniști care au produs adesea "distrugerii colaterale" în mediul social, economic și politic, iar acestea nu au ocolit domeniul marilor invenții media: Ziare, Radio, Televiziune. Gestionarea acestora și utilizarea efectelor în interesul unui grup restrâns nu a constituit un secret nicio dată, iar o declarație din 1933, aparținând lui Paul Joseph Goebbels, la acel moment proaspăt ministru ("Ministerul Instruirii Publice și al Propagandei"), vine să confirme acest adevăr: "it would not have been possible for us to take power or to use it in the ways we have without the radio"¹⁵.

Astăzi, la nivel NATO și UE se depun eforturi intense pentru contracararea propagandei agresive și a dezinformării practicate pe scară largă, precum și pentru coordonarea și sprijinirea eforturilor statelor membre de educare și informare corectă a publicului.

Menționat în comunicatul Summitului din Tara Galilor din 2014, Centrul de Excelență NATO pentru Comunicare Strategică de la Riga, Letonia, a primit acreditarea de funcționare din partea Alianței în septembrie 2014. Funcțional și extrem de bine poziționat în portofoliul NATO alături de celelalte 25 de centre de excelență, STRATCOMCOE (www.stratcomcoe.org) reprezintă "a meaningful contribution to NATO's efforts in the area of strategic communications". Centrul editează și pune la dispoziția publicului interesat o serie de publicații extrem de bine documentate, cum ar fi:

- "Robotrolling"
- "The Black Market for Social Media Manipulation"
- "Malicious Use of Social Media: Case Studies from BBC Monitoring"

La nivelul Uniunii Europene, ființează începând cu aprilie 2017, Centrul de Excelență UE pentru Combaterea Amenințărilor Hibri-

de (www.hybridcoe.fi). Cu sediul în Finlanda, la Helsinki, Centrul are drept principal domeniu de responsabilitate abordările legate de războiul hibrid și include în gama sa de preocupări evident și aspecte legate de comunicare, propagandă și dezinformare îndreptată împotriva statelor membre UE. Câteva publicații relevante pentru subiectul acestui articol:

– “The Kerch Strait skirmish: a Law of the Sea perspective”

– “Addressing Hybrid Threats”

– “Assessing Energy Dependency in the Age of Hybrid Threats”

– “Post – Event Analysis of the Hybrid Threat Security Environment: Assessment of Influence Communication Operations”

În Marea Britanie este foarte apreciat serviciul de monitorizare BBC Monitoring (BBCM), o structură specializată din cadrul BBC News, înființată la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Având inițial menirea de a informa Ministerul de Război cu privire la propaganda nazistă din presa aflată sub controlul sau influența celui de-al treilea Reich, BBCM și-a făcut datoria în toți cei 80 de ani de funcționare, monitorizând și interpretând mii de canale de informare globale, atât din presa clasică (presa scrisă și audio-vizuală), precum și din media on-line. Cazurile recente de dezinformare care au vizat tentativa de asasinare la Salisbury, UK, a lui Sergei Skripal și a fiicei sale Iulia, sau cele care au precedat atacul și doborârea cu o rachetă rusească a zborului comercial Malaiezia AirLines MH17 (Amsterdam – Kuala Lumpur) în estul Ucrainei în 2014, relevă importanța muncii și expertiza BBCM, care a demască frecvent tentativele Kremlinului de tip “*reduce the truth to the level of opinion, sow discord and confuse audiences*”, testate frecvent și în spațiul Europei de Est.

În încheiere, un citat aparținând specialiștilor britanici, vine să prezinte situația la zi într-o lume a comunicării accelerate și tot mai influentă:

“In a rapidly changing digital world, disinformation is a truly global problem, as no country appears to be immune from false claims and manipulation. It challenges democracies across the globe and affects societies where reliable information is in short supply. From Egypt to India and from Iran to Mexico, an

increasing number of players use new media platforms and communication technologies to sow discord and manipulate public opinion.

Long-established methods of censorship and propaganda are still in evidence, but disinformation is becoming more sophisticated in terms of coordination, use of networks and advanced technology. Proliferation of source, and the use of automation and closed communication channels by various actors also present new challenges to journalists and societies.

To operate successfully in such an environment, it is no longer enough to simply debunk individual claims. It is also important to raise awareness of disinformation tactics and manipulation techniques to help the public navigate and understand the increasingly complex and crowded information space.”¹⁶

Note

¹ Karl R. Popper, *Societatea deschisă și dusmanii ei*, Ed. Humanitas, București, editia a doua, 2017.

² Dr. Katja Valaskivi, “Beyond Fake News. Content confusion and understanding the dynamics of the contemporary media environment”, EU Center of Excellence, Strategic Analysis, February 2018, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2018/02/Strategic-Analysis-2018-2-February-Valaskivi.pdf>, accesat pe 5 mai 2019.

³ Corneliu Bjola, director, Oxford Digital Diplomacy Research Group, interviu luat de Magda Grădinaru, <http://www.ziare.com/psd/alegeri/tari-ca-romania-cad-primele-ce-e-statul-frankenstein-si-cum-tine-locul-propagandei-rusesti-interviu-1551162>, 26.02.2019.

⁴ “Fake News. Creation Stories”, The Economist, <https://www.economist.com/node/21724370/comments?page=1>, July 1-st, 2017.

⁵ Denise-Marie Ordway, “Information Disorder: The Essential Glossary”, Harvard Kennedy School, 23 July 2018, <https://journalistsresource.org/studies/society/internet/information-disorder-glossary-fake-news/>, accesat pe 20 mai 2019.

⁶ “Journalism, fake news and disinformation: Handbook for journalism, education and training”, UNESCO, Paris, 2018, <https://en.unesco.org/fightfakenews>, accesat pe 3 mai 2019.

⁷ “Putin’s War on the West”, The Economist, <https://www.economist.com/leaders/2015/02/12/putins-war-on-the-west>, 12 Feb 2015.

⁸ Erik – Niiles Kroos, “America, welcome to the war”, <https://www.politico.eu/article/america-welcome-to-the-war-russia-hack-donald-trump-hillary-clinton-democrats-emails/>, 02.08.2016.

⁹ “Russia’s Media”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/media/russia-today>, 07.02.2015.

¹⁰ Harold Evans, "The View Opener", Time, November 19, 2018.

¹¹ David Patrikarakos, "War in 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict in the Twenty – First Century", Basic Books, 2017

¹² Roger McNamee , "How to Fix Social Media before it's too late", Time, 10 January 2019,

¹³ Karl Vick, "The Guardians", Time, December 2018.

¹⁴ Wardle C. & H. Derakshan (Sept 27, 2017), Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making, Council of Europe

¹⁵ "Beyond Fake News, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki", <https://www.hybridcoe.fi/publications/>, Feb 2018.

¹⁶ Olga Robinson, BBC Monitoring, "Malicious Use of Social Media: Case Studies from BBC Monitoring", NATO STRATCOMCOE, Riga, Nov.2018

ABSTRACT

From the Ancient Times to our modern, hyper – technologised and fast paced lives, the *fake news* concept influenced human decisions and, as a consequence, the societies we are living in. The way that the recipient and the source of the fake news reacted, changed in time, evolved or prepared, making historical turnouts, leaving traces on the societal behavior, the decision maker's visions and driving technological developments.

Keywords: fake news, deep fakes, journalism, free press, social media, NATO, EU, Russia

Dragos Gabriel Ghercioiu is Head of Section for Defence Policy Studies within the Institute for Political Studies of Defense and Military History, Bucharest.

Dezinformarea – o consecință paradoxală a societății digitale

*George Antoniu PIȘLEAG
Silviu-Valentin PETRE*

Lumea secolului al XXI-lea a devenit tot mai complexă, dinamică, incertă și se află într-o evoluție cu schimbări spectaculoase în care „amenințările devin din ce în ce mai diversificate și interconectate”¹. Globalizarea ca fenomen multidimensional prin „interdependențele în continuă creștere creează posibilități reale pentru a atinge prosperitatea economică, răspândirea libertății politice și promovării păcii. Cu toate acestea, apar forțe puternice de fragmentare socială, se nasc vulnerabilități critice și focare de violență și conflict”². Varietatea de amenințări prin efectele lor grave și evoluțiile combinate cu extinderea la nivel mondial a interacțiunilor economice contribuie la unele dintre problemele și resentimentele care stau la baza acestor amenințări de securitate. În același timp „multe dintre aceste aspecte ale globalizării oferă noi oportunități de a se realiza creșterea economică și consolidarea democrației, ameliorând astfel amenințările, precum și unele dintre cauzele care stau la baza lor”³. Multe dintre aspectele combinate ale globalizării sporesc pericolele transnaționale ale proliferării armelor, atacurilor cibernetice, violențelor etnice și religioase, criminalității, traficului de droguri, degradării mediului etc. De asemenea, tehnologiile și sistemele informaționale, caracteristici centrale ale globalizării, au devenit din ce în ce mai importante pentru funcționarea multor sisteme de comunicații critice, energetice, transporturi, de apă, servicii bancare etc. care sunt în același timp vulnerabile la atacurile cibernetice.

Globalizarea și tehnologia internetului prin evoluțiile sale au demonstrat că „securitatea cibernetică a evoluat rapid de la disciplină tehnică la concept strategic”⁴ prin impactul pe care tehnologia internetului îl are asupra societății, prin puterea pe care o dobândesc mulți actori. Se poate afirma că spațiul digital configurează o nouă cultură, de la cultura media la cultura social-media, în care „noile tehnologii media înlesnesc, de asemenea, controlul la nivel social prin tehnici mai eficiente, dar și mai subtile, de îndoctrinare și manipulare”⁵. Multe stări conflictuale dobândesc astăzi și o dimensiune cibernetică, întrucât un atac cibernetic „nu este un scop în sine, ci un mijloc puternic pentru o varietate de scopuri, de la propagandă la spionaj, la distrugerea infrastructurilor critice. Natura unei amenințări de securitate națională nu s-a schimbat, dar internetul oferă un nou mecanism de livrare, care poate crește viteza, scara și puterea unui atac”⁶. Caracteristicile amenințărilor și vulnerabilităților din spațiul cibernetic sunt definite de conectivitatea mărită și irelevanța distanței fizice iar puterea este dată de logică, creativitate, inovație, anonimatul atacatorului, dificultatea emiterii de avertizări. Cu toate că suntem în fața unui spațiu de natură imaterială, efectele atacurilor cibernetice se regăsesc în spațiul fizic. Spațiul cibernetic a devenit un spațiu de confruntare, în care dimensiunea și impactul conflictului sunt greu de prezis, aproape tot ceea ce întâmplă în lumea reală este reflectat în spațiul cibernetic. Prevenirea și combaterea acestor amenințări

necesită noi standarde și sisteme de securitate. Întreaga comunitate internațională trebuie să înțeleagă dimensiunile și oportunitățile globalizării, amenințările transnaționale, riscurile și vulnerabilitățile care nu pot fi ignorate. Este nevoie, așadar, de noi abordări ale securității prin proiectarea de strategii de prevenire credibile, crearea de mecanisme colective internaționale.

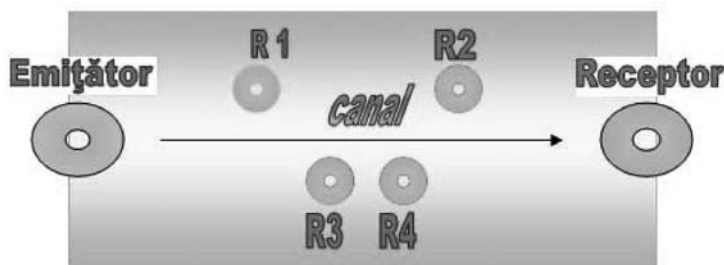
Premisa de la care pornește și pe care o întreține articolul de față este aceea potrivit căreia epoca digitală este cea care generează dezinformarea prin specificul său deoarece multiplică numărul de actori implicați în actul comunicării. Fiecare dintre aceștia devine deopotrivă emițător și receptor iar viteza propagării datelor face tot mai dificilă înțelegerea și

verificarea acestora. Așadar, principiul falsificabilității despre care vorbea Karl Popper⁷ poate fi tot mai greu aplicat fiecărui megabit informațional în parte.

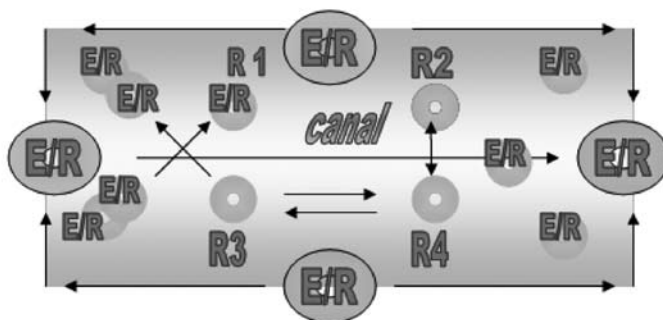
După cum se poate vedea, schema clasică a comunicării presupune o interacțiune simplă, în care roluri sunt clare departajate între emițător și comunicator cu un canal mediator între ei. În schema multidirecțională, specifică globalizării, fiecare agent este deopotrivă emițător și receptor de informații, iar fluxul de date vine din direcții și pe canale multiple. [Graficele aparțin autorilor]

În cele de mai jos vom explora chestiunea dezinformării în epoca digitală având în vedere câteva direcții principale: dezinformarea și viitorul războiului; dezinformarea și vulnerabilitatea economică.

Schema clasică a comunicării

Schema multidirecțională a comunicării

Viitorul conflictului – când logistica înlocuiește strategia

În viitorul apropiat, conflictele vor reflecta fricțiunile locale și regionale generate de

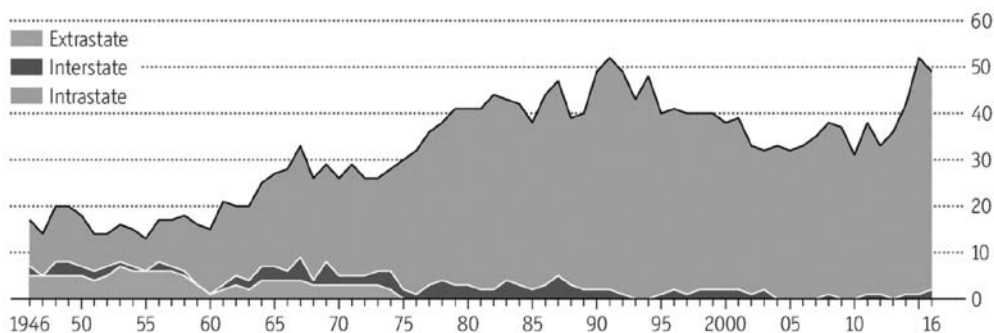
disfuncțiile economice, schimbările demografice ale globalizării, tendințele emergente care vor fi exploatare de către mișcările extremiste cu obiective total opuse intereselor de securitate ale statelor democratice avansate.

Premisa că ciocnirile timpului nostru vor avea un caracter mai degrabă regional decât global – adică nu un remake al celor două războaie mondiale din prima parte a secolului XX – se bazează pe condițiile economico-tehnologice actuale. Armele nucleare, interdependența economică și amintirea ororilor trecutului fac improbabilă (deși niciodată imposibilă) o luptă directă între marile puteri.⁸ După cum s-a putut vedea de douăzeci de ani încoace, războaiele au avut fie un caracter asimetric (atentatele

teroriste – 11 Septembrie 2001; 2002 – Bali; 2005 – Londra; 2007 – Madrid), fie s-au întrupat în revolte stradale (Primăvara Arabă), fie s-au derulat între mici puteri (războiul civil libian care l-a răsturnat pe Muamar Gaddafi, prăbușirea statului irakian și răspândirea Daesh) etc. După cum arată numeroase cercetări statistice, tensiunile marțiale par să aibă loc la nivel intra-statal, sfâșiind țesătura socială existentă:

The enemy within

Number of armed conflicts by type

Source: UCDP

Economist.com

Sursa: The future of war, *The Economist*, Jan 25th 2018

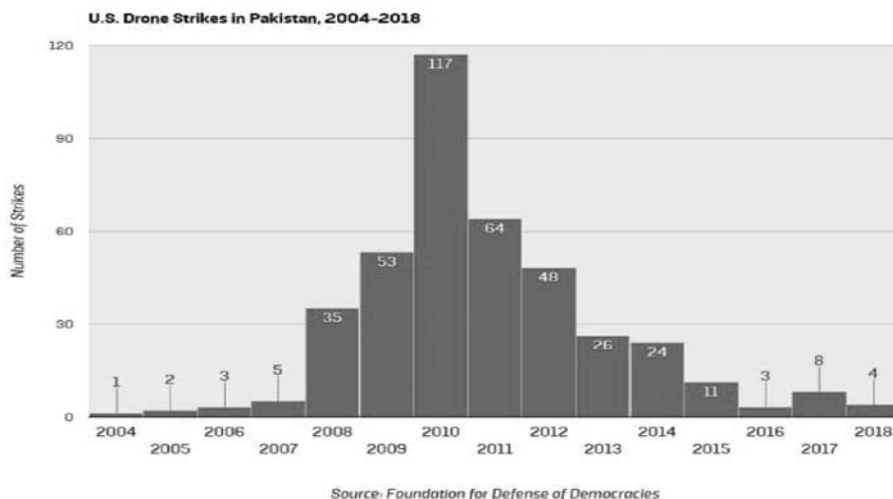
Mai mult decât atât, revoluția în afacerile militare (RMA) – sintagmă inventată de diferiți strategici americani din anii 1980-1990 – descrie trecerea de la etapa mecanică, industrială a războiului la cea mecatronică, dacă putem spune astfel. Dumnezeu nu mai este neapărat de partea marilor batalioane, cum spune Napoleon, ci a acelor mai tehnologizate. Surplusul de cunoaștere este acela care îți asigură victoria, reducând consumul inutil de muniție și vieți omenești. Soldatul postmodern, deja educat acasă în fața calculatorului cu joystick,⁹ este punctul nodal al unui harnașament compus din fluxuri comunicaționale, sateliți și drone.¹⁰

De aici o alte două consecințe pentru națiunile tehnologizate: a) tentația mai mare de a folosi armamentul superior împotriva oponentilor mai puțin dotați; b) rezerva de a mai trimite soldații să se sacrifice pe câmpul de luptă, mai ales când miza nu este clară și opinia publică este împotriva. Aceste două trăsături compun

ceea ce unele voci numesc „război posteroic”¹¹ – dus fără mari riscuri pentru proprii oameni cu ajutorul celor mai recente achiziții tehnice.¹²

Diferența de abordare între președințiile Bush II și Obama s-a văzut și prin plonjarea în era post-eroică. Astfel, dacă în timpul lui George W. Bush au fost autorizat circa 50 de atacuri cu drone care au ucis aproape 300 de teroriști și 195 de civili în Afganistan, Pakistan, Somalia și Yemen, cifrele vor crește înmulțit pe vremea succesorului său. Asumând lecțiile trecute despre limitele sub care se poate duce lupta contra terorismului, Obama a transformat utilizarea dronelor în semnătura sa – așa se face că între 2009 (când a preluat funcția) și 2016, au fost ordonate 506 atacuri ce au ucis 3.040 teroriști și 391 de civili (până la finele mandatului său se va fi ajuns la 542 atacuri ordonate).¹³

Graficul de mai jos, dedicat efectului statistic al dronelor în Pakistan este elocvent pentru cele de mai sus:

Sursa: Dan de Luce, Sean Naylor, The Drones are Back, Foreign Policy, March 26, 2018

Cititorul ar putea să-și pună întrebarea ce legătura au războiul post-eroic și dronele cu cheștiunea dezinformării. La prima vedere ambele nu sunt decât două domenii pline de neologisme, dar fără vreo corelație directă, clară.

În ambele cazuri, însă, fie că vorbim de sisteme sociale sau de sisteme tehnice, este nevoie de informații corecte pentru ca acestea să funcționeze în funcție de un scop dat. Dezinformația presupune introducerea de instrucțiuni corupte care pervertesc buna funcționarea a ansamblului. Dacă vorbim despre echipamente, pe măsură ce acestea devin mai complexe însumând mai multe componente (eventual create de firme diferite) șansele ca ceva să se strice cresc și ele. Altfel spus, de a fi dezinformate! Așa se face că aparate de milioane de dolari poti fi imobilizate de mult mai ieftina soluție a hackingului.¹⁴

De aici mai putem desprinde o concluzie: un sistem (fie el tehnic sau social) este cu atât mai sofisticat cu cât are interacțiuni mai complexe de materie și energie/informație cu exteriorul. Dar în același timp și mai vulnerabil. (ex: simțurile sunt mecanisme care ne pot ajuta să cunoaștem lumea dar sunt în același timp și foarte vulnerabile la infecții bacteriene și șocuri fizice). Mai pe scurt: este atât de vulnerabil pe cât sunt periferiile tale.

Dezinformarea și vulnerabilitatea cibernetică

Într-un mod care poate părea paradoxal, triumful materialismului este făcut posibil de triumful idealismului. Cel puțin al unui anumit tip de idealism. Bani, fără de care capitalismul nu ar fi posibil sunt în ultimă instanță idei, convenții simbolice care mijlocesc relația dintre cerere și ofertă. Cel puțin de când nu mai sunt confecționați din aur și argint, valoarea hârtiei tipărite este garantată de stat și menținută de încrederea oamenilor în abilitatea acestora (adică atât a statului cât și a hârtiilor tipărite) de a le asigura bunăstarea. Odată cu apariția burselor și, mai recent cu nașterea criptomonedelor, banii au făcut încă un salt în drumul lor spre abstractizare. Odată cu beneficiile vin însă și numeroase riscuri.

Din perspectivă semiotică, banii pot fi considerați un index/indice atât al autorității emittente cât și al valorii lor numerice.¹⁵ Abstratizarea continuă (prin expansiunea tranzacțiilor electronice, a speculațiilor bursiere și a criptomonetizării) devine tot mai dificil a se vedea: a) cui aparțin banii sau tranzacțiile virtuale; b) ce activități economice concrete măsoară.

Conflictualitatea cibernetică ar putea afecta grav economiile avansate și infrastruc-

turile naționale iar „combinația dintre noile tehnologii și noile oportunități tactice vor schimba fundamental paradigma de securitate internațională”¹⁶. Pe fondul globalizării prin care s-au estompat diferențele dintre politica externă și internă, al reducerii utilității forței militare, ca instrument principal al puterii naționale,¹⁷ a crescut conectivitatea la nivel mondial iar progresele tehnologice vor avea efecte majore asupra prosperității mondiale, dar ele pot, de asemenea, să fie folosite pentru a exporta teroare în întreaga lume. Globalizarea a „permis actorilor nestatali să câștige importante capacități în domeniile economic, informațional, și chiar militar și diplomatic care vor rivaliza sau chiar le pot depăși pe cele ale statelor naționale”¹⁸.

Astfel, în marja subcapitolului de față, Nir Kshetri consideră cyberinfraționalitatea drept cel mai mare vehicul de redistribuție a

averii din lume. În lucrarea sa dedicată cyberterrorismului și cyberinfraționalității în Sudul Global (SG), autorul arată că din 12 cele mai afectate țări de hacking în perioada 2005-2009, 11 era din SG. Pentru intervalul tocmai menționat acestea au cunoscut o creștere a atacurilor după cum urmează: România (1.501%), Columbia (749%), Indonezia (675%), Thailanda (570 %), Bangladesh (416%), Iran (370%), Zimbabwe (361%), Arabia Saudită (237%), Nigeria (214%), Vietnam (193%) și Kenya (161%).¹⁹

Cifrele sale se conjugă cu ierarhiile identificate de firma CompariTech:

Se poate observa cum țările cele mai „vânate” sunt cele care sunt fie deja dezvoltate fie în curs de dezvoltare și generează bogăție. Cea de-a doua categorie de națiuni este și cea mai vulnerabilă în fața riscurilor provenite din mediul virtual.

Țările țintă a atacurilor cibernetice	Țările țintă a atacurilor ransomware	Țările cu cea mai mare rată a infecțiilor malware din lume	Țările cele mai bine pregătite în fața cyberatacurilor
Statele Unite	India	China	Canada
Coreea de Sud	Federația Rusă	Taiwan	Statele Unite
Japonia	Kazahstan	Turcia	Brazilia
Rusia	Italia	Federația Rusă	Norvegia
Columbia, Ukraine	Germania	Gautamela	Germania
Vietnam, Belarus, Kazahstan și Filipine	Vietnam	Mexic	Estonia
	Algeria	Peru	Oman
	Brazilia	Ecuador	Noua Zeelandă
	Ucraina	Brazilia	Malaysia
	Statele Unite	Polonia	

Sursa: Naveen Goud, List of Countries which are most vulnerable to Cyber Attacks, Cybersecurity Insiders, <https://www.cybersecurity-insiders.com/list-of-countries-which-are-most-vulnerable-to-cyber-attacks/>

Dependența crescută față de tehnologie în fiecare sector al societății creează noi vulnerabilități care afectează grav comunicațiile, transporturile, serviciile bancare, de livrare a energiei electrice și capacitățile de apărare etc., cu consecințe economice și de securitate grave. Internetul se dezvoltă exponențial cu beneficii imediate pentru toți utilizatorii și cu toate acestea există riscuri de securitate atât pentru persoanele fizice și companii cât și pentru guverne, acesta „a devenit o formă socială deplină și, totodată, o adevărată formă politică”²⁰, în același timp și o formă socială. Dacă „funcția primă a acestuia este aceea de a pune în circulație opinii, informații

și analize”²¹, nu trebuie excluse derivatele sale de manipulare, propagandă, dezinformare, activism, militantism, publicitate etc. Popularitatea rețelelor sociale, a dispozitivele mobile tot mai inteligente alături de „accesul și viteza internetului și a mass-mediei sociale au amplificat impactul potențial al dezinformării”²², aceasta și din cauza faptului că atât lipsa cât și excesul de informație generează probleme.

Considerând internetul ca „noua medie”, este demn de reținut maxima „Nu detestați media, deveniți media.”²³ Diversificarea amenințărilor non-militare au determinat reconceptualizarea analizei de risc a evoluțiilor viitoare bazate pe lărgirea securității. Astfel

se evidențiază cerința ca „urgență autentică în regândirea conceptului de securitate”²⁴ în condițiile în care se menține valabilă afirmația potrivit căreia „cultura media este (...) câmpul de luptă pentru dobândirea controlului asupra societății”²⁵.

Dezvoltarea spațiului digital „permite o creștere a volumului de diferite tipuri de dezinformare în mișcare cu riscuri potențiale pentru procesele noastre democratice, securitatea națională, structura socială și pot submina încrederea în societatea informațională și încrederea în piața unică digitală”²⁶. Dezinformarea, astfel cum este definită, include toate formele de informații false, inexacte sau înșelătoare, concepute, prezentate și promovate pentru a genera în mod intenționat prejudicii publice sau pentru profit. În această epocă a internetului, „puterea nu mai aparține celor care dețin cunoștințe adevărate despre realitatea obiectivă, ci acelor care își impun propria interpretare asupra acestei realități – de unde și apariția așa-zisului război informațional”²⁷. Dezinformarea are scopul conștient de „a induce în eroare, a provoca derută și a manipula opiniile și comportamentele persoanelor, grupurilor și instituțiilor, în conformitate cu scopurile ascunse ale sursei dezinformării”²⁸. Dezinformarea se prezintă ca practică la fel de veche ca și organizarea socială în sine, fiind în același timp o formă ascunsă de agresiune psihologică, cu caracter subversiv și destabilizator sau ca „un mod de manipulare organizat, structurat, meticolos planificat, care răspunde unei strategii concrete și cu obiective politice foarte clare.”²⁹

Sunt astfel exploatate cele mai mici vulnerabilități, de aceea coerența și unitatea Uniunii Europene devin imperative majore în evoluția acesteia. Prin dezinformare, „frontul principal în războiul de nouă generație este psihicul uman. Este centrul său gravitațional”³⁰. Epoca în care trăim este și una a insurgenței cognitive „definită ca insurgența minții”³¹. Dezinformările prin distorsiunile percepute și deliberate ale știrilor vizează peisajul politic, exacerbarrea divizărilor în societate.

La nivelul Uniunii Europene problema dezinformării și a știrilor false a devenit o preocupare majoră având în vedere printre altele faptul că „societatea europeană își țese pânza asemenea societăților naționale, regionale sau

locale, prin rețele de comunicare ce leagă oamenii și organizațiile”³². Integrarea europeană este tot mai accelerată și datorită dezvoltării tehnologiei informației, se conturează tot mai mult un spațiu public european ca un suport pentru o opinie publică europeană. Într-un astfel de context, se poate aprecia că „expunerea cetățenilor la dezinformare pe scară largă, inclusiv informații înșelătoare sau evident false, este o provocare majoră pentru Europa”³³. Este tot mai prezentă tendința de informare din spațiul digital iar „noile tehnologii pot fi utilizate, în special prin intermediul platformelor de comunicare socială, pentru a disemina dezinformarea cu o rapiditate și o precizie de determinare a publicului țintă fără precedent, creând sfere de informații personalizate și devenind camere de ecou puternice pentru campaniile de dezinformare”³⁴. Dezinformarea afectează întreaga construcție europeană, care se bazează pe pace, democrație, prosperitate, coeziune economică și socială iar toate acestea nu vor „apărea automat, prin simpla aplicare a dispozițiilor Tratatului (de la Lisabona n.n.). Acesta deschide doar o cale, oferă posibilitățile, configurarea definitivă a Uniunii depinzând însă de voința politică a actorilor implicați, dar și de alți diverși factori interni și internaționali.”³⁵

Proliferarea dezinformării are cauze economice, tehnologice, politice și ideologice interconectate, este în același timp un simptom al unor fenomene mai ample care afectează societățile confruntate cu schimbări rapide. Precaritatea economică, escaladarea extremismului și tranzițiile culturale generează anxietate și asigură un teren propice pentru promovarea, prin campaniile de dezinformare, a tensiunilor societale, a polarizării și a neîncrederii. La nivelul Uniunii Europene și al statelor membre ca urmare a campaniilor de dezinformare și a războiului hibrid din partea actorilor străini, au determinat ca preocupările să fie tot mai concrete pentru a proiecta un răspuns consolidat. Peisajul strategic se va modifica substanțial prin manifestarea acestui tip de „război fără contact” care se alătură altor amenințări non-tradiționale care vor influența politica internă și internațională. Mecanismele utilizate în manipularea informațională au la bază faptul că din cauza „limitărilor cognitiv-rezolvative, indi-

vizii acceptă cu ușurință răspunsuri, explicații simple și simplificatoare care alterează complexitatea înțelegerii evenimentelor sau a fenomenelor sociale³⁶. Explicația pentru care capacitatea unui individ de a gândi critic este diluată constă în aceea că „mass media ne încarcă într-atât creierul cu informații, încât nu le mai punem la îndoială”³⁷ iar acest fapt a devenit deja unul cu ramificații globale în care „percepțiile eronate, distorsiunile și iluziile se înmulțesc ... în felul acesta, ajungem să dezvoltăm convingeri eronate față de anumite informații”³⁸. Trebuie să avem în vedere aici și importanța simulării mentale, (activității proiective) care este profund redusă din cauza ofertei masive de informații, creierul este astfel plasat într-o pasivitate ca urmare a înlocuirii gândirii, „creierul uman este vulnerabil la situațiile în care este nevoit să înțeleagă totul”³⁹.

Actori statali și nonstatali „recurg din ce în ce mai mult la strategii de dezinformare pentru a influența dezbaterile societale, a crea dezbinare și a interfera în procesul decizional democratic. Aceste strategii nu au drept țință doar statele din UE, ci și țările partenere din vecinătatea estică, precum și din vecinătatea sudică, Orientul Mijlociu și Africa.”⁴⁰ Manipularea informațională se bazează pe cauze individuale legate de „natura umană și, sunt astfel legate de psihologie și epistemologie de slăbiciunile cognitive, de criza cunoașterii, de cauze colective legate de dinamica vieții sociale, de o criză de încredere în instituții, de o criză a presei și deziluzie în lume.”⁴¹

Dezinformarea din spațiul on-line se bazează și pe faptul că a crescut substanțial consumul de știri, iar nevoia de știri este tot mai digitală ceea ce face ca dezinformarea să se bazeze pe „o strategie multidimensională, folosind tactici de înaltă și joasă tehnologie pentru a genera și răspândi dezinformarea și sugerează un sistem complex în care aceste tactici rezzonează și modelează activitățile diferitelor tipuri de actori distincți și independenți”⁴². Față de cele prezentate, fără a dezvolta aspectele tehnice ale fenomenului, putem aprecia că rolul guvernelor de a apăra și promova valorile democratice devine și mai important într-o societate globală față de aceste provocări transnaționale care transferă confruntarea dintre actorii statali și non-statali în spațiul digital.

Bibliografie

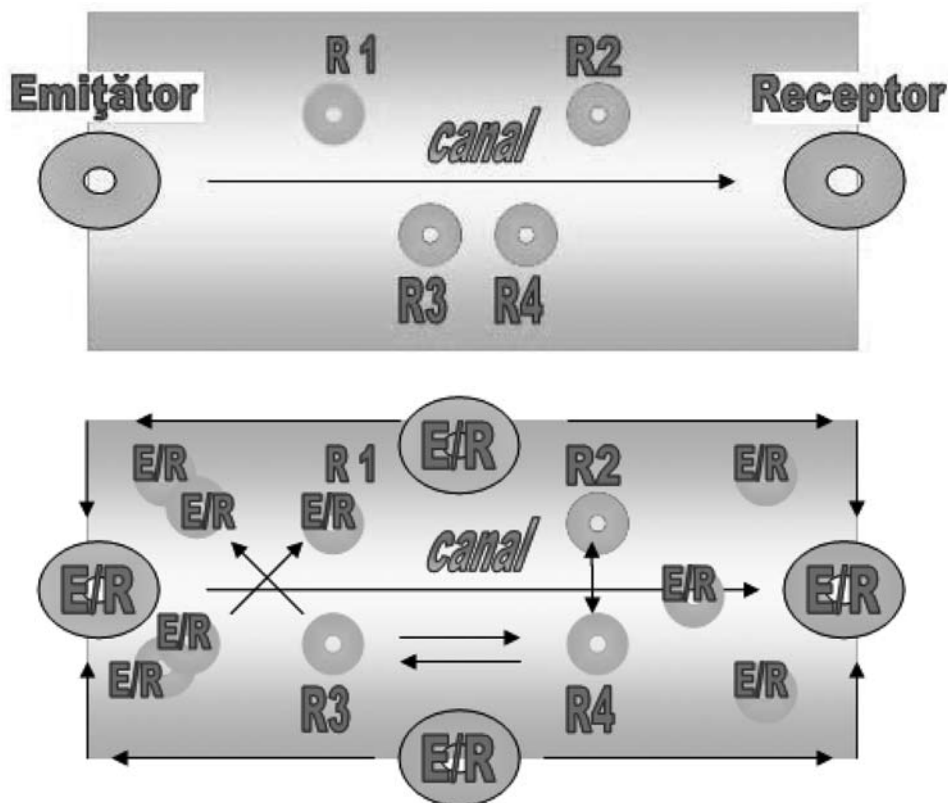
- *** *The National Intelligence Strategy of the United States of America*, 2019.
- *** *Transforming the National Security Culture*, A Report of the Harvard Kennedy School's, Defense Leadership Project, Harvard Kennedy School, Center for Public Leadership, 2009.
- *** *Who said what? : the security challenges of modern disinformation : highlights from the workshop*, Workshop of the Academic Outreach Program of the Canadian Security Intelligence Service (2017 November 20 : Ottawa, Ont.).
- *** *A multi-dimensional approach to disinformation, Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*, European Commission, Directorate General for Communication Networks, Content and Technology, 2018.
- *** Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, *Combaterea dezinformării online: o abordare europeană, Combaterea dezinformării online: o abordare europeană*, Bruxelles, 26.4.2018, COM (2018) 236 final.
- *** Comunicare Comună către Parlamentul European, Consiliul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, *Plan de acțiune împotriva dezinformării*, Comisia Europeană, Bruxelles, 5.12.2018, JOIN (2018) 36 final.
- Roberto Rodríguez Andrés, *Fundamentos del concepto de desinformación como práctica manipuladora en la comunicación política y las relaciones internacionales*, en *Historia y comunicación social*, 23(1) 2018.
- Sebastien Bohler, *150 de experimente pentru a înțelege manipularea mediatică. Psihologia consumatorului de media*, Editura Polirom, 2009, p. 20.
- Dumitru Cristea, *Tratat de psihologie socială*, vol. I, Editura Renaissance, 2010.
- Lynn E. Davis, *Globalization's Security Implications*, Rand, 2003.
- Cătălin Ene, Vasile Simileanu, coordonatori, *Geointelligence: de la informații la fake-news. Informația este o armă*, Editura Top Form, 2018.
- Dumitru Borțun, Războiul informațional ca război semiotic, în *Geointelligence: de la informații la fake-news. Informația este o armă*, cordonatori, Cătălin Ene, Vasile Simileanu, Școala internațională de vară „Geopolitica”, Editura Top Form, 2018.
- Mark Galeotti, *Noua insecuritate*, Revista Foreign Policy, aprilie – mai, 2016.
- Kenneth Geers, *Strategic cyber security*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2011.
- Douglas Kellner, *Cultura media*, Institutul European, 2001.
- Francisco Aldecoa Luzarrazuga, Mercedes Guinea Llorente, *Europa Viitorului. Tratatul de la Lisabona*, Editura Polirom, 2011.
- Octavian Manea, Revista Foreign Policy, *Buna guvernare – linia întâi a războiului hibrid*, august – septembrie, 2015.

Cipriam Pripoae-Șerbănescu, *Comunicarea publică de la reprezentarea realității la propagandă*, Editura Top Form, 2018

Pierre Rosanvallon, *Contrademocrația – politica în epoca neîncrederii*, Editura Nemira, 2010.

Dusan Sidjanski, *Viitorul federalist al Europei*, Editura Polirom, 2010.

J.B. Jeangène Vilmer, A. Escorcía, M. Guillaume, J. Herrera, *Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies*, report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, August 2018.

Note

¹ The National Intelligence Strategy of the United States of America, 2019, p. 4.

² Lynn E. Davis, *Globalization's Security Implications*, Rand, 2003, p. 3.

³ Ibidem.

⁴ Kenneth Geers, *Strategic cyber security*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2011, p. 9.

⁵ Douglas Kellner, *Cultura media*, Institutul European, 2001, p. 28.

⁶ Ibidem, p. 11

⁷ Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson of London, Hutchinson & Co. Ltd, 1959 / 1968/1972, pp.32 și 39

⁸ Steven Metz Friday, *Future Wars Could Be Nightmare Scenario for U.S. Military*, World Politics Review, Dec. 18, 2015. Nathan Jennings, Amos Fox and Adam Taliafer-

ro, *The US Army is wrong on future war*, Modern War Institute, December 18, 2018.

⁹ Despre efectele jocurilor video asupra psihicului uman ca și despre noile generații de soldați obișnuți cu aceste jocuri a se vedea: Zhan Li, *The Potential of America's Army the Video Game as Civilian-Military Public Sphere*, SUBMITTED TO THE DEPARTMENT OF COMPARATIVE MEDIA STUDIES IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF MASTERS OF SCIENCE IN COMPARATIVE MEDIA STUDIES AT THE MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY FEBRUARY 2004. Jeremy Hsu, *For the U.S. Military, Video Games Get Serious*, Live Science, August 19, 2010. Darcia F. Narvaez Ph.D., *Playing Violent Video Games: Good or bad?* Psychology Today, Nov 09, 2010. Hamza Shaban, *Playing War: How the Military Uses Video Games*, The Atlantic, Oct 10 2013. Meghann Myers,

The Army needs to attract Gen Z's best and brightest, so it's working on its sales pitch, *Army Times*, 14/11/2018.

¹⁰ Idee provenită din spațiul American, <infanteristul secolului XXI> ar trebui să echipeze un soldat cu cele mai noi dispozitive care să îi poată spori abilitățile naturale, fie ele fizice sau cognitive. Ulterior numeroase țări ale lumii (Franța, Marea Britanie, Germania, Suedia, Spania, Polonia, India) au încercat să lanseze propriile inițiative. Despre informații suplimentare în acest sens ca și despre dilemele etice care însoțesc proiectul a se vedea: Leszek Ennefeicht, Uhlans 21: The Polish Future Soldier Project, *Small Arms Defence Journal*, 11 January, 2012. Patrick Lin, More Than Human? The Ethics of Biologically Enhancing Soldiers, *The Atlantic*, 16 Feb 2012. Alex Dixon and Julia Henning, Nett Warrior gets new end-user device, *US Army*, July 22, 2013. Patrick Donahoe, Future Warfare: The 21st Century Infantry Squad, *National Interest*, June 16, 2016. Woodrow Barfield and Alexander Williams, Cyborgs and Enhancement Technology, *Philosophies* 2017, 2, 4; doi:10.3390/philosophies2010004

¹¹ Edward Luttwak, Post-Heroic Warfare" and Its Implications, pp.127-139, http://www.nids.mod.go.jp/english/event/symposium/pdf/1999/sympo_e1999_5.pdf.

¹² Pentru o analiză mai recentă despre trăsăturile războiului viitorului a se vedea: Anja Kaspersen, Espen Barth Eide, Philip Shetler-Jones, 10 trends for the future of warfare, *World Economic Forum*, 03 Nov 2016.

¹³ Micah Zenko, Obama's Embrace of Drone Strikes Will Be a Lasting Legacy, *The New York Times*, 12 January 2016. Micah Zenko, Obama's Final Drone Strike Data, *Council on Foreign Affairs*, 29 January 2017

¹⁴ Here's how easy it is to hack a drone and crash it, *Hohn Hopkins University*, June 8th, 2016, <https://www.futurity.org/drones-hackers-security-1179402-2/> [Accesat ultima oară 26.02.2019]

Major Charlie Lewis, Lieutenant General Paul M. Nakasone, *Cyberspace in Multi-Domain Battle*, *The Cyber Defense Review*, Vol.2, No.1, 2017, pp.15-29. Scott Stewart, Hacking: Another Weapon in the Asymmetrical Arsenal, *Stratfor*, Jan 25, 2018. Alan Daley, *Cyber Warfare is Cheaper Than Conventional Warfare*, *The American Consumer Institute Center for Citizen Research*, 15 Feb 2018

¹⁵ Pentru mai multe analize semiotice cu privire la bani a se vedea: Bob Jessop, *Critical Semiotic Analysis and Cultural Political Economy*, *Critical Discourse Studies*, 1 (1), 2004, pp.1-16

¹⁶ Transforming the National Security Culture, A Report of the Harvard Kennedy School's, Defense Leadership Project, Harvard Kennedy School, Center for Public Leadership, 2009, p. 11.

¹⁷ Autori precum Richard N.Haas și Moises Naim vorbesc deja despre epoca non-polarității și, respectiv, sfârșitul puterii, ambele expresii denotând scăderea importanței pe care instrumentul militar l-ar putea avea în relațiile dintre diferiții actori politici. Steven Poole, Why would Mark Zuckerberg recommend The End of Power? *The Guardian*, 8 Jan 2015. The end of power: Moises Naim at TEDxGeorgetown, <https://www.youtube.com/watch?v=etj4LPP8N60> [accesat ultima oară 24.02.2019]

Richard N.Haas, *Living in a Non-Polar World*, Project Syndicate, Apr 18, 2008. Robert Manning, *Nonpolar*

World: Or Just Messy and Complex? Atlantic Council, April 22 2009.

¹⁸ Douglas Kellner, *Cultura media*, Institutul European, 2001, p. 14.

¹⁹ Nir Kshetri, *Cybercrime and Cybersecurity in the Global South*, Palgrave MacMillan, 2013, p. 1.

²⁰ Pierre Rosanvallon, *Contrademocrația – politica în epoca neîncrederii*, Editura Nemira, 2010, p. 86.

²¹ Ibidem.

²² Who Said What ? The Security Challenges of Modern Disinformation Highlights From the Workshop, 2018, p. 6.

²³ Această aserțiune poate fi interpretată ca un corolar și un addagio la afirmația lui John Foster Dulles din perioada tensionată a anilor '50: "Neutralitatea este imorală!" Dulles Formulated and Conducted U.S. Foreign Policy for More Than Six Years, *The New York Times*, 25 May 1959. Foreign News: A NEW LOOK AT NEUTRALISM, *Time*, Monday, Oct. 24, 1960.

Dacă atunci Dulles avea în vedere confruntarea ideologică sovieto-americană, astăzi a "deveni media" înseamnă a-ți lua soarta în mâini spunându-ți propria poveste, propria narațiune. Altminteri tăcerea te va transforma într-un simplu element pasiv în acțiunile celorlalți. În loc să fii un actor pe scena socială/internațională, sfârșit ca un simplu *re-actor*, sclav al evenimentelor.

²⁴ Mark Galeotti, Noua insecuritate, *Revista Foreign Policy*, aprilie – mai, 2016, p. 42.

²⁵ Douglas Kellner, *Cultura media*, Institutul European, 2001, p. 49.

²⁶ A multi-dimensional approach to disinformation Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, European Commission, Directorate General for Communication Networks, Content and Technology, 2018, p.10.

²⁷ Dumitru Borțun, Războiul informațional ca război semiotic, în *Geointelligence: de la informații la fake-news*. Informația este o armă, cordonatori, Cătălin Ene, Vasile Simileanu, Școala internațională de vară „Geopolitica”, Editura Top Form, 2018.

²⁸ Dumitru Cristea, *Tratat de psihologie socială*, vol. I, Editura Renaissance, 2010, p. 321.

²⁹ Roberto Rodríguez Andrés, Fundamentos del concepto de desinformación como práctica manipuladora en la comunicación política y las relaciones internacionales, en *Historia y comunicación social*, 23(1) 2018, p. 240.

³⁰ Octavian Manea, *Revista Foreign Policy*, Buna guvernare – linia întâi a războiului hibrid, august – septembrie, 2015, p. 39.

³¹ Mark Galeotti, Noua insecuritate, *Revista Foreign Policy*, aprilie – mai, 2016, p. 41.

³² Dusan Sidjanski, Viitorul federalist al Europei, Editura Polirom, 2010, p. 153.

³³ Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Combaterea dezinformării online: o abordare europeană, Bruxelles, 26.4.2018, COM (2018) 236 final, par.1.

³⁴ Ibidem, par. 4.

³⁵ Francisco Aldecoa Luzarrazuga, Mercedes Guinea Llorente, Europa Viitorului. Tratatul de la Lisabona, Editura Polirom, Iasi, 2011, p. 33.

³⁶ Ciprian Pripoe-Șerbănescu, Comunicarea publică de la reprezentarea realității la propagandă, Editura Top Form, 2018, p. 107.

³⁷ Sebastien Bohler, 150 de experimente pentru a înțelege manipularea mediatică. Psihologia consumatorului de media, Editura Polirom, 2009, p. 20.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, p. 25.

⁴⁰ Comunicare Comună către Parlamentul European, Consiliul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Plan de acțiune împotriva dezinformării, Comisia Europeană, Bruxelles, 5.12.2018, JOIN (2018) 36 final, p. 3.

⁴¹ J.B. Jeangène Vilmer, A. Escorcía, M. Guillaume, J. Herrera, Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies, report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, August 2018, p. 29.

⁴² Who said what?: the security challenges of modern disinformation : highlights from the workshop, Workshop of the Academic Outreach Program of the Canadian Security Intelligence Service (2017 November 20 : Ottawa, Ont.), <https://www.canada.ca/en/security-intelligence-service/corporate/publications/who-said-what-the-security-challenges-of-modern-disinformation.html>, accesat pe 20 martie 2019.

ABSTRACT

From the Ancient Times to our modern, hyper – technologised and fast paced lives, the *fake news* concept influThe world of the 21st century has become more and more complex, dynamic, uncertain, and is undergoing an evolution with spectacular changes in which “threats are becoming more diversified and interconnected.” Globalization as a multidimensional phenomenon through “growing interdependencies creates real possibilities to achieve economic prosperity, the spread of political freedom and the promotion of peace. However, there are strong forces of social fragmentation, critical vulnerabilities and outbreaks of violence and conflict. Globalization and the internet technology, through its evolution, have demonstrated that “cyber security has evolved rapidly from technical discipline to strategic concept” through the impact internet technology has on society through the power that many actors acquire.

Keywords: disinformation, globalization, uncertainty, cyber security, fake news, assymetric conflict, fragmentation

George Pișleag este cercetător independent cu studii juridice, precum și în intelligence și securitate. Actualmente lucrează la o agenția guvernamentală pe domeniul cooperării internaționale. **Silviu Petre** a absolvit Facultatea de științe politice la Universitatea București. Cu o teză de doctorat despre India și războiul contra terorismului, interesele sale sunt: teoriile relațiilor internaționale, studiile de securitate și cursa înarmărilor.

Uniunea Europeană peste un deceniu. Șansele de continuare a federalizării

Mirel ȚARIUC

Introducere

În primăvara anului 2017, după lungi dispute teoretice privitoare la revigorarea Uniunii Europene, 27 dintre statele membre (lipsea evident Regatul Unit, care tocmai decisese să părăsească UE) semnav *Declarația de la Roma*¹, un fel de compromis între scenariile propuse de Comisia Europeană în *Cartea Albă*². Cu acel prilej, ni s-a cerut să încercăm o analiză atentă a situației existente, care să permită generarea unor variante ale viitorului apropiat și o apreciere a consecințelor presupuse de aceste variante³. Mărturisesc faptul că, la acea dată, eram destul de sigur pe viitorul apropiat și mediu al Europei, mai ales că tonul *Declarației* nu ieșea din tipicul cunoscut al Occidentalilor, preocupați mai ales de forma decât de fondul unor astfel de documente. Pe șleau, nicio abatere de la sistemul de principii și valori afirmat (și de multe ori aplicat), abordarea optimist neclară a drumului de parcurs, angajamentele unanime pentru acțiuni foarte greu măsurabile. Înainte să vă prezint, succint, viziunea mea de atunci, să rememorăm cadrul general care a generat acest document destul de confuz.

Statele Unite aveau un proaspăt președinte, original și plin de energie, dornic ca hegemonia americană să se manifeste cu foloase mai consistente pentru principalul sponsor al NATO și al ONU. Europeanii să plătească mai mult pentru securitate (altfel...), ONU să sprijine mai ferm inițiativele americane (altfel...), relațiile comerciale internaționale să fie con-

trolate de Unchiul Sam în vederea scăderii deficitului comercial al SUA și așa mai departe.

Consecință: *Europa devenea mai singură și se puneau problema regândirii propriului sistem de securitate și apărare.* În al doilea rând, poporul britanic votase (covârșitor, spun unii – la limită, zic alții) pentru părăsirea Uniunii de către Regatul Unit, în urma unei campanii furibunde a suveraniștilor englezi ce visau la renașterea Imperiului. Amestecând motive și pretexte într-un amalgam greu descifrabil, susținătorii Brexit au reușit să obțină majoritatea voturilor alegătorilor britanici, chiar dacă structura opțiunilor exprimate era defavorabilă înseși unității sale statale. **Consecință:** *Uniunea Europeană pierdea (?) unul dintre cei trei piloni majori, tocmai pe acela care se opunea, când avea prilejul, încercărilor de dominație ale celorlalți mari: Franța și Germania.* O altă coordonată. Noul președinte francez, Emmanuel Macron, era hotărât să reînvie gloria de altădată a Republicii Franceze, părând simultan compatibil cu cancelarul Merkel. **Consecință:** *Uniunea Europeană urma să fie condusă ferm de tandemul franco-german, în direcția stabilită (mai mult sau mai puțin discreționară) de cei doi lideri.* **Corolar:** *Creștea vertiginos percepția pericolului reînvierii Reich-ului (chiar dacă, de astă dată, franco-german), alimentând liberalismul și populismul în statele membre.* În sfârșit, Occidentul învățase multe cu prilejul Grexit (de pildă că este mai ieftin să supraveghezi decât să repara), dar și cu prilejul marii migrații dinspre miazăzi și răsărit (guvernele

naționale sunt dependente de propriul electorat, chiar dacă susțin că se ocupă de rezolvarea problemelor umanității). **Consecință:** *liderii naționali au început să se gândească din ce în ce mai mult că haina este mai departe de corp decât cămașa.*

Adăugând la aceste noutăți constanta conform căreia Uniunea este o mare putere economică globală, precum și împrejurarea conform căreia această putere este distribuită eterogen în teritoriu, viziunea mea (de care eram mai sigur decât ar fi fost cazul) părea simplă, clară și realistă. Viitoarea Uniune urma să fie formată dintr-un nucleu (*corpul*) compact și dur (Germania, Franța, Benelux, Danemarca), înconjurat de o salbă de state (*cămașa*) pretendente a intra, într-o zi, în primul grup (Spania, Suedia, Finlanda, Italia, Irlanda, Austria, poate Republica Cehă și Portugalia) și un tampon de state auxiliare (*haina*), care ar urma să își definească opțiunile individuale, cu sprijin de la Bruxelles și sub controlul centrului. Un fel de Europă a *cercurilor concentrice* sau cu *mai multe viteze* sau cu *ritmuri diferite*. După analiza mai atentă a situației și a evoluțiilor recente, viziunea mi se pare destul de simplistă, în condițiile în care Uniunea Europeană (în întregul său, dar și luată pe componente), este o organizație extrem de complicată și sensibilă la turbulențe diverse.

Lucrarea de față pornește de la caracteristicile identitare ale Uniunii Europene, inclusiv de la idealurile care au determinat construcția sa, descrie situația existentă în anul 2019 și încearcă să creioneze scenarii alternative bazate pe pragmatismul recunoscut al capitalismului dezvoltat și (aproape) global. Voi ține seama, chiar dacă ar putea fi interpretat ca subiectiv, de gradul de ipocrizie conținută în documentele oficiale, grad care ne obligă să citim adeseori printre rânduri.

Modele de asociere

Ideea unor întinderi teritoriale imense, cuprinzând populații diferite dintr-o multitudine de puncte de vedere (origine, educație, cultură, limbă, religie), toate acestea conduse relativ unitar dintr-un centru de putere auto-

ritar, este veche de când lumea, pentru că ce altceva au fost imperiile? Construite de cele mai multe ori prin intermediul armatelor, imperiile s-au format, au crescut, au decăzut și au pierit unul după altul, vulnerabilizate de propria suficiență, măcinat de emanciparea populațiilor componente sau căzând pradă unor noi imperii în devenire. Punând între paranteze Uniunea Sovietică (un imperiu atipic⁴) și Germania lui Hitler (al treilea Reich nu a funcționat niciodată), putem spune că finalul Primului Război Mondial a consfințit finalul acestui tip statal, harta Europei și a lumii schimbându-se radical. Au murit atunci⁵ Imperiul Otoman, cel țarist, Reich-ul lui Wilhelm al II-lea și Imperiul Austro-Ungar. Imperiul Britanic și-a accelerat declinul, transformându-se în cea mai mare parte, treptat, în *Comunitatea de Națiuni*⁶ (*Commonwealth*). Decolonizarea a avut loc pașnic, guvernul britanic fiind de acord cu principiul *autodeterminării popoarelor*, în calitatea sa de semnatar al *Cartei Atlanticului*.⁷ La fel de treptat, Statele Unite au devenit cea mai importantă putere militară, politică și economică a lumii.

Pe de altă parte, trebuie spus că astfel de conglomerate de state (popoare) s-au format și au dăinuit fără a putea fi catalogate drept imperii, ele fiind constituite pe baza alegerii libere a componentelor. Amintesc aici Confederația Elvețiană (26 de cantoane componente, patru limbi oficiale, etnii diferite) dar, mai ales, Statele Unite ale Americii. Această din urmă țară, constituită la început din 13 colonii britanice (provenind însă din teritorii colonizate și de alții: olandezi, suedezi, etc.) care s-au unit spre a deveni independente, a fost principala sursă de inspirație pentru susținătorii de început ai Uniunii Europene. Este momentul însă să precizez unele elemente care au facilitat nașterea națiunii americane și care nu se regăsesc în cazul nostru. În primul rând, cele 13 state care au semnat *Declarația de Independență* nu aveau încă o identitate stabilă, diferită de la un stat la altul. Toate erau formate din coloniști veniți de pe continent (alături de sclavi africani și amerindieni), care încercau să își găsească rostul pe alte meleaguri decât cele de origine. În consecință, coloniile erau lipsite de o zestre culturală proprie, funcționând o combinație a culturii populațiilor ce o alcătuiau. La fel,

istoria fiecărui stat era extrem de firavă, singurul element notabil fiind cel al luptei împotriva populației băștinașe sau a francezilor. În plus, ele abia începuseră să colaboreze între ele, neavând încă disensiuni majore de natură istorică, etnică sau economică. Această situație a favorizat unirea lor într-o *Confederație*, scopul asocierii fiind comun și simplu: *eliberarea de sub un regim împovărător economic și din ce în ce mai autoritar*. Extinderea care a urmat a avut loc prin mijloace diferite (colonizare, cumpărare, război), dar s-a păstrat Constituția democratică adoptată în anul 1789. Astfel, Statele Unite au fost de la început o națiune unică și nu o asociere de națiuni, cum ar fi Uniunea Europeană în cazul eventualei sale federalizări. Statele membre ale UE, spre deosebire de cele din SUA, au identitate națională bine conturată și în plus un trecut istoric destul de divers în

privința naturii relațiilor dintre ele. Mai mult, obiectivul comun nu pare atât de simplu și de tangibil ca cel existent peste ocean acum două sute cincizeci de ani. Totuși, modelul american nu este lipsit de adepți, el fiind un model de succes, care funcționează.

Un alt model care trebuia luat în seamă era Beneluxul. Cele trei țări componente au semnat în 1944 la Londra, prin reprezentanții lor exilați din cauza războiului, o Uniune Vamală între Belgia, Luxemburg și Olanda, uniune care s-a dezvoltat ulterior, devenind o uniune economică (1958), apoi una politico-economică, cu instituții supra-naționale cum sunt Parlamentul, Consiliul de Miniștri sau Curtea de Justiție. Numit acum *Uniunea Benelux*, cu un tratat reînnoit în 2008, grupul celor trei state a fost permanent prezent între statele care au propus și construit Uniunea

Fig. 1. Cascada asocierilor de state

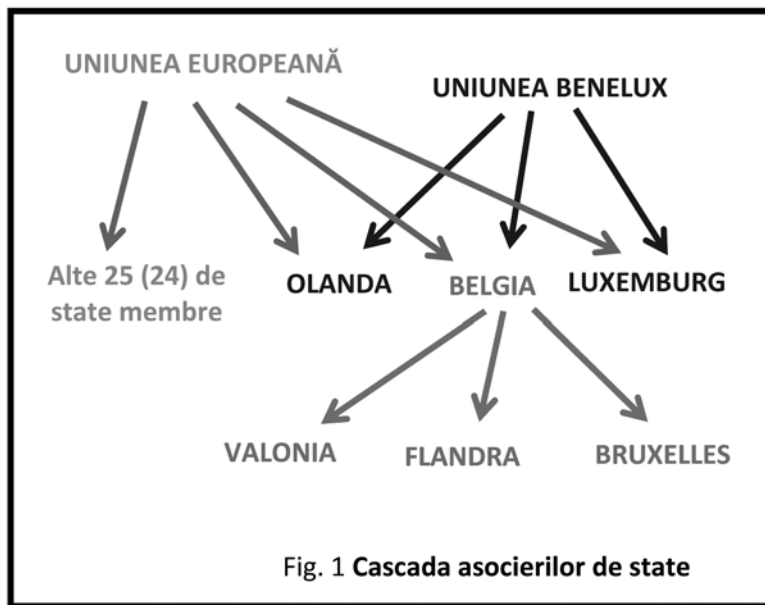

Fig. 1 Cascada asocierilor de state

Europeană. În figura 1 este arătată cascada de asocieri statale cu instituții supra-naționale în care centrul de greutate îl constituie Belgia, monarhie constituțională și stat federal începând cu anul 1993, organizat pe două paliere, al comunităților și al regiunilor. Pentru a simplifica, numai palierul regional este prezentat în figură. Este necesar să menționez că toate entitățile prezentate au propriile parlamente, guverne și autorități judecătorești, precum și faptul că Tratatul UE menționează ex-

pres legalitatea funcționării Uniunii Benelux: *Conținutul acestui Tratat nu va interfera - în nici un fel - cu existența or constituirea de organizații regionale între Belgia și Luxemburg (pe de o parte) sau între Belgia și Luxemburg respectiv Olanda (pe de altă parte), până la punctul împiedicării realizării obiectivelor acestor organizații regionale din cauza aplicării acestui Tratat*. Mi se pare foarte important faptul că toate aceste entități funcționează și, mai ales, că ar fi posibilă apariția de *Uniuni*

noi, capabile să catalizeze un proces de segregare treptată a unor grupuri de state membre ale Uniunii Europene. Astfel, modelul închipuit cu doi ani în urmă și prezentat mai sus se dovedește a fi legal și deplin posibil. Adaug că apariția unor astfel de entități, dedicate domeniilor dificil de gestionat (mai ales în cele care necesită consensul), ar putea sluji intereselor particulare comune ale membrilor respectivelor entități. (Aș putea da un exemplu ușor exagerat: un grup puternic de state formează o Uniune dedicată drepturilor refugiaților, după care determină alocarea de către UE a unor fonduri imense pentru acest scop. Evident, statele care se opun primirii migranților vor fi excluse din circuitul financiar respectiv). *Revenind la cascada de entități din figură, pentru a scoate în evidență complexitatea sistemului, să spunem că legile stabilite de Parlamentul Benelux necesită aprobarea parlamentelor naționale ale Olandei și Luxemburgului, dar sunt obligatorii pentru Belgia.*

Pe de altă parte, un model care pare a fi convenabil unui număr semnificativ de state membre constă în revenirea la principiile de funcționare ale *Pieței Comune*, în care aspectele economice erau prioritare, statele componente fiind rareori constrânse să își armonizeze legislația în alte domenii. Ar fi, evident, un pas înapoi, dar nu imposibil în condițiile în care națiunile resping din ce în ce mai virulent alinierea totală la un sistem care stânjenește (susțin reprezentanții respectivelor state) dezvoltarea sau chiar conservarea identității naționale. Un astfel de pas ar însemna, probabil, abandonarea așa-numitei identități europene și ar *deteriora fundamentul ideologic al Uniunii*, atenuând sau chiar eliminând unele condiționalități și libertăți desemnate de cuvinte înțelese diferit în diverse culturi: democrație, stat de drept, libertate de circulație etc.

Scopul și precursorii

Necesitatea Uniunii a fost afirmată, în primul rând, ca drumul cel mai direct către evitarea războaielor pe continent. Mai scurt, asocierea a fost pentru păstrarea păcii pe un

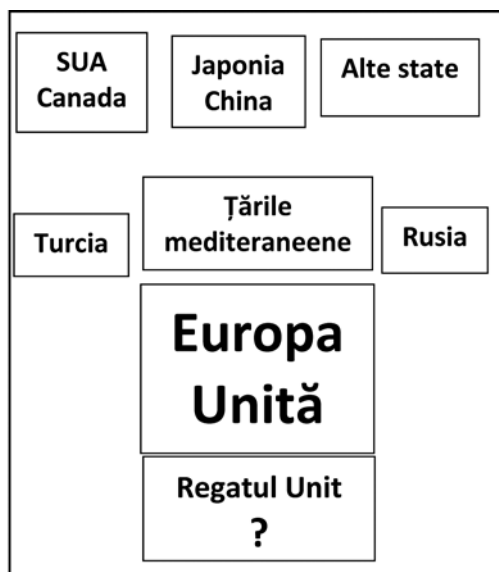
continent măcinat de conflagrații ciclice, determinate de lupta pentru putere. O uniune stabilă și asumată de către statele membre duce la evitarea conflictelor majore în interior și, în plus, duce la creșterea puterii în sistemul global, acolo unde lupta violentă nu poate fi, încă, eliminată. Așadar, un alt argument în favoarea asocierii consta în creșterea puterii comune în fața potențialilor adversari: la început comunismul, apoi alte pericole de diverse naturi.

Prima mișcare intelectuală unionistă l-a avut ca părinte pe Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi⁹, fiul unui diplomat austriac și al unei japoneze, autorul unei lucrări de referință (*PanEuropa – o propunere*¹⁰) dedicat unei construcții europene viabile, bazate pe libera asociere a națiunilor într-un grup capabil să facă față provocărilor (este vorba de anul 1922) Uniunii Sovietice, ale Statelor Unite ale Americii și ale Imperiului Britanic. Viziunea sa consta într-un continent unit, atât din punct de vedere economic, cât și politic și militar. Evident, se susținea ceea ce am numi astăzi o federație. A organizat, în 1926, primul congres internațional paneuropean (24 state participante) și l-a convins pe Aristide Briand¹¹ în 1929 să propună în fața Societății Națiunilor o legătură federală a țărilor europene. Inițiativa premierului francez a eșuat, dar Mișcarea Paneuropeană a câpătat o mare notorietate. Organizația a fost intezișă de Hitler în Germania (1933), iar Coudenhove-Kalergi s-a stabilit în Elveția, apoi în Statele Unite, unde l-a cunoscut pe cel care avea să-i fie urmaș, Otto von Habsburg¹². Imediat după război, a fost creată prima adunare parlamentară paneuropeană. O scurtă perioadă mișcarea s-a unit cu Mișcarea Europeană, dar apoi s-a aliat politicii generalului De Gaulle. Mișcarea funcționează și astăzi, scopul fiind asemănător celui inițial: *Scopul Uniunii Paneuropene este unirea tuturor popoarelor europene într-o Europă puternică, capabilă să își promoveze eficace interesele și idealurile în lume. Aceasta înseamnă admiterea rapidă a tuturor popoarelor din Europa Centrală și Orientală¹³ în Uniunea Europeană, punct de plecare al Europei Unite de mâine¹⁴.* Figura 2 sugerează modelul de Uniune promovat de organizație. Este de remarcat faptul că Rusia și Turcia nu sunt incluse în lista statelor europene, fapt care a stârnit unele critici, dar și faptul că este

respectată identitatea națională a fiecărui stat: *Uniunea Paneuropeană este atașată patriotismului european, cuprinzând identitățile naționale ale tuturor europenilor. În era interdependenței și a provocărilor mondiale, numai o Europă puternică și unită politic poate garanta dezvoltarea popoarelor și grupurilor etnice care o compun. Uniunea Paneuropeană recunoaște autodeterminarea popoarelor și dreptul grupurilor etnice la dezvoltare culturală, economică și politică*¹⁵. Uniunea are membri în 25 de țări europene și nu are filială în țara noastră, nici în Republica Moldova. Să mai spunem că Coudenhove-Kalergi a propus *Oda Bucuriei* ca imn al Uniunii.

Provenit dintr-un mediu absolut diferit, Altiero Spinelli¹⁶ a susținut federalizarea Europei încă din momentul în care, aflat în detenție ca opozant al regimului fascist, a elaborat și lansat *Manifestul Ventotene*, adoptat în 1943 ca program al *Mișcării Federaliste Europa*. Spre deosebire de mișcarea descrisă anterior, mișcarea lui Spinelli este mult mai radicală (Spinelli era comunist de la vârsta de 17 ani), însuși *Manifestul Ventotene* postulând menținerea statelor națiune ca pe un obstacol dificil în calea păcii și dezvoltării europene: *Chestiunea care trebuie rezolvată prima, pentru ca progresul să nu însemne o simplă speranță, este eliminarea definitivă a împărțirii Europei în state*

Fig.2. Modelul Paneuropean

națiune¹⁷. Viziunea lui Spinelli a devenit mai moderată în anii ce au urmat, el devenind consilier de bază pentru personalități aparținând altor familii politice (Jean Monnet, Alcide de Gasperi), dar atașamentul său față de federalizarea Europei nu s-a stins niciodată. După ce, în anul 1980, a înființat *Clubul Crocodililor* (un grup destinat revenirii federalismului în primul planul preocupărilor europene), a prezentat o propunere pentru o Constituție europeană, care a fost votată într-o proporție covârșitoare de către Parlamentul European, în 14 februarie 1984. Propunerea a rămas în conștiința publică sub numele de *Planul Spinelli*, chiar dacă oficial se numea *Proiectul de tratat de instituire*

a *Uniunii Europene*. *Planul Spinelli* nu a fost aprobat de guvernele naționale, dar a stat la baza *Actului Unic European* din 1986. Astăzi, în Parlamentul European, funcționează un grup informal important, *Grupul Spinelli*, al cărui fondator este considerat Guy Verhofstadt și care cuprinde peste o sută de parlamentari europeni. În documentul din 2019 al Grupului Spinelli se precizează: *Credem că dezintegrarea europeană ar fi un drum spre dezastru și că un guvern democratic puternic organizat pe linii federale este cel mai bun garant al viitorului păcii și prosperității continentului nostru*¹⁸. De semnalat faptul că există și europarlamentari români care au aderat la *Manifestul*

grupului din 2010. Este vorba de Marian Jean Marinescu, Renate Weber și Mircea Diaconu, acesta din urmă fiind extrem de criticat pentru semnarea manifestului în 2016.

Sunt sigur că modelul american l-a inspirat pe Winston Churchill la Zürich, atunci când, în ziua de 19 septembrie 1949, a cerut crearea Statelor Unite Europene. Discursul său pro-european era justificat de necesitatea absolută ca ororile celor două conflagrații la care participase activ să nu se mai repete. Ce s-ar putea face pentru asta, pentru ca milioanele de europeni să se poată bucura de viață? *We must build a kind of United States of Europe*¹⁹ (*Trebuie să construim un fel de Statele Unite ale Europei*). Aceasta nu era însă prima sa intervenție în sprijinul construcției europene. La 25 octombrie 1948, cu prilejul înființării oficiale a *Mișcării Europene*, el fusese numit președinte de onoare al organizației, alături de Leon Blum²⁰, Alcide de Gasperi²¹ și Paul Henri Spaak²². Ginerile său, Duncan Sandys²³ era președinte executiv. Având în vedere atitudinea sa consecvent compatibilă cu filozofia creării UE, fostul premier britanic este astăzi unul dintre cei doisprezece *Părinți fondatori ai Uniunii Europene* (singurul britanic). Mișcarea Europeană funcționează și astăzi dar, spre deosebire de cele două prezentate anterior, ea se limitează la promovarea unei democratizări cât mai extinse a UE prin implicarea cetățenilor europeni la deciziile asocierii de state. România nu are un consiliu național care să fie membru al organizației.

Se poate observa cu ușurință diversitatea formațiunilor politice care au contribuit, prin reprezentanți ai lor, la nașterea Uniunii Europene sau care au promovat și promovează creșterea gradului de federalizare a Uniunii. De asemenea, este ușor de dedus că majoritatea personalităților implicate au avut viziunea unei Europe unite care este coordonată de structuri supranaționale puternice și democratice. Pe de altă parte, este de notorietate adversitatea înverșunată față de ideea federalizării de către persoanele, grupurile, organizațiile, statele ce se tem de pierderea propriei identități. Pas cu pas, Europa a reușit însă să își convingă cetățenii (pe cei mai mulți dintre ei) că Europa unită este necesară. Rămân însă o sumedenie de pași care mai trebuie făcuți, iar unul dintre

ei constă în organizarea apărării comune, cu și fără sprijinul NATO. De aceea, acest subiect, destul de neinteresant până în era Donald Trump, devine din ce în ce mai fierbinte, polarizând adeseori statele membre.

Federalismul și federația: clarificări conceptuale

Respingerea tranșantă a creșterii gradului de federalizare a Uniunii Europene de către unele guverne naționale are motive obiective, legate în primul rând de scăderea puterii proprii înăuntrul teritoriului național și de creșterea dependenței față de un centru de decizie considerat *a priori* străin și incapabil a înțelege *națiunea profundă*. Evident, discursul politic preferă să vorbească despre suveranitate, independență, neamestec în treburile interne, tradiții și obiceiuri naționale (atunci când se folosește varianta pozitivă) sau despre colonialism, intervenționism, globalism, uniformizare, discriminare (când se alege varianta opusă de discurs). Dar federalismul european este respins, în cele mai multe cazuri, și de populațiile statelor membre, inclusiv de unele populații lipsite de încredere față de propriile guverne. Este probabil vorba de frică. Frica oarecum nejustificată că își vor pierde identitatea, uitând că identitatea este un produs al fiecăruia dintre noi. Cetățenii continentului conțin în ei înșiși o caracteristică formată și dezvoltată în ultimele sute de ani, care le permite individualizarea în sens pozitiv a propriei identități și pe care ei (ca și mine, de fapt) o numesc, la nivel mare, patriotism. Deși mult mai abstractă decât familia, sentimentele față de patrie se aseamănă izbitor cu cele față de mamă sau de copil. *Eu te-am făcut, eu te omor*, îi spune mama fiului la supărare, dar vai și-amar de străinul ce se leagă de același copil. *Suntem jalnici!* exclamă cetățeanul atins în drepturile sale, același cetățean care nu acceptă ca rufele să fie spălate altundeva decât în familie.

Pe de altă parte, există și un nivel precar al înțelegerii lumii, cauzat în primul rând de calitatea educației, atât în rândurile decidenților, cât și ale celorlalți cetățeni. Dar este și dificil să înțelegi corect lucrurile atâta timp cât oame-

nii de știință din cele patru zări nu pot conveni nici măcar asupra definițiilor unor termeni, darămite asupra complicatelor teorii politice. Acesta este motivul pentru care consider absolut necesară o prezentare teoretică a conceptelor legate de federalism.

Definiția din dicționar a *federalismului* accentuează asupra înțelesului dual (teoretic și de acțiune) al cuvântului: *Concepție politică ce susține necesitatea grupării mai multor state într-o federație; Acțiune politică ce are în vedere gruparea mai multor state într-o federație; Curent politic ce susține federalismul (în prima sa accepțiune)*²⁴. În limba engleză²⁵, prin *federalism* se înțelege, pe de-o parte, teoria (*Federalist principles*) și pe de cealaltă Distribuția puterii într-o organizație (cum ar fi un guvern) între o unitate centrală și constituenți (*the distribution of power in an organization – such as a government – between a central authority and the constituent*) precum și sprijinirea acestui tip de distribuție (*support or advocacy of this principle*). Am dat aceste două definiții pentru că cea românească induce ideea că acest concept se referă exclusiv la formarea unei asocieri de state deja existente, fapt care ar putea stăvilii temerile nejustificate conform cărora sprijinirea federalizării Uniunii înseamnă implicit și acceptarea federalizării statelor unitare constitutive. Pe de altă parte, definiția engleză include și descentralizarea, un concept care revine ciclic (îndeosebi în anii electorali) în discursul politicienilor. Evident definirea (totodată înțelesul și conținutul) federalismului variază pe o plajă destul de mare în funcție de diverșii autori. O constatare relevantă merită citată: *în interiorul UE, termenul de federație are accepțiuni diferite. Așa de pildă, pentru britanici, federalismul este sinonim cu centralizarea excesivă, în timp ce pentru germani sau italieni, federalismul înseamnă dimpotrivă, descentralizare și împărțirea puterii între niveluri administrative diferite, astfel încât nivelul superior să păstreze numai atâta putere cât este necesar*²⁶. În privința acestei lucrări, voi restrânge sensul *federalismului* la *curentul ideologic care sprijină transformarea Uniunii Europene într-o federație de state*.

Ajungem astfel la un nou concept, cel de *federație*. Reluând cercetarea lingvistică, să spunem că, în limba română, prin *federație* se

înțelege o *uniune a mai multor state autonome (care își păstrează propria organizare) care formează un stat unitar, cu un guvern central și cu organe de stat comune*. Trecând peste faptul că federație și stat unitar sunt concepte relativ opuse și înlocuind cuvântul *unitar* cu *nou*, obținem o definiție foarte apropiată de cea în limba engleză: *un grup de state cu guvern central, dar independente în politica lor internă (a group of states with a central government but independence in internal affairs)*. Consecvență cu sine însăși, limba română induce ideea formării unei federații exclusiv dinspre statele membre către statul federal, lucru absolut admisibil pentru cazul nostru²⁷.

Ca ideologie politică, *federalismul* susține superioritatea (în termeni de putere) unei entități mari față de una mai mică. Astfel, puterea Luxemburgului pe scena globală este evident mai mare ca membru al Benelux-ului, deoarece interesele sale externe sunt susținute simultan de Belgia și Olanda, iar organizarea internă care ține cont de interesele federale nu face altceva decât să compatibilizeze populațiile, evident diferite, din cele trei state. Aici este momentul să ne punem o întrebare: *Oare și-a pierdut cetățeanul din Luxemburg identitatea? Poporul său și-a pierdut identitatea națională?* Se pare că nu. Ideea că, de fapt, federalizarea inhibă afirmarea națională este corectă numai în momentul în care interesul părții diferă semnificativ de interesul întregului, putând provoca daune întregii federații. Atunci când interesul diferit al părții nu constituie un obstacol vital pentru ceilalți, el poate fi catalogat ca *internal affair* și realizarea sa depinde, în virtutea subsidiarității, numai de parte.

În general, se consideră că Uniunea Europeană este construită ca o combinație între federație și confederație, existând elemente care sunt stabilite prin obținerea unei majorități și altele care necesită consens. Spre deosebire de federație, confederația este o uniune de state independente sau de unități teritoriale autonome, înființată pe baza unui acord internațional, prin care se determină condițiile de asociere a statelor și de funcționare a acestora²⁸. Diferențele majore între cele două concepte au fost precizate de G. Drăgan²⁹ prin intermediul unui tabel, prezentat și aici. Se

	Confederație	Federație
Definiție	Uniune între state	State care formează o federație
Suveranitate	State membre	Stat federal
Legitimitate	Uniune de state	Uniune de popoare
Baza legală	Tratat	Constituție
Competențe	Statele membre	Statul federal
Continuitate	Secesiunea este posibilă	Existență permanentă
Procesul decizional	Interguvernamental	Federal
Modul de luare a deciziilor	Unanimitate	Majoritate
Cetățenie	Națională	Federală

Tabel comparativ: Federație vs. Confederație

(Sursa: Gabriela Drăgan: Uniunea Europeană între federalism și interguvernamentalism)

poate observa cum, de fapt, controversa pare a se învârti în jurul suveranității, atâta timp cât suveranitatea este delegată de către fiecare stat asociat statului federal. Reamintim că suveranitatea este un atribut inherent, inalienabil și indivizibil al statului, care constă în supremația puterii de stat în interiorul hotarelor sale și în independența ei în relațiile cu alte state³⁰. Punând între paranteze viabilitatea suveranității complete în anii noștri, să revenim la principalul obiect de studiu și să spunem din nou că unul dintre principalele semne ale exercitării suveranității este armata proprie. Un stat federal are o armată unică a statului și nu o mulțime de armate prietene între ele. De asemenea, ieșirea unei părți din statul federal este posibilă numai cu acord federal și nu prin propria voință a componentei. Politica internă (cea referitoare la migrație, de pildă) este, de asemenea, un atribut al statelor membre și nu poate fi impusă de la nivelul confederației. Acestea sunt câteva dintre problemele ce dinamizează dezbaterile referitoare la creșterea gradului de federalizare a Uniunii Europene. Între ele, problema unei armate comune europene, care să asigure o relativă independență față de Statele Unite în fața provocărilor de securitate și apărare, pare a fi cea mai disputată, multe persoane considerând că așa ceva ar slăbi coeziunea și puterea *Alianței Atlanticului de Nord*, garantul istoric al păcii europene de mai bine de opt decenii.

Influența politicilor naționale asupra continuării federalizării

Ne aflăm într-un moment (2019) în care încrederea populației în clasa politică pare a se afla în continua scădere, ca urmare a multelor dezamăgiri provocate de prăpastia dintre realitatea percepută și așteptările induse de politicieni. Situația din Regatul Unit este o dovadă peremptorie a ascendenței emoției în fața rațiunii la persoane educate și informate cum sunt, în principiu, europenii și britanicii. Decizia poporului britanic a fost luată ca urmare a unei campanii furibunde împotriva imigranților care, în majoritate, contribuie la dezvoltarea economică a Regatului, fiind minimalizate consecințele economice nefaste, pe termen lung. Negocierile pentru Brexit și rezultatul acordului au relevat câteva aspecte care au fost surprinzătoare pentru mulți observatori. Astfel, contrar multor așteptări, statele membre au dovedit unitate, lipsind înțelegeri bilaterale importante între ele și Marea Britanie. Atenuarea consecințelor economice prin revitalizarea accelerată a legăturilor Londrei cu țările din Commonwealth s-a dovedit o iluzie. În sfârșit, impasul acordului a fost determinat de aspecte preponderant emoționale, cele referitoare la granița ce ar trebui să reîmpartă insula irlandeză.

În aceste condiții, creșterea mișcărilor populiste (observ că *liberalismul* nu mai este un

cuvânt la modă, chiar dacă cele două concepte sunt îngemănate) este absolut naturală și cu atât mai îngrijorătoare. În fond, ce altceva face populismul decât să apeleze la sentimentele electorilor, mai ales când nu are soluții pentru problemele reale ale acestora? Promovează ținte false, în general intangibile, identifică adversari și dușmani de tot felul, descrie și combatte conspirații abracadabrante, polarizează societatea. Toate acestea într-o construcție în care critică și denigrează (uneori cu dreptate) politicienii care nu au fost capabili să îndeplinească așteptările cetățenilor. În general, asemănător majorității politicienilor, populiștii urmăresc să își dobândească și apoi să își conserve beneficiile și se folosesc de teama generală de necunoscut a ființei umane.

Așadar, migranții sunt teroriști deghizați, Merkel își dorește al patrulea Reich, vestul ne fură creierele (și nu pleacă ele de bunăvoie), Putin și Erdogan sunt niște oameni OK, chinezii sunt extrem de generoși, vaccinarea este o crimă, conspirația mondială ne va transforma în sclavi sau colonii, vor să interzică Miorița etc. Toate acestea au un numitor comun: atacarea valorilor și principiilor care fundamentează construcția europeană, valori și principii de sorginte creștină, în cea mai mare parte. Slăbiciunea evidentă (normală, până la un punct) a celorlalți, fideli încă sistemului, permite răspândirea propagandei revanșarde în spiritul libertății de expresie, încurajează constituirea și radicalizarea grupurilor încrezătoare în populism în spiritul dreptului la asociere și, în plus, tinde să cedeze în virtutea unei caracteristici generale care creează o și mai mare confuzie: pragmatismul. Născută din pricina faptului că Europa se săturase de război, Uniunea Europeană are probleme mari din cauza lipsei sale de intransigență atunci când este vorba despre propria sa identitate.

Statistic vorbind, marea majoritate a oamenilor susțin, întemeiat, sensibilitatea lor la propria identitate: personală, familială, regională, națională, europeană. În diverse proporții, aceste categorii identitare se reunesc în identitatea de bază, cea personală, iar reuniunea este posibilă datorită compatibilității elementelor care le definesc pe fiecare dintre ele. Atunci când, firească, există incompatibilități, omul va da prioritate elementului care îi este stimulat

dinspre exterior, iar efortul depus pentru a-și abandona celălalt element identitar îl poate face să renunțe chiar la respective identitate. De aceea, soluția împotriva populismului agresiv nu constă în limitarea libertăților, ci într-un proces continuu de prezentare clară și corectă a tuturor acțiunilor și deciziilor luate sau propuse pentru viitor.

Scenarii posibile pentru Uniunea Europeană în viitorul deceniu

Primul scenariu a fost deja descris și constă în *parcelarea* Uniunii Europene în funcție de puterea economică și de gradul de aderare a populației la valorile și principiile fundamentale. El continuă să mi se pară cel mai logic și mai pragmatic, chiar dacă va duce, inevitabil, la creșterea decalajelor dintre grupurile de state membre. Putând fi considerat scenariul *cercurilor concentrice*, el se va caracteriza printr-o cascadă de asocieri statale având ca umbrelă Uniunea. În cadrul UE s-ar putea forma (pe baza *Euro* sau a *Schengen*, de exemplu) un grup reglementat în plus față de Tratatul de la Lisabona, iar în cadrul acestuia din urmă un așa numit nucleu dur, având alte reglementări suplimentare, destinate unei uniformizări sporite și a unei coeziuni reale. În acel moment, statele puternice ale nucleului își vor stabili viitorul folosind criterii preponderant economice, tradiția lor democratică și experiența recentă a Comunității Europene fiind de natură să inhibe teama pierderii identității lor naționale. Nucleul va rămâne deschis, dar greu penetrabil pentru statele aflate în cercul al doilea. Evident, finanțarea comună va scădea proporțional cu distanța față de centru. Arhitectura unui astfel de scenariu depinde destul de mult de viitorul loc al Regatului Unit, înăuntrul sau în afara UE. Dacă prioritatea economică va rămâne în orice situație și dacă o armată comună este probabilă în oricare din cazuri, noile cedări de suveranitate vor fi mult limitate în cazul participării Marii Britanii. Cercul mijlociu va fi format, probabil, din statele care prezintă oarecare siguranță a respectării fundamentului european de valori și principii, iar intrarea

lor în cercul central se va face, cred eu, prin diversele componente ale politicii centrale: unele vor participa la armata comună, altele vor adera la condiții economice mai stricte sau vor adopta politicile sociale ale nucleului. Cercul exterior va conține acele țări pe care nucleul le va considera nesigure din unul sau mai multe puncte de vedere. Ele vor beneficia de politica generală de convergență și coeziune, dar condițiile de participare vor fi mult mai puțin generoase decât cele de azi, primirea fondurilor europene fiind strict condiționată politic.

Cel de-al doilea scenariu se bazează pe *Europa Regiunilor*, o idee europeană bine cunoscută, des afirmată dar destul de puțin aplicată până acum. Un astfel de scenariu ar însemna schimbarea profundă a filozofiei actuale, în care subiectul de interes este statul națiune, într-o nouă paradigmă, în care acest subiect va fi regiunea. Asta ar însemna reforme administrative în multe dintre statele membre și ar putea provoca temeri referitoare la potențiale secesiuni, mai ales în țările în care există deja fisuri între culturile funcționale existente (exemplu Belgia, Spania, dar și România). Într-un astfel de scenariu, puterea Consiliului ar trebui să scadă dramatic, iar puterea Parlamentului va crește, așa cum își propune explicit federalismul. Avantajul ar consta în primul rând într-o creștere a eficacității eforturilor de convergență, regiunile depinzând mai puțin de politicile naționale dependente de structura electorală, iar controlul cheltuirii fondurilor ar fi mult facilitat. Este drept, vom avea, într-un astfel de caz, o federație a regiunilor mai mult decât una a țărilor de pe continent. Acest scenariu mi se pare însă foarte improbabil la scara Uniunii, din pricina fricii de pierdere a controlului la nivel național, frică pe care guvernele nu se sfiesc să o transmită populației ca pe un pericol de dezmembrare națională. Totuși, în cazul transformării primului scenariu în realitate, este de așteptat ca cercul exterior să fie afectat de o abordare pe regiuni, pentru a limita puterea unor administrații adverse sau ostile proiectului general.

În sfârșit, al treilea scenariu mi se pare de departe cel mai probabil, chiar dacă el presupune că, în viitorul deceniu, situația se va schimba foarte puțin. Chiar dacă există semne evidente ale unor schimbări în structura

viitoare componente a Parlamentului European (și ale celorlalte instituții de frunte), este de așteptat ca acesta să fie dominat, ca și până acum, de o majoritate destul de solidă dar eterogenă, fapt care va duce la necesitatea unor multiple compromisuri determinate de interesele particulare ale electoratului partizan. În consecință, procesul de reflecție obișnuit se va încheia, probabil, exact în momentul începerii viitorului proces de reflecție cu privire la viitorul Europei unite. Este însă de așteptat o înăsprire a măsurilor de combatere a atacurilor la substanța Uniunii și o afirmare mai directă a identității europene. În rest, multă diplomatie, multe eforturi și multe discuții în contradictoriu.

Voi reveni asupra acestor scenarii în momentul în care noul Parlament European va fi investit, mai ales dacă se va clarifica și situația Regatului Unit. Fiind (asemănător democrației – cea mai bună între toate celelalte rele) cea mai sigură variantă de supraviețuire și dezvoltare într-o lume a incertitudinii, existența Uniunii Europene rămâne cea mai bună garanție a păcii și bunăstării pe continent.

Note

¹ **Referendumul asupra Menținerii Regatului Unit în Uniunea Europeană** a avut loc la 23 iunie 2016, având ca rezultat începerea procedurilor pentru părăsirea Uniunii de către britanici. Rezultatele votului au fost următoarele: 51,9% dintre alegători au votat pentru părăsirea UE, iar 48,1% pentru rămânere. De notat faptul că în Scoția și Irlanda de Nord rezultatul a fost invers, în condițiile în care în aceste provincii există puternice idei secesioniste. Guvernul de la Londra a activat articolul 50 la 29 martie 2017, ieșirea urmând a avea loc după doi ani de zile.

² **Declarația de la Roma** a fost semnată la 25 martie 2017 de către liderii celor 27 de state membre și de președinții principalelor instituții europene, cu prilejul aniversării a șase decenii de la constituirea Comunității Economice Europene, precursora Uniunii Europene de astăzi. Textul său a fost stabilit după îndelungi negocieri între state, fiind semnată în unanimitate.

³ **Cartea Albă privind viitorul Europei** a fost publicată de Comisia Europeană la 1 martie 2017 și cuprinde o serie de reflecții privind direcțiile posibile ale Uniunii pe termen scurt (până în 2025). Ea conține cinci scenarii posibile pentru anii care urmează și invită la un proces de analiză și reflecție. De menționat faptul că cele cinci scenarii au în vedere actuala componență, în integralitatea sa, fără Marea Britanie.

⁴ Provocarea a fost lansată de directorul ISPAIM, profesorul **Mihail E. Ionescu**

⁵ Constituită prin forță și constrângere, **Uniunea Sovietică** a avut caracteristicile generale ale unui imperiu, având o conducere centralizată și extrem de autoritară și fiind constituită din state diferite din punct de vedere etnic, economic sau cultural. Este o formă atipică de imperiu, deoarece autoritatea este declarată democratică, în ciuda realității existente, în care așa-numita *dictatură a proletariatului* era reprezentantă de dictatori autentici, cum au fost Lenin, Stalin sau Brejnev.

⁶ Decesul a fost oficializat de **Tratatul** ce au fost semnate în urma *Conferinței de Pace de la Paris* (cu Germania la Versailles în 28 iunie 1919, cu Austria la Saint Germain în 10 septembrie 1919, cu Ungaria la Trianon în 4 iunie 1920 și cu Turcia la Sevres în 10 august 1920) și de rezultatul războiului civil din Rusia, care a dus la înființarea Uniunii Sovietice pe ruinele imperiului țarist. Aceste schimbări erau deductibile în urma prezentării din Congres a președintelui Woodrow Wilson (precursorul idealismului în relațiile internaționale) a celor *Paisprezece puncte*.

⁷ **Comunitatea Națiunilor** este o asociere de state *libere și egale*, care cuprinde un număr de 53 de țări, dintre care 51 (fac excepție Mozambic și Rwanda) au făcut parte din Imperiul Britanic. Șef actual al Comunității este Regina Elisabeta a II-a, iar succesor al său a fost stabilit Prințul Charles, desi poziția nu este ereditară. Ea funcționează formal pe baza *Declarației de la Londra* din 1949, obligațiile membrilor fiind legate exclusiv de respectarea valorilor comune specificate în *Carta Comunității* din 2013. Statele membre **nu au obligații legale unul față de celălalt**, fiind unite de limba engleză, istoria, cultura și valorile comune: democrația, drepturile omului și statul de drept. Mi se pare interesant faptul că Regatul Unit s-a bazat pe o strângere puternică a rândurilor în Commonwealth ca urmare a Brexit, dar statele asocierii nu au răspuns pe măsura așteptărilor.

⁸ **Frank Delano Roosevelt** și **Winston Churchill** au semnat, la 14 august 1941, *Atlantic Charter*, un document care recunoște dreptul la autodeterminare al popoarelor și precizează că semnatarii nu au intenții expansioniste. Faptul că premierul britanic a semnat un astfel de document (inițiat de președintele American) demonstrează gradul de îngrijorare al guvernului de la Londra cu privire la evoluția și consecințele celui de-al doilea Război Mondial.

⁹ **Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi** (1894-1972) a fost un filozof cu multiplă cetățenie (austriacă, cehă, franceză), unul dintre principalii promotori ai Europei unite.

¹⁰ **Panurope** – *une proposition* a fost publicată la 15 noiembrie 1922, în cotidianul german *Vossische Zeitung*, la Berlin.

¹¹ **Aristide Briand** (1862-1932) a fost de mai multe ori premier al Franței și a primit Premiul Nobel pentru Pace în 1926.

¹² **Otto von Habsburg** (1912-2011) a fost ultimul prinț moștenitor al Austro-Ungariei și al Regatului Ungariei, membru al Uniunii Creștin Sociale din Bavaria, europarlamentar.

¹³ Programul mișcării a fost aprobat în 1995. De atunci s-au făcut pași importanți către realizarea acestui scop, dar procesul nu este încheiat.

¹⁴ Citat din **Programul Mișcării Paneuropene**, care a fost preluat de pe <http://www.international-pan european union.eu/#/FRA/Programme>, accesat pe 14 aprilie 2019.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ **Altiero Spinelli** (1907-1986) a fost un om politic italian, comunist, părinte fondator al Uniunii Europene, membru al Parlamentului European.

¹⁷ Preluat din *Manifesto Ventotene*, accesat de pe <https://web.archive.org/web/20050408162709/http://www.federalunion.org.uk/archives/ventotene.shtml#top>, în data de 14 aprilie 2019.

¹⁸ Citatul este din *Manifest pentru viitorul Europei*, preluat de pe http://spinelligroup.eu/2018manifesto?_ga=2.109785478.2051718891.1558787638-1557064189.1558787638

¹⁹ **Winston Churchill** a rostit discursul pro-european la Universitatea din Zurich; el poate fi lecturat accesând <https://rm.coe.int/16806981f3>, accesat pe 15 aprilie 2019.

²⁰ **Leon Blum** (1872-1950) a fost un om politic francez, de origine evreiască, prim-ministru al Franței în două rânduri și susținător al celei de-a patra Republici.

²¹ **Alcide de Gasperi** (1881-1954) a fost un om politic italian, fondator al primului partid creștin democrat și fost premier la Italiei.

²² **Paul-Henri Spaak** (1899-1972) a fost un om politic belgian (socialist), premier al Belgiei, secretar general al NATO, președinte al Parlamentului European, primul președinte al Adunării Națiunilor Unite.

²³ **Duncan Sandys** (1908-1987) a fost un politician conservator englez, fost ministru de externe al Regatului Unit.

²⁴ Definiția **federalismului** a fost preluată de pe <https://dexonline.ro/definitie/federalism>, accesat pe 10 aprilie 2019, variant aleasă fiind data de Micul dicționar academic (MDA2, 2010).

²⁵ Definițiile prezentate sunt preluate de pe Merriam-Webster și au fost preluate de pe <https://www.merriam-webster.com/dictionary/federalism>, accesat pe 10 aprilie 2019.

²⁶ Citatul face parte din **Gabriela Drăgan: Uniunea Europeană între federalism și interguvernamentalism. Politici comune ale UE**, curs preluat de pe <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=453&>, accesat pe 10 aprilie 2019.

²⁷ Dicționarele românești acceptă totuși procesul invers de naștere a unei federații, atunci când este definit cuvântul federalizare: *constituire a unei federații de state sau transformarea uni stat în federație*.

²⁸ Definiția a fost preluată de pe <https://dexonline.ro/definitie/confedera%C8%9Bie>, accesat pe 10 aprilie 2019.

²⁹ Gabriela Drăgan: *op. cit.*

³⁰ Definiție preluată din <https://dexonline.ro/definitie/suveranitate>, accesat pe 11 aprilie 2019.

ABSTRACT

The architects of the European Union wanted for the continent to become a federal state, inspired by the United States of America, relying on the obvious success of the former colonies in all areas: military, economic, political. In less than 200 years, the US had become the world's greatest power, leaving behind the former great European powers, wiped by wars, plagued by social movements, sick with pride. Identifying the organizational system as the main constituent element of success, as the population was predominantly derived from the continent, the supporters of the federalization of Europe proposed a federal democratic state capable of ensuring peace and development, placing in brackets the multiple essential differences between the two cases. Today, the Union is divided between the supporters of the federal state (understanding that is not exactly the same with the usual definition) and those who want an association of sovereign states that are to decide on a common road, but only up to a point. The debate is hot, and the future is uncertain. What are the chances in the next decade for a definitive decision to be taken?

Keywords: European Union, federalism, intergouvernementalism, sovereignty, common market, fundamental freedoms, democracy, rule of law

Mirel Țariuc, doctor în științe militare și siguranță națională este directorul compartimentului Studii de securitate din cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București

Cărți și reviste primite la redacție

Per Concordiam, revistă publicată de George C. Marshall European Center for Security Studies, vol. 9, nr. 3, 2019.

Din sumar:

- Michael Rühle, Tools for a New World, pp. 26-33.
- Adapting to the Russian Way of Warfare By *Small Wars Journal* - An interview with retired Lt. Gen. Ben Hodges, former commander of the United States Army Europe, pp. 48-55.

Connections. The Quarterly Journal, vol. 17, nr. 3, Summer 2018

Din sumar:

- Fluri, Philipp, and Judiith Reid. "The Persistent Demand for Defense Institution Building," pp. 5-6.
- Bin, Alberto. "NATO's Defense Institution Building and Projecting Stability: Current Priorities and Activities," pp. 7-21.

Perceptions. Journal of International Affairs (Centre for Strategic Research SAM – Turcia), vol. XXIII, nr. 1, Summer 2018.

Din sumar:

- Andrey KORTUNOV & Emre ERŞEN, "Introduction: Deepening Turkey-Russia Relations," pp. 1-4
- Turhan DİLMAÇ, "Turkey and Russia: From Shared History to Today's Cooperation," pp. 4-6

ASPJ. Air and Space Power Journal, vol. 33, nr. 1, Spring 2019.

Din sumar:

- Brig Gen George M. Reynolds, What Do People Want from Work? The Simple Question that Can Transform Unit Engagement and Retention, pp. 4-18
- Maj Jules "Jay" Hurst, Small Unmanned Aerial Systems and Tactical Air Control, pp. 19-33
- Maj Bryan Boyce, Twenty-First Century Deterrence in the Space War-Fighting Domain, pp. 34-49

The Israeli Journal of Foreign Affairs (Israeli Council on Foreign Relations – World Jewish Congress) – volumul 12, 2018

Din sumar:

- Amichai Magen, After Merkel: Can Germany Rescue Europe and Itself?, pp. 349-356.
- Emmanuel Navon, Israel's European Dilemma, pp. 325-331

Cols bleus, publicație a Marinei Naționale a Franței, nr. 3078, mai 2019

Din sumar:

- Moyens Développer le lien armées-nation, p. 20
- Les marins au dessus du desert, p. 28.

Revista Gândirea militară românească, nr. 1/2019, serie nouă, anul XXIX

Din sumar:

- Corneliu Postu, România in NATO: 15/70, pp. 6-11.

– Bogdan Dumitrescu – Operaționalizarea spațiului cibernetic - de la Securitate cibernetică la success operational – pp. 50-75

Chaillot Papers – EU's Institute for Security Studies, Nr. 150, februarie 2019, editor Florence Gaub, "WHAT IF?SCANNING THE HORIZON: 12 SCENARIOS FOR 2021"

Din sumar:

– Annelies Pauwels, What if... jihadis merge with criminals?, p. 17-21

– Marko Čeperković ,What if...Serbia and Kosovo exchange territories? Pp. 30-33

– Florence Gaub , What if...there is another Arab Spring?, pp. 34-38

– Roderick Parkes, What if...Turkey and Russia clash in the Caucasus?, pp. 34-38

International Strategic Studies – China Institute for International Strategic Studies, volumul 131, nr. 4/2018

Din sumar:

– Xu Nanfeng, China and the US Should Continue to Strengthen the Confidence-Building Measures between the Two Militaries to Safeguard the Overall Stability of Bilateral Relations, pp. 1-7.

– Yu Hanmin, European Union s Common Defense Construction Gathers Momentum in New International and European Security Situations, pp. 32-40.

Șerban F. Cioculescu, *China. De la strălucirea ascunsă la expansiunea globală*, editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018.

TABLE OF CONTENTS

EURO-ATLANTIC SECURITY / 3

Șerban Filip Cioculescu – NATO at 70 years of existence: how necessary is a new strategic concept and how should discouragement be discouraged in the current international context? / 5

Sorin-Vasile Negoită – Germany and multilateralism in the context of European security / 29

INTERNATIONAL SECURITY / 45

Cristian-Alexandru Eremia – Ukraine after five years of various confrontations with Russia / 47

Dragos Ilinca - Frameworks of cooperation in the fields of security and defense within the Middle East and North Africa / 63

Imanuela Ionescu – Quo vadis, Brasil? Uncertainties and dilemmas in the foreign policy of the President Bolsonaro / 71

Nicolae Tudor Nimara – The causes of the 2015-2016 migration crisis and the impact on EU-Turkey relations / 82

OP – EDS / 91

Dragoș Ghercioiu – Fake news. How they are present in the cyber – environment and how it affects us / 93

George Antoniu Pișleag, Silviu-Valentin Petre – Disinformation - a Paradoxical Consequence of the Digital Society / 103

Mirel Țariuc – The European Union after a decade. The likelihood of a continuing federalization / 113

BOOKS AND REVIEWS RECEIVED AT THE EDITORIAL OFFICE / 125

